

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATS BIDRAG FRÅN
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

TURE JOHANNISSON

UNDER MEDVERKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN EYVIND FJELD HALVORSEN
JÓN HELGASON LUDVIG HOLM-OLSEN VALTER JANSSON
PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN

ÅTTIOFEMTE BANDET

SJÄTTE FÖLJDEN. TREDJE BANDET

C. W. K. GLEERUP LUND
MCMLXX

INNEHÅLL

<i>Albano Leoni, Federico</i> , Lektor, Göteborg: Sagas islandaises et statistique linguistique	138
<i>Andersen, Harry</i> , Universitetslektor, Dr. phil., Köpenhamn: Runeskriften på Sjællands-brakteaten 2	180
<i>Astås, Reidar</i> , Lektor, Tönsberg: Noen bemerkninger om norrøne bibelfragmenter	125
<i>Bech, Gunnar</i> , Professor, Köpenhamn: Den oldnordiske 3. sg. præsen. ind. akt.	223
<i>Benson, Sven</i> , Arkivchef, Lund, <i>Ejder, Bertil</i> och <i>Pamp, Bengt</i> : Litteraturkrönika 1969	247
<i>Borggreve, Cecilia</i> , Fru, Neu-Isenburg: Der Handlungsaufbau in den zwei Versionen der Ljósvetninga saga	238
<i>Ejder, Bertil</i> , Professor, Lund, se Benson, Sven	
<i>Grøtvedt, Per Nyquist</i> , Dr. philos., Oslo: Språket i drapsbrevenes vitneprov fra norsk senmiddelalder	1
<i>Jakobsen, Alfred</i> , Professor, Trondheim: Om Fagrskinna-forfatteren	88
<i>Jakub, Vladimir</i> , Docent, Moskva: Om to perfektiviske konstruksjoner i moderne islandsk	163
<i>Nerman, Birger</i> , Professor, Stockholm: Fimbultýs fornar rúnar	206
<i>Pamp, Bengt</i> , Docent, Lund, se Benson, Sven	
<i>Wieselgren, Anne Marie</i> , Fil. lic., Eslöv: Stiernhielm och skiägg — några kommentarer	233
<i>Wistrand, Magnus</i> , Fil. mag., Göteborg: Slaget vid Bråvalla — en reflex av den indoeuropeiska mytskatten?	208
Till red. insända skrifter	267

PER NYQUIST GRÖTVEDT

Språket i drapsbrevenes vitneprov fra norsk senmiddelalder

Innledning

I Arkiv for nordisk filol. bd. 13 s. 244, 1897 uttaler Am. B. Larsen følgende: «I norsk fra den senere del av middelalderen er det endnu vanskeligere end i nabosprogene at rekonstruere det virkelig talte sprogs lyd og former, idet man ikke alene finder tradisjonelle skrivemåter ved siden av gengivelse af samtidens mere destruerede lydforhold, men også ældre og yngre svensk og dansk skik blandes ind imellem den indenlandske.»

Till tross for det brudd som inntreer i skriftspråksutviklingen etter 1450, er det mulig på grunnlag av vitneprovbrevene, især i *opphavsprovene*, å finne spor etter enkelte hovedtrekk i utviklingen av talespråket. Dette skyldes at disse prov har et så sterkt muntlig preg at talespråket skinner igjennom; men det lar seg ikke gjøre å bygge på skriftformer når det gjelder mer detaljerte uttaleformer, både fordi dialektgrunnlaget er flytende, og fordi det ikke finnes noen skriver som har en lingvistisk skoleling. De har bare en svak forestilling om en «korrekt» språkform. Etter 1500 er skrivemåten så forvirret og skrivernes bruk av norsk språkform så mangelfull at det ikke lar seg gjøre å skjelne skarpt mellom norske og danske uttaleformer.

Undersökte brev

Telemarksbrev

- 1) 1: 692 — Holms kirkegård 12/1 1424
- 2) 1: 738 — Skiden 21/6 1432
- 3) 1: 740 — Mo 26/9 1432
- 4) 8: 298 — Skiden ca. 1436

Agderbrev

- 1) 4: 827 — Frode-land 7/5 1425
- 2) 7: 383 — Öye-stad 15/10 1427
- 3) 9: 267 — Valle 14/5 1436

Telemarksbrev			Agderbrev		
5)	1: 862 — »	18/3 1463	4)	1: 774 — Åmlid ?	1440
6)	1: 947 — »	6/3 1486	5)	4: 1043 — Moland 6/9	1505
7)	1: 961 — »	6/5 1486	6)	4: 1044 — Åmlid 14/10	1505
8)	8: 434 — »	5/3 1492	7)	2: 1035 — Spanger-	
9)	11: 284 — »	9/3 1506		eid 3/6	1510
10)	11: 289 — »	8/11 1510	8)	7: 585 — Åmlid 9/7	1524
			9)	8: 568 — Lygne-	
				dal 10/2	1528
			10)	13: 602 — Holme 13/9	1534
			11)	1: 1098 — Rike	
				(Valle) 10/5	1541

Andre brev

1) 3: 649 — Lauvuin (Tjølling) 12/12 1419; 2) 2: 771 — Oslo 23/9 1446; 3) 2: 1016 — Røldal 30/9 1501; 4) 11: 287 — Huseby (Råde) 16/6 1509; 5) 1: 1051 — Voll (Lauten) 7/3 1517; 6) 2: 1064 — Bergen 27/2 1520; 7) 14: 277 — Jemtland 27/2 1520; 8) 15: 154 — Halsne kl. 22/9 1522; 9) 2: 1079 — Eftelöt 3/4 1525; 10) 11: 598 — Stange 4/2 1534; 11) 4: 1105 — Reidin (Valdr.) 8/9 1534; 12) 16: 599 — Hof (Toten) 3/3 1539; 13) 3: 1154 — Fitje (Sandar) 15/9 1539; 14) 2: 1132 — Reidin 4/3 1540; 15) 2: 1147 — Tunsberg 14/11 1547.

De ovennevnte brev ligger også til grunn for en undersøkelse av *hilsningsformularer* og *gamle rettsformularer* som er trykt i Arkiv for nord. filologi 1968 s. 1 ff. Her finnes også en kort omtale av skriftmiljøene som setter sitt språklige preg på disse brev.

Kap. 1. Lydutviklingen

Ortografi

Allerede i brevene fra før 1450 forsvinner *þ* og *ð*. Den første bokstav erstattes med *th* og *t*, og den siste, som bare delvis har vært nyttet i diplomer fra gno. tid, med *dh*; men etter 1400, da den spirantiske uttale holder på å forsvinne, blir en stum *h* ofte knyttet til *t*, *d* og *g*. Istedetfor den angelsaksisk *f*(β) skrives samtidig kontinental *f* (*F*), som — slik som i ö nord. — ofte blir dobbeltskrevet, især i innlyd og utlyd (*haffwe*). Også den lange *s* (*f*) skrives dobbelt (*ff*) som et paleografisk trekk i bildet. Allerede innen 1450 har dette foregått, og gir grunnlaget for den ortografiske töyleslöshet — med dansk ortografi som forbilde — som möter oss i brevene etter 1500.

Etterhvert kan en lyd skrives på flere forskjellige måter, og den samme bokstav kan få flere lydverdier. Best ser man denne utvikling i tilknytning til *þ*, som dels får uttalen *t* og dels *d* ved svakere betoning (f. eks. i pron. *þu* > *du*, *þeir* > *dei*, *de*, *þetta* > *detta*, *dette*). Skriverne begynner da å gjengi den oppr. *þ* mekanisk med *th* også i de tilfelle da den hadde utviklet seg til *d* (*thu*, *thei* el. *the*). Da det stumme *h* brer seg, öker forvirringen; men denne skrivemåte med *h* blir ikke konsekvent gjennomfört. Noen skrivere begynner å gjengi *þ* med *t*, selvom uttalen var *d* (*tetta*); derved kunne *t* også få lydverdien *d*. Prep. *med* kan få et mangfold av skrivemåter: *med*, *medh*, *medt*, *met*, *meth*, *mett*, *metth*. Bruken av stumme bokstaver tiltar. Der skrives *mand* s., *hand* pron., *handt* s. Det slöses med unödverdige bokstavtegn; *efter* kan f. eks. skrives *efftther*. Noe bedre holder vokalenes lydverdi seg. Det bör dog merkes at *y* ikke sjelden nyttes for *i* (*hynss dode* v.s.a. *hins döde* < gno. *hins dauða*). Ortografiens lingvistiske karakter har tilbøyelighet til å forsvinne. Fordobling av konsonanter og vokaler gjør det også vanskelig å få innsikt i kvantitetsforholdene. Som illustrasjon nevnes skrivemåten i 3 brev.

I 11: 289 — Skiden 1510 (utsteder Jeppe Skaaning) skrives: *ffall*, *ffollan*, *ffeck*, *sellff*, *etzstaff*, *gaffwiss*, *proffwiss*, *ssæth* pt.pts., *lögrssth*, *gullweth*, *thenesth* o.s.v. Etymologisk *nn* erstattes med *nd*, etterat uttalen av *nn* og *nd* har falt sammen : til *sandene*, *indsegle*. Det blir vanligere å nytte stemte lyd for ustemte: *wed* pr., *megit*, *bog*, *Hoog* < *Hauk*, *skudhiörne* (gno. *skothyrna*), *ffredkiöb*. Dette blir en tiltagende vane også hos

norske skrivere, selvom harde konsonanter holder seg i vanlig tale, f.eks. i 11: 598 — Hedm. 1534 (utsteder Thomas Jute, foged i Hedmark).

Foruten den vanlige dobbeltskriving skrives ofte *nd* for *nn*: *sind* pron., *anden* pron., *hand* pron., *kand* 1. sg. pr., *ind* adv. Stum *h* i ord som *scadher*, *racthe*. Især finnes det mange eksempler på *dt* for *t* el. *d*: *sadt* pt., *skiödt*, *badt*, *lodt* pt., *medt*, *hadt* s., *gudt* s., *redt* adj., *wdti* adv. Motsetningen mellom uttale med hard kons. og skrivemåte med blöt kons. hos norske skrivere gir vel til dels grunnlag for denne sammenskriving av *d* og *t*. For *kk* (*ck*) finnes *ch*: *giich*, *fiich*, *schulle*. Stemte konsonanter: *Gudagher*, *tog(h)*, *bog*. Ikke sjelden dobbeltskriving av vokal, særlig *i*: *giich*, *fiich*, *tiill*, *tiilhoppe*.

16: 599 — Toten 1534 (utsteder Peder Hanssen (Litle)): Foruten den vanlige dobbeltskriving skrives ofte *sz* istf. *ss* (*sslag*, men *szadt* pt., *szagde*, *szom*, *szyn* pron.); for *sk* nyttes ofte *seck* (*sckor*, *sckaler*). Dobbelt-skriving av *t* er særlig vanlig (*wartt*, *stortt*, *dagertt*). Stum *h* heftes særlig ofte til *t* (*atth* prep., *reisthe*, *ettheres*, *hesthe*, *ræthh*). Karakteristisk er også *dt* for *t* el. *d* (*szadt* pt., *boedt* s.), *nd* for *nn* (*jndkom*, *anden* pron.), *ld* for *ll* (*fulden* adj., *fald* pt.), stemte kons. for ustemte: *greben* pt. pts., *tog* pt., *skiöd* pt., *heder* pr., *lader* pr., *bog*, en særlig hyppig form.

Hvor ufullstendig ortografien enn er, er det i slike brev et visst fellesdrag, som viser at skrivemåten ikke er individuell, men bygger på en skrivemaner med nokså töyelige grenser. Skriverne følger ikke lingvistiske prinsipper, men synes å ta sikte på å utbrodere enkeltordene med mange bokstaver som kan ruve i skriftbildet. Formålet er kanskje det samme som i hilsningsformularene: å gi et skriftstykke en staselig utforming.

Paleografisk merkes også denne trang til å stase opp skriftbildet, dels ved sterkere trykk på bogstavene, som i 2: 1035 (Spangereid 1510) eller i 2: 1147 (Tönsberg 1547), og dels ved kruseduller og slyngninger i bokstavenes linjeföring, som i 15: 154 (Halsne 1522), 2: 1079 (Eftelöt 1522) o. fl. Kongens navn er det særlig om å gjøre å skrive på en staselig måte.

Den manglende konsekvens i skrivemåten har fått følger for gjengivelsen av de lydlige elementer i ortografien, og kan ved opplesning sette seg fast i et höytidsspråk. Etterat skriverne har vent seg til en utstrakt bruk av stemte klusiler (*b*, *d*, *g*), som de gjennom sin kontakt med danskfödte adelsmenn og embetsmenn er blitt fortrolige med, legges — allerede för reformasjonen — grunnlaget for en fordanskning ikke bare av skriftspråket, men også av talespråket. Derved banes veien for danske ord og ordformer i det hele.

På den måten skjer et avgjørende brudd i norsk skrifttradisjon, som tåkelegger den videre utvikling av talespråket. Reformasjonen forårsaker innføring av bibeloversettelse og andre religiöse skrifter i dansk språk-

drakt, og dansk liturgi ved gudstjenesten avløste den katolske messe på latin. Når prestene var dansktalende, var også selve prekenen på dansk. På den måten foregikk det — uten diktat fra de overordnede myndigheter — et skifte i skriftspråk og blant overklassen også i talespråk. Gamle norske rettsformularer stivner til og er merkelig seiglivete, og utover i laddistriktene holder bondealmuen fast ved sitt norske talespråk tross kirkens og embetsmennes innflytelse.

A. Vokaler

1. Vokalharmoni

Det er få spor etter vokalharmonien. I Telemarksbrevene skrives ofte *æ* for *i/e* som utlydende endelse i langstavellesord og i andre ord med svakt aksentuert endestavelse: *lystæ* 3. sg. pt., *kraffdæ*, *haffdæ*, *spurdæ*, *loffuadæ*, *myynnæ* pron. dat. f., *hennæ* pron. l: 947 — Sk. 1486, *vitnæ* obl. k., *mattæ*, *stundæ* 3. sg. pt., *inciglæ* l: 961 — Sk. 1489, *lystæ* 3. sg. pt., *swara-dæ*, *sagdæ*, *vitnæ* ak., *vildæ* 8: 434 — Sk. 1492.

Undertiden skrives *i* etter kort stavelse: *gudi* l: 947 — Sk. 1486, *gudj* 11: 284 — Sk. 1506, *dæghi* l: 862 — Sk. 1463, *degi* 8: 434 — Sk. 1463, *degi* 8: 434 — Sk. 1492; her kan den palataliserte *g* spille en rolle.

Agder-brevene har færre ekss. på *æ* for *i/e* i utlyd. Der skrives mest *e*.

Når *e/æ* for *i* ikke er så fremtredende som man kunne vente, skyldes det de etterfølgende konsonanter; *i* skrives særlig ofte foran *s* og *t* og til dels foran *r* (< *ʀ*) i Agderbrevene, og undertiden foran *n*(*n*). *i* i pt. pts. kan til dels skyldes de mange kortstavellesord i strök med vokalharmoni. Denne skr. m. tiltar etter hvert og understøttes av tilsvarende skr. m. i dansk og svensk.

Foran *s* skrives i Telemarksbrevene, hvor det er få ekss. för 1450: *beidis*, *samstundis* 8: 298 (Sk. 1436), *Norgis*, *Swergis*, *Wændis*, *næmnis*, *tiænisth*, *samdögris* l: 862 (Sk. 1463), *rikis* 11: 284 (Sk. 1506); i Agderbrevene: *rikis* 4: 827 (1425), *gefuist* 7: 383 (1427), *kenniss* l: 774 (1440), *Norikis*, *Swerikiss*, *Wendis*, *Gotiss* 4: 1043 (1505), *Norgis*, *samdögris*, *nadis* 2: 1035 (1510), *lagretis men*, *nerwerendis* 7: 585 (1525), *Gottis*, *Wendis*, *nadis*, *tienisthe*, *kungörendis*, *samdögris* 8: 568 (1528), mange ekss. i 13: 602 (1534), som er sterkt påvirket fra ö nord.

Foran *t*, i Telemarksbrevene: *draghit*, *wnnit* l: 692 (1424), *feingit*, *funnit* 8: 298 (1434), *wnnith* l: 862 (1463), *tekith* (etter palatalisert *k*) 8: 434 (1492), 11: 284 (1506), i Agderbrevene: *feingit* 4: 827 (1425), *lidhit* 9: 267 (1436), *gefuith* l: 774 (1440), *mykit* (*i* etter *k*) 4: 1043 (1505), *ffogith*, *fonghit*, *bordit*,

hoffwedit, hornit, kinbenith 2: 1035 (1510), *skodit* (< *skoðat*) 7: 585 (1524), *reffwit* 8: 568 (1528), mange ekss. i 13: 602 (1534) (se ovf.).

Foran *n* (*n*) er det noen få ekss.: *lukthinne* dat. 1: 738 (Sk. 1432), *stungin* 8: 298 (Sk. 1436), *kyrmessodaghin* 1: 774 (Åmlid 1440), *gardin* ak. 2: 1035 (Spangereid 1510).

Foran *r* (< *R*) er det især i Agderbrevene ekss. på *i*: *sendir, ifuir, segir* 4: 827 (1425), *eitir* 9: 267 (1436), *eftir, radha sakir* 1: 774 (1440), *segir* (etter palatalisert *g*) 4: 1043 (1505).

Når det gjelder *u/o* er det *o* som er den vanlige skrivemåte i begge brevgrupper (*vforsynio, kirkio, sidhona, Skido, leigho, bygdascæmio, sprungo, stungo, fullo* o.s.v.). Foran *m* skrives ofte *u* (*fullum, mellom, siolfpum, sagum*). Det er tegn til at *u* opprettholdes i kortstavelseord: *wikudagen* 1: 628 (Hjartdal 1424), *Jons woku* 1: 738 (Sk. 1432), *mytuiku dagen* 1: 961 (Sk. 1489).

Skr.m. med *i*, især foran *s* og *t*, går tilbake til tiden før 1400 (jfr. LO s. 86, STO s. 105, 148, 160) og tiltar i styrke ved påvirkning fra svensk og dansk skriveskikk etter 1450 (jfr. Kock, Ljh.IV s. 110, 119, Br.N., G.Gr.I², s. 207 Skautrup II s. 194). Denne skrivemåte kan ha satt seg fast som lesespråk eller høytidsspråk. Uttalen ellers kan ha vært en høy *e* (*ê*) eller en mindre markert *i* (*ï*). Å trekke slutninger fra de nåværende dialekter er vanskelig, da dialektgrensene, når det gjelder endevokaler, sikkert har endret seg betydelig. Da de fleste av Telemarksbrevene er blitt til i Skien, kan det være grunnen til at *e* — *o* trer sterkere fram i skriftbildet enn *i* — *u*, især som utlydende vokaler.

Om målene i Aust Tel. og i Numedal i vår tid sier Ross: «*Dei hev endingane a, i, u* ell *ar, ir, ur* i dei forminne der bygginne i Sud Oust hev *ar* (*o år*), *er* o *ær* ell berre *ær*.» (NB 1807, III s. 3). Også i Vest Tel. er det mye *i* og *u* i endelser, men det er ikke så lite skifte fra bygd til bygd. I strök hvor *i* er bevart, må endetrykket ha vært forholdsvis sterkt. I subst. er det oftest *ir* (sj. *er* (*ə*) (*nåliir*), i verbale böyningsendelser *er* (*ær*) (Ross NB 1906, II s. 5). Selvom noen av skriverne var fra de steder hvor brevene ble utstedt, er det lite trolig at de på en systematisk måte maktet å gjengi sin egen uttale. — Når det gjelder Agdermålene, sier Ross om målene i Aust Agder (NB 1909, XIII s. 24): «*N i* i endingar har halde seg i dei fleste formir, soleis i linne ubundne mannkynsord o inkjekynsord, i bunde inkjekyn eintal av tingord, o i inkjekyn av eigenskapsord me *-inn*.» — «*Maalet er saman me Setbyggmaalet eit i = maal i større mun enn noko anna maal i lande.*» En kunne derfor vente at *i* i skriftlige aktstykker fra middelalderen var sterkere fremtredende. I Vest Agder skifter *i*-endelsen mellom *ə, e, ð* (NB. 1909, XIV s. 69).

Også utenfor Telemark og Agder forekommer i de undersøkte brev ofte *i* foran visse konsonanter. Det tidligste av disse brev, som skriver seg fra Tjølling i Vestfold 1419 (3: 649; utst.: Skak Pædersson), har f. eks. *rikis, samdagris, leigit, hefuir, hafuir, æftir*, dessuten *konongi* og *eikii*, ellers mest *e* og *o* uten hensyn til vokalharmoni eller vokalbalanse. I et brev fra Rödaldal 1501 (2: 1016; utst.: Gunnar Sylwesterson) skrives mest *e*, *o* og *a* i endelser med noen få unntak (*bordit, bundit, proffit, haldnir*, dessuten *gudi, hini, wigi*, men alltid *-es*. I Rygemål idag (NB. 1909, XV s. 96 f.) er *i* lite fremtredende i endelser, mens *a* har holdt seg både i subst. og verb. Det nevnte diplom representerer et *a*-mål. Det er tydelig at skriversne ikke har en festnet skrivemåte når det gjelder *i* og *e*. Etter 1500 er det atskillige eksempler. I et brev fra Jemtland 1520 (14: 277; utst.: Jon Heidinsson) er det mange ekss. på *i* foran *s* og *t* (*Norgis, Vendis, Gotis, Herris, höffwismand, nerwarandis, siendis* pr. pts. til *siá, samstundis, soffwit, stigith, forskriffuit, bordhit, hoffwdith*), dessuten *manedagin, prestin*. Mange tilsvarende ekss. har et brev utstedt i Halsne kl. 1522 (15: 154; ust.: Truls Hansson) og et brev fra Toten 1539 (16: 599; utst.: Peder Hansson, Litle). Andre brev mangler denne *i*-skr. m., f. eks. 2: 1079 (Eftelöt 1525) med norsk skriver, 2: 1132 (Valdr. 1540) — 4: 1105 (s: st. 1534) har noen få ekss. — 2: 1147 (Tönsberg 1547; utst.: lagm. i T., Peder Andersson). Det er åpenbart at skrivemåten med *i* har utviklet seg til maner hos enkelte skrivere, især slike som har hatt kjennskap til svensk og dansk ortografi, selv om det allerede för 1400 har vært en viss tendens også hos norske skrivere til å nytte *i* foran enkelte konsonanter med en hevende virkning på en foregående *e*.

2. Vokalsvekkelse

Når trykket på endestavelsene avtar, fører det til store endringer i språkstrukturen. I Telemålene er vokalsvekkelsen mindre markert enn i målene omkring Oslofjorden og i Opplandsströk med sin tydelige forskjell mellom langstavelses- og kortstavelsesord. Dette kommer også til syne i diplomene.

I brev fra Tel., hvorav de fleste er utstedt i Skien, er det stor ujamnhet i skrivemåten. De to brev som er skrevet utenfor Skien: 1: 692 (Hjartdal 1424) og 1: 740 (Mo 1432), har lite med vokalsvekkelse. Den forekommer dels i sammensetningsfugen dels i siste stavelse i ordformer med mer enn 2 stavelser, ofte som omvendt skrivemåte, f. eks. i 1: 692: *wndesyklamans, logligo, fyrsagda* (wmbode), *atwistæman, Þordeson, kirkionne* gen. (-logh), *spiotena*. Når 1: 863 (Sk. 1463) også har lite vokalsvekkelse (*Skidasyslo*,

men j *Skide*), kan grunnen være den at brevet trolig er skrevet av Skienslagmannen Olaf Karlsson (av svensk eller jemtisk avstamming?). De andre brev som er utstedt i Skien, har mange ekss. både i utlyd, i sammensetningsfugen og foran konsonant, ofte også i kortstavelseord (*skadhæ* inf., *göræ* inf., *haffuæ* inf., *faræ* inf.), og også *u/o* får etter hvert svekkelse: *mytfastæ sunnædag*, i *Skydæsyslæ* 1: 947, *Skydæsyslæ*, *korsmessæ aptan* 1: 961 (1489), *krossessa* omv. skr.m. s. br., *keptanæ* dat., s. br. med siste stavelse nasalert(?) (< *kiaptenom* el. *keptenom*), i *Skydasyslæ* 8: 434 (Sk. 1492), i *Skydæsyslæ* 11: 284 (1506), *skothynnæ* ak. 8: 434 (1492), 11: 284 (1506) o. fl. Det siste av Telemarksbrevene 11: 289 (Sk. 1510) har en så løs rettskrivning at det til tross for et visst norsk grunnlag (*dickan*, *etzstaff*, *mangis ringge*(?), *hoogen* og mange tradisjonelle uttrykk: *a bog sor*, *arffwinge hinss døde* el. *ærfwinghe hyns dode*, *wissen ffor tegen oc ffredkiöb*, *bode madher* o. fl.) er vanskelig å bygge noen dialektundersøkelse på det. Brevet er påvirket av dansk skr. m.

Av Agderbrevene er det i de 4 første (1425—1440) lite vokalsvekkelse, skjönt brevene unntatt nr. 3 (Valle) er fra et *æ*-målsströk. De etterfølgende 6 brev (1505—1544) har, enten de skriver seg fra *æ*-måls- eller *a*-målsströk (V. Agder), mye vokalsvekkelse både i langstavelses- og kortstavelsesord. I 4: 1043 (Moland 1505) synes det å være en tendens til å gjøre forskjell mellom lang- og kortst.'sord (*finnæ* — *skadaa* inf.). I brevet fra Spangereid 2: 1035 (1510) skrives i inf.: ath *drickæ*, *lysse* (o: lyse) inf., *finnæ*, *wyrdæ*, likeså *skadhe* (men *fara*, *wara*, *ssithia*), 7: 585 (Åmlid 1524) har *ranssakæ*, 8: 568 (Lyngdal 1528) *göre*, 13: 602 (Holme 1534) (med alm. vokalsvekkelse) har *ware* (< *vera*), 1: 1098 (Setesdal 1541) (med språkformene i full oppløsning) har *taghe*, *skadhe*, o. fl. I smsetn. og foran kons. er det enda fl. ekss. på reduksjon av vokal i endestavelsen: *lawger daghen*, *gridestader*, *hestetacked* 4: 1043 (1505), *wissen*, *bocker eid*, *handelösth* 2: 1035 (1510) o.s.v.

u/o har også i de 6 brevene fått svekkelse, ikke bare i smsetn. som «wor fru messe dag», men også som endevokal i ultima og pænultima stilling: *wforsyniæ* (også *wforsynia* som omv. skr. m.), *weriæ* ak., *skothinnæ* (< *skothyrnu*), *dagloghæ* obl. k. (med gl. *u*-omlyd i rotst.), *ful wissæ* obl. k. 4: 1043 (Moland 1505), *sider* s., *witherottæ* (< *viðrátto*), *the huggena* (nor. *hoggeno*), *at tessa malle* (< *at pesso mále*) 2: 1035 (Spangereid 1510), *adh alle gode*, som vel skriver seg fra uttr. «at ollu góðo» 7: 585 (Åmlid 1524). — I 3. pl. av verb er det ofte vokalsvekkelse: *the woræ* 2: 1035 (1510), *swore*, *vore* 7: 585 (1524), *sathe*, *the komme* 8: 568 (1528).

Nyno. mål har i disse strök ikke verbale flertallsformer når man unntar strök som grenser til V. Tel. (f. eks. Valle).

Et ord som knyttes enklitisk til et annet ord, kan også bli svekket. 13: 602 (Agder 1534), som har blandingspråk, har ikke sjelden i sterkt muntlig tale *en* for *hann*, f. eks.: «Swarrede Arre Biörnson: setter jcke jegh hanum till tha *setten* fenden --- gör jcke fenden hest jcke gör *jeghen*.» Et enkelt ord kan også uten enklise få svekket form. I brevet ovf. finnes: «jegg gaff hanum till saa *felth* ath han ---» osv. for *fullt*.

Brevene fra slutten av 15 hå. er så oppblandet med danske former at det gjør det svært usikkert å trekke slutninger om dialektgrenser. Noe skille mellom de vestegdske *a*-mål og de austegdske *ə*-mål lar seg ikke konstatere. Det er dog sannsynlig at *a*-svækkelse (til *ə*) p.g.a. det ökende trykk på rotstavelsen er av senere opphav enn den østnorske reduksjon i langstavellesord. I A. Agder fulgte ordene med kort rotstavelse de langstavede ved forskyvning av aksenten. At det også har vært en tendens til jamning i visse ordgrupper (f. eks. i ord på *al(l)* og *ar(r)*) viser nutidsformer som *åpålə*, *kåmår'ə*.

Av brev utenfor de 2 foran behandlede brevgrupper er å merke at det tidligste brev fra Vestf. (3: 649—1419) har få ekss. på redusert vokal, likeså et brev fra Oslo 1446 (2: 771; utst. kansler Gunnar Holk) med tradisjonelle språkformer. At 2: 1016 (Röldal 1501) har lite reduksjon, må skyldes at utstederen (el. skriveren) er fra et *a*-målsströk. Sterk reduksjon viser derimot et brev fra Hedm. (1: 1051—1517)); men språket er så utstøtt at det ikke gir grunnlag for dialektundersøkelser. Det sterke danske innslaget i alle senere brev er så fremtredende at den norske skrifttradisjon helt har forsvunnet. I disse brev lever norsk mål en skyggetilværelse i form av særnorske ord og enkeltformer.

3. Monoftongering

I undersøkelser som er foretatt av Hægstad, Seip, Grötvedt o. a., må tendensen til vokalforenkling ha vært meget sterk allerede i gno. tid; men overalt synes den å ha vært knyttet til bestemte lydforhold: lydsvækkelse på grunn av svak betoning, foran konsonantlengde eller i tilknytning til visse konsonanter, f. eks. *m* og *r*. Noen konsekvent gjennomføring er det ikke tale om. I mellomnorsk tid har denne utvikling fortsatt. I vitneprovbrevene blir vokalforenkling etter hver stadig vanligere. Den gjør seg først gjeldende i de fremmede hilsningsformularer: *ödmivuka*, *ödmykliga* med *ö* skyldes nok *ö*. nord. innflytelse (sml. nåv. tel. *udmjuk*); senere forekommer 1. st. med *y* ved dansk påvirkning; *helsar*, *helsar* har nesten alltid monoftong. I egennavn er det også tidlig vokalforenkling: *Germund*, *Torger*, *To(r)sten*, *Gwnlek*, *Hellek*, *Swenson*, *Swenung*,

Ewinder, Tollefwer o.fl. Her kan fremmed innflytelse, til dels ved prestenes formidling, ha gjort seg gjeldende.

Etter 1500 er monoftongeringen så vanlig at det må skyldes dansk påvirkning. Samtidig brer de stemte klusiler seg (*b, d, g*, for *p, t, k*). På 1400-tallet övde også svensk skrivemåte ikke liten innflytelse.

Telemarksbrevene opprettholder vanligvis diftongene med enkelte unntak (*bödh* pt. for *bauð* 1: 692—1424, *en* kætil 1: 740—1432, *enæ* ak. f. 1: 947—1486, til *dödæ* (men «hins dauda»), *the* (< *peir*) 11: 284—1506, i s. br. «*heell, sell*» for «*heill ok sæll*», hvor *hell* synes påvirket av *seill*). I 11: 289 (1510), hvor utstederen vel er dansk, finnes *döde* 3 sg. pt. (jfr. Seip, Et norsk grensemål s. 93 ff., Grøtvedt STO s. 173), *hedher*, *tw lögsst*, *ffredkiöb*, *Hogh* for Hauk. Av brevene fra 1400-tallet skiller 1: 862 (1463) seg ut ved de mange ekss. på diftongforenkling: *Erik*, *Torgers*, *Gwnlek*, *Aslogh*, *edhstaff*, *profasthaveslo*, *lögordagen*, *enom* ub. art., *enne* dat. f., *dödh* adj., *ödhmiwkliko*, *thöm* pron. (< *peim*), *körleghor*, *helsers*, *hether* 3 sg. pr., *heta* 3 pl. pr., *bleff* 3 sg. pt., *ethradhe* 3 sg. pt. (< *aptraðe?*), *tw lökth* (< *laugt*).

I Agderbrevene er også diftongene opprettholdt i vid utstrekning inntil ca. 1500. De viktigste unntak er: *ödhmiuka*, *bödh* 3 sg. pt. (men *heilso*, *hins daudhe*, *greip*, *skaut*, *their*, *eita*) 4: 827 (1425), *Strengerede* (< *Strengjareið*-), *brödöxe* (< *breið*-), *hins dödæ*, *saklösan* 7: 383 (1427), *Ewinder*, *Özlebö* (diftonguttale i nutiden), *höra*, *hördo* 9: 267 (1436), *Tollefwe*, *Torgerssyni*, *helsser*, *östher*, *döödan* adj., *thera* 4: 1043 (1505), *hetha* 3 pl., *hem*, *reedh* pt., *löpæ* inf., *bokar eedh*, *Herlech* 4: 1043 (1505). De flg. brev har et sterkere innslag av dansk skrivemåte med mye vokalforenkling; således i 2: 1035 (1510): *Spangeress* (< *Spangareið*-), *Öndal* (nåv. utt. *audendal* el. *augnedal*), *kinbenith*, *meen*, *kop* (< *kaup*), *iidmiigghelighe*, *sacLöss*, (proff) *lössæ*, *handelöst*, *hederlig*, *hiemma*, *hiem* adv., *mera*, *flerræ*, *there* pron. gen., *the* pron. nom. pl., *eth* ub. art., *redh* 3 sg. pt., *hetter* 3 sg. pr., *hettæ* 3 pl. pr., *hedher* 3 sg. pr., *dödæ* 3 sg. pt. Av andre ekss. kan nevnes: *bokar ed*, *heter* 1: 585 (1524), *heem*, *stob* (< *stauþ*) 8: 568 (1528); 13: 602 (1534) har tydelig dansk preg med sine stemte klusiler (*fredkøb*). I 1098 — (Valle 1544) er språkformene i full oppløsning.

I brevene utenfor Telemark og Agder er det stadig mer diftongforenkling etter 1500. I et brev fra Rödaldal 1501 (2: 1016), hvor skriveren trolig er norsk, men påvirket av svensk-dansk skrivemåte, er monoftongeringen sterkt framtreddende: *Enar*, *bokared*, *röwenna* ak. f. (til gno. *rauf* f.), til *dödz*, *hederligh*, *nödigha*, *fflere*, *ena* ub. art., *hem*, *hemma*, *hemffridh*, *ther* (< *peir*), *thera* pron. gen. pl., *helsers*, *heter*, *hethe* 3. pl., *bedis* (til *beiða*), *löpet* pt. pts. (derimot *kawpeno*, *tau* pron., *ein* tridivng. Også 11: 287 —

Huseby (Råde) 1509 har trolig norsk skriver, skjönt brevet både har mange ekss. på monoftongering og tonalisering (*bogh, sögher, sadh, madh*): *Ewindssdotter, skipredhe, swenn, edestaff* (v.s.a. *eidstaff*), *fridkop, en, eth* ub. art., *hiemfredh, dödher* adj., *flere, ythermera, theres, the* (< *peir*), *hörer, löpar* 3. sg. pr., *stöthæ* 3. sg. pt., *sködh* 3. sg. pt., *wed* pres. (men *heitha, heith* pt., *hinns dowdæ*). Denne diftongforenkling tiltar utover mot reformasjonstiden. I brev som er skrevet av norske skrivere er det mye blandingsformer. Et brev utstedt i Halsne kloster 1522 (15: 154) må ha vært skrevet av en norsk skriver med diftongene til dels bevart: *Thorsteinson, Halssnöy* (selve klosteret har vel egentlig formen *Halsna-Holsnu* med utt. «*halsne*»), *ein* ub. art., *theira, theim, heiter, heitha, meinthe* — *löss* adj., *the* (< *peir*), *bleff, löpendis*. 2: 1079 (Sandsvr 1524) med norsk utsteder har også skiftende former (*bood* for *baud*, men *theim, eydstaf* osv.); 4: 1105 (Valdr. 1534) har mest diftongløse former: *eidstaf* skrives både *eytstaff* og *ethstaff*. De flg. brev: 11: 598 — Stange 1534 med former som *ledde* (for *leidde*), *skiödt* pt., *wedt* (for *veit*), *höö*, (for *höy*), 16: 599 — Toten 1539, 3: 1154 — Fitjar 1539 har dansk skrivemåte både med monoftongering og tonalisering (f. eks. *stob* for *staup*, *frecob* for *friðkaup*). Skriveren, trolig norsk, i 2: 1132 (Valdr. 1540) nytter også diftongløse former, men ustemte klusiler (*köpa, ffredkop*).

På den måten går utviklingen i skriftlige aktstykker i retning av diftongforenkling samtidig med at ustemte klusiler erstattes med stemte.

4. Nye diftonger

I skriftlige aktstykker fra 14. hå. skrives ofte diftong i ordformer hvor det følger en *i* eller *j* i neste stavelse, særlig ofte i ord med *eg* som *dæighi, sæighir*, men også i ord som *svæirdi, leingi, tueigia* osv. (jfr. Grötvedt, Lovhss. s. 98, LO s. 89, STO s. 100, 150, 170). Etter 1400 er denne skr.m. sterkt på retur, trolig fordi diftongen ikke har vært fullt utviklet. I vitneprovbrevene er det bare Telemarksbrevene til ca. 1450 som har slike ordformer som *dæighi, sæighir, læighidh, feingit, Keitiulsson* (1: 738 — Skien 1432). En diftongering av lange vokaler et det få tegn til.

Brytningsdiftonger av *i* og *y* > *iu, io* foran *l* og *r* (og kakuminale lydforbindelser) har holdt seg bedre på de steder hvor den har slått igjennom, f.eks. i Tel.: *skiorto* 1: 692 (Tel. 1424), *Keitiulsson* 1: 738 (1432), *ketiulen, Hergiuulsson, Torgiuulsen* 1: 947 (1486), *Torgiuulson* 1: 961 (1481), *skudhiörne* (< *skothyrnu*) 11: 289 (Skien 1510) er nok dansk, *Giord* for *Gyrd* 13: 602 (Holme 1524). Derimot er *liwste* 1: 692 (1424), som er vanlig i gsv. og gda., laget til subst. *lius, lios*.

Vokalisering av enkelte konsonanter, særlig *g*, gir grunnlag for nye diftonger: *wndæfout* 1: 947 (1486) (jfr. STO s. 176), *lowmanden*, *laurettesmand* i brev med dansk skr.m. (16: 599 — Toten 1539), *lauglege* 7: 585 (Åmlid 1524), *neydiss* av *nögdis* i s. br., vel også *wyæskæll* (< *vegskil*), *waygen* 11: 289 (1510), *wey* 8: 568 (Lyngdal 1528), *deie* for *degi* 3: 649 (Tjølling 1419), (øster i) *bøyden* 13: 602 (Holme 1534); *hiemma*, *hiem* 2: 1035 (Spangereid 1510) er trolig dansk.

I brevene etter 1500 er skrivemåten så usikker og danskpreget at det er vanskelig å bedømme ordformene.

5. Labialisering

Den forskyvning i vokalsystemet som begynte allerede i gno. tid og fortsatte med stigende styrke i mellomnorsk tid, har sitt utgangspunkt i labialiseringen av lang *a* for å bevare dens dype klangfarve. Forskyvningen satte også spor etter seg i uttalen av andre vokaler (jfr. Seip NS s. 147). Lang *o* fikk en mer markert rounding, og når lang *a* (*å*, *ao*) blev forkortet, kunne den gjengis med *o* (*wederotthe* 13: 602 — 1534, *monnadaghen* 7: 585 — 1510); ikke sjelden ble også lang *a* skrevet med *o* p.g.a. kvalitativt sammenfall, (*bodhe* for nor. *báða* ak. pl. m. 4: 1043 — 1505), og undertiden skrives omvendt *a* for *o* (*ombadh*, *nedenfare* 7: 585—1524; *Tallac* s. br. er kanskje janningsform). Lang *u* fikk — for å holde en viss avstand — en spissere uttale og nærmet seg *y* (sml. skr. m. som *slunge-snöre*, *begunte*), som ble forskjøvet i retning av *i*, som den i enkelte dialekter kunne falle sammen med (itakisme). Det må ha tatt lang tid før denne prosess hadde stabilisert seg i et nytt vokalsystem. I mange strök er det i nynorske dialekter tydelig at gamle uttalevaner i stort monn har holdt seg.

De korte vokaler endrer seg mer enn de lange; men i noen strök (Set., Nid., Hard., Sogn) blir de lange vokaler diftongert. Ortografisk er sammenblanding av *i* og *y* og til dels *ā*, særlig ved forkortning, og *o* et uttrykk for vokalforskyvningen. I siste halvdel av 15. hå. blir i skrift — slik som i dansk — *y* for *i* så vanlig at lydverdien ikke kan fastslåes. Skr.m. som *tyll* prep., *fynna*, *sydan* s., *lywandes* 2: 1079 (Eftelöt 1525), på *Lysthe* 8: 568 (1528), *myn*, *myth* pron., *mynnæ* vb., *vythne* s., *nyande* tall o. fl. er rett vanlige. Før 1450 betegner *y* for *i* vanligvis rounding: *mydwiku*, *lydhina* 1: 692 (Hjartdal 1424), *Skydhasyslo* 1: 738 (Skien 1432) (ved dansk formidling? senere ble *Skydo*, *Skyda*-rett alm.); *vyrda*, *vyrdeligom* o. lign. går langt tilbake til gno. tid, slik også med *Dorgylson*. (Sjeldnere skrives *i* for *y*. I 8: 568 (Lyngdal 1528) finnes *wiglisingsh*; i s. br. skrives *Lysthe*, se ndf.)

Etter 1450 fortsetter labialiseringstendensen å virke. $a > o$: *Holuardz-dotter* 1: 947 (Skien 1486), *ophoff*, *wp hoff*, *ophoffz witne* osv. er svært vanlig, *wort* for nord. *varð* 13: 602 (1534), (bl. m.); *fonggen* s. 2: 1079 (Eftelöt 1525); $e > ö$ i *nödh* adv. 11: 289 (Skien 1510) er vel dansk dialektuttale; *möghit* (< nor. *mikit*, *mykit*) 13: 602 (1534) (i brev med bl. m.) kan være dansk (< *megit* < *mikit*) eller senket form av *mykit*, *mygit*; $e(i) > ö(y)$ i *bröd-öxe* (< *breiddöxe*) 7: 383 (Öyestad 1427), hvor jamning kan ha virket inn.

I atskillige tilfelle skrives labialiseringer som må skyldes skrive-rens usikkerhet ved gjengivelse av lydverdiene, f. eks. i 2: 1079 (1525), hvor *y* for *i* (*thyng* s., *byfallet*, *synom*, *sygir* o. fl.) er karakteristisk. I s. br. skrives også *höyther* for *heitir*, *öydhe* for *eiði*.

6. Delabialisering

Uroen i vokalverket med utglidning av lydverdien ytrer seg også i en motsatt bevegelse hvor uttalen forflates. Labialiserte og delabialiserte former synes å forekomme i de samme strök. At *y* blir *i* er det mange ekss. på allerede i gno. tid (NS 271); men som ovenfor nevnt er det vanskelig å bedømme skrivemåten p.g.a. forveksling av *y* og *i*: *wfirsinio* 1: 692 (1424), *wfforsino* 2: 1016 (Röldal 1501), *liste* for *lystu* 2: 1079 (Eftelöt 1525); samme brev, som har mange labialiseringer, har *reuadhe* for *rövade*, *breder* for *brödr*, *lepø*, *leep* av *laupa*, *forseke* inf. (< *firisøkia*?); skr. m. *leöss* adj. for *lauss* viser også usikkerhet. 7: 585 (Åmli 1524) har *negis* for *nøgjist* og *neydiss* pt. s. br. for *nøgdist*, *demde* pt. pts. av *døma*, *sewere* for *sovore* (< *sváveret*), hvor også jamning spiller inn. I et brev fra Jemtland 1520 (14: 277) skrives *hægborne* for *högborne*. Skr.m. *Næmpdals* 3: 649 (Vestf. 1419) er vel også en delabialisert form. At ekss. er få, kan skyldes at det er vanskelig å gjengi lydverdien med de vanlige lydtegn.

7. Senkning og åpning

Senkning og åpning, som det på grunnlag av skriftformene ikke er lett å skjelve mellom, tiltar i betydelig grad i den mellomnorske periode. I gno. tid har dette fenomen et begrenset omfang og er lite stabilt. Ofte finnes $\text{æ} (e) > a$ mellom *v* og *r* (*vara*, *varða*), $u > o$, især foran *m* (*somar*), foran *n*+ kons., og i svakere betont stilling (*om* < *um*, *som* < *sum*); oftere forekommer $i > e$, ikke minst når *i* står i svakt betont stavelse (*mek*, *pek*, *sek*, jfr. Seip, NS s. 208).

I mno. tid får dette fenomen et betydelig omfang (jfr. STO 169 f., ST = Skrift og tale, se innholdsliste). I de undersøkte vitneprovbreve fortsetter denne utvikling, til dels under påvirkning fra dansk.

I Tel.-brevene er det forholdsvis få ekss. til ca. 1500. Ved bedømmelsen er det nødvendig å ha for øye at lydutviklingen ikke sjelden er lite stabil. Lydforeteelser kan utvikle seg sporadisk og igjen forsvinne, slik som Ross i Vest-Telemål (NB II s. 9, VSS 1906) gir uttrykk for. Vanlig overgang er $u > o$ foran nasaler: *mon* vb 1: 740 (Mo 1432); *vonnet* pt. pts. 1: 947 (Skien 1486), 1: 961 (sst. 1489), 11: 284 (sst. 1510), som svarer til nåv. telemål. Ellers: *sporde* 1: 692 (Hjartdal 1424) (*spordhe* finnes også i Agderbrev fra 1524 (7: 585) og i brev fra Halsne kl. 1522 (15: 154); og et brev fra Bergen 1517 (2: 1064) har *forsport* i pt. pts.). En slik form kan være önord. og skyldes da skriverens eller utstederens kontakt med önord. språk. Andre ekss. er *folde* pt. 1: 862 (Sk. 1463) (for nor. *fylgði*), trolig önord. (svecisme? jfr. s. 55), *oppa* (< *upp á*) s. br., *ophoffa v(i)tne*, *ffollan* adj., *hosfrv* 11: 289 (Sk. 1510) (dansk utsteder, jfr. Hilsningsformularet s. 5); $\text{æ}(e) > a$: *varet* pt. pts. 1: 947 (Sk. 1486), 1: 961 (sst. 1489 (få ekss.)); $i > e$: *jnsegle* 1: 862 (Sk. 1463), *Veniæ* sokn 8: 434 (sst. 1492), *imellum* 11: 284 (sst. 1506). Det er særlig mange ekss. i brev etter 1500, da dansk innflytelse gjør seg sterkt gjeldende. I 11: 289 (Skien 1510) er notert *Ledvordsson*, till *wuelge* (sml. nor. at *úvilja* e-s «mot ens vilje»), *welge* s., *welld* pt., *wetnede*, *megit*, *indsegle*, *wyæskell* (< *vegskil*), *ffendis* inf. (Har norsk skriver skrevet etter dansk diktat?); $y > ö$, særlig foran *r*: *körleghor* 1: 862 (SK. 1403), *för* s. br., *först* 1: 947 (Sk. 1486), 11: 284 (Sk. 1506), ath *dörnen* 1: 961 (Sk. 1489), ath *dör* 11: 289 (Sk. 1510), *lögssst* pr. (pt.?) s. br.

I Agderbrevene er det lite med senknings- og åpningsformer for 1500. I 7: 585 (Åmlid 1524) finnes *oppo*, *spordhe*, *mek*, *om* (*ombadh*, *ombossmen*). 8: 568 (Lyngdal 1528) har *op* (*ophoffwitne*), *fförsthe* s., *megh*, *tegh*, *hwelken*, *legewel* adv., *enskelss* «særskilt». Særlig blir senkningen av $i > e$ karakteristisk. I 13: 602 (Holme 1534) forekommer foruten vanlig senkningsformer som *om*, *op*, *förste*, *horen szön*, *sösther*, *tegh*, *megh* slike ordformer som *weder otthe*, *welthu*, *well* (o: *vill*), *leffde*, *wessen* (< *vissan*), *möghen* hugh.

Også i brev utenom Telemarks- og Agderbrevene tiltar senknings- og åpningsformer sterkt etter 1500. I et brev fra Rödaldal 1501 (2: 1016) er notert *ötter meir*, i 1: 1051 (Lauten 1517) *hartock*, *varken* (o: verken), *gredestad* og 2: 1064 (Bergen 1517) *adskelde*, *gredestadh*, 4: 1105 (Valdr. 1534) *grestadh*, 11: 598 (Hedm. 1534) har *plectug*, *wedekasth* (< *viðarkøst* «veddyng»), *wenner*, *gredestadt*. Det er åpenbart at dansk i brevene etter 1500 får mer og mer fotfeste. I 3: 1154 (Sandar 1539) hvor stemte istf.

ustemte klusiler er vanlig, skrives *wedar odhe* (< nor. *viðráttu*, -u). I 2: 1132 (Valdr. 1540) *ophaffd wetne, tel prep., gredestadt, sedan*.

Overgangen *i* > *e* setter sitt preg på brevene etter 1500. Flere av disse brevene må ha hatt danske skrivere eller danskinfluerte norske skrivere i tjeneste hos en dansk embetsmann.

8. Andre trekk ved vokalutviklingen

a) A-omlyd

Manglende *a*-omlyd viser fl. gg. *budh* 1: 692 (Hjartdal 1424), *budhe* 1: 692 (Hjartdal 1424), *budhe* dat. 1: 740 (Mo 1432) (i s. br. *ombodhe*; *bodhe* dat. i 1: 862 — Skien 1463), *hertughe* 1: 740 (Skien 1432). Slik også i Agderbrev: *ting bwd, bwdna* pt. pts. 2: 1035 (Spangereid 1510), *budh* 8: 568 (Lyngdal 1528), 13: 602 (Holme 1534) (derimot *ombodzmand* s. br.), *golffuit, stwen* 13: 602 (*goluet* 1: 947 — Skien 1486), *hærtwug* 4: 1046 (Moland 1505), *hertug* 8: 568 (Lyngdal 1528), mens eldre brev har *o*-former. U-former som *bud, gulf, hertug* skyldes trolig dansk påvirkning, som blir særlig sterk omkr. 1500.

b) U- og w-omlyd

U-(og w-) omlydte former er på retur, ofte p.gr. a. analogi i böyningsmönstrene. Etter 1500 er det få omlydformer. Noen vesentlig forskjell mellom Telemarks- og Agderbrevene kan ikke konstateres. Det skrives *atwistasok* ak. f. i 9: 267 (Valle 1436), men *atuiste saken* nom. 11: 284 (Skien 1506), *Telemarken* 1: 961 (Skien 1489), *axlen* ak. 11: 284 (1506), 2: 1035 (Spangereid 1510), *spywthstang* 4: 1044 (Åmlid 1505), *handh, handen* 8: 568 (Lyngdal 1528). Istf. smsetn. med *log-* blir nå *lag-* vanlig (*lagmann, lagliga*). Foran *ggw* holder omlydsformen seg: *hog*, men ved lydlukning er den fört videre til *u*, kanskje ved dansk påvirkning: *hug* 1: 740 (Tel. 1432), *hwg, hwggeno* v.s.a. *hoggena* i 2: 1035 (Spangereid 1510).

Y.-u-omlyd har nok aldri vært gjennomfört. Det eneste ord som har stabil omlydsform er *howudh* p.g.a. fölgende *wu*; ved utjamning forekommer da former som *huvud* el. *hovod*, som kan föres videre til *hu* *u* > *hü* *e* og ved differensiasjon *hugu, (hogo)*. I 11: 284 (Skien 1506) skrives *hogodet* og i 2: 1079 (Sandsver 1525) *hugogdith* med sammenblanding av skrifttradisjon og dialektuttale. Uten *u*-omlyd skrives f. eks. *Botolfs vaku, handom, firsagdom* 1: 692 (Hjartdal 1424), *midhfastha* obl. k. 1: 862 (Skien 1463), *sagw* sina 8: 434 (Skien 1492), *Sudalandom* 1: 961 (Skien 1489), *ffadhur* 7: 383 (Öyestad 1427), *awonds* (ord) 8: 568 (Lyngdal 1528),

Agdom fl. gg., *mannom* 1: 1098 (Setesdal 1544). Men det finnes også flere ekss. på omlydsformer: *longho* 7: 383 (Öyestad 1427), hvor forlenging av *a* foran *ng* kan ha spilt inn, Jons *woku* (med forsterking av labialiseringen p.g.a. *w*) 1: 738 (Skien 1432), *Jacobsaacke* (< *Jacobswoku*) 1: 1098 (1541), *ollungis* 1: 740 (Mo 1432), *odhrum* 8: 298 (Skien 1436). *odrom* 1: 961 (Skiden 1489), *hondonom* 11: 284 (Skien 1506), *longho* 7: 383 (Öyestad 1427), *Vollom* 9: 267 (Valle 1436), *Hordwin* (< *Harö*-) 2: 1016 (Röldal 1501), *dagloghæ* obl. k. (til *-laga*) 4: 1043 (Moland 1505). Når det gjelder personnavn er skrivemåten skiftende: *Sandvlfsson*, *Amundh* 1: 862 (Skien 1463), *Anonder*, *Anwndzson*, men *Ommvndh* 7: 383 (Öyestad 1427), *Osmwnd* 4: 1043 (Moland 1505), *Ommunder* nom. 1: 744 (Åmlid 1440), *Ossolfson* 9: 267 (Valle 1436), men *Salve* i s. br., *Aswlsson* og *Oswlson* 7: 585 (Åmlid 1524). I 1098 (Set. 1541) er det ikke omlydte former i *Anund*, *Asmwnd*, *Awaldsson* (jfr. behandlingen av *u*-omlyd i Skrift og tale III).

e > *ö* skrives i *igönum* 11: 284 (Sk. 1506), som her kan være dansk form.

c) Progressiv omlyd

ia > *ie* (*ie*) har de fleste eksempler. Former som *Biærguffssonar*, *Hicærdale* (< *Hiartdale*), *Ingebicærg*, *siælfuer*, *hiælp*, *hierthæ* (1: 961—1489), *hiælp*, *tienest* (1: 947—1486; i s. br. *tionestæ*), er vanlige i Telemarksbrevene. Agderbrevene har færre ekss.: *Forbicærnæsonar* 1: 774 (Åmlid 1440, i s. br. *Biarna*), *tienære*, *tienesthe* (dansk lån?) 4: 1043 (Moland 1505), men også *thionisto* 4: 827 (Frodeland 1423), *tianista* 2: 1035 (Spangereid 1510), i s. br. *Fielskord*. — Heller ikke brev utenfor de to brevgrupper har noen konsekvent gjennomføring av den progressive omlyd av *ia*. I brev fra Röldal 1501 (2: 1016) skrives både *Hjarandher* og *Hycærandh*, et brev fra Sandsver 1525 (2: 1079) har *hyalpe*; men for alle brev fra omkr. 1500 gjelder det at en må regne med påvirkning fra dansk, hvor den progressive omlyd hadde et sterkere fotfeste.

tienest, *tienisth* (*tianista*) er i forhold til *tionestæ* en nyere lånt form (jfr. Hilsningsformularer s. 13). Hverken *siælfuer* el. *sialfuer* i 1: 947 (Skien 1489) representerer noen dialektform, som i Tel. har bortfalt *l* («sjåv», jfr. *Biærguffssonar*).

Det er færre ekss. på omlyd av *ia*, *io*, *ió*, *iu*, *iú*. I Tel.- og Agderbrevene skrives *hög* pt. i 1: 740 (Mo 1432) for nor. *hió*, (fl. gg. *hiogge*, f. eks. i 1: 269 — Skien 1341 ved påvirkning fra pt. pl. *hioggum*); for *hög* har kanskje pt. konj. spilt en rolle, sml. *högge* 3 sg. pt. 8: 298 (Skien ca. 1436); *læpo* 8: 298 er vel en delabialisert form av *løpo* (< *liópo*), som skrives i

1: 692 (Hjartdal 1424); *løp* 4: 827 (Frodel. 1425), *Biorn* 1: 862 (Skien 1463), *Porbørgh* 9: 267 (Valle 1436), *Byørn, Torbyørn, Jørwnsson* 7: 585 (Åmlid 1524), *brystet* 1: 947 (Skien 1486), *brysth* 2: 1035 (Spangereid 1510), *ødmykeligæ* 11: 284 (Skien 1506), *ydmvg* 13: 682 (Holme 1534) er et ord som tidlig har vært utsatt for ønord. påvirkning (skrives *ødhmiuka* i 4: 827 — Frodel. 1425), *audmiukkre* i 7: 383 — Öyest. 1427) (jfr. s. 60). Ellers skrives *spiotena, spiole, spiotskaphet* og *spiwt* (11: 284 — Skien 1506), *spywthstang* (v.s.a. *spyth*) 4: 1044 (Åmlid 1505), *briosthet, tionestæ, thionisto, liotha* vb., *josten* for liosken «dysken» (nyere lån?) 1: 961 (Skien 1489), *siolffum, liopo* 4: 827 (Frodel 1425), *lop* for *lióp* 1: 692 (Hjartdal 1424), *biuder* s. br., *fiwgur* fl. gg., *spiuditt* 13: 602 (Holme 1534); egennavn som *Bion* 1: 284 (Skien 1506), *Herbiorn, Asbyorn, Piostolfuer, Tiostolff, Tyodgerssön, Joron*. I andre brev: *skiute* inf. 2: 1064 (Bergen 1517), *Byorn, tyodweghen* 2: 1079 (Sandsver 1525), *tiwffue* s. 1: 598 (Hedm. 1534), *tywffswnghe* 2: 1137 (Valdr. 1540).

I mange tilfelle glir norske og danske former sammen; men i dansk er den progressive omlyd nådd lenger enn i norsk. Den stigende diftong *iō* holder seg best, dialektale ulikheter spiller inn, og omgivende konsonanter kan gi forskjellig resultat, *iū* og *iō* kan veksle: *brysth* 2: 1035 (1510) kan være norsk og gå tilbake til *iū* (jfr. NS s. 263), mens formene i nynno. mest har utgangspunkt i *iō*, og i 11: 284 (1506) finnes både *spiotskaphet* og *spiwt* (jfr. Grötvedt STO s. 167 f.).

d) Svarabhakti

Både i Tel.- og Agderbrevene er *e* vanlig. Bare i 1: 774 (Åmlid 1440) forekommer *a*. I nynno. er det tydelige spor etter svbh. *a, a, ä* i Tel. og Agder. Utenfor disse brevgrupper er *a* gjennomført i 3: 649 (Tjölling 1419) (*ligar, lygar, hændarna, Steinulfuar* o. fl.). Dette samsvarer med Codex Tunsb. för 1320 (jfr. Grötvedt, Lovhss. s. 96). I alle senere brev er *e* vanlig. Dette kan skyldes dels skrivemåte og dels en konsekvent gjengivelse i DN av forkortelsestegnet med *er*. Etter 1500 spiller også dansk skrivemåte inn.

e) Jarningsformer

Jarningsformer er fåtallige: *firir* (*firi, fire, fir-*) for *fyrir* er vanlig, blir senere ofte erstattet med *for, fore*; *ifuir* 4: 827 (Frodel. 1424), som etter 1400 i mange strök blir avløst av *over*; *tikker* 11: 284 (Skien 1506), for gno. *pykkir*; *brödöxe* 7: 383 (Agder 1427) står vel for *breidöxe*; *hwuedeth* 2: 1132

(Valdr. 1540) (< hofuðit > *hufuðit* og senere ved svak aksentuering i 2. st. *hufedit*), skrives *hugogdith* i 2: 1079 (Sandsv. 1524) ved sammenblanding av dial. og skrifttrad.; *Tallak* (< *Þorleik-*) 7: 585 (Åmlid 1524), *sewere* (< *svá veret*) s. br., *lauade* (< *lofaðe*) 2: 1079 (1525) (kanskje kvalitetsforveksling av *á* og *o*).

Av særlig interesse for den morfologiske utvikling er jamningsformer i böyningsendelser (jfr. s. 27): *dörrana* ak. f., *hærdhana* ak. (pl.?) 3: 649 (Tjölling 1419), «in i stogan» 8: 434 (Sk. 1492), *stogodornan* s. br. med bortfall av siste stavelse. Tilsvarende former er notert i andre diplomer: *heljdana* Hed. 1347 (Seip NS 254, Grøtvedt MM 1938, s. 159), *samulæidana* ak. f. 1: 427 (1383), *mylnæstadana* ak. pl. 1: 446 (1377) (se ANF 1961 s. 219). I slike tilfelle understøttes jamningen av nasaleringen i 2. st.

f) Prefiks og suffiks

Det privative prefiks skrives gjennomgående *u*; *o* i *oförsynio* 1: 862 (Sk. 1463), *ofyresynio* 7: 383 (Öyestad 1427), *owiliandhe* 4: 1044 (Åmlid 1505), *offörsynie* 2: 1035 (Spangereid 1510), *oförsynio* 14: 277 (Jemtl. 1520), *owiliandhe* 4: 1044 (Åmlid 1505), *offörsynie* 2: 1035 (Spangereid 1510), *oförsynio*, *offortöffwet*, *offörsynie* 15: 154 (Halsne kl. 1522). Ö. No., V. No. sønnen for Sfj., Sv. No. har nå *u* som priv. pref. At *o* undertiden finnes, kan skyldes aksentueringssvekkelse.

Suffikset *lig-* (*lik-*) er nesten enerådende; *leg* (*lagleghe*, *ødmykelegh*) finnes i 2: 1132 (Valdr. 1540), og *laglegghen*, v.s.a. *lig*-endelser i 2: 1016 (Röldal 1501).

indi, *yndi*, *endi* veksler i *sannindi* i formelen: til *sanninda* hervm. Uten kasusendelse i *sanynd* 1: 947 (Sk. 1486), 1: 961 (Sk. 1489), 8: 434 (Sk. 1492), 11: 284 (Sk. 1506). I Agder-brevene er det mest *indi*: *sanind* 4: 1043 (Moland 1505), 8: 568 (Lygnedal 1528). Denne endelse erstattes etter 1500 med *ing(i)*: «till *sandingen* herom» 2: 1035 (Spangereid 1510), *sanningh* 1: 1051 (Hedm. 1534), 3: 1154 (Sandar 1539) og glir sammen med suff. *ing*.

g) Spredte eksempler på vokalendringer

Om *Noriks* 1: 738 (Sk. 1432) o. fl. jfr. STO 176. *ingen*, *intheit*, *icke* med *i* foran *ng* (*nk*), *kk* + *i* i trykksvak stilling jfr. s. 42. Lydlukning viser *samdyghirs* 1: 692 (Hjartdal 1424), jfr. norsk dialektform *dygn* iflg. Aasen (derimot *samdögres* i 1: 947 Sk. 1486), *hug* s. for nor. *hogg* 1: 740 (Mo 1432), *hwggena* v.s.a. *hoggena* 2: 1035 (Spangereid 1510), *hugh* pt. 14: 277 (Jemtl. 1520), 4: 1105 (Valdr. 1534), *hwgg* 11: 598 (Hedm. 1534),

hygh 3 sg. pt. 15: 154 (Halsne kl. 1522). Denne lyd lukning er i særlig grad et dansk fenomen. En sjelden form er *stogo dornan* 8: 434 (Sk. 1492), sml. smsetn. med *dura*. Om *hwlkit* (< nor. *hwilík*-) 7: 585 (Åmlid 1524), jfr. Lovhss. s. 110. *upp a* er fl. gg. sammendratt til *pa* (8: 568 — Lygnedal 1528), 2: 1016 (Röldal 1501).

Kontraksjonsformer er også *kyrnesso* (< *kyrkio*-) 1: 774 (Åmlid 1440), *dannemen* 4: 1043 (Moland 1505). Selvom utgangspunktet er *dugande*, er ordet trolig lånt fra dansk, hvor formen med *a* kan ha utviklet seg i skrift (*dugande* > *dogande* > *dowende* > *doende*, og omv. skr. m. *dande*, p.g.a. overgangen *and* > *ond* i talemålet (jfr. Seip L 1 s. 95 ff).

B. Konsonanter

1. Assimilasjon

Assimilasjon av *rl*, *rn*, *rs* er det mange ekss. på, slik som i brev för 1450 (personn.: *Pollæif*, *Helleik*, *Bion*, *Herbion*, *Anstein*, *Thonny*, *Tostæin*, *Pordasson* osv., stedsn.: *Wigass heidhæ* for *Vigars* — 4: 1043 (1505); appellativer: *ban* 1: 947 (Sk. 1486), *herdanner* 4: 827 (Frodel. 1425), *skothynnæ* (< *skothyrna-u*) fl. gg. (8: 434 — Sk. 1492, 1: 961 — Sk. 1489, 11: 284 — Sk. 1506), *forunn* med *r* som levning av skriftutt. 2: 1035 (Spangereid 1510), *tostdagen* 11: 284 (med *t* tilföyd som dentalt lukke).

ld > *ll* viser *wallande* i danskfarget brev 8: 568 (Lygnedal 1520), *skyllogher*, *qvelen* 1: 862 (Sk. 1463), *halled* pt. pts., *heller* adv. 4: 1043, *dwalle* 1. sg. pt. 13: 602 (1534), *Kvelhuffson* 8: 568 (1528), *Uhwil* (< *Ulfhild*-) 2: 1035 (1510), *holler* s. br.; *ðl* > *ll* i *bryllauph* 7: 383 (Öyest. 1427) er gammel overgang.

nd > *nn* i *fennens* 1: 947 (Sk. 1486), *Yslennynghe* (o: Íslending-) 4: 1044 (Åmlid 1502); *ðs* > *ss* i *ombossmen* 7: 585 (1524); *fð* > *dd* i *hadde* 13: 602 (1534); *pt* > *tt* i *atter* 1: 692 (1424); *tn* > *tt* i *witte* (< *vitne*) 3: 649 (Tjölling 1449) er bare tilsynelatende en assimilasjonsform; den skyldes en art differensiasjon som mottrekk mot utviklingen *tn* > *dn* (> *nn*).

Delvis assimilasjon: *tæng* 1: 862 (Sk. 1463), *teng* 1: 947 (Sk. 1486), *tengn* 2: 1035 (1510) for *pægn*, *fangn* i s. br. av *faðm* > *fagn* ved differensiasjon. Senere er ordet blandet sammen med *fang*; *gt* > *kt* i *kunnikh*, *sakt* o. fl. er vanlig som i tidligere brev. *kn* > *gn* i *regnæ* 8: 434 (Sk. 1492) går tilbake til gno. tid (NS 282). *pt* > *ft* i *sleffthæ* 4: 1044 (Åmlid 1505).

2. Bortfall

r-(*R*)-bortfall er likesom i tidligere brev meget vanlig i böyningsendelser og sammensetninger og virker oppløsende på böyningssystemet: *profasten* nom. 1: 692 (1424), *hini* alle nom. pl. m. 3: 649 (1419), *sworne* lagretismen nom. pl. 7: 585 (Åmlid 1524), *viglysinga vitnæ* fl. gg., *atuistæ saken*, *atuista sok* o. fl., *wnde syzlæmans* 1: 692 (Hjartdal 1424), *wndæ fowt* 1: 947 (Sk. 1486). Ekss. gir ikke grunnlag for å fastslå grensene for *r*-bortfall (jfr. Ross, NBI, kart 1^a). Andre ekss. på bortfall:

d er falt i konsonantomgivelser som i *alrigh* (assim. bortfall) 8: 568 (Lygnedal 1528), *Ammonsson*, *Erlenss* 1: 774 (Åmlid 1440); i ordslutt etter vokal (< *ð*): *ra* (ekki fra mik) for *råd* 8: 298 (Sk. ca. 1436), *sto tyll* (o: tilstod) 1: 1051 (Hedm. 1517, bl. spr.), i smsetn. som *myfastæ* (for *mið*-) 1: 947 (Sk. 1486), *boeth* pt. pts. (< boðet) 1: 1098 (Set. 1541), att *thye* («bety») 13: 602 (Holme 1534).

f i konsonantomgivelser som *Berghulsen* 9: 267 (Valle 1436), *Aswlsson* 7: 585 (Åmlid 1524), *helthen* (< *helft*-) 13: 602 (Holme 1534). Slike former synes ikke å representere lokal uttale, da *l* i disse strök har tendens til å falle bl. a. foran *f*; i stavelse med svak aksentuering skrives *thar* for *tharf* i 2: 1132 (Valdr. 1540).

g i *sade* for *sagde* 4: 1043 (Moland 1505), 11: 289 (Sk. 1510) o. fl., som senere har gitt *sa'(ø)* *Siriid* < *Sigrið*- 13: 602 (Holme 1534), *igen* (< *igegn*) 1: 961 (Sk. 1489), 11: 284 (Sk. 1506), *ighen* 2: 1016 (Röldal 1501), trolig en lånt ö nord. form med sin særegne betydning, i *gönum* (< *igegnum* el. *igognum*) 11: 284 (Sk. 1506), jfr. GGr. I² s. 143.

h er meget ustabil i smsetn. som *Gunnilda*, *Halsaughom* 7: 267 (1436), *eitir*, *eita* er vanlig.

k er falt i smsetn. *kyrnesso* (< *kyrk(ïo)*-) 1: 774 (Åmlid 1440).

l-bortfall er det mange ekss. på i visse konsonantforbindelser: *Wigwfuor*, *Biærgufssonar* 1: 692 (Hjartdal 1424), *Amliidh* 1: 774 (Agder 1440), *Toroff* 4: 1043 (Moland 1505), *Toroffson*, *Kvelhufsson* 8: 568 (Lygnedal 1528), *kar* nom. (for karl) 2: 1016 (Röldal 1501), *karen* 2: 1079 (Sandsv. 1524).

t er sløyfet i *Holsen* for *Holsen* i 1: 947 (Sk. 1486), 8: 434 (Sk. 1492) (p.g.a. feilaktig etymologi?), likeså i *yxe skap* (p.g.a. enklise?) 2: 1132 (Valdr. 1541).

v er falt foran labial konsonant i *so*, *sa* fl. gg., *Gwnnor* 8: 434 (Sk. 1492).

Foran *r* har *v* holdt seg i «vrangligar sakar gifter» 2: 771 (Oslo 1446), slik som det er vanlig i söno.

i(j) er falt i *tenkæ* 1: 961 (Sk. 1489) som uttrykk for depalatalisering av *j* og *g* i *henge* inf. 4: 1105 (Valdr. 1534) for *hengja*.

3. Overgangen fra ustemte til stemte konsonanter

Ord som pron. *sik-sek*, *mik-mek*, *pik-pek(tek)* har forholdsvis tidlig fått overgang til *seg*, *meg*, *teg*, p.g.a. svak aksentuering, *sigk* (v.s.a. *sigh*) 7: 383 (Öyestad 1427) viser blandingsform. Slik er det også med *ad* (*adh*) som prep. («vt ad dör»). konj. og infinitivsmerke (*adh thaka*, *ad ransaka*) 2: 1016 (Röldal 1501). I mange tilfelle må man regne med at det en tid lang har eksistert v.s.a. hverandre former med svakere og sterkere aksentuering, som har resultert i avvikende skrivemåte, således inf. m. *at* (*ad*, *a*), som i sterkere trykkstilling kan ha gitt *át*, som har utviklet seg til «å» ved minsket trykkstyrke. Dette viser seg tidlig ved sammenblanding med *ok* (*og*). Ved trykksvakhet kan også andre ord få overgang til stemt konsonant, f. eks. *hwadh* (skada) 1: 738 (Sk. 1432), likeså *togo* 3. pl. pt. 1: 692 (Hjartdal 1424), endog *gegh* for *gekk*, *gagh* (oc lægh) for *gakk* 1: 738, kanskje et mislykket forsøk på å gjengi dansk tonalisering.

I endestavelser i strök hvor *t* viser overgang til *d*, skrives i 4: 1043 (Moland 1505) *kalled* pt. pts., *teked* pt. pts., *wnedh* pt. pts., *hestetacked* s., *annad*. Men etter 1500 er det ortografiske usikkerhetsmoment så sterkt p.g.a. dansk innflytelse at bedømmelsen blir uviss. Fra Agder er det atskillige brev med stemt isteden for ustemt konsonant, f. eks. i 7: 585 (Åmlid 1524): *sædith* s., *raghe* i wegen (o: veggen), *hedher*, *bog*, *skilrighe*, 8: 568 (Lygnedal 1528): *togh* pt., *stob* (for staup); *stoffhugh* 13: 602 (Holme 1534) kan være dansk dialektform med *p* > *w* el. *stobs-* > *stoff(s)-* med bortfall av *s*. I samme brev finnes: *ath widhe*, *afthaghs.*, *hedhe*, *sidditt* pt. pts., *forlige*, *sade* (til sitia), *lad* oss, *selschab*, *ligest*, *stobet*, *sliigh*, *dreben* o. fl. Om denne utvikling i føreste rekke avspeiler uttalen i «den blöde kyststriben», er uvisst, da denne skrivemåte også finnes i brev fra andre strök, f. eks. i 11: 598 (Hedm. 1534), 16: 599 (Toten 1539), 3: 1154 (Sandar 1539) (hvor skr.m. *bodh mader* finnes). Det synes etter hvert å bli mote å nytte stemte istedenfor ustemte klusiler. Selv om skriveren er norsk — for å kunne gjengi opphavsprovene med sin muntlige karakter måtte han forstå böndenes språk — er han blitt influert av det talemål som arbeidsgiveren, ofte av dansk avstamning, nyttet. Det er mulig at skriveren har sett på bruken av stemte klusiler som finere og derfor mer «korrekt».

Den danske tonalisering som innenfor visse kretser, især embetsmenn, ble vanlig, må ikke forveksles med overgangen til stemte konsonanter under svak aksentuering. Den danske tonalisering representerer en annen form for intensitetsaksent, den aksentoriske i motsetning til den ekspira-

toriske¹. Ved svakt trykk er klangförheten helt eller nesten borte (B,D,G, jfr. lydskriften i NB 1 s. 7 ff.).

4. Andre trekk ved konsonantutviklingen

- a) Differensiasjon for å unngå bortfall eller assimilasjon viser *wart*, *warth* 3 sg. pt., som er vanlig skr.m. i hele tidsrummet, kanskje også i *kirkio-garddenom* 1: 692 (1424), som vitner om strev med å unngå kakuminalisering av *r*; for bilabil *f* finnes *g* i *stogono* 1: 947 (Sk. 1486), *stogonæ* ak. f. 1: 961 (Sk. 1489), (in i) *stogan* 8: 434 (Sk. 1492) (sml. *rastwen* uten differensiasjon i 2: 1147 (Tönsberg 1547), *stempnestuge*, *stwgen* 11: 598 (Hedm. 1534, bl. spr.), *hogodet* 11: 284 (Sk. 1506), *tekn* for *þegn* 1: 961 (Sk. 1489), 11: 284, *teken* 1: 1051 (*teghen* 2: 2: 1064 — Bergen 1517) med tilsatt vokal for å hindre assim. slik som i *tengn* 2: 1016 (Röldal 1501), *fangn* for *faðm*-2: 1035 (1510), *nampn* med inskutt *p* til sikring av konsonantkomplekset, *dömp*t, hvor *p* hindrer overgangen *mt* > *nt* 1: 947 (Sk. 1486).
- b) *nyckla* for *lykla* 15: 154 (1522) er en dissimilasjonsform.
- c) Metatese i *Oldenbrog* for *Oldenborg* 4: 1043 (Moland 1505) for å hindre bortfall av *g* under svakt trykk (sml. da. grdn. på *rup* < *torp*).
- d) Innskudd av *t* i forbindelse med *s*: *tostdagen* 11: 284 (1506), *landzwitsten* 2: 1035 (1510) viser at skriveren har vært i villrede om grunnordet *landsvist*.
- e) *frann* 2: 1064 (Bergen 1517) er vel dansk (*fram* > *fran* > *frá*, *fra* ved lett betoning; sv. *från* er analogisk).
- f) *dannemen* 4: 1043 (Moland 1505), i andre brev *dandemen*. Selv om utgangspunktet er *dugande* (*dogande*) er vel ordformen lånt fra ö nord. (jfr. Seip Lst. 1 s. 95 f.).

C. Andre faktorer som bestemmer den språklige utviklingsprosess

Den fonetiske prosess som er skissert ovenfor, avviker ikke i vesentlig grad fra de lydendringer som allerede er konstatert i lovhåndskrifter og diplomer fra en tidligere tidsperiode som er undersøkt (jfr. Seip N.S.; Grötvedt, Lovhss, LO, STO): Endringer i intensitetsaksenten, som i öno. fører til svekkelse av böyningsendelsene i langstavellesord fortsetter sitt ødeleggelsesverk (jfr. Lovhss. s. 80 f.). Og også andre lydendringer foregår i akselererende tempo, således monoftongering med bistand fra ö nord.,

¹ Denne forskjellige aksentueringsmåte er påvist av Hugo Pipping (se MM 1940 s. 111).

senkning og åpning, hvor dansk, især når det gjelder overgangen $i > e$ i rotstavelsen, har övd en sterk innvirkning, og dansk og sörlandsk tonalising, som etter 1500 trer sterkt frem i brevlitteraturen. Men alt dette er ikke tilstrekkelig til å forklare det dypt inngripende forfall i böynings-systemene. Analogiprosessen virker til å forenkle böyningsformene, så avstikkende former, som *dó* (til *döyia*), *bió* (til *búa*), *veri* (til *róa*), forsvinner, likeså en substantivböyning som *biornr* — *biarnar* — *birni*, *bolllr* — *ballar* — *belli*, *völlr* — *vallar* — *velli* o.s.v.

En viktig faktor er rytmen, både stavelserytmen og setningsrytmen. At stavelserytmen ikke utelukkende bygger på intensitetsaksenten, gir stedsnavn et klart vitnesbyrd om, da stavelser, ikke bare de svakt aksentuerte, men også andre som har hatt sterkere trykk, kan forsvinne når en dialekt viser tilbøyelighet til å skape et böyningssystem med et visst antall stavelser. I söno. har utviklingen gått i retning av et tostavelsspråk (jfr. ANF 1961, b. 76 s. 219 f.). Især blir apokope av endevokalen i 3-stavellesord som *öaxena*, *stofuona* vanlig, og 4 st.-former som gen. *bokarennar*, *bygðarennar* har forholdsvis tidlig forsvunnet (jfr. Morfologien s. 27).

Setningsrytmen endrer seg i betydelig grad. I norrön tid er trykkfordelingen i setningen jamnere med mindre forskjell mellom ordrytme og setningsrytme, og ofte ligger hovedtaket i setningens begynnelse, mens den senere ble flyttet fram mot slutten av setningen (jfr. Hesselman Nord. sprh. s. 218). Som illustrasjon av de ulike former av setningsrytme kan følgende eksempler fra vitneprovbrevene siteres:

4: 827 — Frodland 1425 (Emne: strid om en skutt elg): (NB' = sterk trykk, ~ = svakt trykk) *ságdē thā Háluárdēr [:] ēr élghēn sáar ā vīnstrē sídhōnnē thā ēr hān mýn. thā véndē thēir ālghēn, vīm ok skódhādhē öc fáns thēr sárēt sēm Háluárdēr ságdē. thā swárādhē Nícōlis: ēr hān thín thā flá hān.*

Viglysing i s. br.: *Wār thēttā wīgh (= ' + ~) wōnnēt vītān állā grīd-hēstādhē // hēfuēr hān öc sāt ýdhēr nādh fúllā wīssö firir thāegn öc bótöm ēf hān prófuázst át bótāmānnē.*

På grunn av den jamnere rytme i setningen blir stavelserytmen sterkere fremtredende. Oftest skifter denne mellom trokeisk og daktylisk taktfordeling.

Når en lytter til setningsrytmen i brev etter 1500, merkes en ny, mer ujamn, men også livligere tone med sterkere trykk på ord som ønskes fremhevet. (Disse ord er kursivert.)

I et brev fra Moland, 4: 1043—1505, heter det: *thw haffwer icke mykit halled af then dagloghæ ssem tw daglagde med meg fore thet hestetacked.*

tha swarade Laffrens [:] wil tw komma aa *sæther* med *meg* fore *menn*.
thaa swarade Ketil [:] er thet saa ath *dannemen* finna thet *saa* fore at meg
bör *gangha tid* (o: dit) thaa skal jech *göra* thet och *konwn(g)ss fowthe* segir
saa ...

Individuell forskjell i språktone kan her spille inn; men det er tydelig at hovedtaktan sjeldnere ligger i brodden av en setning eller en passus i setningen. Språket er i hovedsaken norsk, men man merker at setningsrytmen er noe annerledes. Det er likesom sinnet iler framover mot de ord som har mest betydning i sammenhengen og gir dem et ekstra energisk trykk. Det er bare når fortelleren eller taleren er fullstendig uberørt at tonen blir jamnere, og at det vesentlig er hovedtaktan som skilles ut. All moderne tale som tar sikte på å virke overbevisende på andre mennesker, enten det gjelder forstand eller følelse, følger de samme retningslinjer. All propaganda eksellerer i en voldsom energi i understreking av alle betydningsfulle ledd i setningen for å sette følelsene i sving.

At både stavelsesrytme og setningsrytme spiller en betydelig rolle for utformingen av böyningssystemene, kan det ikke være tvil om. Ord som stadig blir liggende i bevissthetsskyggen, har lett for å få en redusert form (*firir* blir til *fir*, *hann* blir i svakt betont stilling til *æn*, jfr. s. 35, *hana* til *a* den ubest. artikkel blir tidlig monoftongert og svekket til *en* (*æn*), *e* (*ə*) osv.).

Men de ovenfor nevnte faktorer kan ikke forklare alle enkeltdetaljer i utformingen av de nye böyningssystemer. Et spørsmål som allerede Am. B. Larsen var opptatt av, var hvorledes den feminine *a*-endelse i sterke hunkjønnsord i best. form var vokst fram. Kan f. eks. *boka* ha vokst fram av nom. *bōken* og ak. *bōkena*? A. B. Larsen regnet med at *en*-endelsen — slik som Selbumålet den dag idag bærer vitnesbyrd om — kunne bli så sterkt nasalert at *en* (og *in*?) kunne senkes til *a* ($en > \tilde{e}n$, $\tilde{a}(n) > a$), og at ak. *ena* (*ina*?) ved apokopering av *a* kunne få samme endelse. At denne nasalering ved en ren fonetisk utvikling skulle kunne gi overgang til *a* over store strök av vårt land, er en hypotese som ikke kan bevises. Den er heller ikke nødvendig for å kunne forstå den utbredte *a*-endelse i hunkjønnsord. At nasalering samtidig med en viss vokalsenkning foran *n* i ordtyper som *bōk-bōken* kan gi *bokæ* er sannsynlig, og i ak., som under forenklingsprosessen har spilt en viktig rolle, kan — iallfall i det öno. jamningsområde — *ena* eller *enæ* bli til *ana* el. *ænæ* (sml. *dörrana*, *öxænæ* s. 18) med senere bortfall av ultimavokal.

De svakt böyde hunkjønnsord med lang rotstavelse som *visa* fikk i öno. overgang til *æ* (senere *e*), og i best. form ble *visan* til *visæn* (jfr. Seip NS s. 253 f.). Kortstavelsesord som *vika*, *stofua* hadde ureduserte vokaler, og i

best. form er da nom. *vikan*, *stofuan* regelrette former. I ak. synes *ona* ved jamning å kunne utvikle seg til *ana* med senere bortfall av ultima vokal (jfr. «in i *stogan*» 8: 434 — Sk. 1492) og faller i slike ordtyper sammen med nom. Derimot er det lite trolig at også ordtyper som *vika* i ak. b. f. *vikuna* kunne få utvikling til *ana*, da vokalharmonien og vokalbalansen her var meget seiglivet, men vel en senere senkning av *u* > *o* foran *n* etter vokalharmoniens opphør, altså *vikona*, som kunne få videre utvikling til *viko*, slik som i I. Östf. (jfr. Ross NB VII s. 13).

At ak. f. har spilt en vesentlig rolle for utviklingen av den best. form er hevet over tvil; men nominativformer som *bokæ*, *visæ* har nok også vært virksomme, da *æ* som böyningsendelse har samme fonematiske funksjon som *a*, idet *æ*, *ä*, *å*, *a* glir over i hinnanen og oppfattes som varianter av samme lyd. Skrivemåter som *brefuan*, *husan* i neutrum pl. (jfr. Larsen, op. cit. 243) behøver ikke å forutsette en uttale med skarp *a* (kanskje *ǣ(n)*). Istf. dat. n. på *inu* el. *eno* finnes former som *rikine*, *breffuene* (12: 204 — Onsøy 1440), *loptena* (5: 363 — Eker 1394) som et vitnesbyrd om denne uklare vokalkvalitet. Former som *prestbordenom*, *landenom* (2: 727 — Oslo 1437) representerer skriftformer som er påvirket av dat. masc.

Det er først når vokalene i endelsene frigjør seg fra vokalharmonien, som særlig var rådende i öno., at veien var banet for en utvikling i böyningsendelsene som ikke tar hensyn til vokalharmonien.

Det er imidlertid mange böyningsendelser som ikke kan forklares hverken på grunnlag av den fonetiske utvikling eller den fonematiske regulering av böyningsmönstrene, som virker som systemtvang. Når i mange nyno. dial. *visæ* i best. form heter *visa*, men *vikū*, *furu* har formen *vikua*, *furua*, eller når mange substantiv i best. f. pl. — til tross for en tendens til 2-stavelsesformer, f. eks. *hesta*, *gutta*, — har 3 stavelser, skyldes det et annet prinsipp, nemlig behovet for å tydeliggjøre en endelse, altså en form for differensiasjon, som setter stengsel for en lydrett utvikling. Derfor heter det i öno. jamvektsområde vanligvis *betâne* el. *beta-a*, da en form som *betan* el. *beta* ville kunne utviske forskjellen mellom sg. og pl. og gi årsak til misforståelser. Om denne tendens til å gjøre en endelse hensiktsmessig eller formålstjenlig nytter enkelte språkforskere begrepet språklig terapi². — Sluttresultatet blir like mangfoldig som de fonematiske tilhøve i de ulike dialektgrupper.

² Uttrykket, som er hentet fra utenlandske språkforskere, er nyttet av D. A. Seip i en art. i MM 1957 s. 117 ff.: Eksempler på språklig terapi i norske dialekter.

Kap. 2. Böyningsformer

1. Substantiv

Substantivböyningen undergår store endringer, men på grunn av den tiltagende skriftinnflytelse fra ö nord. kastes et slør over talespråksutviklingen i den siste del av middelalderen. Det gjelder særlig brevene etter 1500. Både i Telemarks- og Agderbrevene er det mange gno. former i tiden før 1450, selvom usikkerheten er stor. Nom. *r* skrives fremdeles av de bedre skrivere (kirkiogardder, Nerider, Roalder 1: 612 — Hjørtald 1424, men Aslak i 1: 862 — Skien 1463), og så sent som i 1510 skrives i et Agderbrev (2: 1035) «*presther* i Öndal». Dat. m. & n. sg. opprettholdes både i ubest. og best. form, f. eks. i 1: 692: *breffue*, *Kætillæ*, *Haluorde*, *swærde*, *kirkiogarddenom*, *kirchio wæggenom*, *swerdeno*, *spiotena*, hvor *a* for *o* trolig representerer svekket form ved omv. skr.m. Tilsvarende former finnes også i de eldste Agderbrev (*vmbode*, *bodæ* oc *breffue*, *degi*, *are* 7: 383 — Öyestad 1427, *kirkiogardhæ* 4: 1043 — Moland 1505). I 1: 961 (Sk. 1489) finnes i dat. m. de noe usikre ekss. *keptænæ* (myth *kabbretta* ---), som svarer til former som *gardinæ*, *gardene* fra tiden før 1400 (< *gardenom*) (jfr. Larsen, op. cit. 251). På grunn av svinn av den utlydende *m* skrives *vigenom* i 1: 947 (Sk. 1486) med skrifttradisjonell sammenblanding med masc., en form som også skrives i gno. tid (Seip NS s. 309). Som følge av tendens til sammentrekning av stavelser og til dels også p. gr. a. en økende usikkerhet i kasusfølelsen ved preposisjoner opphører ikke sjelden dativ å vise seg i skriftbildet: son at *mannen* istf. *manne-num* 1: 947 — 1486 (i s.br. skrives «broder ath fornemdom Torgeir»), «bonden i *garden*», trolig dat. 1: 961 — (Skien 1489), 11: 284 — (Sk. 1506).

I svake masc. subst. er det få tegn til at der gjøres forskjell mellom ord med lang og kort stavelse slik som i nåv. öno. dialekter (*låve* — *brotæ*). I et brev fra Skien 1492 (8: 434) skrives *skadan* obl. k., *magen* obl. k., i brev fra Moland 1505 (4: 1043) finnes både *skadan* og *ridstolpan*, og i brev fra Lygnedal 1528 (8: 568) skrives i obl. k. *bondhe*, «i storan *wandhe*». Et brev utstedt i Bergen 1520 (2: 1064) har *husbonde*, *skadhen* i obl. k., men *stallbogæ* obl. k. (*stallbogenn* obl. k. i s. br. tyder på nom. form). Etter hånden blir *e* og i b. f. *en* overveiende; men som tidligere nevnt er især materialet etter 1500 lite å bygge på, da man her — selv om skriverne kan være norske — må regne med sterk dansk påvirkning.

I de fem. substantiv merkes flere nylaginger som viser framover mot nutidens dialekttilhøve. I de sterktbøyde substantiv er det især i best. f. sg. at endringer i böyningen viser seg. Om ak. f. som *stogo dornan* jfr. s. 18. I et brev fra Tjölling 1419 (3: 649) skrives i ak. *dörrana*, hvor gno. *dyrr* f. pl. trolig har hatt overgang til sg., *herdana* i s. br. Former som *dörnen* dat. 1: 947 (Sk. 1486), 1: 961 (Sk. 1489) viser fastgrodd artikkel. Utgangspunktet for *dörrana* er ak. *dyr(r)ena* som har utviklingen *dör(r)ena* > *dör(r)ana* og ved bortfall av ultima vokal *dör(r)a(n)* og med fastgrodd artikkel *dörna*³; *öxcænæ* i 1: 947 (Sk. 1486) representerer kanskje ak. (höta at oss ---, hvor kl. gno. krever dat.), mens (kastadæ) *öxen* i s. br. er dat. En tid har det nok eksistert 2 st's- og 3 st's- former ved siden av hverandre, sml. 2: 1079 (Sandsver 1525) «af faren *byggden*», «lepö their af *byggdenne*». I ak. er det særlig i brev fra öno. at man treffer på former som *dör(r)ana* > *dör(r)a* (ä, ä), som faller sammen med nom. *döræ*, *döra* (< *dören* > *döræn, idet vokalvariantene i endelser har lett for å smelte sammen under oppbygning av böyningssystemet⁴).

På grunnlag av de undersøkte middelalderbrev er et umulig å konstatere om det i öno. talemål var en systemomforming av de sterke femininer i best. form. I allfall får man i skrift — delvis som følge av dansk påvirkning — former som *skalen* (1: 961 — Sk. 1489), *byggden*, *axlen*, *marken*, *öxen*, *sengen*, *iordhen*, *handen* (ub. f. dat. *hende*, jfr. *hændæ* sinnæ i 1: 947 — Sk. 1486), *vidden* (o: fjellvidde) (1: 947 — Sk. 1486), *stenroyssen* 11: 284 — Sk. 1506), *stuggen* ak. (11: 598 — Hedm. 1534), *natten*, *merren* («thyn modher er kommen aff *merren*» 1: 1098 — Set. 1541) o. fl. Det er tenkelig at ved fornyelse av den gamle skriftspråktradisjon med et visst grunnlag i et høyere talemål ville *a*-formene ikke ha fått noen plass på grunn av at de representerer en mer outrert dialektform.

De svake femininer har i de eldste av de undersøkte brev i stor utstrekning opprettholdt sin böyning: *a* vinstre *sidhona* ak. istf. dat., *sidhona* ak. 4: 827 (Agder 1425), *wideratto* obl. k. 1: 642 (Tel. 1424) o. fl., *ufirsinio*, *wforsynio*, senere, omkr. 1500, *wforsyniæ* (11: 284 — Sk. 1506), *wforsyniæ*

³ Det er særlig mellom kons. som *r*, *l*, *l* + *n* at en *e* eller *i* faller og gir mulighet for utviklingen av en fastgrodd art. Inntreer *e*-svinnet för senkningen av *y* > *ö* foran *r*, kan man få former som *dynna* b. f., hvor *y* holder seg foran *nn*. Her foreligger dog mulighet for direkte overgang fra den gamle form *dyrnar*.

⁴ I nyno. dialekter i nutiden er det sterkt skifte i endelser. Ferdes man fra Östl. med sine *a*-former vestover gjennom Hallingdal og videre til Voss og I. Sogn finnes i nevnte rekkefølge: *rotä* (*rotä*), *rote*, *rotæ*, *roti*. Former som *rotä*, som også finnes i enkelte bygder vestpå, er hentet fra den svake böyning, derfor forekommer *rotä* og *visä* ved siden av hverandre.

4: 1043 (Agder 1505) o. fl. I de svake femininer med lange stavelser er det etterhånden stor usikkerhet: *skothynnæ* ak. f. 8: 434 (Sk. 1492), 11: 284 (Sk. 1506) for *skothyrnu*, *midffasta söndag* 2: 1035 (Agder 1510) med omv. skrm., «paa thu(?) *sidhæ*» s. br., derimot «ath drickæ *simo*». Utenfor hovedgruppene skrives i et brev fra Röldal 1501 (2: 1016) «i samma *snerro*» og i et brev fra Jemtland 1520 (14: 277) «sætthe han ok *wisso*» 3⁵. I svake femininer med kort rotstavelse har nok *u/o* holdt seg bedre, derfor skrives i 8: 434 (Sk. 1492) *sagw* sina, (men *skothynnæ* i s. br.).

I best. form er få sikre ekss. som man kan bygge på. I 8: 434 (Sk. 1492) skrives *stogan* i ak., og faller da sammen med nom. og svarer til *stoga* i V. Tel. I langstavelserord som gno. *sida* finnes i best. form ak. i 11: 284 (Sk. 1506), (gönum) *sydan* med samme endelse, hvor *sidona* kan ha fått utviklingen *sidona* (> *sīdæna) > *sidana (el. *sīdæna*), mens nom. har fått utviklingen *sīdan* > *sīdæn* > *sīdæ(n)* (ä, å). Det er mulig at kortstavelserord som *stogan* kan ha spilt inn. I skrift (og høyere talemål, f. eks. i prekenes) kan utviklingen i strök med vokalreduksjon ha stan- set ved *e/æ*-formene: *siden*, som også faller sammen med dansk.

Gen. *s* trenger seg fram. Masc. gen. sg. på *ar* skiftes ut med *s*: *Pædhers- sons* 1: 740 (Mo 1432), *Gunnarsons* 1: 947 (Sk. 1486). I brev fra Bergen 1522 (2: 1064, bl. spr.) skrives *samedstedtz*, i brev fra Set. 1541 (1: 1098), som har en ubehjelpelig ortografi, *tyll stedez*, 1: 947 (Sk. 1486), har «syn (o: son) *Neridæ* (med bortfall r), men «*Neridz* död». Også fem. substantiv får *s*, f. eks. i *quindenss* i brev fra Agder med bl. spr. 1534 (13: 602). I brev fra Röldal 1501 (2: 1016) skrives *borgas men* (dvs. *borgans-*) for *borganar menn*. I gen. pl. er det også noen få ekss. på gen. *s*. I kongens titler blir det allerede for 1500 vanlig — etter dansk mønster — å skrive «Vendes och Gotes konung» (f. eks. i 1: 961 — Sk. 1486). I brev fra Jemtland med bl. spr. 1520 (14: 277) skrives «*allis there veners skal*», og i et brev fra Toten (med et ubehjelpelig ortografisk bl. spr.) 1539 (16: 599), «paa *erffwingenes* wegne».

I genitivsammensetninger er de opprinnelige genitivendelser mer stabile: *bana saar* og *bana man* er vanlige for 1500 (senere *bane man* o. lign.), *gesta bwdit* 2: 1035 (Agder 1510), *botamadr*, som tilhører formularspråket, skrives så sent som i 1534 (11: 598), *bother Mader* i et brev fra Toten 1539 (16: 599) og *bodhmader* i brev fra Sandar 1539 (3: 1154), *botthmader* Set. 1541 (1: 1098) med sløyfet gen. i smsetn.sfugen; *bokareidh*

⁵ I uttr. «medh ein lithen handbila» 15: 154 (Halsne kl. 1522) er det nom. f. på *a* som har gått av med seieren, slik som i mange nyno. dialekter fra V. Agder til Sogn og i Nordlandsmål.

8: 568 (Agder 1528), 15: 154 (Halsne kl. 1522) har ikke sjelden uredusert gen. end. i smsetn., derimot *bocker eid* 2: 1035 (Agder 1510), *bogher eid* 13: 602 (Agder 1534), med sløyfet endelse i *boged* 3: 1154 (Sandar 1539).

Genitivbruken erstattes ikke sjelden med preposisjon: «wphaf at wideratto þeira» 1: 692 (Tel. 1424), «broder ath fornempden Torgeir», son at mannen som fell» 1: 947 (Sk. 1486), j herdanner a Gunnare 7: 383 (Öyestad 1427). Et uttrykk som «noghen aff klöstrems karla» i brev fra Halsne kl. 1522 (15: 154) virker unorsk. En annen form for omskriving, som kan føres tilbake til eldre tid, er å sette et pronomen foran ordet som oppr. stod i genitiv: *fader hans Alff* 11: 284 (Sk. 1506), *son hans Bion*, *øxen hans Bergulff* s. br.

I pl. er det vanskelig å finne fram til noe system. Å ta et sikkert standpunkt til hva som er norsk, og hva som skyldes dansk påvirkning i brevene etter 1500, lar seg neppe gjøre, men det kan ha sin verdi å sammenligne med de nåv. dialektformer.

Om gen. på *s* vises til foregående avsnitt. Gammelt formelspråk er «wththen alle grida stadha» 2: 1035 (Spangereid 1510), «garde imellom» 11: 284 (Sk. 1506) er en stivnet form, «paa barnen wegne» 7: 585 (Åmlid 1524) for *barnanna* kan være en overgangsform.

I nom. pl. er i Telemarkbrevene *r*-løse former rådende: (forstempder) *arwingæ* 1: 961 (Sk. 1489), 8: 434 (Sk. 1492), *arwingia* 11: 284 (Sk. 1506). I 8: 298 (Sk. 1436) finnes i bf. nom. pl. loghretto *mennenæ*. I ak. skrives *ij styngje* i 1: 961 (Sk. 1489). På den vis faller nom./ak. sammen. I vår tid er det i Tel. vakling, mens V. Tel. har *r*-former (jfr. Ross, NBI, kart I^A). I dat. bf. skrives *frendomon* i 1: 692 (Hjartdal 1424) og *frendenom* i 1: 947 (Sk. 1486), *frændænum* 8: 434 (Sk. 1492) med vokalsvekket 2. st. og *brödrunum* i s. br., *hondonum* 11: 284 (Sk. 1506) med skr. trad. skrive-måte. I våre dager har hele V. Tel. og en del av A. Tel. dat. pl. bf. på *o*, som synes å forutsette *o* i 2. st.

I Agderbrevene er det flere ekss. på pl.-former både i ub. og b. form: *herdanner* ak. pl. (< *herðarnar*) 7: 383 (Öyestad 1427). A. Agder hører idag til strök som har bevart utlydende *r* i endelser. I et brev fra Spangereid 1510 (2: 1035) med usikker ortografi finnes flere uregelrette former: *the huggena* og *hoggena* synes å være n. pl. ak. og må da være analogiform (sml. i V. Agder former som *husan*, trolig påvirket av former som *kleivan* f. el. *sta'vån* m.), «wththen allæ gridestader» i s. br. er kanskje omv. skr.m. for ak. (istf. gen. i kl. gno.), *arffwinga* nom. pl. kan være regelrett, da Spangereid idag hör til strök som mangler *r* i utlydende endelse. I 7: 585 (Åmlid 1524) (idag *r*-strök) skrives i ak. pl. *erwingge*, «i wor(?)daghe». Forskjellen mellom nom. og ak. pl. kan på den tid ha vært opprettholdt, men en bör

ved siste eks. regne med dansk uttale. I 8: 568 (Lygnedal 1528) er også skrivemåten usikker: *arffwinghe* nom. pl., v. egdsk idag har *a* i endelse, «goffwotz op ath alle *profue*», dat. sg. n.(?) «fra badhe *sidher*» ak. pl. f., hvor dialekten isag mangler *r*, *bøterne* ak. pl. (< gno *botrnar* > v.egdsk *botàn* el. *bodàn* med svbhv. *à*. 13: 602 (Holme 1534) har formen *hesthe* ak. pl. (v.egdsk *hestà* (a)) I 1: 1098 (Set. 1544) skrives «medh flere *godom mannom*» dat. ub.f., *two ganghe* i samme brev behøver ikke å være dansk da Valle har bortfalt utlydende *r*.

Utenfor de to hovedgrupper er følgende former notert: I Rödalsbrev fra 1501 (2: 1016) skrives i ak. pl. *hesthar* med sammenfall av nom. og ak., en form som svarer til rygemålet (jfr. NB, VSS 1909, s. 104). Et brev som er utstedt i Halsne kl. Sunnhord. 1522 (15: 154) har former som «klöstrens *nyckla*» ak. pl. og «klöstrens *karla*» nom. pl. som samsvarer med *a*-endelse i nåv. dial. I et brev fra Hedmark 1517 (1: 1051) skrives «pha bade *syder*» (o: sider), som kan forlikes med Hedmarks-dialekten (f. eks. *visær*). I et annet Hedmarksbrev fra 1534 (11: 598) finnes *tiwffue* i nom. pl., «gaffstw wore *hesthe*» som er dansk, «giøre ether tiil *wenner*» med nomform. Også 16: 599 (Toten 1539) er sterkt danskfarget; her forekommer også «paa badhe *sziidher*»; «aff *henderne*» (i gno. med dat.) er nok dansk. Et brev fra Sandsvær 1525 (2: 1079) har *the scalke* i ak. pl., mens dialekten idag har *r*-form. I et Tönsberg-brev fra 1547 (2: 1147) heter det «meth ethh par høge *ske*» (sml. Aasen: Ordets Fleertal er vel rettest Skoar, men lyder sædvanlig Sko). I et brev fra Valdr. 1540 (2: 1132) skrives «pa beghe *sidhe*», kanskje en lokallignende form, da Valdr. hører til de strøk som mangler utlydende *r*. I Valdr. heter det nå *sido* i pl.

Etter preposisjoner var det i nor. tid en fastere kasusbruk enn senere. Dette skyldes følgende forhold: ¹⁾kasussammenfall p.g.a. oppløsning i böyningssystemet som følge av sammentrekning av de lange endelser (s. 81), ²⁾endring i preposisjonsbruken, idet enkelte preposisjoner som *til* og *at* får en utvidet bruk, ³⁾endring i språkfølelsen, idet språket får andre virkemidler.

Det er særlig i faste vendinger at *til* og (*i*)*mellom* fortsetter å styre genitiv: til *bodes* 1: 961 (Sk. 1489), heim til *Orms*, heim til *sin* 8: 434 (Sk. 1492), analogisk uriktig: hæiman til fra *siin* (eg. med et sløyfet subst.) 1: 692 (Hjartdal 1424), tiill *freds* 11: 598 (Hedm. 1534) (fra dansk?), tyll *stedes* 1: 1098 (Valle 1544); men vanligvis krever ikke *til* lenger genitiv: stænder nu til *gudh oc ydhræ nadh* 1: 740 (Mo 1432) er et uttrykk som stadig går igjen. Andre ekss.: styræ til *godho* 8: 298 (Sk. 1436), tok til *kniffwen* 1: 862 (Sk. 1463), til *theim* 1: 961 (Sk. 1489), kom til *Moon* 1: 740 (Mo 1432), til *bordit* 2: 1016 (Rödaldal 1501), «sagde til NN» står aldri i

genitiv (sagde Bion til Alff och Gunleik 11: 284 — Sk. 1506, kom til *Uppæbön* i s. br., men a *Uppæbönum*), fel til *iordhen* 15: 154 (Halsne kl. 1522)⁶. Istf. for den faste formel «til *sanninda* herum» får vi uttrykk som «till *sandingen*» 2: 1035 (Agder 1510), «tyll *sannighen*» 4: 1105 (Valdr. 1534) osv.

imellum forbindes bare i noen få tilfelle i nyno. dialekter med gen.: *sinimillom*, *gardamillom*, *mannamillom* har holdt seg i noen bygdelag. I de undersøkte brev finnes *garde imellum* 11: 284 (Sk. 1506), *thera imellum* 2: 1016 (Röldal 1501, men *thöm j mellom* i 1: 862 (Sk. 1463).

Samme usikkerhet viser seg ved andre prep. som *a*, senere *pa*, (a *Telemarken*, ny dat. form? 8: 434 — Sk. 1492, a *Uppæbönum* 11: 284 — Sk. 1506), *ath broder ath fornempdom Torgeir*, son *at mannen* 1: 947 (Sk. 1486), *af, i⁷, medh* (i 1: 1098 — Valle 1541 forekommer «meth flere *godom mannom*»). Oppløsningen av böyningsendelsen har sterkt bidratt til å utviske kasusfølelsen: loghe i *skoghen*, soff i *benken*, og feminine som *bygden*, *handen*, *sengen*, *marken* kan representere dativ i strök hvor sluttstavelsen i dativ har falt, og ak. hvor *n* i best. f. ak. i lang tid har holdt seg etter *a*-bortfall.

2. Adjektiv

Allerede för 1450 er det tegn til at adjektivböyningen er i full oppløsning (jfr. STO s. 112, 185). Opptakten til denne er svekkelse av fullvokalene, bortfall av *r* og sammenblanding av sterk og svak böyning. Behovet for å markere kasus er enda mindre enn for substantivene, da kasusböyningen er representert av substantivet som adjektivet står til. Men språkprosessen er ikke resultatet av en bevisst tankevirksomhet. I avsideliggende strök har adjektivböyningen — som i andre tilfelle — holdt seg best. Her kan man stöte på mange eldre former, især i faste talemåter med sterkt iörefallende former, under tiden med innslag fra folkeviser (jfr. Ross NB, V S S 1906 II s. 26, Innhordemål 1909 II s. 129 — Ivar Aasen med mange ekss.: med *godo* hjarta, med *godo*, *goan* dag, ro *tveran* fjord, til *rettes* osv.). Men selve systemet med kasusböyningen er forlatt.

I de undersøkte brev er både i Tel. og Agder adjektivböyningen opprettholdt som system til 2. halvdel av 15. hå. Et par ekss. illustrerer situasjonen för 1450:

⁶ «laat oss ganga til *vok[sin(?)æ]*» 1: 961 (Sk. 1489) skal kanskje være *vextina* ak. pl. el. *vextinum* dat. sg., og hele uttrykket betyr da: «la oss komme til omstendighetene ved saken» (jfr. Fritzner under *vøatr* og *målavøatr*).

⁷ wt i *thunen* 8: 568 (Lygnedal 1528) er uklart; subst. er enten dat. sg., el. ak. pl.

1: 738 — Sk. 1432 har slike former som: *sinom wyrdelighom* herra, *mina skyldugha ødmiuka* tænisthæ ak. f., *hiawarandhom* oc *logleghom firi stæmpdom arfwinggiom* dat. pl., *badher bodner* nom. pl. m., i *skithne lukthinne* dat. sg. f., *oftnempdher Niculos* o. l. i nom. m., *skilrik vithne* n. pl., med fullum æidstaff.

7: 383 — Agder 1427: medh *minne audhmiukkre* pænest dat. f., i *fullo* oc *logligo* vmbode dat. n., med gudz *logom* oc *heilagre kirkio*, Amonder *firnepnder* nom. m., Gunnar *adernepndan* ak., *fullum* bokar eidh,⁸ *skilrik* vittne n. pl., oc *loglighæ fyre stemfth* (ø: vitne?). Uregelmessige former finnes f. eks. i «fyrnembd Skidho» 8: 298 — Sk. ca. 1436.

Etter 1500 er kasusböyning i adjektiv som system opphørt. På grunn av dansk påvirkning i de skriftlige aktstykker er det ikke mulig å trekke opp sikre retningslinjer for denne utvikling. Noen hovedpunkter kan nevnes:

Forskjellen mellom sg. og pl. kan man tydelig merke, idet kasusformene i pl. samler seg om *e*. Det heter ikke lenger ij *skilrik* vitne, men *skilrike* (*skellighe*), slik som forholdsvis tidlig i pl. m.: *skælighe* men 1: 774 (Åmlid 1440) (derimot i s. br.: *firi fyrnemdar* radha saker ak. f.); tesse *efterhscriffne* ordh 4: 1044 (Åmlid 1505),⁸ *alle* proff opgiiffwen 1: 1098 (Valle 1541). Andre ekss. på *e*-skrivemåte: *sworne* lagretis men nom. pl. 7: 585 (Åmlid 1524), met *alle* theres proff 4: 1105 (Valdr. 1534), *alle godhe* men eg. dat. s. br., pa *badhe* sidher 8: 568 (Agder 1528), pha *bade* syder 4: 1105 (Valdr. 1534) o. fl.

I enkelte brev kan endelsen for nom. pl. m. *er*, især i formellignende uttrykk, holde seg lenge: var och lagliga fore *stempder* arwingia hins daudæ 11: 284 (Sk. 1506), lagliga til *kraffder* 15: 154 (Halsne 1522), tyll *kraffter* 4: 1105 (Valdr. 1534). (Uten endelse: war och arffwinge hins döde laglege *foresteffnd* 11: 289 (Sk. 1510). Også dat. pl. kan holde seg lenge som i «meth flere *godom* mannonn» 1: 1098 (Set. 1541).

I sg. er forvirringen enda større. Nom. m. har ofte i faste ordforbindelser bevart endelse på *r* med en foregående svbhv. *e*, *a*, *æ*: *fyrnempder*, *adarnemdar* osv.; så sent som i brev fra Halsne kl. 1522 (15: 154) skrives *fyrnsagder*, *sanner* (banamann), *fwller* 2: 1016 (Röldal 1501). I pt. pts. erstattes de adjektiviske former av denne endelse med *e*: *fornempde*, *oftnempde*, ofte skrevet *for^{ne}*, *oft^æ* o. lign., kanskje med sammenblanding med de svake former.

I brev fra Moland 1505 (4: 1043) skrives hilsningsformelen: «Edher

⁸ Merkelig nok skrives i samme brev ij *beskedelig* men, hvor den gamle formel «skilrik vitne» kan ha influert.

minom vyrdelighom herra ock *högbornom* fyrste helsser --», mens et brev fra Åmlid samme år (4: 1044) har: «Edher *myn verdoghe* herre och *högboren* fförsthē» (uten predikat fordi skriveren ikke behersker formelen). Formelkarakter har «i *rettom* konwngs dagh» i s. br., 1: 461 (Sk. 1489) har «i *rettom* konungs degi». Senere finnes «y *retten* konungs daggen» 1: 1051 (Helm. 1517), «i *rethe* konghenss dag» 13: 602 (Agder 1534) «innan *rette* konungs dage» (dat.?) 1: 598 (Hedm. 1534), «wdy *retthe* Kongs dag» 16: 599 (Toten 1539, danskpreget), «y *retthe* kongs dag» 1: 1098 (Set. 1544); enn videre «med *fullum* æidhstaff», «med *fullom* edhstaff» i 1: 562 (Sk. 1463), «med *fullum* eidstaff» 11: 284 (Sk. 1506) o. fl. Eller formularen uttrykkes ved «suo(ro) *fullan* bookareidh» 9: 267 (Set. 1436), 4: 1104 (Åmlid 1505), *ffullan* bokared 2: 1016 (Röldal 1501), *ffullen* bokared 7: 585 (Åmlid 1524); uriktig: med *follan* eidstaff 11: 289 (Sk. 1510). I fem. skrives: Sösthē *myn* ak., *thyn* systher ak. 13.602 (Holme 1534), «met thene *myn ydmugelige* helsszen» 4: 1105 (Valdr. 1534) med uklar kasusform.

Av brevene etter 1500 har især 2: 1016 (Röldal 1501) opprettholdt den gamle adjektivbøyning; men når dette brev unntas, mangler adjektivbøyningen systematisk utforming. Påvirkning fra dansk skrivemåte er imidlertid så sterk at det er vanskelig å skjelne mellom norske og danske former.

Eldre formellignende uttrykk som *hiawarandhom* og *loglighom* (i andre brev *logligha* adv.), *firistempdom* arffwingium 1: 738 (Sk. 1432) mestres ikke lenger av skriverne. I 11: 284 (Sk. 1506) er uttrykket omgjort til en selvstendig setning: *var och lagligæ fore stempder arwingia hins daudæ*. Oftest er kasusformene ubestemmelige.

3. Pronomen

a) Personlige pronomen

Av Tel.-brevene er i de 4 første brev i *I. pers. sg.* notert ubrutte former (1: 692 — 1424, 1: 738 — 1432, 1: 740 — 1432, 8: 298 — 1436); i 1: 740 finnes *iek* v.s.a. *ek*. Senere brev har brutte former: *jak* 1: 862 — 1463, *jek* 1: 947 — 1486, 1: 961 — 1489, 8: 434 — 1492, 11: 284 — 1506, *jegh* i 11: 289 — 1510.

I Agder-brevene har de 2 første (4: 827 — 1425, 7: 383 — 1427) *ek*, *iek* i 9: 267 (Valle 1436), *ek* og *iak* i 1: 774 (Åmlid 1440). Ellers skrives *ieck*, *iech* i 4: 1043 (Moland 1505), *iag*, *jag* i 4: 1044 (Åmlid 1505), *jach* 2: 1035 (Spangereid 1510), *iegh* 8: 568 (Lygnedal 1528), *jegh* 13: 602 (Holme 1534), *ieg(h)* 1: 1098 (Valle 1541).

I andre brev er flg. former notert: *ek* v.s.a. [i]ak 3: 649 (Tjölling 1419,

jak, jac v.s.a. *ægh, eg* (i direkte tale) 2: 1016 (Röldal 1501), *jeg* 1: 1051 (Lauten 1517), 2: 1064 (Bergen 1520), *iak, jak* 14: 272 (Jemtland 1520), *jagh* 2: 1079 (Sandsver 1525), *jeg, ieg* 4: 1105 (Reidin, Valde 1534), *ieg* 11: 598 (Lauten 1534), *jeg* 16: 599 (Toten 1539), *ieg* 3: 1154 (Sandar 1539), *jegh* 2: 1132 (Reidin, Valdr. 1540), *jeg* 2: 1147 (Tönsberg 1547).

Særlig for brevene etter 1500 gjelder det at det ikke lar seg gjöre å fastslå omfanget av de ö nord. former, særlig p. gr. av dansk innflytelse. De tidligste brevene fra för 1450 har gjennomgående ubrutt form *ek*.

I enkelte brev forekommer både ubrutte og brutte former, f. eks. 1: 740 (Tel. 1432), 1: 774 (Agder 1440); 3: 649 (Tjölling 1418) har både *ek* og [i]ak. I Röldalbrevet (2: 1016 — 1501) forekommer både *jac, jak* v.s.a. *ægh, eg* (i direkte tale). Det er mulig at en ubrutt og en brutt form har eksistert v.s.a. hverandre i förlitterær tid, som følge av ordets forskjellige aksentuering, slik at svakeste trykk har vært til hinder for brytning. I gno. skriftradisjon har den ubrutte form slått igjennom, mens talen — iallfall i enkelte strök — har hatt begge former. Dette har bevirket at skrivemåten i ö nord., ettersom den gamle skriftradisjon taper terreng, har övd sterk innvirkning.

2. pers. sg. skrives i nom. *þu, thu, thw, tu*, hvor *th* og senere også *t* (sml. skr.m. *met* for *med*) kan dekke over uttalen med stemt klusil «du», sml. skr.m. *thw, tw* og *dw* i 11: 598 (Hedm. 1534) og i 3: 1154 (Sandar 1539). I ordformer som *wiltu* trekkes pronomet inn i selve verbet.

I de obl. kasus i 1. og 2. pers. skrives vanligvis *mik* (*mick*), *mek* (*meck*), *meg* (*megh*) — *thik* (*thic*), *tik, tek, tig* (*tegh*), *teg* (*tegh*). Hvilken uttale disse skrivemåter dekker, er ikke helt klart. I 2: 1065 (Bergen 1520) skrives både *degh* og *tiigh*. Det er få levninger av dat.formene *mér* og *pér*, da det er tydelig at ak.formen, etter hvert har overtatt dativs funksjon. Det brev som har de fleste dativformer er 1: 947 (Sk. 1486): sagde *mer*, fylgiae *meer*, loffuadæ *meer*, derimot *mek* tykker, 11: 284 (Sk. 1506) har banna *theer*, mens 1: 862 (Sk. 1463) har banna *tik*. Dativ er på retur. Iflg. Ivar Aasen finnes *mer* og *der* i Nhl. (men tilföyer «forældet») og *me, de* i Setesdal. I noen strök kan det ha skjedd lydelig sammenfall av *meg-mer* > *me*, *deg-der* > *de*. Genitivformen *mín* og *pín* er ikke notert.

Det refl. pron. *sik* ak., *ser* dat., som er erstattet av akkusativformen, har en tilsvarende utvikling og skrives *sik, sek, sigh, segh* o. fl.; men her er gen. *sín* bevart i enkelte uttrykk. Så sent som i 1492 i et brev fra Skien (8: 434) skrives «heim til *sín*», et uttrykk som nok har påvirket en passus som «hæiman til fra *sín*» 1: 738 (Sk. 1432). Oftest finnes gen. i stående uttrykk som *sín imellom*, mens det tilsvarende *theira imellom* oftere blir erstattet med *theim* (*them*) *imellom*, fordi *theira* som gen. er mer gjennomskuelig.

I 3. pers. sg. har *hann* i obl. k. formene *honom*, *honum*, *han(n)om* *han(n)um*. Formene med dobb. *n* finnes mest i brev fra Folden-området, Oppl. og Hedm. I Tel.-brevene har 11: 289 (Sk. 1510) dobbeltskrevet *n*. Agder-brevene har vanligvis *honom*. Dativformene brer seg også til akkusativ, som regelrett faller sammen med nominativ og kan forårsake uklarhet: slo *honum* 8: 434 (Sk. 1492), kallyt *hanom* 3: 1154 (Sandar 1539); dativ istf. gen. finnes i till *hannom* 11: 289 (Sk. 1510), tyll *hanom* 4: 1105 (Valdr. 1534).

I 13: 602 (Holme 1534) forekommer «jeg redis ath haffue *giffuen*» istf. «*giffuit hann*», hvor *hann* i lett betont stilling kan gi *n* og i setningen: «*tha setten fenden*», står (*e*)*n* trolig for *han*, (eller *pæn*) (om en hesterumpe). Slik også i 2: 1064 (Bergen 1520) hvor *skodenn* står for «skode *hann*» (eller *pæn*) (om en hestesål).

Det er få ekss. på 3. pers. sg. f.; *hon* finnes i 1: 738 (Sk. 1432) og i 1: 947 (Sk. 1486), *hun* i 1051 (Lauten 1517) i danskfarget brev med dårlig ortografi og i 13: 602 (Holme 1534) og *hwn* i 1: 1098 (Valle 1541). I nutidens norske dialekter er *hu* vidt utbredt både i vest og øst, f. eks. i Folden-området. I obl. kasus er det usikkerhet i bruken av dat. og ak. I 1: 947 (Sk. 1486) forekommer setningen: «som thu sagdæ mer *hennæ*», istf. ak. med inf. «sagdæ mer *hana vera*». Forvekslingen kan skyldes lydlig påvirkning fra dat., da belegg viser at ak. kan ha fått formen *hena* el. *hæna* (jfr. Noreen I § 456, Anm. 1), en form som iflg. Aasen kan ha gitt *æ* i Tel. og Set. Skriftradisjonelt skrives *hana* og *hona* (1: 947 — Sk. 1486). Også *hinne* (haffwer *giffth* ---) i 13: 602 (Holme 1534) synes å være nyttet som ak. Formen kan i dette brev være dansk; men den finnes også på Vestl. (Sfj., Snm.).

På grunn av brevenes karakter — utstederen er vanligvis en enkelt person — er det få ekss. på 1. pl. dual. nom. Følgende ekss. er notert:

wer nyttet som pl. majest. i 2: 771 (Oslo 1446)

myth, som egentlig er dual., skrives i 1: 967 (Sk. 1489)

vi 9: 267 (Valle 1436) forekommer oftere etter 1500 i brev med blandingsformer.

myt dual. 1: 947 (Sk. 1486).

ve skrives i 7: 585 (Åmlid 1524).

wy (NB *y* er ofte tegn for *i*) 1: 1098 (Valle 1541).

vii 2: 1147 (Tönsberg 1541), sterkt danskfarget).

Skal man dømme etter nyno. former, må det i eldre tid ha vært strid mellom pl.- og dual.-former; *vi*-former er idag representert ikke bare på

Östl., men finnes også i flere vestlandske bygdelag (Shl., Nfj.) og i Nordland. Det er ikke utelukket at *vi* kan skyldes en sammenglidning av pl. *ver* og dual. *vit* på et tidspunkt da *t* — når ordet stod trykksvakt — hindret en senkning av *i* (sml. *dith* ndf.), som ble bevart ved senere forlengelse (jfr. *-it* i endelser). Man kan heller ikke se bort fra den mulighet at nom. *vir*, slik som i svensk og dansk, har eksistert. Men når *vi* i skrift har fått så sterk utbredelse i slutten av perioden, skyldes det trolig dansk skrive-måte, som har vunnet innpass i de mer skrivekyndiges tale på reforma-sjonstiden.

2. *pl.* viser få eksempler i de undersøkte brev. *pér* (i gl. formularspråk) finnes i 2: 771 (Oslo 1446); i 11: 289 (Sk. 1510) finnes formen *dith* (— haffwen en saa fför giorth), som stammer fra dual. *pít*, og tilsvarende i s. br. obl. k. *dickan* (gwd fforbanne *dickan*), som også har sitt utgangspunkt i dual. og kan være en delabialisert form av (*p*)*ykkkr.* eller ikke omlydt form *(*p*)*ikkkr* (jfr. Kock, Sv. Ljh. I, s. 112); *an* i endelsen viser sammenblanding med det possess. pron. *ykkarr*, idet ak. *ykkarn* > *ykkarn* er blitt stivnet form, slik som adjektivendelser på *an*. Nom. formen *i* (flere ganger skrevet *y = i*) i brev etter 1500 finnes i 4: 1044 (Åmlid 1505), 2: 1079 (Sandsver 1525) (med *yder* i obl. k.), 4: 1105 (Valdr. 1534), 16: 599 (Toten 1539), 1: 1098 (Valle 1541), som alle er mer eller mindre danskfarget, nyttes i flere nyno. dialekter som höflig tiltale til eldre personer.

Grammatikalsk uklart er: stændher nu til gwd och *ederss* naader 4: 1043 (Moland 1505), hvor *ederss* kan være gen. av det pers. pron., *idher* nadhe dat. (pers. pron.) 4: 1044 (Åmlid 1505), i s. br.: (staar nu til gud) och *edhre* nadhe (pers. pron. med uklar kasus), *idrom* herredom (poss. pron.) 8: 568 (Lygnedal 1528), *edher* nadis budh s. br., *ederss* nadis werdighet 13: 602 (Holme 1534), *eder* nadis breff s. st., *werdis eders* naadhe 1: 1098 (Valle 1541).

I andre brev er det tilsvarende eksempler: *wmbodzman idar* nom. (poss. pron.), *rikis idars* (poss. pron.) 3: 649 (Tjölling 1419), *yders* nades breff, stender nu tyll gud ok *yder* nade (pers. pron.) 1: 1051 (Lauten 1517), *eder* nade (pers. pron.) 1: 1051 (Lauten 1517), *eder* nades ydmywge tienere (pers. pron.) 2: 1064 (Bergen 1520), *eder* nades gard s. br., *idher* nad nom. 14: 277 (Jemtl. 1520) (uklar form). Star thet thil gwdh ok *ider* nad (pers. pron.) s. br., *edhers* nade 4: 1105 (Valdr. 1534), *edher* nadher v.s.a. *edhers* nadher 2: 1132 (Valdr. 1540).

Det er især i forbindelse med *nadh* (*nadhe*) at *ydher*, *idher*, *edher* får en slik vekslende bruk. Dette skyldes at tittelordet for mange virket utenpåklistret. I passusen: «hefuer sett *ydhr* borgan firi þegn oc fridkaup», skulle da ved tilsetning av *nadhe ydhr* bli omgjort til *ydhrom nadhe* dvs.

pers. pron. Men det spiller også inn att kasusformen ved de poss. pron. blir trengt tilbake. En form som «*edher herra*» blir da ubestemmelig.

I nyno. dialekter er det ofte sammenblanding av forskjellige pronominale former (De fleste ekss. etter Aasen og Ross).

For obl. k. i 2. pl. er over store områder dualisformen lagt til grunn. Det gjelder de store östafj. dalfører Tel., Num., Hall., Valdr., Gudbr., enn videre Agder og Vestl. med former som *dik'kón*, gen. *dik'kós*, *dikkóns* V. Tel., *dökkån* A. Tel., *dek(k)ån -an* SA Tel., *dikkan* og *dekk(a)n* Num., Sig., *dikko*, *dikkån* Hall., *dikka*, *dikkan* Hall., Valdr., *døhkk*, *dök*, 'øk Gudbr., *dykkæ* A. Agder, *dikko^u*(å), *dykko^u*, gen. *dikkos*, *dykkos*, *dykkon* Set., *dykk(æ)*, *dukku* V. Agder, *deko^u*, gen. *dekan*, *dekans* I. Hordl., *dikk(æ)* Sogn. Også i Foldenområdet, især i de indre strök av Vestf., finnes tilsvarende former: *dokk*, *dikk*, *dekk*, *dækk*, *dikkan*. Mest er det her former som har et utgangspunkt i 2. pl. obl. k. *yðr*, *iðr*: *dör(æ)*, *dæra*, *dörö*, *dår* Östf. (jfr. I. Hoff, Skjetvem s. 289 f.), Vestf., *dörræ* Rom.; *dår(æ)*, *dor(æ)* er vel påvirket av *våra*, *der(æ)* (< *piðr*), også i nom., brukes mest i byene omkring Oslofj., men har bredt seg utover. Også Opplandsströk har former med utgangspunkt i 2. pl.: *dø*, *dö*, *dör* (Solör) (andre steder: *dökk*, *døkk*, *dokk*, *dækk*, *dikk*). N. Österd. har *dø*, *do*.

Nordenfjells (Trl., Fosen, Nordm., Nordl.) synes også obl. k. i 1. dual. å ha gitt materiale til 2. pl. med former som *dåkk* el. *dåkkær*. Likeså er *dokkær*, *dåkkær* Ryf. og *dökkæ* i fyrdem. blitt påvirket av 1. dual.

På samme måte som *oss* i Gudbr. og I. Ndm. kan brukes som subjektform, er *dåkk(ær)* i Trl. og i Nordl. ofte nyttet som subj.; slik er det også med *dykk(æ)* i V. Agder.

Om pl. reverentie har sammenheng med den danske flertalsform, er uvisst, da den tilsvarende obl. kasus heter *ör* (< *yðr*) el. *er* (< *iðr*), som for nom. kunne peke i retning av *(*p*)*ir*. Det er mulig at det i eldre tid kan ha vært flere konkurrerende former, og at en form noen steder kan ha skilt seg ut fra böyningssystemet ved særskilt bruk.

Det er meget få eksempler på dualis. I 8: 298 (Sk. 1436) skrives *badhæ ykkrom* istf. *ykkv badhom*. Men det synes en tid å være tillöp til at *yðhr*, *iðhr*, *edher* i skrift seirer over dualis, trolig ved innvirkning fra dansk. Det skrives f. eks. i dual.: «*jek vil ekki höræ edar tretto*» 1: 947 (Sk. 1486) istf. *ykra tretto*. I dialektene må dog dualisformen ha holdt seg sterkere, sannsynligvis fordi lydstoffet her ble mindre destruert ved lydutviklingen (sml. (*p*)*iðhr*, *edhr*, > *er*, *deræ*, (*p*)*yðhr* > *ör*, *dø(r)* i forhold til (*p*)*ykkv* > *dykk(er)*).

2. pl. obl. k.: *yðhr*, *iðhr*, *edhr* (med svbhv. *yðher* — *yðhar*, *iðher* — *iðhar*, *edher* — *edhar*).

Den gjennomgående form i eldre tid er *yðr*, undertiden *iðr*. I 2. halvdel av 15. hå. blir, især i hilsningsformularene, *edher* vanlig. Denne form er en senkningsform av *iðher*; men den hyppige og tidlige bruk må skyldes

dansk påvirkning: *Edher* mynom virdaligom herra 1: 947 (Sk. 1486), men *ydrom* herradom i s. br. Etter den tid skrives ofte *edher*, men ikke sjelden skrives *ydher* el. *idher* i s. br. Sammenblanding med det posses. pron. er tydelig. Dette skyldes til dels svbhv., som lett fører til sammenglidning med det poss. pron. *Ydhar* (*ydher*) kan være ¹obl. k. *ydh* (gno. *yðr* med enst. tonelag), ²gen. av samme ord (= gno. *yðar* med 2 st. tonelag) og ³nom. m. av det tilsvarende poss. pron. (= gno. *yðarr*). Hertil kommer at gen. *yðar* ble erstattet med genitivform på *s* (sml. *hann-hans*), som gjør kasusformen tydeligere. Dessuten gjør den ufullstendige kasusbøyning i de poss. pron. seg gjeldende, slik som tilfelle er med adjektivbøyningen.

I Tel. brevene skrives f. eks.: Standher nu til gwd og *jdher* nadha⁹ (pers. pron.) 1: 961 (Sk. 1463), men *æpther jdhro* nades bodhe s. br., hvor *jdhro* er poss. pron., men retter seg etter *bodhe* istf. *nades*, derimot *ydars* nades breffue s. st., *edars nades* breffue 1: 947 (Sk. 1486). *Idhrom* herradom 1: 961 (Sk. 1463), men *yder* herradom (pers. pron.) 8: 434 (Sk. 1492), 11: 284 (Sk. 1506), *edher* herredom 11: 289 (Sk. 1510) o. fl.

Agderbrevene har den samme veksling mellom pers. og poss. pron.: *ydhrom* herradom 4: 827 (Frodeland 1425) etter *ydhro* bodhe oc brefue s. st., stender nu til gudz nadh oc *ydhra* (poss. pron. ak. f.?), men i s. br.: hefuer sæt *ydher* nadh (pers. pron.).

Mest vanlig som subjekt er i nyno. dialekter *de*, *di*; *did* på Sunm. og i Njf. tyder på at startgrunnlaget er *pit*, hvor *t* i lang tid kan ha opprett-holdt uttalen med *i*.

Når dualisformen spiller så stor rolle for 2. pl., skyldes det trolig at de opprinnelige former for 2. pl.'s obl. k. på grunn av lydutviklingen har lett for å falle sammen og virke avstikkende. I områder hvor utlydende *r* faller bort, får man da *dø*, *dö*, hvor *d* opprinnelig er tilsatt eller overført fra verbet i broddstilling.

b) Demonstrative pronomen

Noe fullstendig böyningsmønster lar seg ikke stille opp på grunnlag av de undersøkte vitneprovbreve; men alle brevene etter 1500 er mer eller mindre danskpåvirket.

sá nom. m., *sú* nom. f. er ikke notert. I masc. erstattes *sá* med ak. formen *pæn*, *thæn*, *then*. En tid blir ak. f. *pá* erstattet med *pe*, *the*, (jfr. STO 188), i 7: 383 (Agder 1427) skrives i ak. *pææ* (sama quinno), som kan være fremgått av nom. etterat *sú* er avløst av *pæn*. Senere skrives også *then* i ak. og dat.; men etter 1500 er det umulig å fastslå om slike skrive-måter skyldes dansk påvirkning eller er stedegen uttale: *then* koon ak.

⁹ Som tittel blir *nade* m., trolig p.g.a. dansk innflytelse vanligere enn *nad* f.

11: 284 (Sk. 1506) (dansk?), *then* tiidh ak. 15: 154 (Halsne kl. 1522), j *then* drickestw 13: 602 (Agder 1534) er vel dansk. Hele böyningssystemet har gått i oppløsning. En böyning i fem. *sú* — *þeirrar* — *þeirri* — *þá* lar seg ikke opprettholde i en tid da hele det grammatiske böyningssystem er kommet på glid. Det kan da dukke fram dialektformer som senere er forsvunnet. En slik form er kanskje *thu* i dat. f. i danskfarget brev fra Spangereid 1510 (2: 1035), paa *thu* sidhæ. (Hverken i svensk eller dansk er en slik form notert. Feilskrivning?) I neutr. sg. holder gen. *thes* seg, særlig i enkelte uttrykk som: til *thes* at 11: 284 (Sk. 1506), sager *thes* at 2: 1147 (Tönsberg 1547) (dansk?), vel også i *tessemellum* 2: 1064 (Bergen 1520), sml. nyno. *dessimillum*; i dat. skrives mest *thi* el. *thy*, som holder seg som sideordnende og i forbindelse med prep. som underordnende konj.: *thi* hon laa vthi kafuanom 1: 738 (Sk. 1432), fore *thy* (= «fordi») 1: 947 (Sk. 1463) og som adv. (= «derfor») i 2: 1016 — Röldal 1501 fl. gg.; her forekommer også «j ty» med betydn. «i det samme», «samtidig». Foranstilt et annet ord har *thi* ofte svak aksentuering og kan gi utviklingen *thi* > *the*. — I enklisestilling kan *thet* smelte sammen med et foregående verb, f. eks. i 1: 1098 (Valle 1541): «yke skall fenden *drycket*, wyll iegh syelffwe *drycketh*».

I pl. skrives nom. masc. *þeir* 8: 298 (Sk. 1436), *their* 1: 947 (Sk. 1486); men senere er *the* mest alm. I atskillige brev finnes begge former, således i 8: 298 (Sk. 1436), 1: 862 (Sk. 1463), 1: 947 (Sk. 1486), 8: 434 (Sk. 1492); allerede i 1: 827 (Frodel. 1425) skrives *the* v.s.a. *their*, i 2: 1016 (Röldal 1501) er *r* bevart i *ther* (< *their*). I 15: 154 (Halsne kl. 1522) skrives *the*, men i gen. *theira*. I brev fra Sandsver 2: 1079 (1525) skrives *the*, men *their* bader. Begge former kan en tid ha eksistert ved siden av hinannen, *the* i svakt og *their* i sterkt betont stilling; *the* overførtes også til ak. (eks. i STO 188). (Uttalen «di» er en videreutvikling av *the*, *de*.)

I pl. f. skrives *þær* nom. i 7: 383 (Öyestad 1427), *þær* (radhasaker) ak. i 1: 774 (Åmlid 1440); men allerede för den tid ble *þær* utkonkurrert av *þe* (*the*) (jfr. STO 188). (Hvor *thei(r)* gikk av med seieren i nom. pl. m., fikk nom. ak. f. samme form). I pl. n. konkurrerte *þau* (*thaw*) en lang tid med *the* (ibid. 188); *þau* finnes i 1: 692 (Hjartdal 1424), *thaw* nom. i 1: 961 (Sk. 1489), *þau* i 9: 267 (Valle 1436), men *the* huggena el. hoggena, *the* hugg ak. pl. n. i danskfarget brev 2: 1035 (Spangereid). Utviklingen gikk også her i retning av formen *the* (*thei*).

Gen. pl. holdt sterkere stand mot systematiseringen; for her var forvekslingen vanskeligere. I Tel.-brevene skrives *theira* 1: 692 (Hjartdal 1424), *þeiræ* 8: 298 (Sk. 1436), *theira* 1: 947 (Sk. 1486), senere også *theires* 8: 434 (Sk. 1492), 11: 284 (Sk. 1506), *teress* 11: 289 (Sk. 1510); i Agder-

brevene forekommer *theira* 1: 827 (1425), *thera* 4: 1035 (1508), *theræ* 2: 1035 (Spangereid 1510), *theris* 13: 602 (Holme 1534), *thera* (imellom) 2: 1016 (Röldal 1501), *theira* 15: 154 (Halsne kl. 1522), *theres* 2: 1064 (Bergen 1520), *thera*, *theræ* 14: 277 (Jemtl. 1520), *theres*, *theris* 4: 1105 (Valdr. 1534), *theres* 2: 1132 (Valdr. 1540).

I de nåværende nyno. dialekter finnes i gen. den diftongløse form «deres» især på Östl., med diftong og tilföyd *s* forekommer *deiras* fl. st. f. eks. i Sogn, «*deirans*» i Hard.

Dat. pl. *theim* har ofte diftongløs form *them* og undertiden *thöm* (j mellom) 1: 862 (Sk. 1463), en form som er meget utbredt i Ö. Norge, til dels også nyttet som subjekt.

Dat. *thennom* er notert i det danskfargede brev 13: 602 (Holme 1534) og *thenom* i 4: 1105 (Reidin, Valdr. 1534). (NB her synes ordet å være dat. til *þesser*). Også ellers stöter man på denne form i brev etter 1500, f. eks. i innledningsformularen i 5: 1123 (Oslo 1551, utst. lagmann Niels Lystrup): Ollom mannom *thönnum* somm thette breek seer eller höre, og i 8: 811 (Særend i Vinje 1561): Ollum manum *thennum* som osv. Noen norsk dialektform «*dennom*» er ikke påtruffet.

Opplösningen av böyningsformene *sá*, *sú*, *þat* har sammenheng med at ordet har erstattet adjektivets best. art. *hinn* og har da vanligvis svak aksentuering, og dette kan ha påvirket uttalen av ordet som demonstr. pronom. Kasusböyningen har også hatt lettere for å avvikles på grunn av ordets broddstilling, slik som tilfellet er med adjektivböyningen (jfr. STO 186). Dansk har en parallell utvikling, og da påvirkningen fra dansk i nesten alle de undersøkte vitneprovbrev etter 1500 er meget stor, på grunn av skriftmiljøet omkring sysselmennene, lar det seg ikke gjøre å skjelne skarpt mellom dansk og norsk språkutvikling.

hinn er det meget få eksempler på (jfr. STO 152), mest i arkaiske uttrykk som arffwinge *hinss* döde, *hynss* dode 11: 289 (Sk. 1510), arffwinghe *hins* dawdhe 8: 562 (Agder 1528), *hynds* dowdhe 1: 1098 (Valle 1541), erffwinge *hinnes* döde 2: 1064 (Bergen 1520) o. fl. I 2: 1016 (Röldal 1501) forekommer *hini* alle nom. pl. m.; det er mulig at *hinn* har begynner å få en særbetydning som er vanlig i nyno. dialekter, idet ordet nyttes om noe som er fjernere («på hi sida»).

sjá el. *þesse(r)* har allerede i gno. tid mange former (jfr. Noreen I §460). Nom. m. blir i slutten av middelalderen erstattet med formen *thenna* el. *thenne* (2: 1016 — Röldal 1501); også i neutr. er det skifte mellom *a* og *e* (*æ*) i endelsen (f. eks. *thetta* — *thettæ* i 11: 284 — Sk. 1506).

Dette skifte har i nyno. dialekter ikke først og fremst sammenheng med vokalsvekkelsen, men brukes som syntaktisk middel ti å skjelne mellom

«denne her» or «denne der» (A. Tel., Hall. og fl.), ikke sjelden med et utvidet *n*-suffiks som i V. Agder: *dænnin*, *dettin*, *dessin*, men om noe fjernere: *dænna* el. *dænnan* osv. Andre steder som på Voss blir denne betydningsskilnad gjengitt med *denne* og *danne*. (Jfr. ST I s. 307.)

Dat. n. skrives først *pesso*, *thesso* (ath *thesso* maale), senere *thessæ*, *tessæ* o. fl. med redusert ultima vokal (ath *tessæ* proffue 1: 947 — Sk. 1486, ath *tese* malle 11: 289 — Sk. 1510; ath *thesse* male 4: 1044 — Agder 1505 o. fl.). I pl. skrives *thesse*, *tessæ* o. lign. Først etter 1500 påtreffes i de undersøkte brev *i*-former: *tysse* stob ak. pl. (Valle 1541), *tiisse* efftherscrifne quinner 2: 1064 (Bergen 1520). Slike *i*-former finnes ofte i nyno. dialekter, både på Östl. og annetsteds (jfr. Ross NB, Aasen) og skyldes lukning av vokalen foran *ss*. Noen steder som på Sunm. også *dyggæ*, *ditt*.

c) Andre pronomen

De *possesive* pronomen viser i det undersøkte brevmateriale få eksempler utenfor hilsningsformularene. Men det er tegn til at kasusböyningen — slik som tilfelle er med adjektivene — etter hvert avvikles. Innledningsformularene viser i brevene för 1450 en klar böyning:

sinom wyrdelighom herra hälsar ek 1: 738 (Sk. 1432), i s. br.: *mina* skyldugha ödmiuka thianisthæ; men allerede i 1: 862 (Sk. 1463) skrives: Idher *min* wærdelike herra helsar jek. Gjennomgående formel er senere: Edher *mynom* wirdaligom (verdiligom) herra (i 1: 947 — Sk. 1486 fortsettes: och *högbornæ* fyrste». 8: 434 (Sk. 1492) har også sagw *sina* ak. f., *ydröm* herradom dat. — I Agderbrevene opprettholdes også både i hilsningsformularene og ellers en lang tid kasusböyningen: *ydhro* bodhe dat. n. 4: 827 (Frodeland 1425), medh *minne* audhmiukkre þænest dat. f. 7: 383 (Öyestad 1427). I 4: 1043 (Moland 1505) skrives: Edher *minom* wyrdelighom herra osv., i s. br. også fraa *minom* fadher; men i 4: 1044 (Åmld 1505) finnes derimot: Edher *myn* werdhoghe herre (men uten setningsbygning). Etter 1500 ble forfallet sterkere; men så sent som i 1520 skrives i et brev fra Jemtland (14: 277) på *minss* Herris vegna. Ingen brev har lenger en gjennomført kasusböyning. Endelser på *om*: *minom*, *sinom* har lettest for å holde seg (Om *yðarr*, *iðarr*, *ykkarr* i forhold til de tilsvarende demonstrative pronomen jfr. s. 37).

Denne oppløsning av kasusböyningen er sikkert felles for dansk og norsk, selvom den har begynt tidligere i Danmark enn i Norge.

annarr nom. m. skrives *anner* i 8: 298 (Sk. ca. 1436), *annar* med redusert vokal i 2: 1016 (Röldal 1501). Ak. skrives *annen* i 1: 961 (Sk. 1486) og i 11: 284 (Sk. 1506) også i nom., *annan* ak. i 2: 1016, *anen* nom. ak. i

2: 1132 (Valdr. 1540), *annat* n. finnes i formen *annet* i 4: 827 (Frodel. 1425), *anneth* trolig ved påvirkning fra adj. på *enn/inn* (-it) 2: 1035 (Spangereid 1510), *annedh* 2: 1132 (Valdr. 1540) med *t*-svekkelse. Dat. m. finnes i formen *odhrum* (högge hwar aat *odhrum*) 8: 298 (Sk. ca. 1436), (stwnngo hwer til) *odrom* i 1: 961 (Sk. 1489), (hwergeren af) *adhrom* 4: 827 (Frodel. 1425), *adrom* (hwarium *adrom* manne) i 2: 771 (Oslo 1446). Usikkert er flg. eks.: *lysthæ ffor os* och *andre* gode folke (dat. sg. n.?) 4: 1044 (Åmlid 1505).

I pl. er *andre* notert i nom. pl. i 14: 277 (Jemtl. 1520), analogiform for gno. *adrer*; men ekss. er for få til å trekke slutninger om uttaleformer fra forskjellige strök. En nyno. dialektform *are* har sitt utgangspunkt i sistnevnte form.

Uklart er flg. eks.: thog jag *annen twogh wittne* 2: 1079 (Sandsv. 1525), hvor *annen* synes å representere ak. n. pl.

Iflg., Ross har *anner* holdt seg i noen nyno. dialekter (Ryf., Tynset), med forsvunnet *r* *anne*, *anni* i Set. Mest vanlig er ak. formen *annan*, *annen* (*annin*, *ann'*), som fortrenger nom. I fem. er *onnor* eller uten *r* (*onno*, *onnå*, *åno*) vanlig form på Vestl., *åno* i Tel., i Rbl. også *onnog* iflg. Ross, *annor*, uten u-omlyd iflg. Aasen på Jæren og i Ryf., hvor Ross også har *anner*, slik som i masc., *anna*, Rbl., Trh., *ana* Tel., og sammenfall med masc. *annen* (*ā'en*) o. lign. kan også representere stedeagne former uten påvirkning fra dansk. I n. finnes foruten *anna* (Aasen uriktig: «overalt») også *an(n)e* og *an(n)i* (< *annit*) i Follo, N. Östf. (jfr. Ross, I. Hoff, Skjetvem s. 173), og fl. st. også *ant* < *annet*, *annit*; en nylaget form med utgangspunkt i *anner* — *annor* nevner Ross (NB, 1909 s. 110) fra N. Ryf.: *annort*. Gen. *annas* n. & m. og *annast*, med tilföyd *t* som dentalt lukke, Sogn i S. Hdl. gno. annars. — Levninger av dat. forekommer fl. st. *aurå* Sm., *auro* Helg., *aurom* Tel., *arom* Österd. med endelse overført fra masc. I pl. er *andre*, *are* (for *adre*) vanlige former, Set. har *aire* med vokalisering av *d* (< *adre*).

Einngi, *engi* har allerede i gno. tid mange forskjellige former. Bare noen få av de undersøkte brev har diftong i l. st.: *æingen* 1: 692 (Hjartdal 1424), *æinghin* 1: 738 (Sk. 1432) og 3: 649 (Tjölling 1419) med former som *æinghen* og *eingen* i nom. m. og *eikii* i n. brukt som adverb; 4: 827 (Frodel. 1425) har *engan* i ak. Etter 1450 er *i*-formene de vanlige: *jngen* 7: 383 (Öyestad 1427), *ingen* ak. 1: 961 (Sk. 1489), *inghen* ak. 2: 1016 (Röldal 1501), *inghen* 4: 1043 (Moland 1505). I de danskfargede brev etter 1500 er *ing(h)en* enerådende, *inghon* hest ak. finnes i 2: 1016 (Röldal 1501) (sml. *nokon*).

I neutr. er *i*-former også vanlig: *jnkte* 7: 383 (Öyestad 1427) er påvirket av masc. (*ing-*); vanligst er *inthe* 1: 947 (Sk. 1486), i s. br. også med adv.

betydning («intheit far thu myn deld»), sml. *inte* el. *ente* Östl., 11: 284 (Sk. 1506). Særlig brevene etter 1500 viser mange ekss. I dat. n. skrives *engo* i 4: 827 (Frodel. 1425), men *ingo* i 1: 961 (Sk. 1489), *inghe* («for *inghe* onde») 14: 277 (Jemtl. 1520).

Adv. *ekki*, som egentlig er neutr., har holdt seg bedre fordi ordet som adv. har unndratt seg analogiprosessen. Formen skifter mellom *ekke* og *ikke* i 1: 947 (Sk. 1486), *ikkæ* 1: 961 (Sk. 1489). I de fleste brev skrives *icke*, *ickæ*, *jckæ*, *jckj* o. fl.; men *e*-formen er ingen sjeldenhet: *ekke* (men *ingen*) 2: 1079 (Sandsver 1525), *ecke* 2: 1132 (Valdr. 1540), 2: 1147 (Tönsberg 1547). Overgangen *e* > *i* foran *kk* + *i* er trolig avhengig av trykkstyrken.

I de nyno. dialekter er *i*-formene enerådende. Böyningen er tillempet dels etter adjektiv som *liten*, *myken* og dels etter *nokon* (*nokår*) f. eks. i Gudbr., hvor formen *inyor* i fem. er utbredt.

Vanlig böyning er da i fem. *ingi*, *ingji*, Sogn, *ingjæ* N. Hdl. o. fl., mest alm. *inga*, *ingja* (Jfr. Aasen og Ross). I neutr. er de vanligste former: *ikkje* (*ikkji*, *ikke*), *ente*, *inte*, *itte* (Rom.) som alle helt eller delvis nyttes som nektelsesadv.; som pron. med mer pregnant betydning føles *intet* med uttalt *t* i ordets slutt som ufolkelig, men kan likevel opprinnelig skyldes hjemlig utvikling; i mer folkelig tale og stil omskrives ordet med «ikke noe», «ikkje noko», «itte noe» o. lign.

Formen *jnkte* i neutr. (se ovf.) kan være en mellomform for *ingtith* (se STO 189) og *inte*, *inkje*. Avstikkende flertallsformer som *ingre* Snm., *ingle* Set. kan ha sammenheng med *nokre* — *nokle* i pl.; dessuten forekommer i dat. sg. n. *ingro* (sml. *nokro*), *ingrå* Snm. («Dæ va *ingrå* likt»).

nøkkorr viser få ekss.: *nokor* m. 8: 298 (Sk. ca. 1436), *nokot* n. 4: 827 (Frodel. 1425). De danskpregede brev etter 1500 har de fleste ekss. Her skrives alltid former med *g*: *noghen* (haffwe i *noghen* gammel tretthe, hvor *noghen* representerer ak. f.) 8: 568 (Lygnedal 1528), 4: 1105 (Valdr. 1534), *nogen*, *nogett* 16: 599 (Toten 1539).

I 3: 1154 (Sandar 1539) skrives «y noget mode» (stivnet nom. form?).

Slike *g*-former behøver ikke være danske. Overgangen *k* > *g* med eller uten bortfall skyldes at ordet ofte hadde trykklett stilling. Former som *nogen* el. *nugun* Gudbr., *nogå* (pl.) Jæren, *nō'an*, *nå(ə)n* Östl. viser dette. Uttalen med *t* i n. skyldes nok dansk.

huerr — *huarr* ubest. pron. *hwer* nom. m. («— mynnes sith») 1: 961 (Sk. 1489), men *hwer* nyttes også i s. br. for *huarr*: «stwngo *hwer* til odrom och gjorde *hwer* annen saren» (< adj. *sárr*), likeså: «rugthæ sin kniff *hwær* theiræ» (om to personer).

hwergen 4: 827 (Frodel. 1425) i uttr. «wisto their *hwergen* aff adhrom» svarer i bet. til Fritzner *hwárgi* 2. «ingen av begge», sml. Aasen *korgje*.

I uttr. «thu skal annet hwert fa» 1: 947 (Sk. 1486) nyttes *annet hwert* i bet. «et eller annet», sml. nyno. *eitkvart. hvar* nom., *hvarium* dat. (<*huerr*) 2: 771 (Oslo 1446) har senkning *e > a* mellom *w* og *r*. Ved labialisering *a > o* etter *w* og senere bortfall av kons. kan *hvor* föres vidare til *kör, hor (hör), horium* o. lign.

Når *huerr* utvikles til *huarr, horr*, kan ordet falle sammen med *huárr* («hver av to»). I SVTel. og Agder har *huárr* i flere bygder glidd sammen med *huerr* da det i begge tilfelle nyttes former som *kvær, kvær'ə* (Fyr., Nis., Åml. o. fl.); men det finnes også bygder, f. eks. i Tel., hvor *huerr* heter *kvor*, mens *huárr* heter *kvær* el. *kvær'ə*. De sistnevnte er trolig innvandrede former fra naboströk, hvor *huerr* og *huarr* har falt sammen. (Ross antyder at de kan være *i*-omlydte former).

*huāR nom. som spör. pron. er det ingen tydelige levninger av. Kanskje er det bevart i formen *ho* i 2: 1016 (Röldal 1501), hvor flg. uttrykk forekommer: «*ho ær stunghen*». Svaret: «*th[et] æg er*» kunne tyde på at *ho* er stedege form.

I vestlige og sydlige strök, hvor overgangen *hw > kv* i pronomiale ord er vanlig, er det mest former av *huerr* som ligger til grunn, enten ak. *kven* (<*huern*), som er mest utbredt, ikke sjelden med bortfalt *v* (*kenn* Jæren, Trl., *keenn* og *kinn* Shl., Ryf.) eller nom. *kvær, kær* Sfj., Y. Sogn, *kvæ* Set. (uten *r*). Former som må utledes av *huarr* som *kvann, kann* finnes både på Vestl., i Trl. o.a.st.

I 11: 598 (Hedm. 1534) forekommer flg. spørsmål: «*huer geste thette hene*», som etter sammenhengen må ha betydningen: Hvem vil besøke eller «smake» dette her?, idet en kårde ble holdt opp («ristet») foran en annen person. Trolig har *huerr* vært sterkt utbredt som spörr. pron.

Andre dialektformer har sitt utgangspunkt i dat. *hveim* (til nom. *huar). Formen er brukt som nom. i *hwem* i 13: 602 (Holme 1524); men kan her være dansk.

I norske dialekter finnes former både med og uten diftong i nærliggende strök: *kveim, kvæim* Hdl., N. Gudbr. el. *kvem* m. st. I Gudbr. forekommer former som *k(v)æim, k(v)emm* og *k(v)ömm*. I Trl. *kæmm*, men også *kvænn, kenn* (<*huern*), i Hall. og Valdr. *k(v)äem* og *kæmm*. Overalt med mange skiftende former. I Vestf. forekommer også *hæm* (slik som i viser), *vem* Östl. Omkring Oslofjorden, i Tel. og Gudbr. finnes i mer folkelig språk andre konkurrerende former slike som *hokken, og hekken, ekken*, som har sitt startgrunnlag i *hvilken* (se ndf.; sml. Aasen og Ross).

Gen. av *huar* er bevart i *huess*; men denne form kan også representere *huers* når det har relativ betydning, slik som i formularen: *huess* siæl (el. sal) gudh nadhe. Undertiden skrives *huas, hwassz* (15: 154 — Halsne kl. 1522, 2: 1064 — Bergen 1520), som peker i retning av *huars* (= *huers*).

hwar nyttes flere gg. som adverb «hvor», f. eks. i 3: 1154 (Sander 1539); *hwart* med bet. «hvorhen» finnes i 15—154 (Halsne 1522) (spordhe honom *hwart* han hade aethett segh) og i 11: 598 (Hedm. 1534) (*hwart* mon Oluff wille nw); *kwart* nyttes iflg. Aasen i nyno. med samme betydning især vest og nord i landet.

I 11: 289 (Sk. 1510) skrives *har lenghe*, hvor *har* (utt. *hår* el. *hor*) svarer i bet. til gno. *hué*, kanskje forkortet form av *hvaro* (gno. *hvaru* > *huru*).

hwarke -ne 1: 774 (Åmlid 1440) «hverken-eller», gno. *hwár(t)ki — né*; *hwarken* (ffek skadhe) 2: 1132 (Valdr. 1540) har bet. «ingen» (av to) (jfr. gno. *hwárgi* Fritznér bet. 2., Aasen har *korgje* både med og uten nektelse).

huat spør. og relat. pron. er neutr. til *huar. I 4: 827 (Frodel. 1425) nyttes *huat* — *ædher* med samme bet. som *huart* — *eða?* med rel. bet. i 2: 1132 (Valdr. 1540) («tw ser hwadh teg hws»). Nåv. dialekter viser former både med og uten t: *kvat*, *kva* (*ka*, *kå*), *hått*, *hå*.

hwi adv. «hvorfor», eg. dat. av *huat*; *hwi* i 1: 961 (Sk. 1489), *hwy* 4: 1044 (Åmlid 1505).

hweden adv. «hvorfra» 2: 1035 (Spangereid 1510) en sideform til gno. *hwadan* som skyldes svak betoning ell. påvirkning fra ordformer som *þæðan*, *heðan*.

hworæhwndæ 2: 1035 (Spangereid 1510) svarer til gda. *hurelunde*, sv. *hurulunda*; ordet hörer hjemme i önnord., selvom siste komposisjonsledd finnes i gno. i bet. «måte».

Andre sm. setn. med samme betydning er *hvordan*, som stammer direkte fra mnty. *wódân* og *hvorledes* 1: 1098 (Valle 1541), (e.da. *hureledes*, sv. *huruledes*), som har gitt utgangspunkt for den nylagede form i nyno. *korleides*, *korleis*.

hwilkinn, gno. *hwilíkr*, *hwilíkin* (etter adj. på *inn/enn*), sammensatt av *hwi* og *líkr* (*líkin*) med bet. «hvorledes», nyttes også i relativ betydning med et oppr. etterfølgende *er* (*som*): *thetta proff hwilket som* vare lauglege til ath swerie 7: 585 (Åmlid 1524), *hwilketh* skyl i s. br., *hulkit* han ok swa göre ville 14: 277 (Jemtl. 1520) innledende en følgende setning, slik også *hwilket* 15: 154 (Halsne 1522), en ufolkelig bruk; *hwelken* haffwer giorth thette 8: 568 (Lygnedal 1528) med bet. *hvem* (sml. östl. «ekken har gjort det?»).

På samme måte har *hwilíkin* ved vokalisering av den bilabiale *w* fått former som *hulken* og *holken* med *u* > *o* foran supradental *l* + *k* (*hulko* handarbande dat. 5: 865 — Rom. 1469 har sitt utgangspunkt i *hwilíkr*). Senere svant den supradentale el. kakuminale *l*. I gammel tid var dette bortfall langt mer utbredt enn idag (jfr. Lovhss. s. 110), og vi fikk dialektformer som *hokken*, *hokke*.

Den relative partikkel *er* har lenge ført en hensyknende tilværelse. På grunn av *r*-svinn ble ordet utvisket. Hvor det ikke ble suget opp av et foregående ord (*pær er > pær*, jfr. STO s. 84), ble det erstattet med *som* (< *sem*). Som syntaktisk ledd i en setning kan det utelates: *igönum sydan han laa* 11: 284 (Sk. 1506) med utelatt *som* eller *thær som etter sydan* (for gno. *síðuna*).

Tallpron. *bader* er det forskjellige ekss. på, mest ubøyde: *badhe* (*armanæ*) ak. 4: 1044 (Åmlid 1505), a *bade sider* 2: 1035 (Spangereid 1510); *baadhe* nom. pl. m. 11: 598 (Hedm. 1534), emellom *them badhe* dat. (oppr. gen.) 16: 599 (Toten 1539), med *bode* hender 3: 1154 (Sander 1539), på *beghe side* 2: 1132 (Valdr. 1540) (gno. *á báðum síðum*). Den sistnevnte form har sitt utgangspunkt i den nydannede gen. *beggias*, *beggis* (STO s. 185). Som konj. *bode — oc* 2: 1035 (Spangereid 1510). I nyno. dialekter er også *både* (*båe* m. — *båa* f. — *bæ'e* n.) ofte ombyttet med *begge*.

4. Verb

a) Sterke verb

(Ekss. fra de danskfargede brev etter 1500 er ofte satt i parentes.)

bióða: har formen *bödh* pt. med monoftongert vokal i 1: 692 (Hjartdal 1424), trolig ved dansk påvirkning, *biuder* i pr. i s. br. forutsetter inf. *biuda*, *bodhen* pt. pts., finnes i 1: 862 (Sk. 1463) og *bodhner* pt. pts. nom. pl. m. i 1: 738 (Sk. 1432); *bödh* også i Agderbrev 4: 827 (Frodeland 1425). *bodh* 3 sg. pt. i 1: 1098 (Valle 1541) forekommer også i gno. tid (Seip NS 145), og i det danskfargede brev 2: 1035 (Spangereid 1510) skrives i pt. pts. *bwdnæ* i nom. pl. m.

draga: *draghno* pt. pts. 8: 298 (Sk. 1436) forutsetter *draget* istf. omlydt form *dregit*, *drager* 2 sg. pr. i 11: 284 (Sk. 1506), *draget* pt. pts. s. br., *dro* pt. s. br., *drogh* 11: 289 (Sk. 1510) med gh fra pl. (*drogh* 3 sg. pt., *drogis* 3 pl. pt. i 15: 154 — Halsne 1522, *drwg* 3 sg. pt. 16: 599 — Toten 1539 kanskje omv. skr.m.(?)).

döyia: *doo* pt. 1: 692 (Hjartdal 1424), 1: 738 (Sk. 1432), 1: 947 (Sk. 1486), 1: 961 (Sk. 1489). Verbet må tidlig ha fått svak böyning: *dödhæ* 3. sg. 1: 740 (Mo 1432), *döde* 11: 289 (Sk. 1510), 2: 1035 (Spangereid 1510) i danskfargede brev; (ther aff). *dödhe* [han] 3: 649 (Tjölling 1419) (jfr. Seip, Et grensemål s. 93 f., Grötvedt STO s. 172 f.). *dode* 1: 1051 (Hedm. 1517) kan være blandingsform av *do* og *döde*. I nutidens dialekter er *do* en stivnet form. Den er idag særlig nyttet i Trl., Snm., Österd., Solör (sml. svensk *dog*).

gefua: pt. pts. *gefuen* er det særlig mange ekss. på: 1: 947 (Sk. 1486),

1: 961 (Sk. 1489), 8: 434 (Sk. 1492), *geffuæ* (gud-) 3. sg. pr. k. 11: 284 (Sk. 1506) (men *giffuæ* inf. i s. br.); pr. *gefuist* 1: 383 (Öyestad 1427), *skuldgefnom* dat. m. 9: 267 (Valle 1436), *gefuer* pr. 1. sg. 1: 774 (Åmlid 1440); med *i* skrives *giffuæ* 11: 284 (se ovf.), *gifuitt* pt. pts. 2: 771 (Oslo 1446). De palataliserte former går tilbake til gno. tid (jfr. Seip NS s. 267), i brev utstedt av prosten Gunnar Holk er *i*-former vanlige (jfr. STO s. 153); men det er særlig i brevene etter 1500 med bl. spr. at *i*-formene slår igjennom. Av pt.-former er bare notert *goffw* 2: 1035 (Spangereid 1510), *goffwotz* 3. pl. 8: 568 (Lygnedal 1528), *gaffe* 3. pl. 1: 1051 (Hedm. 1517) og *gaffstw* 2. sg. 11: 598 (Hedm. 1534).

geta: *getidh* pt. pts. 1: 738 (Sk. 1432), *gaato* 3. pl. pt. 4: 827 (Frodeland 1425).

koma: Fordobling av *m* og uten omlyd i pres.: *kommer* 1: 947 (Sk. 1486), 8: 434 (Sk. 1492); *kommer* 4: 1044 (Åmlid 1505), *komma* inf. 4: 1043 (Moland 1505). (Om ikke omlydte former i pres. jfr. Seip NS 202, 325, Grötvedt STO 153.)

liggia: *læighidh* pt. pts. 1: 738 (Sk. 1432), *ligar* pr. 3: 649 (Tjölling 1419), *leigit* pt. pts. s. br. (Om diftongering av *e* når det følger *i* i endestavelen jfr. s. 11.) I forbindelsen *eg* kan vokaliseringen av *g* ha bevirket at diftongen har holdt seg lenger enn ellers. I 9: 267 (Valle 1436) forekommer *leghe* som pt. k. (for gno. *læge*).

lióta: *liotha* myt 1. dual. imp. 1: 961 (Sk. 1489), *lyther* 1. sg. pr. 2: 1016 (Röldal 1501).

liuga: *lökth* 2. sg. pt. 1: 862 (Sk. 1463), *lygar* (*pw*) pr., *loghet* pt. pts. 3: 649 (Tjölling 1419).

riða: *rydande* (*y = i*) 4: 1044 (Åmlid 1505), *reedh* pt. s. br., *redh* pt. 2: 1035 (Spangereid 1510). De diftongløse former er nok danskpåvirket.

siá, *sea*: *sea* 3. pl. pr. 9: 267 (Valle 1436), *sagho* 3. pl. pt. s. br., *sogho*, *sagho* 3. pl. pt. 1: 947 (Sk. 1486). (Også brev etter 1500 med bl. spr., kan ha *g* i pt. pl.: *sage* 3. pl., *sagum* 1. pl. 1: 1051 — Hedm. 1517.)

sítia: *sat* 3. sg. pt. 4: 827 — Frodeland 1425, *saath* 3. sg. pt. 2: 1035 (Spangereid 1510) (*saathe* 3. pl. 14: 277 — Jemtl. 1520, *sode* 3. pl. 11: 598 — Hedm. 1534).

skióta: *skiotæ* inf. 1: 947 (Sk. 1486), *skaut* 3. sg. pt. s. br.; *skotet* pt. pts. 4: 827 Frodeland 1425), *sköt* pt. s. br. (i s. br. også *bödh*) skyldes kanskje önord. innflytelse. (*skiödt* 11: 598 — Hedm. 1534, *sckiödt* 3. sg. pt. 16: 599 — Toten 1539, *sköd* 1: 1098 — Valle 1541). Allerede i gno. tid var det tilbøyelighet til monoftongering i slike verbalfomer (jfr. Seip NS 260), og i senere skriftstykker er det mange ekss. på slike diftongløse former (jfr. STO 109, 150, 173).

skrifua: Oftest sterk böyning, mens gno. vanligvis har svak böyning (*eftherscriffne* ordh 4: 1044 — Åmlid 1505, *scriffuet* s. br.) Etter 1500 blir *e* i rotstavelsen i de danskfargede brev vanlig: *screffuit* 8: 568 — Lygnedal 1528, *forescreffuit* 11: 598 — Hedm. 1534, *forscreffwet* 13: 602 — Holme 1534, *forscreffuit* 16: 599 — Toten 1539).

slá: *slaghen* pt. pts. 1: 738 (Sk. 1432) uten palatalomlyd, *slo* pt. sg. 8: 298 (Sk. ca. 1436), *sloo* 11: 284 (Sk. 1506; *slagen* 7: 383 (Öyestad 1427); *slo* pt. sg. s. br., *slogho* pt. pl. 4: 827 (Frodeland 1425), *slo* 4: 1044 (Åmlid 1505), *sloo* 2: 1035 (Spangereid 1510) (I andre brev etter 1500 finnes samme former: *slo* pt. sg., *slogho* 3. pl. pt. 2: 1079 — Sandsv. 1525 o. fl., *slaghen* 15: 154 — Halsne kl. 1522, *slaghed* 2: 1079).

I nyno. dialekter er palatal omlyd i pt. pts. vanlig: *slegje*, *sligje*, *slige*, *slie* o. fl. De sammentrukne former kan lenge ha holdt seg uten omlyd. *springa*: *sprang* pt. 11: 284 (Sk. 1506), *sprungo* 3. pl. pt. 4: 827 (Frodeland 1425) (*spranch* dvs. *sprank*?) 4: 1105 — Reidin, Valdr. 1534). I pt. sg. er *sprang* en nyere form for gno. *sprakk*, som har gitt hovedgrunnlaget for det nylagede vb *sprikka* — *sprekka*.

standa: *stender* 3. sg. pr. 1: 692 (Hjartdal 1424), *standher* 3. sg. pr. k(?) 1: 738 (Sk. 1432), *stønder* 1: 740 (Mo 1432), *stender* 8: 298 (Sk. ca. 1436), *standher* 1: 862 (Sk. 1463) med veksling mellom omlydte og ikke omlydte former i samme uttrykk («*stender* nu til gudh oc ydhræ nadh» 8: 298, «*standher* nu til gudhs nadhæ oc ydhra» 1: 738). I Agderbrevene finnes samme skifte. En konkurrerende form er *stā*, som hörer til samme verbal-kompleks, men uten *n*-innskudd i inf.-pr. I brevene fra Skien blir *star* etterhånden enerådende, mens det i Agderbrevene etter 1500 er veksling mellom *staar* og *standher* (uten omlyd). (I 13: 602 — Holme 1534 forekommer både *staar* og *standher*. I andre brev etter 1500 finnes samme skifte (i 1: 1001 — Hedm. 1517 er omlydt form *stender* notert; i 16: 599 — Toten 1539 er det veksling mellom *stander* og *stær*). Tendensen å kvitte seg med omlyden kan ikke bare skyldes at konjunktivformen trenger ut indikativformen, da den sistnevnte form i de fleste tilfelle er den rådende, men har sitt viktigste grunnlag i utjamning innenfor böyningsmønsteret. Innvirkning fra ö nord. gör seg særlig gjeldende i skrift.

stiga: *steig* 3. sg. pt. 11: 284 (Sk. 1506), 2: 1035 (Spangereid 1510) (*stig* — *stiegh*, *steg* 3. sg. pt., utt. *stei*(?) 11: 598 — Hedm. 1534, *stegh* 3. sg. pt. 2: 1132 — Valdr. 1540).

stinga: forekommer især i pt. pts.: *stwnngen* 8: 298 (Sk. ca. 1436), *stwnget* 8: 434 (Sk. 1492) (i 11: 284 — Sk. 1506 er sistnevnte form ved feilskr.(?) nyttet for pt. sg. *stakk*: «och stwnget Bergulff igønnum sydan han lå»), *stak* 3. sg. pt. 1: 862 (Sk. 1463), 1: 961 (Sk. 1489).

sveria: Vanlige former er *swor* 3. sg. pt., *sworo* 3. pl. pt. Avvikende former er *soor* 4: 1044 (Åmlid 1505), *swore* 3. pl., *svoræ* 3. pl. s. br., *sworæ* 3. pl. pt. 2: 1035 (Spangereid 1510). (Slike former viser også *soer* 1: 1098 — Valle 1544, *swore* 3. pl. pt. 8: 568 — Lygnedal 1528, 13: 602 — Holme 1534, *soer* 16:599 — Toten 1539.) En form som *sworo* 15: 154 — Halsne kl. 1522, 2: 1132 — Valdr. 1540 har i enkelte strök (som i Num., Hall., Valdr.) holdt seg som flertallsformer helt opp til våre dager.

taka: forekommer ofte i pt. pts.: *tekit* 1: 947 (Sk. 1486), *teket* 8: 434 (Sk. 1492), *tekit* 11: 284 (Sk. 1506), men allerede i 1: 862 (Sk. 1463) finnes ikke-omlydt form: *taketh*; i Agderbrev skrives *tokozst* i pt. i 4: 827 (Frodeland 1425), *teked* pt. pts. 4: 1043 (Moland 1505), *taghe* inf. 4: 1044 (Åmlid 1505), *tog(h)* pt. s. br., *thaget* pt. pts. s. br. *tōg(h)* pt. 2: 1035 (Spangereid 1310).

I brevene etter 1500 blir stemt klusil nesten enerådende ikke bare i Agderbrev som: *togh* 8: 568 — 1528, 13: 602 — 1534, *taghit* pt. pts. s. br., *taget* pt. pts. 1: 1098 — 1541, men også i andre brev: *taggt* 1: 1051 — Hedm. 1517 med synkopert *e* i endest., *togh* pt. 15: 154 — Halsne kl. 1522, *taghit* s. br., *tok-toog-thog* 2: 1079 — Sandsv. 1525, *taghe* inf. 4: 1105 — Valdr. 1534, *toch-togh* s. br., *tog* pt., *taghe* inf., *taget* pt. pts. 11: 598 — Hedm. 1517, *tog(h)*, *thagitt* 16: 599 — Toten 1539, *thog*, *tager* 3: 1154 — Tjölling 1539, *togh* 2: 1132 — Valdr. 1540, *tog* 2: 1147 — Tönsberg 1547.

Denne skrivem. med *g* finnes ikke bare i brev hvor skriveren nytter stemte klusiler istf. ustemte, men også i andre (f. eks. *togh* v.s.a. *bok*). Det er sannsynlig at *taka* ofte har hatt mindre trykkstyrke i setningen. Opphevelsen av palatalomlyden i pt. pts. kan til dels skyldes analogi fra verb innenfor samme böyningsmönster (*fara-for-faret*: *taga-tog- taget*). I dialektene er omlydsformen bedre bevart: *teji-tiji-tie* forutsetter *g*-former.

vera: *a*-former i rotstavelsen (jfr. s. 13) har *wara* inf. 1: 738 (Sk. 1432), *varet* pt. pts. 1: 947 (Sk. 1486), 1: 961 (Sk. 1489) for vanlig *vera* — *verit*, i 2. sg. pr. skrives *æst* i 8: 298 (Sk. ca. 1436), sml. gl. inf. *vesa*, derimot *thuert* i 11: 284 (Sk. 1506), *æræ* 3. pl. pr. 1: 961 (< *era* for gno. *eru*), *waro* 3. pl. pt. 1: 738 (Sk. 1432), *wore* 3. pl. pt. 8: 434 (Sk. 1492). I Agderbrevene bör en merke seg: *veri* (pa dauder) 3. sg. pr. k. (istf. *sé*), *væri* 3. sg. pt. k. 9: 267 (Valle 1436).

Etter 1500 er det mer uregelrette former p.g.a. det tiltagende bl. spr.: *wara* inf. 2: 1035 (Spangereid 1510) v.s.a. *wora* inf., *æra* 3, pl. pr. s. br., *att vere* inf., *wor* pt. sg. 13: 602 (Holme 1534), *wore* 3. pl. s. br., *weritt* pt. pts. s. br.; spredte ekss. fra andre brev: *woro* 3. pl. pt. 2: 1016 (Röldal 1501), *wæreth* pt. pts. s. br., *ware* 3. sg. pt. k. (utt. *være* el. *vore*?) s. br., tu *esth* 14: 277 (Jemtl. 1520), *waaro* 3. pl. pt. 15: 154 (Halsne 1522), *wore* 3. sg. pt. k. 2: 1079 (Sandsv. 1525), *wore* 3. pl. pt. ind. s. br., the *æræ* 3. pl. pr. 11: 598 (Hedm. 1534), *estw* 2. sg. pr. s. br., *woryth* pt. pts. 3: 1154 (Tjölling 1539) forutsetter *istf. verit*, *waret* pt. pts. i 2: 1147 (Tönsberg 1547), *wore* 3. sg. pt. k. s. br.

verða: Regelrett form *ward* 3. sg. pt. 1: 740 (Mo 1432) blir vanligvis erstattet med differensiasjonsformen *wart*, *wartt*, *warth*, myth *verdæ* 1: 961 (Sk. 1489) viser oppløsning av endelsen. Agderbrevene viser samme overgang *rð* > *rt* i 3. sg. 4: 827 (Frodeland 1525) har *vardh* 3. sg. pt., men *thu wart* (med *t*-end. i 2. sg.), *wrdho* 3. pl. 7: 383 (Öyestad 1427). (Etter 1500 skrives *wordhet* i pt. pts. i 4: 1043 — Moland 1505, *wardhe* inf. 4: 1044 — Åmlid 1505 med overgang *werdha* > *wardha* og i da. *worthæ*. Denne overgang *wa* > *wo* finnes i *worth* 13: 602 — Holme 1534. I andre brev er formen *wart* vanlig.)

vinna: Ordet er især notert i pt. pts., oftest med *v* i broddstilling: *wunnet* 1: 740 (Mo 1432), *wunnith* 1: 862 (Sk. 1463), ellers *vonnet* (med senkning av *u* > *o* foran *nn*(?)) 1: 947 (Sk. 1486), 1: 961 (Sk. 1489) — 8: 434 (Sk. 1492), 11: 284 (Sk. 1506) (jfr. Ross, NB II. VSS 1906). I Agderbrevene er det bare noen få brev som ikke har *v* analogisk gjeninnsatt: *vnnit* 7: 383 (Öyestad 1427), *wnnedh* 4: 1043 (Moland 1505), *wonnedh* 4: 1044 (Åmlid 1505). (Andre spredte ekss. på forskjellige skr.m. er: *wunneth* 8: 568 — Lygnedal 1528, *wundhen* 13: 602 — Holme 1534, *wundytt* 1: 1098 — Valle 1541, *wnnet* 11: 598 — Hedm. 1534, *wonnett* 3: 1154 — Tjöl-ling 1534, *wnneth* 2: 1132 — Valdr. 1540.)

Av andre verbalformer som finnes i brev med bl. spr. etter 1500, kan nevnes *bedt* pt. pts. med synkopert vokal i endelsen 4: 1105 (Valdr. 1534); *bleff* 11: 289 (Sk. 1510), 4: 1105 (Valdr. 1534), 2: 1132 (sst. 1540) o. fl. er nyere innlånt verb, som har bredt seg sterkt, vanligvis med diftong i pt., *flar* *thu* 4: 827 (Frodel. 1425) uten omlyd; *bore* 3. pl. pt. av inf. *bera* 13: 602 (Holme 1534), *æthæ* (haffuir jnthet--) pt. pts. 11: 598 (Hedm. 1534) vitner om norsk uttale; *greben* pt. pts. i danskfarget brev 16: 599 (Toten 1539) med *e* i hovedstavelsen er dansk form; dermat *grippet* 2: 1079 (Sandsv. 1525); *skiöff* 3. sg. pt. 11: 598 (Hedm. 1534) har diftongforenkling istf. *skauf*, *skyffuer* pr. sg. s. br. til inf. *skufa* el. *skyfa*, som i nyno. dialekter ofte har svak böyning, slik som i gno.

b) Reduplikasjonsverb

fá: *fer* pr. i 1: 947 (Sk. 1486), i s. br. *far* uten omlyd, *thu fær* 11: 284 (Sk. 1506), *ffeck* pt. sg. 11: 289 (Sk. 1510), *feek* 7: 383 (Öyestad 1427), *fek* 4: 1044 (Åmlid 1505), *ffick*, *fiick* 2: 1035 (Spangereid 1510) i bl. br., *ffeck* (men *gick* med palatalisert *e*) 8: 568 (Lygnedal 1528) pt. pl. er bare opptegnet i brev etter 1500: *finge* 3. pl. pt. 14: 277 (Jemtl. 1520), 15: 154 (Halsne 1522), *finghe* 11: 598 (Hedm. 1534). Pt. pts. gir de fleste ekss.: *fæingidh* 1: 738 (Mo 1432), *feingit* 8: 298 (Sk. ca. 1436), *fengit* 1: 947 (Sk. 1482), aff *faat* 1: 961 (Sk. 1489), 11: 284 (Sk. 1506), *fengit* 4: 827 (Frode-

land 1425), *ffonghit* 2: 1035 (Spangereid 1510) i danskfarget brev, *fatt*, *faatt* 13: 602 (Holme 1534); *faatt* er en nyere dannelselse.

falla: Vanlig form i pt. er *fell* (*fall*). Allerede i gno. tid må det ha eksistert *a*-former i pt. (jfr. Seip NS 326/327). I 11: 289 (Sk. 1510) skrives *ffall*, og senere finnes atskillige ekss. i brev med blandingsspråk. Så sent som i 1522 i et brev fra Halsne kl. (15: 154) skrives *fell*, *fel* i pt. (sml. formen *fill* i Hard., Sogn, Nfj. o. fl., derimot *faldt* 3. sg. pt. i 4: 1105 (Valdr. 1534) med tilföyd *t* for å tydeliggjøre den grammatiske form¹⁰ (sml. *bant*, *nyno. batt*, *vant* o. fl.), *fald* 3. sg. pt. 16: 599 (Toten 1539).

ganga: *ganghæ* inf. 1: 947 (Sk. 1486), *gangande* pr. pts., *gangandes*¹¹ 1: 961 (Sk. 1489) med tilföyd *s*, *gek* pt. sg.¹² er vanlig form, og i pl. er *geng(h)o* gjennomgående. (Först i brev med bl. spr. etter 1500 blir *i*-former alminnelig: *gick* (men *ffeck*) 8: 568 — Lygnedal 1528, 13: 602 — Holme 1534 (også *fick*); i andre brev: *gik* (men *ffek*) 2: 1016 — Röldal 1501, *gynge* 3. pl. pt. s. br., *giick* — *ginghe* 11: 598 — Hedm. 1534 o. fl. Bare i 2: 1079 — Sandsv. 1525 er notert *gengo*); pt. pts. skrives *gangen* i 8: 298 (Sk. 1436) for *genginn*. Ikke omlydt form finnes fl. st. i *nyno. dialekter* (f. eks. i Hall., Valdr.: *gangje*). Imp. *gak* forekommer i 1: 947 (Sk. 1486), i s. br. skrives for imp. pl.(?) *genger* (ikke at mek), istf. *ganger*, *gack* i danskpreget brev 4: 1105 (Valdr. 1534). Sideformen *gaa*, som er vanlig i ö nord., finnes særlig i brevene etter 1500: *gaa* inf. 14: 277 (Jemtl. 1520), 2: 1147 (Tönsberg 1547), *gaaeth* pt. pts. 11: 598 (Hedm. 1534), *wtgandes* pr. pts. 2: 1132 (Valdr. 1540).

halda: *halda* inf. 4: 827 (Frodeland 1425), pt. sg. *helt* 8: 298 (Sk. ca. 1436), 9: 267 (Valle 1436), *halden*, *haldet* pt. pts. fl. gg., *halt* imp. 16: 599 (Toten 1539) kan være norsk. (Former med *o* i rotstavelsen viser seg i bl. brevene: *holss* 3. sg. pr. pass. 11: 598 — Hedm. 1534, *holt* pt., *holdenn* 16: 599.)

hanga: I 15: 154 (Halsne kl. 1522) skrives i 3. sg. pt. *heck*, som er norsk form.

heita: *h* har lett for å falle fordi ordet oftest har svak aksentuering foran trykksterke egennavn: *æitha* 3. pl. pr. 1: 738 (Sk. 1432), *eita* 3. pl. pr. 1: 740 (Mo 1432) 4: 827 (Frodeland 1425); men i skrift konkurrerer denne

¹⁰ I V. Tel. er *fallt* alm. (I NB. VSS II—1906 s. 36 kaller Ross denne form for en dansk misform).

¹¹ Denne *s*-form synes å tilta i bruk ettersom *s*-former i passiv og i de refleksive former blir vanligere: *gangendes* 4: 1105 (Valdr. 1534), *wtgandes* 2: 1132 (Valdr. 1540 o. fl.).

¹² Skr.m. *gegh* pt. fl. gg. i 1: 738 (Sk. 1432) er kanskje et tidlig mislykket forsök på å gjengi dansk tonalisering. Fogden Herlaug Pedersson som er brevutsteder, er av dansk avstamning.

h-løse form med former hvor *h* er bevart dels med dels uten diftong: *heta* 3. pl. pr. 1: 862 (Sk. 1463), *heithæ* 3. pl. pr. 1: 947 (Sk. 1486), *heitha* 3. pl. pr. 1: 961 (Sk. 1489), *heiter* 3. sg. pr., *heithæ*, *heita* 3. pl. 7: 383 (Öyestad 1427), *hetha* 3. pl. pr. 4: 1044 (Åmlid 1505); *heita* 3: 649 (Tjölling 1419), *hethæ* 3. pl. pr. 2: 771 (Oslo 1446).

Etter 1500 er notert: *hett*, *het* 3. sg. pt. 15: 154 (Halsne kl. 1522), *eth* pt. 2: 1079 (Sandsv. 1525) med regelrett monoftong, *hetter* for *heiter* 4: 1105 (Valdr. 1534), *hedhe* 3. pl. pr. 13: 602 (Holme 1534), trolig dansk form.

Former som *eita*, *heta*, *hetter* — den sistnevnte form forutsetter inf. *hetta* el. *hette*, som er vanlig i Östf.- og Oslo-målet — har sammenheng med at ordet ofte står i trykksvak stilling. Denne lydutførelse går langt tilbake i g.no. tid (jfr. Seip NS 143, 162, 261, Hoff Sketvem. s. 161). I eldre tid kunne sikkert flere former eksistere v.s.a. hverandre etter graden av akcentuering (jfr. Grötvedt STO 178: *eitta*, *eittir*, som kan være uttrykk for dobbeltformer som *eita* og (h)etta).

hogg(v)a: Ordet finnes oftest i pt.: *hög* 3. sg. pt. 1: 740 (Mo 1432), 11: 284 (Sk. 1506), *högge* 3. sg. pt. 8: 298 (Sk. ca. 1436) trolig ved påvirkning fra konj., *hogge* 3. sg. pt. 1: 961 (Sk. 1489) med endelse fra konj., *hog* imp. s. br. I Agderbrevene skrives også *högge* i pt.: 4: 827 (Frodeland 1425), 7: 383 (Öyestad 1427), 9: 267 (Valle 1436) (jfr. Seip NS 326, hvor former som *hioggi* — *hiogge* omtales); i 3: 649 (Tjölling 1419) skrives *högh* 3. sg. pt. Former med *u* i rotstavelsen trenger seg stadig sterkere fram. Allerede i et brev fra 1424 fra Hjartdal 1: 692) skrives *huggo* 3. pl. pt.

Etter 1500 er flg. former notert: *high* (et *hwgh*) 11: 289 (Sk. 1510), hvor *high* = *hygh*, *hugh* 3. sg. pt. 13: 602 (Holme 1534) i danskfarget brev, *hwg* 2: 1064 (Bergen 1520), *hwgh* 14: 277 (Jemtl. 1520), *hygh* 3. sg. pt. 15: 154 (Halsne kl. 1522) er vel påvirket av pt. pl. (*hiuggum* > *hyggum*), *hwgge* inf., *hwgge* imp. sg., *hwgh* 3. sg. pt. 11: 598 (Hedm. 1534), men også *hög* 3. sg. pt. 16: 599 (Toten 1539), *högh* 3. sg. pt. 2: 1132 (Valdr. 1540).

lata: *leeth* pt. 1: 738 (Sk. 1432), *laat(h)* oss imp. 1. pl. 1: 961 (Sk. 1489) for *látom* oss, *la* (oss forlikes) imp. 4: 1043 (Moland 1505) forutsetter overgang *t* > *d*, derimot *lath* (meg ridhe) imp. 8: 568 (Lygnedal 1528), *loth* i pt. s. br. er ö nord., mens *letet* pt. pts., som forutsetter *let* i pt., 2: 1016 (Röldal 1501) er norsk (jfr. Seip NS 326); andre former er: *ladt* meg imp. sg. 4: 1105 (Valdr. 1105), *lathe* inf., *lodt* 3. sg. pt. 11: 598 (Hedm. 1534).

Formen *löt* er heller ikke i da. og sv. oppr., og synes ikke å ha sammenheng med got. *lailót*, hevder Bröndum-Nielsen i GGr. s. 187/188, men er en analogiform etter prop. *fara:fór*. P.g.a. denne nærliggende analogi har *lot* hatt lett for å få fotfeste, selv om denne utvikling ikke har foregått på norsk grunn.

laupe: *lop* 3. sg. pt., *löpo* 3. pl. pt. 1: 692 (Hjartdal 1424), hvor sg.-formen har fremgått av *liop* med bortfalt *i* uten omlyd (*lop* — *löpo* kan tyde på at progressiv omlyd av *ió* ikke var gjennomført), 8: 298 (Sk. ca. 1436) har *læpo*, som kanskje ere en delabialisert form, og 1: 961 (Sk. 1489) har *lop* i sg., som forutsetter progressiv omlyd. I Agderbrevene skrives *liope* 3. pl. pt. i 4: 827 (Frodel. 1425). I 4: 1044 (Åmlid 1505) er notert *löpæ* inf., *löper* 2. sg. og i 1: 1098 (Valle 1541) *lop* pt. sg.

I andre brev er opptegnet *lop* 3. sg. pt. 3: 649 (Tjölling 1419), *lop* 3. sg. pt. og löpet pt. pts. i 2: 1016 (Röldal 1501). I 2: 1079 (Sandsv. 1525) finnes *leep* og *leöp* i 3. sg. pt., trolig delabialiserte former. (NB brevet har flere ekss. på delabialisering.)

I nyno. har verbet en lite stabilisert böyning, da det har hatt vanskelig for å innordnes i andre böyningsrekker. I pt. skifter formene mellom *lop*, *ljöp*, *ljop*, *jop* (Valdr. og N. Gudbr.), *laup*, og pt. pts. har også mest former med monoftong: *lope*, *löpe*, *lypi* (*laupe* er en sjelden form). I de sydligere strök har verbet til dels gått over til svak böyning: *laupe* — *laupte* — *laupt*.

róa: I 4: 827 (Frodel. 1425) har ordet fått svak böyning: *roande* pr. pts., *rodho* 3. pl. pt.

c) Svake verb

gera, *göra*: I vitneprovbrev forekommer ordet ofte i pr. pts. i 2 hovedformer: (kunnikt) *gerande*, som er den eldste form og finnes enda i 1: 740 (Mo 1432) og i 1: 734 (Åmlid 1440), mens (kunnikt) *görande* 1: 738 (Sk. 1432) fortrenger den førstnevnte form, ofte i smsetn.: *kungörandes* 1: 947 (Sk. 1486), 1: 961 (Sk. 1489), 8: 434 (Sk. 1492), *kungörandes* 11: 284 (Sk. 1506), *kungörendis* 11: 289 (Sk. 1510); i Agderbrev: *kungörande* 9: 267 (Valle 1436), *kwnich görandis* 2: 1035 (Spangereid 1510), *kungörendis* 8: 568 (Lygnedal 1528). — Endelsen *es* el. *is* tyder på innvirkning fra ö nord. og forutsetter inf. *göra*, *gör(er)*. Allerede i gno. tid er det atskillige ekss. på ö-former (Seip NS s. 325). I diplomaterialet er det især etter 1400 at *göra* får en sterkere stilling (Grötvedt STO s. 113, 153, 189): *göra*: 1: 740 (Mo 1432 (men *gerande*), *giöra* inf. 8: 298 (Sk. ca. 1436), *gör* jak 1: 862 (Sk. 1463), *göra* inf. 8: 434 (Sk. 1492); *görer* ek 4: 827 (Frodel. 1425), *göra* 4: 1043 (Moland 1505). I brev fra Oslo (2: 771) skrives så sent som 1446 *gerer*. Etter 1500 er *göra* (*göre*) enerådende i vitneprovbrevene.

I pt. blir *gerdi* i de undersøkte brev sjeldnere; i 7: 383 (Öyestad 1427) skrives *gærdæ* 3. sg. pt., og i 3: 649 (Tjölling 1419) *gierdhe* med palatalisering av *g*. En avstikkende form er *giördhe* 3. sg. pt., *giörde* 2. sg. pt. (pt. pts.

giördt og *giordt*) 4: 1105 Valdr. 1534). Ellers er det *giorde*, *giordæ* som dominerer. I pt. pts., hvor adj. *gørr* < *garwar) «ferdig» ligger til grunn, finnes i de eldre av brevene 1: 692 (Hjartdal 1424), 1: 740 (Mo 1432), 4: 827 (Frodel. 1425) den eldre skr. m. *gort* (*gørt* > *gort*); det sist noterte eks. med *gort* er fra 1501 (2: 1016 — Röldal). Ellers skrives *giort* (*giordt*) (l. g. *giördt*), som i dipl. synes å være eldre enn pt. *giorde*, som kan være påvirket av førstnevnte form, (se ndf.).

Forklaringen av de mange avvikende former har vært mange. Bengt Hesselman (Omljud och brytning i de nordiska språken, Nordiska texter och undersökningar, bd. 15) taler om at ordet har hatt «en lång lidandes-historia». Å gi en enhetlig forklaring av alle ordformer innenfor det nordiske språkområde synes ugjørlig. Der opereres med *i*-omlyd, *w*-omlyd, brytning, ulik aksentuering og systemtvang med analogisk indre böyning (jfr. Kock, Ljh III s. 185 ff., Friesen Nysv. St. 14, 1934 s. 122 ff., Bröndum-Nielsen GGr. I s. 136, 145 o. fl., Seip NS s. 200). At utgangspunktet for verbet er *garwian, som ved *i*-omlyd gir *gerwa*, senere *gera* i trykksvak stilling, står fast. Trykksterkt vil *gerwa* ved omlyd som flg. av stående *w* gi *gōrwa*, senere *gōra* ved (analogisk) bortfall av *w*. Når det gjelder pt. og pt. pts. er oppfatningene mer delte. Uten *w*-omlyd vil *gerwōe utvikles til *gerōi*, som i diplomene er den vanligste form til ca. 1400; med *w*-omlyd kan *garwidē > *gerwōē* gi *gōrōi*, som i dipl. er en sjelden form, og den er heller ikke entydig, men kan skyldes utligning med inf.-pres. I det 15. hå. blir *giorde* den vanligste form. At denne har utviklet seg ved *u*-brytning av *gerōu* i pl. og deretter også overført til sing., slik som Bröndum-Nielsen hevder, er ikke nødvendig å anta hvor palatalisering av *g* (foran *e* og *ō*) er alm. (sml. skr. m. som *gierdhe* i 3: 649 — Tjölling 1419 og *giōra*, *giōrdhe* i 4: 1105 — Valdr. 1534).

På den måte blir *i* også overført til pt. pts. *giort*, som i dipl. opptrer så tidlig at den også har virket inn på pt., så *gerde* (dvs. *gierde*) ved systemtvang retter seg etter *giort* og omdannes til *giorde*. En tid skrives *gordhe-gordho* (Grötvedt STO s. 113) samtidig med at pt. pts. har formen *gort*.

hafua: I pr. sg. *hefr* el. *hefer* viser det seg tidlig en tendens til å oppheve *i*-omlyden dels p.g.a. konjunktivformen og dels ved utjamning innenfor böyningmønsteret (jfr. STO s. 113, 153). I Tel.-brevene (de fleste utstedt i Skien) nytttes omlyd i noen brev: *hefuer* (v.s.a. *hauer*) 1: 740 (Mo 1432), 8: 298 (Sk. ca. 1436), *hæffuer* (v.s.a. *haffuer*) 1: 947 (Sk. 1486), vanlig er i skrift *hafuer*, f. eks. i 1: 692 (Hjartdal 1424), 1: 738 (Sk. 1432), som etter hvert blir enerådende.

I Agderbrevene skrives *hefuer* i 4: 827 (Frodel. 1425), *heffwer* fl. gg., men *thu haffwer* i 4: 1043 (Moland 1505), ellers vanligvis *hafwer*, *haffwer*. I talemålet har nok *hefuer* (nyno. «hev») holdt seg bedre.

I pt. holder *hafde* seg lenge i skrift. I de mer eller mindre danskfargede brev etter 1500 skrives ved bortfall av *f*: *hade* 3. sg. pt. 11: 289 (Sk. 1510),

hadhe 8: 568 (Lygnedal 1528), *hadde* (for å hindre bortfall av *d* mellom vokaler) 13: 602 (Holme 1534), 1: 1051 (Hedm. 1517), *hade* 2: 1079 (Sandsv. 1525).

segia: Som avvikende former fra *segir* er det først og fremst 2 som er representert: *seighir* og *sighir*. I Tel.-brevene er skr. m. *seghir* sjelden (1: 740 — Mo 1432), fl. gg. *sæighir*, *seighir* 1: 738 (Sk. 1432), 8: 298 (Sk. ca. 1436), oftere finnes *sighir*: 1: 692 (Hjartdal 1424), 1: 862 (Sk. 1463), *sigir* 1: 947 (Sk. 1486), 8: 424 (Sk. 1492), *syger* (*y = i*) 11: 289 (Sk. 1510). Skr. m. med *i* i rotstavelsen harmonerer ikke med telemålet idag. I Agderbrevene er i pr. *seghir* (*segir*) den vanligste form (4: 827 — Frodel. 1425, 7: 383 — Öyestad 1427, 1: 774 — Åmlid 1440, 4: 1043 — Moland 1505), *segher* i 8: 568 — Lygnedal 1528, *siger* finnes i det danskfargede brev 2: 1035 (Spangereid 1510) og *sier* i 13: 602 (Holme 1534); *siger* forekommer også i 3: 649 (Tjölling 1419), *sige*, *siger* i det danskfargede brev 2: 1147 (Tönsberg 1547). For pt. *sagde* finnes *sade* i 11: 289 (Sk. 1510) med bortfalt, slik også i 13: 602 (Holme 1534), *sadhe* 8: 568 (Lygnedal 1528). Denne form er blitt videreutviklet til *sa`ð*, *sá*.

Utviklingen *egi* > *igi* i inf.-pr. må ha hatt et norsk grunnlag da man støter på disse former allerede i gno. tid (Seip NS 267), og den tiltar etter 1400 (Grötvedt STO 189), er i nyno. dialekter utbredt på Östl.; men den er blitt krysset av en annen utvikling: *egi*, *egi* (*segia*, *segir*) > *ei-*, *æi-*. Mens diftongen, som hadde utviklet seg i ord med etterfølgende *i* (*e > eⁱ*) i de fleste tilfelle etter 1400 ble trengt tilbake, holdt den seg i forbindelsen *egi*, fordi *g* i denne stilling hadde tendens til å bli vokalisert. En form som *siger* (*sier*) er særlig i brevene etter 1500 blitt understøttet av dansk innvirkning.

setia: At en indre böyning *setia* — *satte* — *satt* (sml. *telia* — *talde*) kan ha eksistert i gammel tid, er det enkelte holdepunkter for (Seip NS 323, Grötvedt STO 189). I Tel.-brevene er ingen ekss. notert; her er *sætti* (*setti*) pt., *sætt* (*sett*, *seet*) pt. pts. de gjennomgående former. I Agderbrevene finnes *a*-former først etter 1500: *satta* 3. sg. pt. 2: 1035 (Spangereid 1510), *satte* 3. pl. pt., *sath* pt. pts. 8: 568 (Lygnedal 1528). Ellers forekommer *satte*, *sattes* i det norskpregede brev 2: 1016 (Röldal 1501), *sotti* (*u*-omlyd fra pl.?) for *satte* i 3: 1154 (Sandar 1539), derimot *setthe* e. sg. pt., *sett* pt. pts. i det danskfargede brev 11: 598 (Hedm. 1534) og *setto* vii i 2: 1147 (Tönsberg 1547).

Av andre svake verbalformer bør nevnes:

folde pt. av fylgia 8: 298 (Sk. ca. 1436), *fulde* 3. sg. pt., *fylle*, *fylliss* inf. i danskfarget brev 13: 602 (Holme 1534); *folde* er trolig dansk form med

u > *o* foran *l* (sml. Br.-N., GGr I² s. 319). I Tel. finnes nå former som *fyja*, *fygdæ* med bortfalt *l*. *fulde* forekommer både i gda. og i nyno. i Valdr. I verb på *ja* finnes dessuten i Hall., Valdr. inf. på *i* (*fylji* el. *fulji*).

liwste pt. er notert i 1: 691 (Hjartdal 1424) istf. vanlig *lyste*; formen er en nydannelse til subst. *ljus* (sml. *huse* istf. *hyse*), trolig dansk.

eiger i. sg. for *a* til inf. *eiga* 11: 284 (Sk. 1506) — *eygher* tw 1: 1091 (Valle 1544), tw *affwer* s. br. (jfr. Seip NS 324, Grøtvedt STO 113, 190).

t ygir — *tigir* imp. pl. av *tegia* 1: 947 (Sk. 1486), sml. i s. br. *sigir*.

skyly myth 1: 961 (Sk. 1489), synes å være 1. pl. pr. (konj. ?); i pt. *dith skulle spörie* i s. br.

lonthe i. s.g v. s. a. *leenth* pt. pts. 8: 568 (Lygnedal 1528). I gno. forekommer både *lána* og *léna*. I nyno. dialekter er *lena* trengt tilbake, så formen finnes vesentlig i noen bygder i vest (Voss) og i sør (Set.). I Fjotland har ordet iflg. Ross begge de opph. betydninger «gi» og «få til låns» (sml. subst. *lén*).

dwalte i. sg. pt. 13: 602 (Holme 1534) av *dvelia* viser assimilasjon av *ld* > *ll*. Seip nevner i NS 170 i gno. formen *valle* for *valde*.

frett pt. pts. 13: 602 (1534) av inf. *fretta*, gda. har *frittæ*.

rugthæ 3. sg. pt. 1: 961 (Sk. 1489) til inf. *rykkia*, en analogiform som forekommer i gda. (se Kalkar).

tikkir pr. til gno. *þyk(k)ia* (*þikkia*) 11: 284 (Sk. 1506), *totthe* pt. < gno. *þótte* 8: 568 (Lygnedal 1528) finnes også i gda.

sökthe pt. for *sótte* 15: 154 (Hedm. 1522) er både norsk og dansk form (jfr. Seip NS 301).

solde v.s.a. *salde* 2: 1016 (Röldal 1501) og *salth* pt. pts. til *selia* 2: 1132 (Valdr. 1540) kan også være norsk (jfr. Seip NS 323, Grøtvedt STO 189).

sleffthæ trans. pt. til *sleppa* 4: 1044 (Moland 1505) med pt > ft viser dial. utvikling.

hws pr. pass. i setningsforbindelsen: «tw ser hwadh teg hws» 2: 1132 (Valdr. 1540), kanskje for *hugs* eg. *hugas* til vb. *huga* (e-m, e-t), «i sit Sind eller i sine tanker tildele en noget som det han skal have, lide eller gjöre» (Fritz.) = *hyggs* av *hyggia* «tiltænke en noget» (bet. 4 hos Fritz.)

helbrecht pt. pts. 1: 1051 (Hedm. 1517) er dansk form av vb. *helbretha*. Som subst. forekommer ordet *heilbrigði* f. i sen gno.

recker 2. pl. konj.(?) (— huer anden handen), *rachte* 3. sg. pt. 11: 598 (Hedm. 1534).

rachte 3. sg. pt. til *råka* i s. br., *rakede* i 1: 1051 (Lauten 1517). Istf. *råka* nytttes et nyere ord:

rammüt 3. sg. pt. 13: 602 (Holme 1534), *rammytt* pt. 3: 1154 (Sandar 1539), *rampthe* 1: 1098 (Valle 1541). Ordet er lånt fra mnty. *råmen*. Den forkor-

tede *a* stammer fra dansk. Nyno. *råma* tyder på gammelt lån (fra før 1250?) da *a* fikk overgang til *å* (jfr. Seip Lst. I s. 48).

stötte seg pt. 16: 599 (Toten 1539) fra dansk, hvor mnty. *stutten* (*stütten*) ligger til grunn, svarer i bet. til gno. *styðia*.

wiide megh en bön 13: 602 (Holme 1534) svarer til gno. «at *veita* e-m eina *bón*», men med dansk lydutvikling (jfr. Br.-N., GGr. s. 265).

d) Verbalformer

I præterito-præsentia-verb er *t* i 2. person sg. vanlig: *mat* thu, *mwnt* thu, *skalt* thu, *tw skalt*, *mostw* (< *mättu*) (11: 598 — Hedm. 1534) med preteritumsbøyning (sml. *tw lökth* 1: 802 — Sk. 1463). At *t* har holdt så lenge stand, skyldes vel at pron. *pú*, *thu* ofte har etterstilling. Også *vera* har i 2. sg. ofte *t*: *pu est* 1: 692 (Hjartdal 1424), *æst* 8: 298 (Sk. ca. 1436), *ert* 11: 284 (Sk. 1506).

I pres. pl. er det i 1: 961 (Sk. 1489) tendens til utjamningsformer idet 3. pl. virker inn på 1. pl.; der skrives: myth *verdæ*, myth *kwnæ*, *liotha* myt med veksling mellom *a* og *æ*, som fonetisk har samme verdi i bøyningssfunksjonen, derimot *skraffuum* i s. br., som også nyttes som 1. pl. imp. I s. br. skrives i 3. pl. «haffuæ the». I andre brev som i 1: 947 (Sk. 1486) nyttes sg.-form: *haffuer* the. Endevokalen både i inf. og 3. pl. pr. er så uklare at *a* og *æ* stadig skifter: *heita* — *heit(h)æ* 7: 383 (Öyestad 1427). I brevene etter 1500 blir i skrift *e* (foran *s* og *t* ofte *i*) som endevokal stadig vanligere ikke bare i langstavelsesord; men dette skyldes nok den sterke danske innvirkning på skrivemåten. Også *e* og *æ* skifter i samme brev uten fonetisk grunnlag: *ganghe*, *fjnnæ* 2: 1035 (Spangereid 1510); her skrives også *æ* el. *a* for *u/o* i 3. pl. pt.¹³: *swora*, *wara*, *woræ*, men *goffwe*. Bruken av *a*, *æ* og til dels *æ*, *e* i endelsen er ofte så tilfeldig at det er umulig på grunnlag av skrivemåten å trekke sikre slutninger om talemålet.

Det er mulig at det tiltagende antall *e*-former i A. Agdersområdet kan ha sammenheng med det sydlige *e*-måls-område i vår egen tid; men dette er det vanskelig å klarlegge. I 13: 602 (Holme 1534) skrives *fylle*, *fylgia* og *fylliaa*, *fylgias* i inf., (sml. *fylji* i Hall. og Valdr. med overgang *gja*, *kja* > *ji* og *kj*).

I 2. pers. pl. skrives i 11: 289 (Sk. 1510) dith *haffwen*, hvor *dith* kan være norsk form, derimot *haffwe* i 8: 568 (Lygnedal 1528). I imp. forekommer i sg.: *kyis* meg, *styr* teg 4: 1044 (Åmlid 1505), *halt* 16: 599 (Toten 1539) svarer til nyno. *haldt*, i pl. *tigir*, *tygir* (til tegia) 1: 947 (Sk. 1486). Konj. representerer uttrykk som: gud hans siell *nadæ* 1: 961 (Sk. 1489), *nadhe*

¹³ Det er mulig at *u/o* i langstavelsesord i åpen stavelse i NV Tel. og i enkelte Agdermål på et visst tidspunkt kan ha hatt overgang til *a*, idet *u/o* ved en slappere, delabialisert uttale har gitt *v*, *ä* o. lign., som er blitt assosiert med *a*; først senere har *a* utviklet seg til *e* (jfr. B. Hesselman, Huvudlinjer i nord.språkh. s. 213).

meg gud 4: 1044 (Åmlid 1505), i andre brev *nade*, *gwd fforbanne* dickan 11: 289 (Sk. 1510).

I pt. er det især 3. pl. av st. verb som markeres: *löpo*, *huggo* 1: 692 (Hjartdal 1424), *sworo* i mange brev, *sato*, *drwcko* 1: 862 (Sk. 1463), *sagho*, *gengho* 1: 947 (Sk. 1486); *stodho*, *slogho*, *sprungo*, *gaato*, *wrdho*, *sworo*, *tokozst* 4: 827 (Öyestad 1427), *varo* 9: 267 (Valle 1436), *goffwotz* 8: 568 (Lygnedal 1528). I andre brev finnes *woro* 2: 1016 (Röldal 1501), *drukko* 14: 277 (Jemtl. 1520), men *saathe* s. br., *waaro*, *sworo* 15: 154 (Halsne kl. 1522), men *fiingæ* s. br., *slogho*, *genggo* 2: 1079 (Sandsv. 1525), men *wore*, *swore* fl. gg. s. br., *sworo* 2: 1132 (Valdr. 1540). Omkr. 1500 erstattes etter hvert *o*-formen med endevokalen *e* eller *æ*: *wore* 8: 434 (Sk. 1492), *swore*, *sooræ* 4: 1044 (Åmlid 1505) (men *sworo* i 4: 1043 — Moland 1505), *sworæ* 2: 1035 (Spangereid 1510). Skr.m. som *swore*, *saathe*, *wore*, *bore*, *komme*, *genge* og *ginghe*, *drucke*, *gaffe* blir vanlige i alle brev, slik som i dansk.

I 1. pl. er det få ekss. I noen Agderbrev er det notert: vi *varum* 9: 267 (Valle 1436), *hördum* oc *sagum* 7: 585 (Åmlid 1524), the *sagum* oc *hordum* i 3. pl. 1: 1051 (Hedm. 1517) er trolig levning av rettsformularspråket (ellers the *sage*, *gyngæ* osv.).

Utenfor de sterke verb er det færre ekss. på flertallsformer. I 4: 827 (Frodel. 1425) skrives i 3. pl. *rodho*, *vildo*, *visto*, *hæntado*, men *vende* their, i 7: 383 (Öyestad 1427) forekommer *hafdo*.

I svake verb av 1. kl. er i slike 3-stavelserformer som *hæntado* vanskelig å opprettholde böyningsendelsene p.g.a. vokalsvekkelse. I skrift blir etter 1500, da dansk ortografi manifesterer seg i stadig sterkere grad, i 2. st. *a* avløst av *e* både i langstavelser- og kortstavelserord: *takkede*, *vitnede*, *swarede*, *taledæ*. I 2: 1035 (Spangereid 1510) veksler *swarade* og *swarede* (æ); men her finnes også andre former som viser en mer dialektal utvikling: *talle* 3. sg. pt. for *talade*, *kastæ* 3. sg. pt. for *kastade*. I 1: 1051 (Hedm. 1517) finnes en tilsvarende form: *kaste* 3. sg. pt., som representerer nåværende form i opplandsk talemål. En annen skr.m. som blir hyppigere i skrift er *et-* (*it-*) former. I 7: 585 (Åmlid 1524) skrives *swaret* 3. pl. pt., i 8: 568 (Lygnedal 1528) *swaret*, *swareth* v.s.a. *swaredhe*, *talet* ieg, i 13: 602 (Holme 1534) *rammit* 3. sg. pt., *glemmith* 3. sg. pt. I et brev fra Hedm. 1534 (11: 598) er notert *swaret*, *talet* i 3. sg. pt. v.s.a. *swarede*, *proffuede*, og i brev fra Fitjar i Vestf. 1539 (3: 1154) finnes *thalytt*, *kallytt*, *swarytt*, *ramytt* i pt. Fordi slike former skriver seg fra brev med dansk påvirkning, har de ikke full beviskraft. Noe geografisk utgangspunkt for denne *et-* (*it-*) endelse i de svake *a*-verb (1. kl.) er det vanskelig å påvise. Endelsen har trolig utviklet seg i et visst skriftmiljø, hvor skriverne har prøvd å demme opp for utviklingen av endelsen ved en differensiasjonsform: *kastet* for *kasted(e)* etter at ultimavokalen — i samsvar med den rytmiske utformingen av språkstrukturen mot et 2-stavelserpråk — var falt.

Pt. endelsen *a* forutsetter bevaringen av *a* i 2. st. med tidlig bortfall av *d* (< ð): *kastade* > *kasta(e)*.

Ord av a-kl. har til dels gått over til 2. kl. (*e*-verb) og derved fått en tydelig tempusbøyning. I det danskpregede brev 13: 602 (Holme 1534) skrives *loffde* i 3. sg. pt. *hobdes* s. br. og i 1: 1098 (Valle 1541) *kalthē* 3. sg. pt., men *swardhe*.

I nåværende nyno. dialekter er flertallsformer mest brukt i de østlandske dalfører fra Tel. til Valdr., minst i A. Tel. og Num., hvor man i Nore (jfr. Ross NB. VSS 1907 II, s. 11 & 12, Hoff. Numm. VAS 1949 II, s. 79) hermer etter gamle folk med former som *soto*, *oto*, *sogo*, *foro*. Flertallsformer i pr. ind. er mer vanlige (fl. = inf.). I NV Tel. er systemet med flertall sterkt utbygd, selvom bruken nå er avtagende. I kortst. sterke verb av *fara*-kl. ender pr. pl. på *a* (= inf.) (*fara* inf. — *ferə* pr. sg. — *fara* pr. pl. — i pt. *for* — *foru* el. *fori(e)*). Ellers finnes flertallsformer i pt. som *fonnə*, *düttə*, *låsə*, (*lāsu*), *grətə* (*grātu*) osv. — I de svake verb gjøres der i pr. forskjell mellom *veļ* og *veļjə*, *sār* og *sā*, *svarar* og *svara*, *he've* (*hev'ə*) og *hava*, *kastar* og *kastə* osv.

I Hall. og Valdr. er flertallsformer fremdeles i fullt bruk: *funno* H, *fønno* V, *bundo*, *drepo* H. V. el. *dropo* H., *goto* H., *gato* V. I svake verb skjelnes mellom *e væl('ə)*, og *me* (mö) *væljə*, *e kasta* og *me* (mö) *kastə* osv.

I Gudbr. er det lite igjen av flertallsformer (*e væn*, åss *vænja*). Både nordenfor og østenfor de nevnte dalfører har flertallsformene forsvunnet, og i syd avtar bruken av slike former når man fjerner seg fra V. Tel. I Set. er flertall enda i fullt bruk, mest i Valle (eeg *stou*, *mi stougə*). I I Ryf. finnes nesten ikke flertallsformer. I strøkene vest for Langfj. er bruken av flertall avtagende. Ross nevner fra Fyrdem. (NB, VSS 1909 II, s. 15): *dei bure*, *skure*, *vure*, *stule* o. fl., og i Sogn er de lite i bruk (*my sotə* o *åotə*). Best bevart er flertall i Vossem., mindre i Hard.

Kap. 3. Ordtilfang

Som uttrykk for endringer i språksituasjonen i en viss periode er ordtilfanget meget opplysende. Av enkelte ord og uttrykk som nedenfor er nevnt, er bare de mest karakteristiske tatt med. (Jfr. også ordlistene i STO s. 225 ff. og i Hilsningsformularer og rettsformularer i norsk senmiddelalder, ANF 1967 s. 11 ff.).

1. Norske ord

aggh n. (thet gamble *aggh*) 11: 598 (Hedm. 1534), sml. gno. *agi* ufred, uro, isl. *agg* «kiv», nyno. *agg* uro i sinnet, uvilje, tilbøyelighet til fiendskap. *agge* inf. (nw will han *agge* paa meg) 11: 598, sml. også nyno. *agge* «forurrolige», «nage», sv. dial. i bet. «tirre», kanskje smh. med subst. *agge*, takke, tann, spiss, og vb. *eggja*.

atvista saken 11: 284 (Sk. 1506) fra gno. *atvistarsøk* f. «sak om medskyld». *audmiukkre* dat. f. 4: 827 (Frodel. 1425) til gno. *audmjukr* (jfr. STO s. 225); ordet blir påvirket av svensk og dansk med former som *ödmiuka* 1: 740 (Mo 1432), *ydmywge* 2: 1064 (Bergen 1520), *ytmygleg* 8: 568 (Agder 1528).

awonds[ord] 8: 568, gno. *ofundar-*, nyno. *ovund*, på Östl. uten omlyd: *avunn*, gsv. *afund* (*afond*), e.da. *avend*, *avind*.

balli (i uttr. «slog NN --- æth slag met korde met *balli*») 11: 598 (Hedm. 1534) til adj. *ballr* (*baldr*, sml. gudenavnet) «fryktelig, farlig», da. *bold* fra mnty. *bolt* «rask, djerv».

daglagde pt. 4: 1043 (Agder 1505) av inf. *dagleggia*, fastsette tidspunktet for avtale, bestemme.

dagloghæ obl. k. 4: 1043 til *daglaga* f. avtale om möte, hvis tid og sted derved bestemmes, avtale.

dagninghen 13: 602 (Agder 1534) (gno. *dagan*) kan være nylaget subst. til *dagna* som finnes i nyno. dial., «dages», alm. også i dansk.

diuplendinger 9: 267 (Valle 1436) jyppling, grönnskolling, eg. en underjordisk dverg.

donning 3: 1154 (Sandar 1539) arbeidshjelp, sammenkomst av granner for å gi en slik hjelp (med tilhørende gjestebud). Gno. *dugnaðr* må i eldre tid også ha hatt sideformen *dugning* (Tel. og Rbl. *dogning*, som i forskjellige dialekter har gitt uttaleformer som *doovning*, *domning*, *don(n)ing*).

- draparren* 2: 1079 (Sandsv. 1525), gno. *drápari*, gsv. *drapare* (*dræpæræ*), gda. *dræbere* (*drabere*), jfr. *draberen* 11: 289 (Sk. 1510), i nyno. *dråpsmann*.
- dull* 1: 774 (Åmlid 1440), gno. *dul* f. (n.) döljning, nyttet i rettspråket i uttr. som *taka dul* el. i smsetn. som *dulareidr*, *duleidr*.
- enskells* 8: 568 (Agder 1528) fra gno. *einskildr* særskilt, sml. nyno. *einskils* enkeltvis «drikke einskjels» la en skål gå rundt i et selskap (Aasen).
- flemt spott* 13: 602 (Agder 1534), gno. *flimtan* spotting, helst i rim, sml. *flim* spottevers, gda. *flim*.
- frakker*, adj. 4: 827 (Frodel. 1427), gno. i bet. «modig, uforferdet.», gsv. «rask», i nyno. og nysv. dial. *frakk* «rask, dyktig», trolig fra urgerm. **franka-* og har smh. med ord som *frókn*, *frókinn* med samme bet. som *frakkr*. Grunnbet: «frisk, sunn, levende,» som kan gi forskjellige betydningsnyanser.
- gestabud* 2: 1035 (Spangereid 1510), gno. *gestaboð*, e. da. *gæstebud* e. sv. *gästabudh*, skr. m. *bud* finnes i flere brev (jfr. s. 15), kanskje u gjengir en lukket o.
- grun* til gno. *grunr* «formodning, mistanke» 2: 1035 (Sp. 1510).
- handaverck* 2: 1064 (Bergen 1520) — gno. *handaverk*, e. da. *handværk*, gjerning med hendene (f. eks. en forbrytelse), håndverk i bet. «profesjon, yrke», stammer fra nhty.
- helgandeseidh* 2: 1064 «ed som gjør hellig» el. «ed ved alle helgener», el. «ed ved den hellige ånd» (gda. *helgand* «helligånd», gno. *helganarandi*).
- herradom* 4: 827 (Frodel. 1425), *herredom* 11: 289 (Sk. 1510) herredømme, verdighet som tilligger en «herre» (i tiltale til konge og erkebiskop).
- hestetacked* b. f. av *hest(a)tak* n. 4: 1043 (Moland 1505) den gjerning å ta el. låne en hest uten lov.
- hwimser* 13: 602 (Holme 1534) samnord. ord, nyno. *kvimsa*, fare planløst omkring, i gno. uten *s*-form: *hvima* nøle, la seg hefte, nyno. *kvima* sveve hit og dit, gno. adj. *hvimsi* med *s* «sløv, uaktsom».
- idrer* 2: 1016 (Röldal 1501) til gno. *iðra*, nyno. *ira*, i s. br. *anngar*, som i kristelig mening avløser *iðra* og får en videre betydningsramme.
- kasten* ak. m. b. f. til gno. *køstr* dyngje 11: 289 (Sk. 1510) (jfr. *wedekast* s. br. uten omlyd).
- kiiuwen* b. f. 13: 602 (Holme 1534), gno. *kifan* f. trette, strid, e. da. og e. sv. *kif* (kiv), kanskje lån fra mnty. *kif*.
- klwnger* (ieg back pa rompen) 8: 568 (Lygnedal 1528); noe verb *klunga* (= klengja) har hverken Aasen el. Ross; men det kan være nylaget til subst. *klunge*, «borre», som finnes i Agder.
- klörede* pt. «klorte» 11: 598 (Hedm. 1534) til subst. *klo-klör*; gno. vb. har

- ikke omlyd; nyno. dial. *klöra* har på Snm. bet. «arbeide sent og dårlig» (sml. i nyno. *klura* «kludre, klodre» og subst. *klure* «krok el. hale»).
- krepper* (iduliga) 8: 434 (Sk. 1492) til gno. *kreppa* trykke, klemme, trenge inn på en (se Torp, Nyno. etym. ordb.)
- lika* adv. «i like høy grad» i uttr. *göræ tek likæ for thet* 1: 947 (Sk. 1486); *göræ likæ* erstatte, gi like mye igjen, sml. i nyno. subst. *lika* f.: «gjera ein rett og lika», særlig vestenfj.
- loffuen* 3: 1154 (Sandar 1539), gno. *lofan* f. løfte (i rettsformularer ofte i forb. med *vissen*).
- maran* (skiot i maran) 1: 947 (Sk. 1486) fra gno. *mara* f. «et vesen (heks) som plager den sovende» (se F & T).
- meinadhe* pt. 3: 649 (Tjölling 1419) til gno. *meina* «nekte», i e.da. også *formente* 2: 1064 (Bergen 1520).
- nodig* adj. 8: 568 (Lygnedal 1520) fra gno. *naudigr* i bet. «nödtvungen, tvungen mot sin egen Vilje til at underkaste seg og taale den Behandling som vederfares en af andre» (Fritzner), nyno. *naudig* «nödvendig, uundgaelig» (Aasen).
- nyckla* ak. pl. 15: 154 (Halsne kl. 1522) til gno. *lykill*; nyno. har mange steder *n* for *l* ved dissimilasjon uten at det skyldes önd. påvirkning.
- prætte* inf. 11: 289 (Sk. 1510), gno. *pretta* «narre, svike», i nyno. i bet. «narre, gjøre en et puss» (sj. brukt).
- rede* i forb.: oc presten hadde gyordt hans *rede* 1: 1051 (Hedm. 1534) av subst. *reida* f. eg. «hva som kreves som hjelp ved en gjerning», her i spesialbet. «tildeling av Herrens sakrament» (især for döende) (sml. *embætti* og *þjónasta*) i uttr. som *gera e-m reiðu* el. *gera e-s reiðu* (se Fritz.). I dansk er det tilsvarende uttrykk. Den diftongløse form kan skyldes dansk påvirkning.
- rindher* 8: 568 (Lygned. 1528) av gno. inf. (*h*)*rinda* (pt. (*h*)*ratt*) «stöte», samme bet. i nyno, «drive, nedstyrte» (til dels svakt böyd).
- rompen* 8: 568 bakdel (f. eks. på hesten), nyisl. *rumpr* m. (grunnbet. «trestamme»).
- rumpe* 13: 602 (Holme 1534) «hale», nyno. *rumpa* f.
- rygge* adj. (i uttr. kallytt hanom *rygge* Olla) 3: 1154 (Sandar 1539), trolig av gno. adj. (*h*)*ryggr* «sorgfull, stur».
- sæther* 4: 1043 (Moland 1505) (i uttr.: komma aa *sæther* med meg), av gno. *sätt* el. *sätt* f. «forlik».
- tingh thrwen* 2: 1035 (Spangereid 1510), 2. sm.setn.sledd svarer til gno. *trog*, gda. *tru(g)* og *trov* (Kalkar) «beholder av en uthult trestamme», glir i bet. sammen med *pró* med utgangspunkt i germ. *prúh «en klövdtrestamme». *thrwen* representerer kanskje dansk uttale. I nyno. förer

Ross under tvil også opp *truget* m. «en liden og smal og dyb Kasse med tagformet Laag, hvori Fiskeren har Madding, Net osv.» Dersom det er dette ord som foreligger i *thruwen*, er *g*-bortfallet mistenkelig. (Står i såfall *thruwen* for «trujen»?)

tyodweghen 2: 1079 (Sandsv. 1525), «almanavei»; *tjod* nyttes ikke lenger som fellesnavn, men er tatt opp i enkelte skrifter i bet. «nasjon» og i visse ordforbindelser (se Aasen).

trifflötigh 8: 568 (Lygnedal 1528), gno. *priflöytingr* «en hest som kan bære fram 3 personer på sin rygg». 2. sm.setn.sledd *flötigh* til gno. verb *flöyta* «få til å flyte el. bære».

trimenth 8: 568 d. s. som *trifflötigh*. Her er tale om en hest som ikke kan bære 3 personer el. tilsvarende tyngde.

twimenth 8: 568 om en hest som kan bære to mann, sml. nyno. «rida tviment».

twinna (dyr) 4: 1043 (Moland 1505) til gno. *tvennr* el. *tvinnr* «dobbelt».

Allerede i gno. tid nyttes også ordet for tallordet *tveir*.

træmen j valdh 15: 154 (Halsne 1522), sml. gno. *tramr* «troll, djevel», nyno. iflg. Aasen *tramen* i nordlige strök, *træmen* i Hall., e. da. *træm(m)en*, e. sv. *træmen*, *tram(en)*, *tremmen* (jfr. Kock, Ljh. 1: 321.) Etymologien er usikker; *e-æ*-formene kan ha utviklet seg i tilknytning til et verb som *tremma* «presse, klemme», hevder Kock; han gir også antydning om at *a*-formen kan ha utviklet seg fra adj. *rammr* «sterk» i slike tilfelle hvor et foregående ord ender på *t* (*hvat ramm-*, *at ramm-* o. lign.); men det er lite sannsynlig at et adj. på denne vis kan utvikle seg til et subst.; dessuten skrives *tramen* alltid med enkelt *m*.

vndhan förslo 1: 774 (Åmlid 1440) av gno. *undanfórsla* f. «middel til å frigjøre seg fra anklage» nyttet i rettspråket slik som *dul* i forbindelser som *ganga undanfórslu* «føre bevis for sin uskyldighet».

wedekast 11: 598 (Hedm. 1534) «veddyng» fra gno. *vidarkostr* m., sml. nyno. *kost*. Mest i forb. *vidarkost* el. *vedkost* (Aasen) (*kasten* ak. b. f. uten omlyd, se ovf.).

verdskyldugæ 1: 961 (Sk. 1489), 8: 434 (Sk. 1492) *verdskyldugæ* 1: 947 (Sk. 1486), *verdskvldugæ* 11: 284 (Sk. 1506) «fortjent», ofte i hilsningsformularer med et etterfølgende *tienist*, *thenest* osv. Denne hyppige bruk i formularspråket skyldes trolig påvirkning fra önord.; gno. *verðskyldugr*, e.sv. *värd-(vardh)-skyldoger*, e.da. *verdskyldug (-ig)*. Aasen har *verðskyld* «fortjeneste» (= gno. *verðskyldan*).

öfret i uttr.: «skalt þw öfret fa» 3: 649 (Tjölling 1419) har sammenheng med gno. adj. *öfr* «heftig, voldsom» og *örinn* «tilstrekkelig, så rikelig at en har nok», nyno. *ör* og *ören*, «svimmel, sinnsforvirret, hissig, heftig», avv. form er *yr* «vill, urolig», f.eks. om hester og kyr.

2. Andre ordformer av nordisk ophav

- afftonnen* 2: 1064 (Bergen 1520) har svensk form, *afftenen* 2: 1147 (Tönsberg 1547) er dansk (brevet sterkt danskpreget), i nynno. dial. mest nyttet *sönnenfj.* i formen *efta* el. *æfta*.
- anledh* 1: 1098 (Valdr. 1541) samnord. ord, gno. *andlit* n., e. da. *andled(e)*, e.sv. *andlete*.
- baglenges* adv. 2: 1064 (Bergen 1520), e.da. *baglengis*, sv. *baklänges*, nynno. *baklengjes*.
- dandceman* 11: 284 (Sk. 1506), *danquinne*, *dannemand*, *dannesvend* 13: 602 (Holme 1534), *dannemend* 4: 1105 (Valdr. 1534) (jfr. s. 19).
- dricke stw* 13: 602 (Holme 1534), som svarer til gno. *drykkjarstofa*, er dansk form.
- formente* 2: 1064 (Bergen 1520) «mekte, hindre» er e.da. (sml. *meinadhe* pt. ovf.)
- forspörie* inf., *forsport* pt. pts. e.da. *forspör(j)e*, e.sv. *förspöria*, «spørre, forhøre seg».
- fraverelsze* 16: 599 (Toten 1539) svarer til gno. *fráverä* f.
- genestan* 1: 740 (Mo 1432) «straks» er svensk form, e.sv. *gen(e)stan*, e.da. *genest(en)*, eg. til adv. *gegn* «igjen, imot».
- hiemma* 2: 1035 (Spangereid 1510) for *heima* er dansk form, *hemma* 2: 1064 (Röldal 1501) er svensk, i s. br. *hemæ*.
- hellilicomadag* 2: 1035 (Spangereid 1510) er dansk blandingsform, e. da. *helgalegwumme* dagh (1417), *helliglegemsdag* (Kalkar) er nyere form, e.sv. *hælga likomadag*.
- igen* 2: 1016 (Röldal 1501), 14: 277 (Jemtl. 1520), *igenkommer* 2: 1064 (Bergen 1520), *ighen* 11: 598 (Hedm. 1534) er dansk-svensk *igen* i bet. «på ny, enda engang, atter», en bet. som ikke svarer til det gamle *igegu* (se Fritzn. og Aasen).
- y blanth* 3: 1154 (Sandar 1539), sml. gno. *i bland við e-n* fra subst. *bland* n. «blanding», i nynno. *i bland*.
- men* i uttr. *men y icke will giöre hans skaall ræth* 16: 599 (Toten 1539), hvor *men* har bet. «så lenge som» (mens) og har sitt utgangspunkt i e.da. *meeden*; *men* som motsetningskonj. har en annen oppr. (påvirkning fra mnty. *men, man*, jfr. F & T).
- (til) *mösticke* 16: 599 (Toten 1539) svarer til gno. *mispykki* el. *-pykkja* f., men har dansk form, nynno. *mistykke*.
- pige* nom. 16: 599, *pighen* 11: 287 (Råde 1509), samnord. (sen gno. *pika* «liten jente»). Utenom bymålet er ordet i nynno. mindre brukt.

rastwen 2: 1147 (Tönsberg 1547, danskpreget), sen gno. *rådstofa* (ca. 1400) = gno. *ráðhús*.

stob 8: 568 (Lygnedal 1528) «beger», thet *stob* 13: 602 (Holme 1534), *stoben-stobitt* s. br., gno. *staup*. At ordet også kan være masc., tyder på påvirkning fra mnty. *stop*. Bet. «beger» i sen gno. skyldes også mnty. *tro* inf. 2: 1016 (Röldal 1501), *troor tw* 14: 277 (Jemtl. 1520) — *troo* inf. 11: 598 (Hedm. 1534), *troer tiig tiil gode* 2: 1035 (Spangereid 1510) «tiltror deg det som er godt» er dansk uttrykksmåte (sml. Kalkar). Også som adj. i *tro* (plictigh) 11: 289 (Sk. 1510); gno. adj. *trúr*, ak. m. *trúan* har i nyno. dial. ofte fått en utvidelse til *trugen* med *g*-innskudd, trolig som differensiasjonsfenomen.

De mange former med *o*, som i en tid med religiöse brytninger, da trosspørsmål spilte en viktig rolle, satte seg fast i kirkens språk ved ö nord. innflytelse.

wuelge 11: 289 (Sk. 1510) i uttr. *tog ingen till wuelge*, «ingen tok det ille opp, ingen trodde at det var gjort med vilje» er dansk form, sml. gno. at *úvilja* e-s «mot ens vilje».

verdes 1: 1098 (Valle 1541), *verdiis* 2: 1064 (Bergen 1520) «verdiges», e. da. *værdes*, *verdes*, jfr. e.sv. *verþa*, gno. *virða*. Ordformer med *e/æ* kan ha vært påvirket av mnty. *werden* (sml. lat. *dignari-dignus*).

verdighet 13: 602 (Holme 1534) i uttr. *eders nadis verdighet*, i hilsningsformular nyttet som tiltale til en ærværdig person, e. da. *værdughet*, *værdighed*, e.sv. *vårdhoghet*, *verdighet* o. fl., til adj. *verdigr* (gno. *verdugr*, e.sv. *vårdhogher*) med påvirkning fra ty. *Würde* og lat. *dignitas* til adj. *dignus*.

ytermere adv., *idermere* i 3: 1154 (Sandar 1539) — e.da. *ydermere*, sv. *yttermeira*, gno. *útarmeirr*.

Verbalsammensetninger som *wpsta* 15: 154 (Halsne 1522), *igenkommer* 2: 1064 (Bergen 1520), *jndkom* 16: 599 (Toten 1539) o. fl. er trolig ö nord. (dansk) påvirket av tysk ordstilling.

3. Fremmedord

Mange opprinnelige fremmedord kom inn med kristendommen og ble gitt en hjemlig utforming. Det gjelder slike ord som knytter seg til de kirkelige institusjoner og kristelige begreper (jfr. STO s. 199). Følgende liste illustrerer bruken av fremmedord i skrift.

abbat, *abbet* 15: 154 (Halsne 1522), gno. *abbati* og *ábóti* (ved omtydning), e. da. og e. sv. *abbot* (*abbut*), mnty. *abbet*, ghty. *abbat*. Til grunn ligger mlat. *abbas* (gen. *abbatis*) (sml. det bibelske «abba fader»).

- acthett* pt. pts. 15: 154 (Halsne 1522) (i uttr. hwart han hadde *adhett* segh), *aktydh* pt. 1: 1098 (Valle 1541), til gno. *akta*, sv. *akta*, da. *agte* fra mnty. *achten* «regne, anse, verdsette, ha omsorg for», her i bet. «akte seg hen». Denne betydning er vel lån fra ö nord. Kalkar (se bet. 9) har samme uttrykksmåte, men uten det refleksive pronomen. Söderwall har derimot i e.sv. *akta sik* i bet. «tänka sig, ämna sig». Denne betydning er mindre brukt i nynno., hvor ofte *etla* (*esle, esla*) nyttes («Kvart etlar du deg?»).
- armbyst* 15: 154 (Halsne 1522), *arbyst* 2: 1079 (Sandsv. 1525), sen gno. *armbrist*, *arbyst*, e.sv. *armborst*, e.da. *armbo(r)st* fra mnty. *armborst*, *amborst*, *ambost*, mnty. *armbrust* ved folkeetymologisk omtydning. Til grunn ligger *arbalista*, *arenbalista*, *balista* en kastemaskine med buform. Dette våpen (balista) nevnes allerede ved Saxo under Valdemar d. store og er da blitt vanlig i Frankrike og Tyskland i det 12. hå. I gno. nyttes også *lásbogi* (i motsetning til *handbogi*) (jfr. Falk, Waffenkunde s. 93 i VSS 1914, II 2).
- baditt* pt. pts. 13: 602 (Holme 1534) fra e.da. *baade* «gagne, være til nytte». Ordet har etymologisk sammenheng med gno. subst. *bati* og vb. *bagna* «bli bedre»; men vokalen viser at ordet er lånt fra mnty. *baten* og subst. *bate* f., sml. *båta* og da. omgangsspråk *batte* «strekke til».
- befelning* 11: 284 (Sk. 1506), *befallning* 15: 154 (Halsne 1522) «overdragelse, varetekt», *befalning* 16: 599 (Toten 1539) fra mnty. *bevalinge* til vb. da. *befalle*, sv. *befalla* fra mnty. *bevalen*, *bevelen* «overgi, betro, byde»; skr.m. veksler: *befallet* 2: 1016 (Röldal 1501) med dobbeltskrevet *l* slik som i svensk.
- begerede* pt. 2: 1147 (Tönsberg 1547) ö nord. lånord fra mnty. *begeren*.
- begyntis* 13: 602 (Holme 1534), *begunte* 1: 1051 (Hedm. 1517), *begynthe(s)* 16: 599 (Toten 1539), 3: 1154 (Sandar 1539), pt. *began* og *begunde* (*begonde*); subst. *beginnelse* 2: 1064 (Bergen 1520), *begynnelse* 11: 598 (Hedm. 1534), *begynnilsen* 15: 154 (Halsne 1522).
- bekommer* 13: 602 (Holme 1534), 1: 1098 (Valle 1541), fra mnty. *bekommen*.
- belegeliget* 2: 1147 (Tönsberg 1547), e.da. *beleglig*, e.sv. *belæghliker* fra mnty. *belegelik*.
- benadhe* 3. sg. k. 16: 599 (Toten 1539) samnord. lånord fra mnty. *benåden* (hty. *begnadigen*) el. nylaget til subst. *nadh*, gno. *nåd* er lånord i sen gno.: mnty. *gnåde*, gfris. *nathe*. (Om ordets bruk i titler jfr. Hilsningsformularer ANF 1967.)
- beraade megh* 13: 602 (Holme 1534) fra mnty. *sik beråten*, «overlegge, rådslå med seg selv».
- beret sek* pt. pts. 8: 434 (Sk. 1492) av inf. *berette* i bet. «tildele nattverden»,

refl. med bet. «få seg meddelt, motta alterens sakrament» (sml. Söderwall *berätta sik* «gå till den heliga nattvard», etter mnty. *berichten*, som er oversettelse av lat. *communicare*).

beskedelik 1: 862 (Sk. 1463), *byskerligh* 2: 1079 (Sandar 1525), sammentrasket form med tilsatt *r* (ved omv. skr.m. p.g.a. ass. *rl* > *ll*?).

bestod pt. 2: 1147 (Tönsberg) «tilstod» (Kalkar bet. 9) fra mnty. *bestân*, som kan ha samme betydning.

betiiden adv. 13: 602 (Holme 1534) «betids, tids nok», lån fra mnty. *bi tiden* «i rett tid», svarer til nyhty. *beizeiten*.

bewisse inf. 13: 602, *bewysse* 1: 1098 (Valle 1541), samnord. lån, fra mnty. *bewisen*, subst. *bewissninge* 3: 1154 (Sandar 1534). Uttr. *till ytermere bewisning*, som i brev erstatter «til sanninda herum», er kommet inn fra önord.

bitalæ 1: 947 (Sk. 1486), *bytalæ* 11: 284 (Sk. 1506), *vbetaladher* pt. pts. 1: 740 (Mo 1432), fra mnty. *betalen*; *e* og *i* (*y*) kan veksle som følge av aksentuering; *be* er oppstått ved svak betoning.

bruge i uttr. *bruge möget* 4: 1105 (Valdr. 1534) «anstrenge seg» (sml. «bruke munn»), «drive på med», samnord. fra mnty. *bråken*.

daggert 11: 598 (Hedm. 1534), *dagertt* 16: 599 (Toten 1539), e. da. *dagger* «dolk», fra eng. *dagger*; mnty. har *dagge* «kort sverd», ukjent etymologi, opptrer først i England og Skottland i det 12. hå.

dijfwel 11: 289 (Sk. 1510), *dieffle* pl. 16: 599 (Toten 1539), gno. *djofull*, e.sv. *dicævul*, e.da. *djævel*, *dævel* (*deffuel*) fra lat. *diabolus*, har i nyno. dial. mange former *djævel*, *devel*, *jewel* o. fl.

embitzsmænd 2: 1064 (Bergen 1520), 1. smsetn.sledd er utviklet av et ord som har sammenheng med gno. *ambátt* f. «trellkvinne, frille», som er et kelt.-lat. lånord (ambactus) (jfr. STO 72); formen med *i* i 2. st. tyder på lån fra da. eller sv. Ordet trenger tilbake *umboðsmæðr*.

fadder 4: 1044 (Åmliid 1505), e.da. *faddere*, e. sv. *fadder* fra mnty. *vaddere* med en eldre dannelses *gevadder* oversatt av lat. *compator*, som grunner seg på forestillingen om en ny fødsel (sml. gno. *guðsifi* «slektning i gud»).

falskheyt 4: 1105 (Valdr. 1534) fra mnty. *valsch* med tillagt suff. *heit*. I de nordiske språk var imidlertid subst. *fals* og til dels *falsk* mest vanlig. Det er mulig at *falskheit* avspeiler gno. *falsheit* «falsk løfte».

fastalawen 8: 434 (Sk. 1492), gno. *føstulavent* (= *føstugangr*), gda. *fastuafaten*, e.da. *fastelagen*, sv. *fastlagen* med tilknytning til *lag*, fra mnty. *vastel-avent*.

fenden vanlig skr. m., *ffenendh* i wald 2: 1016 (Röldal 1510), *ffenin* og *ffenniin* 2: 1064 (Bergen 1510), gda. *fænden*, gsv. *fændin*, no. dial.

- fenden* (*fænin*) av nty. el. fris. herkomst, eg. pr. pts. av et ord som betyr «søke, hjem søke, etterstrebe» (ags. *fandian*), også uten omlyd *fanden*, i no. dial. *fanden*, *fa'nən*, *fa'ən*, *fån*. Det er ikke samme ord som gno. *fjándi* pr. pts. til *fjá* «hate», germ. *fijên, got. *fijan*.
- flux-flox* adv. 16: 599 (Toten 1539) «raskt, sterkt» samnord. lån fra mnty. *vluges* (vloges), gen. av *flug*.
- flygiæ* inf. 1: 961 (Sk. 1489) «ordne, stelle, smykke», nyno. *fli*, e.da. og e.sv. *fly* (fli), sen gno. *fligia*, samnord. lånnord fra mnty. *vlî(g)en*.
- foghut* 1: 738 (Sk. 1432), *foghete* 1: 862 (Sk. 1463), *ffogeth* 1: 1098 (Valle 1541), *ffaguth* 11: 289 (Sk. 1510), tradisjonelt gno. mest *foguti*; *wndæ fowt* 1: 947 (Sk. 1486), *fowth* 11: 284 (Sk. 1506). Også i isl., sv. og da. finnes en mengde forskjellige former, sannsynligvis ved gjensidig påvirkning (jfr. STO 176, ANF 1967 s. 14).
- fforbanne* 11: 289 (Sk. 1510), *forbanne* 3. sg. k. 1: 1098 (Valle 1541), sv. *förbanna* eg. «sette i kirkens bann», fra mnty. *vorbannen* (NB gno. *forbanna* har bet. «forby»).
- forledendes* i uttr.: VI are *forledendes* (med utelatt dag) 1: 1051 (Hedm. 1517), eg. pt. pts. til e. da. *forlide*, sv. *förlida* «hengå», fra mnty. *vorliden*, pt. pts. *vorleden*. Når ordet skrives som det skulle være pr. pts., er det sikkert bare skrivefeil; står ordet i fl. eller har best. form, kan det lett oppfattes som pr. pts.
- fforderffuet* pt. pts. 11: 284 (Sk. 1506), e.da. *fordærve*, e.sv. *förderfva* «lide skade, tilintetgjøre», sen gno. *fordjarfa* med tilknytning til adj. *djarfr*, fra mnty. *vorderben*.
- forlikomss* 4: 1043 (Moland 1505), *forlige* 13: 602 (Holme 1534), *fforlykes* inf. 1: 1098 (Valle 1541), gda. *forliges* «bli enig», e.sv. *förlika*, fra mnty. *vorliken* (jfr. STO 143, 159).
- formente* pt. 2: 1064 (Bergen 1520), som i bet. «nekte, hindre» stammer fra samnord. *meine*; forstavel sen skyldes tysk påvirkning, mnty. *vormênen* «mene, tro» (i bet. svarer ordet til mnty. *verneinen*).
- fornemmer* 13: 602 (Holme 1534) fra mnty. *vornemen* «merke, erfare, forstå» (trolig overs. lån fra lat. *percipere*, gno. *fyrirnema* har en annen bet. «beröve»).
- forredheræ* 11: 287 (Råde 1509), samnord. lån fra mnty. *vorrêder* (gno. *forræðismaðr* har en annen bet.: «person som har å råde over noe»).
- forsmar* 13: 602 (Holme 1534), sen gno. *fyrismá*, samnord. lån fra mnty. *vorsmán* «ringeakte».
- fortörnet* 2: 1147 (Tönsberg 1547, dansk), sv.-da. lån fra mnty. *vortornen* (sml. ghty. *Zorn*).
- gaflind* 15: 154 (Halsne 1522) «et lett kastespyd», svarer til det fr. *javeline*.

- Som betegnelse for et lite kastespyd har gno. *gaflak*, et keltisk lånord. Skr. m. *gaflind* skyldes muligen at 2. st. er satt i forb. med *lind*, som i skaldekvad er nyttet om spyd.
- gennery* 13: 602 (Holme 1534) er vel skr.m. for e.da. *skenderi*, til vb. *skende*, sv. *skända* «håne, krenke», eg. «føre skam (Schande) over en» fra mnty. *schenden*; nå vanlig i norsk (Aasen har *skjenna*).
- grap* 2: 1064 (Bergen 1520) oppnavn på tyskere i Bergen, etymologien ikke fastlagt.
- greffue* 1: 961 (Sk. 1489), *greffuæ* 11: 284 (Sk. 1506), *grewe* 11: 289 (Sk. 1510), gno. *greifi*, e.da. *greve*, e.sv. *grefve* fra mnty. *greve* (*e* blir i gno. gjengitt med *ei* i slike ord hvor mnty. *e* stammer fra eldre *ei*).
- hillebaardh* 15: 154 (Halsne 1522), *hellebardhe* 16: 599 (Toten 1539), samnord. nyere lånord fra mnty. *hellebarde* v.s.a. *helmarde* (mnty. *helmbarte*) «Schwert mit langem Handgriff». Det siste ledd er g.saks. *barda*, gno. *barða* «stridsøks» (sml. gno. *skeggja* fra gno. *skegg*).
- hobdis* pt. 13: 602 (Holme 1534), inf. e.da. *hobes*, *håbes*, e.sv. *hoppas*, sen gno. *hopast*, lån fra mnty. *hopen*, subst. *hope* f.
- howyssman* 1: 1098 (Valle 1541), gno. *hofuðsmaðr*, fra mnty. *hövetman*, men fornorsket allerede i gno. tid (jfr. STO 85, 219).
- huften* 1: 1091 (Hedm. 1517) e.da. *hoftē*, e. sv. *höft* fra mnty. *huftē*, i nyno. et nyere ord ved dansk formidling (i stf. gno. *mjøðm*).
- högmectigheid* 2: 1064 (Bergen 1520) nyttet som tittel i hilsningsformular (jfr. ANF 1967), e.da. *högmægtighed*, e.sv. *höghmäktoghhet*, *höghmektighet*, trolig etter tysk forbilde.
- kardere* nom. 14: 277 (Jemtl. 1520), *korde* 11: 598 (Hedm. 1534), *kordhe* 16: 599 (Toten 1539), *kaarde* 2: 1147 (Tönsberg 1547), samnord. lånord, mnty. *korde*, trolig et slavisk ord (gsl. *koruda*), trengte inn på tysk område på Hussiterkrigenes tid.
- klaghe segh* 1: 1098 (Valle 154) samnord. lånord fra mnty. *klagen*.
- kompan* 14: 277 (Jemtl. 1520), gno. *kompann*, *kumpann*, e.da. *kompan(æn)*, e.sv. *kompan*, *kumpan* «kamerat, følgesvenn» (sml. mlat. *companiono*, eg. «brödfelle»), senere nyttet i nedsettende betydning, slik som i nevnte diplom.
- maalære* 15: 154 (Halsne 1522) til vb. *mála*. Er *aa* i *maalære* = *å*, tyder det på tidlig lån fra mnty. *málen*. Er *aa* = *ā*, kan det være nyere lån, f. eks. ved dansk formidling, da dansk har *male* og subst. *mälere*.
- magh* i uttr.: giuk vpi siidt *magh* 2: 1016 (Bergen 1520) «rom, værelse», samnord. lån fra mnty. (ge)mak «ro, bekvemmelighet», dernest sted hvor en kan sitte i ro (Söderwall: «ställe hwarest man har ro eller hvila, kammare, rum, gemak»).

- meinte* pt. 15: 154 (Halsne 1522) til sen gno. *meina* «mene, tenke», sv. *mena*, da. *mene*, fra mnty. *meinen* (*ménen*).
- menighe* 4: 1105 (Valdr. 1534), samnord. utvidet form av *men* fra mnty. *méne*, *meine* «alminnelig, felles, vanlig» (jfr. ANF 1967 s. 14).
- nögeactiige* 2: 1064 (Bergen 1520) «tilfredsstillende, tilstrekkelig», e.da. *nög(e)agtig*, sv. *nöjaktig* fra mnty. *nôch(h)äftik*, *nôchachtik*.
- offortöffwet* 15: 154 (Halsne 1522) fra mnty. *unvortoget*, med omlaging etter *töva* (e.sv. adj. *ofortövadher*, *ofortöfradh*).
- pannen* 15: 154, som avløser gno. *enni*, som er sj. i nyno. dial. (Hall.), overført fra dansk. Oppr. lån fra mnty. *panne* fra mlat. *panna* med bet. «stor kjel, stekepanne, gryte» fra lat. *patina* «fat». Utgangspunkt for bet. «enne» er trolig da. *hovedpanne* brukt om *hjerneskillen* og senere om hodets form.
- part* 11: 598 (Hedm. 1534), *halffparthen* 16: 599 (Toten 1539), samnord. lånord, sen gno. *partr* fra mnty. *part*, trolig over fr. *part* fra lat. *pars* (gen. *partis*).
- pleger* 13: 602 (Holme 1534) samnord. lånord, sen gno. *plega*, nyno. *plega*, *pla*, *plå* «pleie (noe som en vanligvis gjør), ha omsorg for», fra mnty. *plegen* «ha omsorg for, beskjeftige seg med».
- plictigh* adj. 11: 289 (Sk. 1510) (i uttr.: tro, plictigh, vndherdanligh thenesth (jfr. ANF 1967 s. 14), *plectige* 13: 602 (Holme 1534), samnord. lånord, e. sv. *pliktogher* «forpliktet» til subst. *pligt* «rådighet, makt, lydighet, tjeneste» fra mnty. *pflicht*.
- redelighet* 2: 1147 (Tönsberg 1547) «forstandighet, ærlighet» samnord. lån fra mnty. adj. *redelik* (gno. *reiduligr* er et annet ord), men er i bet. trolig påvirket av *redelik*; nyno. *reideleg* betyr eg. «god å komme til rette med»).
- regementhe* 2: 1064 (Bergen 1520) samnord. lån fra mnty. *regiment(e)*, *regement(e)*, mlat. *regimentum* (STO 220).
- russte* pt. 2: 1064 av e.da. *ruse*, e.sv. *rusa* «suse, larme, fare, styrte» fra mnty. *rúsen*.
- sal* f. gno. *sál* 4: 1043 (Moland 1505), første gang nyttet av Hallfred Skald ca. år 1000, germ. *saiwaló got. *saiwala*, formen *sál* fra ags. *sáwl*. Forestillingen om at livet var knyttet til et livselement som forlot kroppen ved dødens inntreden, ble i de nordiske land først vanlig ved kristendommen. Formen *sál* er bare bevart i noen få nyno. dial., den ble fortrenget av *siell* 2: 1035 (Spangereid 1510), 13: 602 (Helme 1534), *syæl* i 2: 1016 (Röldal 1501), og da. *siel*, gsv. *siæl*, gsaks. *siala*; *seell* 11: 284 (Sk. 1506) svarer til nyno. *sæl*, mnty. *sele* (sml. *sælebot*), *siæl* fra önord. gjennom kristen litteratur og kristen forkynnelse.

- selschab* 13: 602 (Holme 1534), e.da. *selskab*, e.sv. *sällskap*, fra mnty. *selschap*, *selschob* egentlig «samling av kamerater» (jfr. no. og da. *selle*, sv. *sälle* fra mnty. *selle*).
- sighnett* 8: 568 (Lygnedal 1528), *sygneth* 13: 602 (Holme 1534), *signet* 1: 1051 (Hedm. 1517), 11: 598 (Hedm. 1534), *signett* 16: 599 (Toten 1539) fra mnty. *signet*, mlat. *signetum*, nyttes v.s.a. det tidligere *insigle*, *insegle*, *incigle* osv., som dog fortsetter å holde seg. I e.da. er *sigel* og i e.sv. *sigill* vanlige, fra mnty. *segel*. Dette ord er en diminutivform til lat. *signum*: *sigillum*, mens gno. *insigli* synes å være påvirket av lat. *insigne* «tegn».
- skalke* ak. pl. 2: 1079 (Sandsv. 1525), gno. *skalkr* m. «tjener», brukes allerede i gno. tid i nedsettende betydning, slik som i dansk og svensk «skjelm, fant»; Kalkar har i dansk så sterke uttrykk som «niding, af-skum», trolig lånt fra mnty. *schalk*, hvor også den nedsettende betydning — ut fra grunnbetydningen «tjener» har utviklet seg: «mann von knechtischer gesinnung, von bösem und untreuem charakter, spitzbube».
- skede* pt. 2: 1064 (Bergen 1520), 8: 568 (Lygnedal 1528), samnord. lån fra mnty. *schên*.
- skiecked* pt. pts. 2: 1064 til inf. *skikka*, samnord. lån fra mnty., *schicken*, sen gno. *skikka* i bet. «ordne, bestemme», bet. «sende» er sekundær.
- skiencke* 16: 599 (Toten 1539), samnord. lån fra mnty. *schenken* «gi å drikke».
- skrija* fra lat. *scribere*, som i brevlitteraturen avløser *rita* i slutningsformularen, ble i gno. tid böyd svakt, forekommer især i pt. pts. *skrifat*, *firi-*, gikk senere trolig ved påvirkning fra önord. over til sterk böyning: *skrifuit*, *skrefuit*, o. fl.
- skriffuaris* gen. 15: 154 (Halsne 1522), e.da. *skrivere*, sv. *skrivare*, avløser *klerkr* som betegnelse for faste skrivere.
- snack* (også skrevet *snchanck) 13: 602 (Holme 1534), *snackitt* pt. pts. s. br., *snack* 2: 1064 (Bergen 1520), fra mnty. *snak* og *snacken*, i nyno. tid meget utbredt.
- stob* jfr. ovf. s. 65.
- stoldbroder* 13: 602 (Holme 1534) i dansk form «værelse-kamerat», gno. *stallbrôdir*, sv. *stallbroder* fra mnty. *stalbrôder* i s. bet. (kanskje iflg. F & T en gjengivelse av mlat. *constabularius*).
- stortte* (til jorden) pt. 2: 1064 (Bergen 1520), *styrthæ* pt. 11: 287 (Råde 1509). «falle, omkomme», samnord. lån fra mnty. *storten* (*stürten?*) (sml. nhty. *stürzen*) (e. da. *styrtae*, sv. *störta*, nyno. *sturta*).
- strax* 3: 1154 (Sandar 1539) samnord. lånnord fra mnty. *straks*, *strakes* (jfr. STO 141, 154, 220).

swiszare 15: 154 (Halsne 1522) «set kort sverd». Ordet har trolig sammenheng med det franske el. italienske navn på Schweiz.

thionosto obl. k. 4: 827 (Frodel. 1425), *pienost* 1: 740 (Mo 1432), *thenest* 11: 289 (Sk. 1510), *tianistæ* 2: 1035 (Spangereid 1510) med tilhørende gno. verb *þjóna* og *þéna*, gda. og gsv. *thiana* (*piana*), *thiæna* (*piæna*). De vekslende former med *þiön-* (*thion-*, *thian-*) og *þen-* (*then-*) skyldes at ulike ord ligger til grunn for disse; den første form har som grunnlag ags. *þéowen*, gno. *þjónn* «slave, tjener», den andre har sammenheng med *þegen*, *þegn* «tjener, kriger» med de angs. verb *þénian* < *þegnian* (jfr. Hilsningsformularer etc. i ANF 1967 s. 13).

troknecht 15: 154 (Halsne 1522) for *tros-* sammensatt av *tros* og *knecht* fra mnty. *tros* «bagasje» og mnty. *knecht*, i tysk ridderspråk «svenn, tjener», senere i nedsettende bet. (sml. «tyveknekt»). Skriveren synes å ha oppfattet *tros* som genitiv. (Har assosiasjonene spilt inn på «hestetro»?)

tryckte pt. 15: 154, *tricke* 3: 1154 (Sandar 1539), 2: 1147 (Tönsberg 1547), e.da. *trykke*, sv. *trycka* (e.sv. *prykkia*), mnty. ghty. *drucken* (*drücken*), etymologisk sammenheng med *þrúga*.

vndherdanligh adj. 11: 289 (Sk. 1510) (Kalkar har *underdanelig(en)* som adv., som adj. *underdanig*); e.sv. *underdanogher*, fra mnty. *underdanich*; ordet er vanlig i hilsningsformularer.

4. Noen uklare ord og uttrykk

a) Telemarksbrev

8: 298 (Sk. ca. 1436): *ra ekki ifra mik* fra gno. *ráða e-n frá e-u* «utelukke en fra noe, skille en av med noe» (jfr. Fritzn. *ráða frá*, bet. 1.). Betydningen er vel da: «forlat meg ikke».

1: 862 (Sk. 1463): 1) *twa resor* (i uttr. *ok sagde twa resor* [:] ææ Næridh wærfadher min (?)), hvor *twa resor* har bet. «2 ganger». Aasen har *reis* i denne bet. Iflg. dr. Ingeborg Hoff er *reser* uvanlig i denne bet. i Östlandsområdet. Formen *resor* synes å forutsette svak böyning.

2) *ethradhe thet*, kanskje fra gno. *eitra* «gjøre giftig, skadelig». Iflg. Ross er ordet i Tel. brukt i bet. «samle på arrigskap»¹⁴.

1: 962 (Sk. 1489): 1) *myth kabbretta keptææ*. Uttr. har som utgangspunkt subst. *kabbretta* «tynn ost el. ostevelling som tillages ved sterk innkoking av valle». (Striden handler om hjemlig og fremmed språkbruk.

¹⁴ Dr. Per Hovda kjenner *ettra* fra Hjelmeland Ryfylke i bet. «ta opp att» og synes da å ta sammenheng med gno. *aptr*.

Drapsmannen kom inn i stua og sa: «got synth ju», dvs. «gud signe deg». Den tiltalte svarte: «laath oss tala vorth fadermoll och moder moll, myth verdæ ey framare» osv.) Uttr. kan enten oppfattes som apposisjon «vi kabbrette — kjeftene» (dvs. «vi vanlige bönder»), eller — hva som er mest sannsynlig — som sideordnet setning, og *kabbretta* brukt som predikat: «vi kabbretter kjeften», dvs. «vi snakker som om vi hadde *kabrette* i kjeften» (underforstått: når vi snakker slik). *keptænæ* kan være ak. pl. (*keptr* el. *kjaptr* betyr eg. «kjeve») eller dat. m.

2) *laat oss gangæ til vok[sin]æ*, hvor *voksinæ* kanskje er en form av subst. *vøxtr* med bortfalt *t* med bet. «omstendighetene ved en sak» (Fritzn. bet. 4), sml. *målavøxtr*, og bet. blir da: «Lat oss gå til selve saken». *vok[sin]æ* kan da være dat. (gno. *vestinum*) med utjamning i rotstavelsen; i senmiddelalderens brevlitteratur hadde dat. m. og n. ofte endelsen *enæ*, *ænæ*, *inæ*, *enæ* o. lign.).

3) *josten* i forbindelsen: «en Liduord stak Arne ij stynga i hofuud och thet tridiæ i *josten*», som trolig betyr *lyskén*, isl. *ljóski*, e. da. *ljuske* og *ljumsk* (også *liömsk*, *liomsk*, *liumsk*). Ordet er ikke vanlig i gno. el. i nyno. dial.

11: 284 (Sk. 1506) 1) *hell seell = heill ok sæll*, vanlig hilsen i gammel tid.

2) *som atvistæ saken er gefuen* «som er anklaget for atvist» (dvs. anklaget for medskyld); gno. *atvistarsøk* f. «rettssak hvor man søker en person som *atvistarmadr*».

3) *heestred dandæman*, höflig tiltale; *heestred* er trolig sammendraging av *hæstæræde*: Ordbruken kan skyldes påvirkning fra tysk (sml. höflighetsformen *höchgeehrt*) ved østnordisk formidling; *hægst*, *hæst* sup. er nyttet enkelte steder i nyno., f. eks. i Tel., Set. som sup. til *håg*. Superlativformen henger sammen med tendensen til overdrevne höflighetsformer (jfr. Hilsningsformularer, ANF 1967 s. 12).

4) *nw skröper armyngen thin*, hvor pred. er pr. av *skröpa* «forstille seg, hykle» (Fritzn.). Er ordene rettet til Gunnlaug, bonden på gården, er bet.: «Nå gjør han seg til, stakkeren din.» Er ordene rettet direkte til Bergulf, som hadde fått banesår, betyr de: «Nå gjør du deg til» (dvs. later som du er uskyldig) din stakkar.» (Om tiltaleformen jfr. Nygaard, Norrön Syntax s. 83).

11: 289 (Sk. 1510) 1) *mangis ringge* (N. N. «hade en mangis ringge i hon-den») er trolig *mangs(h)ringja* f., sm. satt av *mangs* gen. til *mang* «små-artikler, kram» til uthökring (eg. «blanding», sml. nyno. vb. *mengja* «blande») og *(h)ringja* «et lite kar» (i nyno. om kar av forskjellige størrelse, *mjölkeringja* (-*ringe*) er rett vanlig). Det er mulig at *mangisringge* henty-

der til et kar med blandet innhold (sml. nyno. *blanda* f. «en blandet drikk», især av valle og vann).

2) *dith skullev spörre thet spor hoogen ær fför dickan*. Her kan *spor* kanskje bety «tegn, merke» og *hoogen* = *hugen* (*hog* for *hug* finnes fl. st. i nyno. dial.), og bet. blir: «De skulle få merke hvorledes hugen (sinnelaget) er for dere», dvs. «De skulle få merke min vrede¹⁵».

3) *skal jeg lydhe thet aff tegh*, hvor *lydhe* = gno. *līða* «tåle», vel oppr. et mnty. lånord (*līden*) (Om *y* for *i*, se ortogr. s. 3).

4) *at han ffass at*, hvor *ffass* = *fanns* pt. av *finnas at*, trolig i bet. «kritisere, laste» (sml. gno. *finna at* med samme bet., men uten refl. form). I Spydeberg Præstegjæld, 2. utg. s. 514 har J. N. Wilse (fra ca. 1780) uttr. *finsat* (i ett ord:) i bet. «giöre hemmelig Nar af». Fra N. Land (Nord-sinni) er iflg. NMA opptegnet *finnes åt* i bet. «gjera nar av, kritisere».

b) Agderbrev

4: 827 (Öyestad 1427): *thet greip engan ændan*. Bildet er hentet fra den situasjon at en tauende kastes iland uten at noen tar imot. Bet. blir da: «Ingen tok imot (tilbudet)» (dvs. Det ble ikke noe forlik).

4: 1044 (Åmlid 1505): *sla tw fændhen gyffuen man i mynæ hendher?* hvor *gyffuen man* trolig er tiltale = *gjøfvins madr*, sml. Fritzner *gjafvinr* el. *gjøfvinnr*: «Person som tilvender sig ens Venskab med sine Gaver», Hægstad: «ven som ein skifter gåver med», altså *gjøfvinsmadr* = «gjæv mann». Bet. blir da: «slå du, gjæve mann, fanden (denne fandens kar) i mine hender.»

I 1: 1098 (Valle 1541) forekommer uttr.: *guds bans gyffwen* i bet. «du gjæve guds barn», her vel ironisk ment. (Kock ANF 6: 15 f., 9: 79, Ljh II: 13 nevner ekss. på overgangen *iō* > *iø* > *y* etter palatal *k* og *g*. I gda. har denna lyd lukning vært mer omfattende, jfr. Brøndum-Nielsen GGr. I s. 245 f.

13: 602 (Holme 1534): 1) *ner komenst* («jegh wed jcke hwer ner komenst er till att sette rwmpen till» — det dreier seg om en laget hest —) Bet. er: «jeg vet ikke hvem det nærmest tilligger —» eller: «hvem som er nærmest til». Western, Norsk Riksmålsgr. s. 467, har noen ekss. på bruk av superlativform i pt. pts.: *erfarneste*, *skjulteste*, *dybfølteste*.

2) *glemt* n. «trette, strid, bråk», *glemmit* pt. har trolig smh. med gno. *glīma* «brytning, dragsmål», vb. *glīma* «brytes». Etymologisk smh. med

¹⁵ Dr. philos. Ingeborg Hoff nevner den mulighet at *spor hoogen* = *sporv-hauken* (I brevet nyttes skr.m. Hogh for mannsn. Hauk). I så fall tillegger han seg selv en sporv-hauks egenskaper, f. eks. å slå plutselig og hardt til.

nyno. dial. *glima*, *glimme*, *gleme* (med til dels svak böyning), e. sv. og da. *glimme*, *glem(m)e* «glimte, stråle, funkle». Det er kanskje de raske bevegelser el. kunstgrep, som er karakteristisk for den isl. *glima*, som er opphavet til navnet. De ovennevnte former *glegt* n., *gleggit* pt. tyder på at ordet *glima* (med lang i) er blandet sammen med *glima* (med kort i). Hverken i isl. eller gno. er sistnevnte form opptegnet; men skal man dømme etter de nyno. dial., må ordet (med kort i) også ha forekommet i gammel tid med bet. «glimte, stråle».

3) *jtem ther then karlen logh po gullen tag saghde* ---. Er *tag* gno. adv. *pá*, må *gullen* være subst. i b. f. «gulvet». Om ass. *lv* > *ll* jfr. Bröndum-Nielsen GGr. II s. 244. Når det gjelder genus nevner Kalkar ekss. med *en: gullen* og *gulffuen*. Endelsen *en* er kanskje et jysk innslag (jfr. GGr. III s. 271, hvor der tales om «Genusudvisking» i jysk, særlig i vestjysk).

1: 1098 (Valle 1541): *indt tyll nyen kne*, hvor *kne* har bet. «ættledd», *nyen* er trolig tallordet niende. Kalkar nevner etter Paladius fl. ekss. på uttr. «ind til (intil) niende knæ», som uttrykk for noe meget langvarig el. langtrekkende. I Eids. eldre kristenrett (N. GL I) forekommer også uttr. med *niunda kné*.

c) Eksempler fra andre brev

15: 154 (Halsne kl. 1522): *buxtræmwunder* er en ed eller et forsterkende uttrykk som vel ikke har noen særskilt betydning.

11: 598 (Hedm. 1534): 1) *huer geste thette hene*, som trolig har bet.: «Hvem vil besøke denne (dette) her?», dvs.: «Hvem vil «smake» denne her?»? gno. *gista* «besøke», *hene* < *herna* adv. «her» (sml. nyno. «Dæ henne veka». Östf.).

2) *risthedt korden*, gno. (*h*)*rista* «ryste, skake» «sætte i en rystende eller bævende bevægelse» (Aasen).

16: 599 (Toten 1539): *skor*, *schorid* (i uttr.: «stötthe sig paa schorid», annetsteds i brevet nyttes *thenne* istf. *thette*), kanskje gno. *skor* f. «fottrin», jfr. gno. *fótskor* (Fritzn. bet. 4), nyno. *skor* f. «fottrin», «et enkelt trappe-trin», f. eks. på siden av en seng (Aasen).

Kap. 4. Stiltone

Da den språklige undersøkelse gjelder tiden etter 1420, er vitneprovrbrev fra tiden før dette tidspunkt ikke tatt med; men de omtales i en artikkel i *Heimen* 1965, nr. 2 s. 264. I en artikkel i *Festskrift Finnur Jónsson* s. 441 har Trygve Knudsen (se også i *Skrift, tradisjon og litteraturmål* av samme forf.) en kort omtale av muntlige drag i norske diplomer, og i *Scripta Islandica* årsbok 17/1966 nevner Gun Widmark noen eksempler på nordisk replikkunst utenfor de islandske sagaer.

Det som er karakteristisk ved stiltonen i de undersøkte vitneprovrbrev fra norsk senmiddelalder, er den muntlige, dramatiske tone — ofte gjengitt med direkte tale rikelig spekket med skjellord og forbannelser — som avspeiler de ukontrollerte sinn. Denne affektbetonte tale representerer i de færreste tilfelle noen egentlig replikkunst, men gir et levende bilde av den tids mennesker når de er i sinnsopprør og — delvis på grunn av drukkenskap — ikke er istand til å kontrollere sine handlinger. Som illustrasjon av denne muntlighet nevnes nedenfor noen eksempler.

I de eldre brev er replikkene gjerne korte, muntlige og ofte pregnante med en sagalignende tone. Situasjonen er skildret knapt og konsist. Hvor levende og dramatisk virker f. eks. ikke fortellingen i 4: 827 (*Agder* 1425), hvor det er strid om en elg som er felt. (Hallvard Gunnarsson hadde felt elgen om kvelden. Neste morgen søker han etter den, men finner da Jon Nikolasson og hans far der.)

tha sagde Haluarder¹⁶ [:] thetta er myn elgher ... Nicolas sagde ney. sagde tha Haluarder [:] er elghan saar a vinstre sidhonne tha er han myn. tha vende their ælghen vm oc skodadhadho oc fans ther saret som Haluorder sagde. tha swaradho Nicolas [:] er han thin tha fla han. en flaar thu thenna ælgh aldri scaltu flæ ælghen oftare. (En tid etter kom Halvard gående fram til en gård hvor Jon oppholdt seg). tha taladhe Jon til Haluardz oc sagde [:] æst thu nokot swa frakker nu som thu wart nw nest. --- (Jon löp etter ham og sa:) nw scal thik herre gudh banna / oc skaut spiotet til Haluardz.

9: 267 (*Valle* 1436) handler om mishandling av en som var död etter banesår. (Da drapsmannen Björn Bergulfsson ble gjort oppmerksom på dette, svarte han:)

¹⁶ For å lette lesningen er noen tegn føyd til: [:] foran direkte tale, / og // ved sterkere setningsskille.

«Er han dauder veri þa daudhar i fendans ban / iek vilde at han være kalder, ok þu lange diuplendinger / iek vilde þu leghe þer hia honom.»

Også i senere brev kan replikkene være korte, f. eks. i 2: 1132 (Reidin i Valdr. 1540), hvor det dreier seg om hestekjøp. «wil tu köpa en ars ffola aff megh?» Den annen svarer: «thet thar ieg göra» osv., og i atskillige brev veksler lange og korte replikker, som karakteriserer ulike mennesketyper. En slik uttrykksmåte som: «nw haffwer tw ffongit bode *tinghbud* oc *mwnbud*» 2: 1035 (Spangereid 1510 med danskpreget ortografi) virker som en stående vending. En pregnant, muntlig uttrykksmåte har også mange replikker i 8: 568 (Lygnedal 1528): «ieg lonthe myn heest wndher thwa / han er icke *trifflotingh*», sier bonden på gården. Annetsteds i samme brev nyttes *trimenth* i motsetning til *twimenth*. I 11: 287 (Råde 1509) sier bondekona til Olaf Galle: «ægh biwdher *hwss* och *hiemfredh* och *Norrigess lagh* for myn drengh.»

I brev med lengre replikker er uttrykksmåten mer flytende og uklar, f. eks. følgende replikk fra 2: 1016 (Röldal 1501): «jac kan tro jak egh lyter ssaa got hawa thet en then hesthen som jac ffek imot aff fader tynom / haffde saa gerna hafft inghon hest» («jeg kan tro jeg ei får ha noe så godt som den hesten som jeg fikk som motytelse av far din, hadde gjerne (dvs. heller) ikke hatt noen hest»).

Den opphissede stemning kommer ofte til uttrykk ved skjellsord og eder. Mest alminnelig er «drag (rid, far o. lign.) fenden i vald», «i fendens namfn», «fendens flemt»; i 2: 1035 (Spangereid 1510) finnes flg. tirade: «gör tigh ther aff bode jwl och poskæ i rygginde ffendhens namffn.» Istf. *fenden* nyttes også *diefell* (y twsind dieffle Naffn 16: 599 Toten 1539) og senere også *træmen* («Gack træmen i waldh» 15: 154 — Halsne 1522). Av ukvemsord er notert ord som *skalkr* i nedsettende betydning, likeså *kumpan*, ennvidere *skurfhuot* (o: *skurfvott* el. *skurfhott*), *tiofuabarn*, *liugare*, *weslyng*, *diuplendinger* 9: 267 — 1463 «grönnskolling», *skøkiason* (jfr. LO s. 65), *merrson* (*merarson*) (jfr. Fritzn. under *merr*: «ofte om Mennesker i haanende Omtale eller saaledes, at derved gjøres dem en ærekrenkende Beskyldning»), *horunge* (jfr. 1: 1098—1541).

Replikkene bidrar til å skildre menneskene så de står levende for oss. De opptrer meget forskjellig etter deres ulike karakterdrag, som ved alkoholmisbruk trer fram i mer outrerte former (jfr. Heimen 1965, II s. 270 f.). Noen er brutale og voldsomme i sin framferd, andre er bråkende og plagsomme, atter andre er mer stillfarende og innadvendte, men også disse kan være vare like overfor fornærmelser — virkelige eller innbilte —, slik som Lidvord Aslaksson i 1: 961 (1489). Vi treffer også mer fredelige eller engstelige naturer som er redde for å virke utfordrende. «Min godhe

Hanes, sla mek eygh, haffwer iak loghet, lat mek på hafwa loghet», er en replikk i 3: 649 (Tjölling 1419). Ikke sjelden er ulike typer fremstilt i samme brev. I 11: 284 (1506) er drapsmannen hardhertet og uforsonlig, mens bonden på gården hvor drapet har funnet sted, virker mer stillfarende. Da drapsmannen ber ham unnskyldte bryderiet, svarer denne (oversatt): «Gud gi at det for andre ikke var voldt mer besvær (enn for meg), da ville jeg tilgi deg!» I 13: 602 (1534) synes drapsmannen Asgeir Halsteinsson å angre at han hadde gjort sin svoger Arre Björnsson så mye legemlig skade at det stod om livet. Derfor ber han Arre Persson «kerlige» sammen med en annen «dannemann» å dra avgårde til den skadelidte for å se om han levde. «Jeg har gitt hugg ut, og hugg har jeg fått igjen; jeg er redd for at jeg har gitt for mange hugg», sier Asgeir. I 15: 154 (Halsne kl. 1522) sier abbeden til bråkmakeren Peder Svenske: «Har noen av klosterets karer eller min herre gjort deg noe imot, så sig meg det.» Peder Svenske svarer med en ed: «Gå træmen (o: fanden) i vold fra meg.» En lignende situasjon finnes også i 16: 599 (Toten 1539) under Olaf Theistes besøk hos mester Torbjörn i Hofs prestegård på Toten. På dennes anmodning om å bli natten over og bli bevertet med alt hva huset hadde å by, svarer Olaf: «Sal opp mine hester i tusen djevlers navn.»

Kvinnene, som ikke i samme grad som mennene har vært under påvirkning av alkohol, og som vanligvis ikke har vært med i mennenes drikkelag, viser gjennomgående et mildere sinnelag. I 11: 598 (Hedm. 1534) fortelles at bondekona på gården tok öksa fra en av bråkmakerne for å hindre voldsferd. I samme brev fortelles det at da en av de tilstedeværende menn ble skubbet inn på bonden Jons kone, ble Jon sint og sa: «Skyver du min kone, skal du få et tusen djevler.» Men bondekona sa da mildt bebreidende: «Nei menn, min Jon, jeg tar ingen skade av det.»

Trettene begynner ikke sjelden ved drikkebordet. Ved påvirkning av alkoholen dukker gammelt nag og gammel avindssyke fram i sinnet. Det hender at den fornærmede part kaster drikkebegeret mot sin motstander, når intet annet er for hånden, slik som i 2: 1035 (1510) (jfr. nr. 12), hvor en får banesår på denne vis.

Etter 1500 blir dansk ortografi med stemte klusiler, monoftongering, böyningsformer og ordtilfang vanligere, selv om gjengivelsen av vitneprovene er sterkt muntlige.

Sammendrag og konklusjon

Vitneprovbrevene kan tjene som en illustrasjon av språksituasjonen i Norge omkr. 1500. 3 forskjellige språklag skiller seg ut: 1) De innledende hilsningsformularer som etter 1450 får et tiltagende fremmed preg sterkt utbrodert med mange lånord. 2) Gamle rettsformularer som for en vesentlig del er overført fra landsvistbrevene (jfr. Hilsningsformularer og gamle rettsformularer i ANF 1967, s. 15 f.) 3) De egentlige vitneprov, som i nærværende avhandling har vært gjenstand for undersøkelse. Disse virker levende, dramatisk muntlige ofte gjengitt med direkte tale; de avspeiler en folkelig tale med sterke uttrykk spekket med eder og ukvemsord. De enkelte ordformer gjengir sjelden noen ren dialekt, da skriverne ikke er lingvistisk skolert. Dessuten er de ofte i tjeneste hos arbeidsgivere som hører hjemme i fremmede skriftmiljøer.

Det kan også i vitneprovbrevene konstateres at man fjerner seg fra de gamle skriftradisjonelle mønstre, som — uten fast rettskrivning — ble fulgt ved domkirkene med deres domskoler eller ved kanselliet ved Mariakirken i Oslo. Særlig tydelig kommer dette fram i sørøstnorsk innenfor Oslo bispedømme, hvor den største brevmengde er bevart. Sognekirkene og prestegårdene er sekundære skriftsentrer, hvor prestene praktiserer skrivekunsten som de hadde lært den ved domskolen i Oslo. Til tross for at man både innenfor domkirkens og Mariakirkens geistlige stöter på mange kanniker av fremmed avstamning, især danske og svenske (jfr. STO s. 34, 124 f.), kan man ikke se at disse i den förste tid har övd noen vesentlig påvirkning på de skriftradisjonelle mønstre. I den lange tid på 45 år (1407—1452) da det satt danskfödde biskoper på Oslo bispestol, er det tydelig at de gamle skriftmönstre begynner å svikte (jfr. STO s. 72 ff.), og dette avbrekk i skriftradisjonen skjer på en tid da talespråket sterkt endrer seg. Skriftspråket trenger fornyelse dersom det ikke skal virke arkaisk. Biskopene etter 1500 (1505—1537—[1545]): Anders Mus, Hans Mule, Hans Ræv er alle danske, og brev som er utstedt av disse har et sterkt fordansket blandingspråk med enkelte norske ordformer. Det samme gjelder brev utstedt av Oslo domkapitel, f. eks. 2: 1080 (1525).

Tilsynelatende har skriftmönstrene i kanselliet vært mer stabile; men landsvistbrevene, som utgjör den störste gruppe av kanselliets brevsaker, er skrevet etter så faste formulärmönstre at de ikke avspeiler noe vanlig talemål, kanskje bare et tillært rettsspråk, som ble nyttet ved opplesning

av rettsavgjørelser. De samme ord og vendinger går igjen i alle landsvistbrevene helt framover til reformasjonen. I 1: 1017—1505 med den norskfødte kansler Jon Pålsson som utsteder finnes de stadig tilbakevendende uttrykk som «j heidher widher gudh», «saker godhe manne bönistader», «epther NN's afftagh oforsynio», «erffwingie hins daudhe», «forbyodum weer hwarom manne wandrade ath awke», «bothamadher» osv. Disse tirader går igjen i brev etter brev. Også i et landsvistbrev 1: 1083—1534 utstedt av kansleren Morten Krabbe, en dansk adelsmann, på vegne av Norges Riksråd forekommer de samme uttrykk med en nyere rettskrivning. Når Edvard Bull i sin framstilling av Oslo historie (bd. I s. 327) uttaler at kanselliet ved Mariakirken i Oslo «er snart den eneste institution i landet hvor det gamle norske maal fremdeles skrives som *et virkelig levende maal*» (uthevet av forf.), er det en sannhet med modifikasjoner, da landsvistbrevene, som utgjør den største gruppe kansellibrev, er satt sammen av formularer som nyttes i over 150 år. Noe levende talemål kan de ikke representere, i høyden et slags rettslig *lese-språk* (jfr. Landvistbrev i ANF 1965 s. 187 ff.).

Kongebrevene opphører å skrives på norsk etter 1450 (jfr. Hægstad, Maalet i dei gamle norske kongebrev, VSS I, 1902, nr. 1); men når Edv. Bull i Oslo historie (se ovf.) av dette faktum trekker den slutning at regjeringen (kongen?) fører en *konsekvent anti-norsk språkpolitikk*, er dette neppe korrekt. Hvorfor skulle i så fall ikke landsvistbrevene, hvor kongen er den formelle utsteder, skrives på dansk? Sammenhengen er vel den at etter 1450 blir den gamle skriftradisjon så uttynnet at det blir vanskeligere å skrive norsk når man ikke er bundet til faste formularer slik som i landsvistbrevene. For de kongelige, danskfødte skrivere blir det lettere som en praktisk administrativ foranstaltning å nytte dansk.

Lagmannsinstitusjonen betyr mindre for utvikling av skriftmönstrene, da lagmennene, f. eks. i Oslo og Skien, nytter geistlige skrivere, sogneprester og korsbrødre, i nabolaget (jfr. LO s. 104). Det er mulig at det ved lagmannsstolen i Tönsberg en tid har eksistert en friere skriftradisjon¹⁷.

Adelsmiljøet har tidlig satt spor etter seg i brevlitteraturen. Her nyttes allerede før 1450 et blandingspråk (jfr. STO s. 207 ff.). Dette skyldes at den norskfødte adel tallmessig var gått sterkt tilbake, og at nye adelsmenn av fremmed avstamning hadde inntatt dens plass. Den største samling av adelsseter fantes sønnenfjells, især i Båhuslen og den sydlige

¹⁷ Jfr. omtale av Codex Tunsb. i Lovhss s. 124 ff., og en egenartet rettskr. som ble nyttet ved lagmannsstolen omkr. 1400, jfr. Vestfoldmål (Skrift og tale bd. II).

del av Östfold. Her ligger tils. ca. 35 adelsgårder, alle ved eller i nærheten av sjöen, som perler på en snor. På 1400-tallet er de fleste eiere av disse herreseter av fremmed — svensk-dansk-tysk — avstamning (jfr. ST bd. I s. 181 f.). På den andre siden av fjorden var det også flere adelsseter som Manvik og Brunla med innflytelsesrike adelsmenn av utenlandsk opphav. De færreste av disse adelsmenn var kjent med norsk skrifttradisjon. Brev som er blitt til i dette adelsmiljö har ofte blandingsmål. Vitneprovbrev er utstedt av sysselmenn eller av underordnede embetsmenn — fogder, undersysselmenn, bondelensmenn — i det område hvor drapene hadde funnet sted. De fleste av disse var av utenlandsk herkomst.

Bondelensmennene er gjennomgående norske (jfr. Hilsningsformularer etc., ANF 1967, s. 3 f.). De høyere embetsmenn må ha hatt skrivere i sin tjeneste som hadde kontakt med böndenes språk. De mange særnorske ord og former vitner om dette, slik som *tviment*, *triment*, *triflöting*, *tjodvegen*, *dulr* («ganga dul»), *kreppa*, *idra* «angre», (*h*)*ryggr* «sørgmodig», *daglogha*, *lofan* «løfte», (*h*)*rinda*, *koma a sæter*, *vedekast* (i gno. *viðarkostr*) o. fl. Dersom utstederne har skrivere i sin tjeneste, er de ikke navngitt. Et vitnesbyrd om dette er 2: 1016 (Röldal 1501) med Gunnar Sylvestersson som utsteder. I slutten av brevet omtales han i 3. pers.: «jtem bor thenne vvmbodzman Gunnar Sylvestersson i Hardangher i Wll(ens)wangh sokn ffor^{dn} Andres Mws læn».

Selvom vitneprovne har en sterkt muntlig karakter, blir ordformene mer og mer fordansket. Følgende språklige særmerke blir karakteristisk fra ca. 1500:

1) Monoftongering i langt videre utstrekning enn det som var vanlig i talemålet (*bød* for *bauð*, *skiøff* for *skauþ*, *rövenna* ak. f. til gno. *rauþ*, *ed* for *eið*, *heter* for *heiter*, *hederligh*; *helsar*, *hem*, *thera* pron. er eldre, o. m. fl., s. 9 f.).

I østnorsk talemål har det tidlig vært mye monoftongering, og fra Vestl. er det også (allerede i gno. tid) mange eksempler för 1150 (Seip, N. S. s. 141, s. 259).

2) Stemte klusiler *b*, *d*, *g* istf. *p*, *t*, *k* blir fremtredende trekk også for brev utenfor «den blöde kyststriben», ikke bare i ord med svak aksentuering (*meg*, *deg*, pron. *hwad*, *anned*, *noget*, *noget*, *tage* < *taka*, *og* < *ok*, *lad* imp. av *lata*, böyningsendelser som *teked*, *wned* pt. pts.), men også i ord som *bog* («*bogereid*»), *sad* for *sat*, *hede*, *wide*, *bodh mader* (!) o. fl.

3) Böyningsverket er blitt sterkt forenklet. Særlig i østno. er det en tendens til 2 st.'s-former, hvor den opprindelige böyning hadde flere stavelser: Dativformer som *gardenom*, *gardunom* forsvinner, former som *bygdenne* dat., *bygdena* ak. omformes til 2 stavelser: *bygden* (i folkelig mål: *æⁿ*, *ä*, *a*). Tendensen til nasalerte *a* (æ)-former (*bygda* el. *byggæ*, *boka* el.

bokæ) har ikke satt seg fast i skrift, da slike former for skriverne trolig har virket for outrerte. Dansk skrivemåte og uttale kan ha virket inn. Forholdet *norsk skriver : dansk arbeidsgiver* kan ha spilt en rolle.

Adjektivene har gjennomgått en enda sterkere omforming, idet den egentlige kasusböyning forsvinner; men lenge finnes det fremdeles levninger av gamle böyningsformer som *fyrsgader, sanner, fuller* i nom. m., og ak. m. som *fullan* kan stivne til og nyttes for andre kasus: «med *fullum* bokareid» skifter med «*fullan* el. *fullen* bokareid». Ellers har både i substantiv og adjektiv vokalreduksjon og *r*-bortfall spilt en viktig rolle.

Pronominalformene har gjennomgått store endringer. I 1. sg. av de pers. pron er det mange brutte former: *jek, jak, jegh*, som dels skyldes hjemlig utvikling, dels påvirkning utenfra ved skrivere som er i tjeneste hos dansk- og svensktalende arbeidsgivere. I flere brev er det blandingsformer: *ek, iak* i 1: 774 (Åmlid 1440), *eg, ægh* v.s.a. *jak* i 2: 1016 (Röldal 1501). Brevene fra før 1450 har mest ubrutte former, kanskje som følge av skrifttradisjonen (jfr. s. 33). I 2. pers. *pu* er det først etter 1500 at former med *d* finnes; slik er det også med obl. k. *pik*: i 2: 1064 (Bergen 1520) skrives både *tiigh* og *degh*. Dat. 1. og 2. sg. er trengt tilbake, til dels ved lydlig utvikling (jfr. s. 34). I 3. pers. er det ikke sjelden at dat. foretrenger ak. fordi denne faller sammen med nom. *hann*. Ved svak betoning kan *hann* svekkes til *en* (*æn*) (giffuen, skodenn i pt. pts.). Det er usikkerhet i bruk av dat. og ak. f. *henne* (*æ*) — *hana* (*honæ*). I 1. pl. har det vært strid mellom *pl.*- og *dual.*-former (*ver* — *vit*), som i dialektene utvikler seg forskjellig (jfr. s. 35). Det samme er tilfelle i 2. pl. (f. eks. *dith* — *dickan* s. 36). Om *i* i höflig tiltale og *ydher, idher, edher* i obl. k. se sst. — I de demonstr. pron. er det å merke at gen. m. n. *þess* (skrevet *thes, tess*) holder seg i enkelte uttrykk som «til *thes* at». Dat. *pvi* (*thi*) har holdt seg som konj. og adv. (s. 39). Like som *hann* i enklitisk stilling kan utvikle seg til *en* (*æn*), kan *thet* bli et (*drycket* = inf. *drikka* + *thet*). I pl. har *þeir* (*their*) ofte utviklet seg til *the* (*ther*), og i noen brev veksler *the* og *their* (*thei*). Det er mulig at slike former kan ha eksistert ved siden av hverandre bestemt av aksentueringstyrken. Også *þær* f. pl. kan ha falt sammen med *þe* (*the*) ved *r*-bortfall. I n. pl. ble etterhvert *pau, thau* utkonkurrert av *þe, the* (*thei*). Gen pl. holdt seg i former som *theira, thera* (*theræ*), *theres* (*theris*), og dat. pl. har ofte diftonglös form *them* og undertiden *thøm*. — *hinn* som best. art. er bevart i stående uttrykk som *hins daudhe* (*døde*), senere nyttet med særbetydning om noe som er fjernere. *Þesse(r)* nom. m. er forlengst erstattet med *thenna, thenne*. I pl. forekommer etter 1500 *i*-former (*thesse, tesse* utt. **desse, tisse*, også skrevet *tysse*, utt. *disse*). Om andre pronominalformer jfr. s. 44).

I verbene skjer det sterke endringer i böyningsstrukturen både i rotstavelse (s. 46 ff.) og endelse (s. 57 ff.). I pr. pl. er det utjamning mellom 1. og 3. pl. med *a* el. *æ* (*e*). I 2. pl. finnes eks. på *en* (dith *haffwen*); men også *e* (*haffwe* i). Sg.-formen på *er* er det også eksempel på i pl. (*haffuer* the). I pt. pl. i sterke verb holder *o* seg lenge: *sworo*, *drukko*, *sato*, *slogho* osv.; men omkring 1500 erstattes *o*-endelsen ofte av *e* el. *æ*. I svake verb på *-ade* går utviklingen i retning av *a* el. *æ*, *e*. Etter 1500 opptrer endelse på *et* (*it*): *swaret*, *rammit*; men da alle disse brev har blandingsmål, er opphavet til denne endelse vanskelig å bedømme. Den kan skyldes differensiasjon (*kasted(e)* > *kastet*), især ved opplesning.

4) Påvirkning fra östnordisk trer tydelig fram i ordtilfanget. Mange fellesnordiske ord har fått ö nord. form, fra ca. 1500 stadig oftere danskpreget: *genistan* (Tel. 1432), *afftonnen* (Bergen 1509) har svensk form, *anledh*, *baglenges*, *dricke stw* (1534), *rastwen* (1547), *hiemma*, *stob*, *wuelge*, *mösticke*, *formente*, *hobdis* o. fl. er danske former, *igen* (= *aptr*), *forspörie*, *verdes* (= *verdiges*), *verdighet*, *yttmerere*, *idermere* er dansk-svenske former. Også mange av fremmedordene, f. eks. med pref. *be* (*bi*) er trolig kommet over ö nord., især dansk (jfr. s. 66 f.). Ord med *an* er ikke notert i disse brev. Ord med suff. *heit* el. *het* og *else*, som trolig har utviklet seg i de nordiske land, er også for en vesentlig del innført fra ö nord. (*fraverelsze* = gno. *fravera*, *begynnelse* (*beginnelse*) o. fl.). Etterhvert blir slike prefikser og suffikser produktive og kan settes til helt hjemlige ordelementer. At vitneprovne likevel har rot i norsk tale viser de mange særnorske ord (s. 60 ff.).

Det er nok på mange måter et mer moderne språk som man kan skimte; men det mangler strukturell fasthet. Dette kan i nogen grad skyldes et generasjonsskifte med oppløsning av den store formrikdom i den gamle skriftradisjon, men også en sterkere påvirkning fra ö nord., etter 1500 især dansk på grunn av de mange danskfødte embetsmenn. Norskfødte skrivere som var i dansktalende embetsmenns tjeneste, må ha vært i stor villrede, fordi den gamle skriftradisjon på grunn av talespråkutviklingen var gått i oppløsning. Omkring 1500 blir også vitneprovbrevene et eneste sammensurium av dialektpregede ord og former, levninger av gammel skriftradisjon, ö nord. — mest danske — språkformer, og fremmedordene finner lett fotfeste i denne språklige usikkerhet. Ingen var i denne kulturelle og politiske vanmaktstid beskjeftiget med noe originalt forfatterskap. Ingen norsk kulturpersonlighet à la Ivar Aasen makttet noen gjenreisning av det nasjonale skriftspråk. At språket var et viktig instrument til å bevare den politiske uavhengighet, var det ingen som

hadde syn for. Når det i et brev fra 1489 (1: 961) er en oppfordring til å tale sitt fars- og morsmål, har det en annen sammenheng. Det skyldes reaksjon mot å nytte ord og uttrykk som ikke hører hjemme i det sosiale miljø hvor en befinner seg.

Reformasjonen, som andre steder kom til å fremme den nasjonale språkvekst, virket gjennom dansk bibelspråk, dansk katekismus, dansk liturgi og vanligvis dansk preken til å fjerne levningene fra den norske skrifttradisjon fra skriftspråket. Det talte mål utover i bygdene hadde imidlertid fremdeles sin rot i det gamle norske språk, selv om det i lydutvikling og i böyningsstruktur hadde fjernet seg sterkt fra gammelnorsk. Det kom til å bli et språklig motsetningsforhold mellom en *åndselite*, mest prester, som skrev dansk eller — dersom de var norskfødte — et sterkt danskpreget språk med enkelte norske ord og vendinger, og *bygdefolk* som hadde sine rötter i en hjemlig kultur. Denne kom til uttrykk gjennom folkeviser, stev, musikk, treskurd, gamle ordtak og visdomsord. Det er denne motsetning som Welhaven gir et romantisk bilde av i diktet «I Kivledal» med motsetningen mellom Kivlemøene, som representerte den hjemlige kultur med de hjemlige toner, og hr. Peder, den lærde prest, som hadde så «stam en tunge».

Forkortelser

1. Litteraturliste med forkortede boktitler

Materialgrunnet er Diplomatarium Norvegicum 1847 ff.

ANF = Arkiv för (for) nordisk filologi 1883 ff.

Aasen = Ivar Aasen: Norsk Ordbog, utg. Kria 1918.

Brøndum-Nielsen, Johs.: GGr. = Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling 1—4, Kbh. 1928—1962.

— Sproglig Forfatterbestemmelse. Studier over dansk Sprog i det 16de Aarh.'s Begyndelse. Kbh. og Kria 1914.

Falk, Hjalmar: Waffenkunde (VSS 1914, II, 2).

Friesen, Otto v.: Nysvenska Studier nr. 14, 1934.

Fritz. = Johan Fritzner: Ordbog over det gamle norske Sprog, Kria 1886—1896.

F & T = Hjalmar Falk og Alf Torp: Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch, Kria 1910.

Grøtvedt, Per N.: *Lovhss.* = Lydverket i lovhåndskrifter fra Borgartingslag 1300—1350 (VAS II, 1938).

— *LO* = Studier over målet i lagmannsbrev fra Oslo 1350—1450 (VAS II, 1948).

— *STO* = Skriftspråktradisjon ved Hallvardskirken og Mariakirken i Oslo 1350—1450 (VAS II, 1954).

— *ST* = Skrift og tale i mellomnorske diplomer fra Foldenområdet. 1350—1450 I—III (under utg.).

— Landsvistbrevene i norske middelalderdiplomer, ANF, 1965.

— Fremmede hilsningsformularer og gammel skriftrradisjon i vitneprovbreve fra norsk senmiddelalder, ANF 1967.

Hesselman, Bengt: Huvudlinjer i nordisk språkhistorie, Upps. 1948—1953.

— Omljud och brytning i de nordiska språken. (Nordiska texter och undersökningar bd. 15).

Hoff, Ingeborg: Skjetvemålet (VAS II, 1946).

— Numedalsmålet (VAS II, 1949).

Kalkar = Otto Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog, Kbh. 1881—1907.

Kock, Axel: *Ljh.* = Svensk ljudhistoria I—V, Lund 1906—1929.

Larsen, Amund B.: Antegnelser om substantivböiningen i middelnorsk (ANF bd. 13, 1897).

MM = Maal og minne 1909 ff.

NMA = Norsk målförearkiv.

Nygaard, Marius: Norrön Syntax, Kria 1905.

Ross, Hans: *NB* = Norske bygdemål (VSS II, 1905—1909).

Scripta Islandica, Årsbok 17, 1967.

Seip, Didrik Arup: *L* = Låneordstudier I & II, Kria 1915 og 1919.

— *NS* = Norsk språkhistorie til omkr. 1370, 2. utg. 1955.

— Eksempler på språklig terapi i norske dialekter, MM 1957.

Skautrup, Peter: *DSH* = Det danske sprogs historie I—III, Kbh. 1944—1953.

Söderwall = K. F. Söderwall: Ordbok öfver svenska medeltidsspråket, Lund 1884—1918.

Western, Aug.: Norsk Riksmålsgrammatik, Kria 1921.

Wilse, J. N.: Spydeberg Præstegjæld (1779), 2. utg.

VAS = Skrifter utg. av Videnskaps-Akademiet i Oslo.

VSS = Skrifter utg. av Videnskaps-Selskapet i Kria.

2. Stedsnavnforkortelser

Fyr. = Fyresdal	Set. = Setesdal
Gudbr. = Gudbrandsdal	Shl. = Sunnhordland
Hall. = Hallingdal	Sig. = Sigdal
Hard. = Hardanger	Sk. = Skien
Hedm. = Hedmark	Snnfj. = Sunnfjord
Jemtl. = Jemtland	Sum. = Sunnmøre
Nis. = Nissedal	Tel. = Telemark
N. Land = Nordre Land	A. Tel. = Aust-Telemark
Nfj. = Nordfjord	V. Tel. = Vest-Telemark
Nordm. = Nordmøre	Trh. = Trondheim
Num. = Numedal	Trl. = Trøndelag
Rbl. = Råbyggelaget	Valdr. = Valdres
Rom. = Romerike	Vestf. = Vestfold
Ryf. = Ryfylke	Östf. = Östfold
Sandsv. = Sandsvær	Östl. = Östlandet

3. Andre forkortelser

ags. = angelsaksisk	gsaks. = gammelsaksisk
e.da. = eldre dansk	mnty. = mellomnedertysk
e. sv. = eldre svensk	(sam)nord. = (sam)nordisk
fris. = frisisk	söno. = sørøstnorsk
gda. = gammeldansk	öno. = östnorsk
ghty. = gammelhöytysk	önord. = östnordisk
gno. = gammelnorsk	

bet. = betydning

f. el. flg. = følgende

iflg. = ifølge

p.g.a. = på grunn av

skr.m. = skrivemåte

v.s.a. = ved siden av

uttr. = uttrykk.

De grammatiske forkortelser er de vanlige, jfr. Skriftspråkstradisjon etc. (STO) s. 230. Lydtegnene skrives på samme måte som Ross i Norske bygdemål I (VSS II, 1905).

Innhold

Innledning	1
Undersökte brev	1
Kap. 1. Lydutviklingen	3
Ortografi	3
A. Vokaler	5
1. Vokalharmoni	5
2. Vokalsvekkelse	7
3. Monoftongering	9
4. Nye diftonger	11
5. Labialisering	12
6. Delabialisering	13
7. Senkning og åpning	13
8. Andre trekk ved vokalutviklingen	15
B. Konsonanter	19
1. Assimilasjon	19
2. Bortfall	20
3. Overgangen fra usternte til stemte konsonanter	21
4. Andre trekk ved konsonantutviklingen	22
C. Andre faktorer som bestemmer den språklige utviklingsprosess	22
Kap. 2. Böyningsformer	26
1. Substantiv	26
2. Adjektiv	31
3. Pronomen	33
4. Verb	46
Kap. 3. Ordtilfang	60
1. Norske ord	60
2. Andre ordformer av nordisk opphav	64
3. Fremmedord	65
4. Noen uklare ord og uttrykk	72
Kap. 4. Stiltone	76
Sammendrag og konklusjon	79
Forkortelser	85
A. Litteraturliste med forkortede boktitler	85
B. Stedsnavnforkortelser	86
C. Andre forkortelser	86

ALFRED JAKOBSEN

Om Fagrskinna-forfatteren

Innledning	88
Kontakt mellom Norge og Island på Håkon Håkonssons tid	89
Skaldediktning i Norge på 1200-tallet	91
Fagrskinna-forfatterens «litterære holdning»	92
Opphavsstedet for Fagrskinna	93
Fagrskinna-forfatteren og Island	94
Fagrskinna-forfatteren og Danmark	101
Håndskriftene og språket i dem	102
Fagrskinnas skriftlige kilder	112
Skaldekvadene	116
Om stilen i Fagrskinna	119
Resymé og konklusjon	122
Hvem var forfatteren?	123
Fagrskinna og norrøn historieskrivning	124

I forbindelse med studiet av vår norrøne mellomalderlitteratur har forskerne naturlig nok også vært sterkt opptatt av spørsmålet om islandsk eller norsk opphav i tilfelle der kildene ikke gav klar beskjed om dette forholdet.

Særlig er søkelyset blitt rettet mot eddadiktningen, men proveniensspørsmålet berører også deler av den oversatte litteraturen og visse historiske verker.

Med omsyn til kongesagaene er bildet i store trekk klarlagt: det står fast at det særlig er islendingene som har tatt vare på vår eldste historie; vi har intet historieverk fra mellomalderen som kan måle seg med f.eks. Heimskringla eller Sverres saga. Men når det gjelder enkeltheter, har det skjedd og skjer det fremdeles «justeringer». Således blir *Ágrip* nå i allminnelighet regnet for å være norsk mens man tidligere mente at det stod en islending bak det.¹ Nylig har Svend Ellehøj gjennom sine studier i de eldste norrøne historiske skrifter endret vårt bilde av den norske

¹ Jfr. artikkelen *Ágrip* i KHLNM; b.l.

historieskrivnings tilblivelse. Han viser at den såkalte *Catalogus regum Norwagiensium* må ha spilt en større rolle for Theodricus Monachus' *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* enn tidligere antatt. Selv om en må gå ut fra at Theodricus' fremstilling av begivenhetshistorien i hovedsaken bygger på islandske heimelsmenns meddelelser, er den sentrale delen av hans verk av norsk opphav.²

Det saga-komplekset som er emnet for denne artikkelen, nemlig *Fagrskinna*, blir av alle forskere regnet som et islandsk verk. Ingen synes å være i tvil om forfatterens nasjonalitet.³ Gustav Storm sier således: «... et saa grundigt Kjendskab til den islandske Skaldelitteratur er kun tænkeligt hos en Islænder, og en saa litterær Holdning passer kun ind i den islandske Litteratur» (Om Indskuddene i «Fagrskinna» (Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger 1875), s. 4). Finnur Jónsson uttrykker seg like kategorisk: «att forf. er en Islænder, er ... uomtvistet og uomtvisteligt» (Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie, b. 2² (Kbh. 1923), s. 631). Han peker også ut den — etter hans mening — rimeligste kandidat til forfatterverdigheten: *Olav kviteskald* (se note 45). Jón Helgason hevder: «forfatteren er uden tvivl islandsk» (Norrøn litteraturhistorie (Kbh. 1934), s. 147), og Sigurður Nordal finner at «forfatterens udstrakte kendskab til islandske sagaer og skjaldedigtningen gør det indlysende» at han var islending (Nordisk Kultur, b. VIII: B (Stockh.—Oslo—Kbh. 1953), s. 212). I samme retning går uttalelser av bl.a. Gustav Indrebø, Fredrik Paasche og Bjarni Aðalbjarnarson⁴.

Vi skal siden komme nærmere inn på Fgsk.s litterære kilder. Først vil vi imidlertid ta opp hovedargumentene for verkets islandske opphav til prinsipiell overveielse.

Medvirkende til den oppfatning at bare en islending kunne sitte inne med et så grundig kjennskap til islandske skaldekvad og sagaer som det forfatteren legger for dagen, har nok vært den tendens en sporer i eldre litteratur til å legge stor vekt på avstanden mellom Norge og Island og på

² «Studier over den ældste norrøne historieskrivning» (Kbh. 1965), s. 175 ff.

³ Et unntak måtte eventuelt være P. A. Munch og C. R. Unger. De hevder at verket er blitt til i Norge, og at hss. A og B er norske, men de uttaler seg ikke om forfatterens nasjonalitet. Se innledningen til deres *Fagrskinna*-utgave (Chria 1847), s.V. ff.

⁴ Jfr. *Fagrskinna* (Kria 1917), s. 297, *Norsk litteraturhistorie I* (Oslo 1957), s. 386, *Om de norske kongers sagaer* (Oslo 1937), s. 23. Jfr. også Jan de Vries, *Altnordische Literaturgeschichte B. 2* (Berlin 1942), s. 259, G. Turville-Petre, *Origins of Icelandic Literature* (Oxford 1953), p. 219, D. A. Seip, *Paleografi* (Nordisk kultur XXVII: B), s. 65, samme, *Norsk språkhistorie*² (Oslo 1955), s. 91, E. Fjeld Halvorsen i *KHLNM* (artikkelen *Fagrskinna*) og Anne Holtmark i *KHLNM* (artikkelen *Kongesaga*).

datidens vanskelige kommunikasjonsforhold. I dag er det alminnelig godtatt av forskningen at det — forholdene tatt i betraktning — i virkeligheten må ha vært en forbausende livlig kontakt mellom de to landene, og at anledningen til gjensidig kulturell påvirkning må ha vært gunstig. Trafikken mellom Norge og Island fikk et oppsving i Håkon Håkonssons regjeringstid — altså nettopp i det tidsrommet da Fgsk.-forfatteren må ha levd og virket. Den økte samferdselen henger sammen med kongens bestrebelse for å skaffe seg supremati over øya. Bl. a. prøvde han å trekke islandske stormenn til Norge og gjøre dem til hirdmenn. Til gjengjeld måtte de forplikte seg til aktiv innsats for kongelig overhøyhet hjemme på Island. Dette oppdraget fikk etter tur Snorre Sturlason, Sturla Sigvatsson, Tord Kakale, Torgils Skarde og Gissur Torvaldsson. Kildene fra denne tiden opplyser ofte om reisende fra Island til Norge og omvendt⁵, og i tillegg er det omtalt mange islendinger i Norge og noen nordmenn på Island uten at de er nevnt i samband med ut- eller innreise. En historisk interessert nordmann har hatt mange muligheter for å sette seg inn i islandsk kulturliv: Her hjemme hadde han (særlig hos Håkon og Skule) høve til å treffe fremstående representanter for islandsk åndsliv og lære av dem⁶. I den litterært interesserte kong Håkons bibliotek må det ha eksistert avskrifter av de kongesagaer (og vel også av andre verker) som var blitt forfattet på Island. Det tok sikkert ikke lang tid før et verk som var blitt til i det ene landet, forelå i avskrift i det andre. Det er heller ikke noe i veien for å tenke seg at en nordmann dro på «studiereise» til

⁵ I sin (utrykte) hovedoppgave: «Om kjeldene til Håkonar saga» (Bergen 1964) har Narve Bjørge satt opp en liste over reisende mellom Island og Norge 1217—1263 etter opplysninger fra Sturlunga saga, Håkonar saga og de islandske analene. Det nevnes i alt 70 navn i forbindelse med reise til Norge og 61 i forbindelse med ferd den andre veien. Enkelte av disse personene, f.eks. Snorre Sturlason og Tord Kakale, gjør reisen flere ganger. Noen ganger omtales grupper av reisende, uten at det blir opplyst om navnene. I året 1225 drog således «norske korbredre» med brev til Island; i 1254 kom Torleiv Reim «ok enn fleire» til Norge fra Island. Til de større «reiseårene» hører 1239 og 1242. Det førstnevnte året kom Jon Sturlason og Torarin Sveinsson hit til landet, mens Snorre Sturlason, Urøkja Snorresson, Torleiv i Gardar, Rane Kodranson, Ufeig Bjarnesson, Egil Salmundsson, Håkon Botolvsson, Magnus Gudmundsson Biskopsemne og bispene Sigvard og Botolv for den andre veien. I 1242 fikk Norge besøk av Urøkja Snorresson og Gissur Torvaldsson. Til Island kom Tord Kakale, Solveig Sæmundsdatter, Jon Sturlason, Jon Lindeås, døtrene til Solveig og Sturla og Snorre prest Torvalsson.

⁶ Mange islandske skaldar besøkte Norge i Håkon Håkonssons regjeringstid. Foruten Snorre Sturlason kan nevnes Sturla Sigvatsson, Sturla Tordsson, Olav Tordsson Kviteskald, Gudmund Oddsson, Jatgeir Skald, Gissur Torvaldsson, Arne Ugreida og Ingjald Geirmundsson.

Island (enten på eget eller f.eks. på kongens initiativ) for å samle stoff til et historisk verk. Slik stoffinnsamling kan naturligvis også ha gått for seg i forbindelse med annet ærend, f.eks. et politisk oppdrag, på øya.

Når det gjelder skaldediktningen, har det hittil vært den herskende oppfatning at den stort sett døde ut i Norge ved begynnelsen av det 13. århundre. De yngste eksempler på norsk allitterasjonsdiktning man inntil for få år siden kjente til, var drottkvætt-strofen fra Vinje, diktet i 1197, et drottkvedet linjepar fra Urnes fra begynnelsen av det 13. årh. og to halvstrofer i fornyrdöislag fra Årdal, også datert til det 13. århundre.⁷

Men nylig er det under utgravingene på Bryggen i Bergen kommet for dagen to hele strofer, en hel halvstrophe og bruddstykker av fire hele strofer i skaldeversemål, foruten noen kvidlinger. Av innskrifter med tilknytning til Edda-diktningen har vi iallfall tre. I tid er disse metriske runeinnskriftene fordelt på ca. 200 år, fra noe før 1200 til bort imot 1400. Språklig er runematerialet fra Bryggen ennå ikke undersøkt i detalj, men det er svært rimelig å anta at det står nordmenn bakom det aller meste av det.⁸ Innskriftene viser at drottkvætt-diktningen var fullt levende i Norge iallfall til midten av 1300-tallet, at ljodahått-versemålet var i bruk omkring 1300, og at det så seint som bortimot 1400 kunne brukes en galder med en serie tilknytninger til Edda-diktningen.

Funnene på Bryggen har gitt resultater som må få konsekvenser for oppfatningen av høgmellomalderens litterære liv i Norge: skaldediktningen på 12- og 1300-tallet var ikke, som tidligere antatt, et særilandsk fenomen. Aslak Liestøl har utvilsomt rett når han regner med at Norge, Island og Vesterhavssøyene i det hele i større grad enn man tidligere mente, har hatt et felles litterært miljø et godt stykke ut i mellomalderen⁹.

At man før ikke kjente til norsk skaldediktning fra den tid da Fgsk. må være blitt til, har nok også vært en medvirkende årsak til at man ikke kunne tenke seg muligheten av en norsk Fgsk.-forfatter. Etter at det nå er klargjort at norsk skaldetradisjon har vært fullt levende på 1200-tallet, og at det har vært et miljø for den langt ut over hoffkretsen, kan

⁷ Det kan også nevnes at det metriske mønsterdiktet Håttalykill i 1665 ble skrevet av etter et gammelt hs. som visstnok har vært norsk, fra litt før 1200. Dette er også et bevis for at det omkr. år 1200 var folk i Norge som interesserte seg for skaldediktningens metriske finesser.

⁸ På islandsk opphavsmann kunne formen *hlufu* i en drottkvætt-strophe tyde (Se Aslak Liestøl, Runer frå Bryggen (Bergen 1964), s. 33). I andre metriske innskrifter har vi derimot umiskjennelige norske målmerker, f.eks. «garpegenitiv» og bortfall av nominativs-r i en drottkvætt-linje fra siste halvdel av 1200-tallet. (Ibid. s. 24 f.).

⁹ Ibid. s. 51.

denne muligheten etter mitt skjønn ikke lenger avvises. Det har sikkert vært flere nordmenn på Håkon Håkonssons tid som samlet på skaldedikt, både islandske og norske, enten de nå lagret dem i minnet eller skrev dem ned på pergament.¹⁰

Gustav Storm har rett i at Fgsk.-forfatteren viser en «litterær Holdning». Han henter det aller meste av stoffet til sin krønike fra skriftlige kilder eller fra skaldedikt. Bare en ganske liten del av innholdet i verket kan føres direkte tilbake til muntlig tradisjon. At jeg imidlertid ikke kan være enig med Storm i at en så litterær holdning bare skulle passe «ind i den islandske Litteratur», går forhåpentlig klart fram av det foregående. Atskillige nordmenn må som nevnt ha hatt høve til å sette seg inn i det litterære liv som utfoldet seg på Island på Håkon Håkonssons tid, og til å motta impulser fra det. Dessuten må vi ikke glemme at på denne tid var forutsetningene for en kulturell blomstring — og en litterær holdning — til stede også hjemme i Norge. Kirken var blitt rik og mektig og hadde råd til å sende studenter utenlands for å studere ved lærdomssetene i Frankrike og England. Den var også i stand til å verve dyktige og kunnskapsrike lærere til undervisningen her i landet. Katedralskolene i Norge stod neppe tilbake for de tilsvarende skoler ute i Europa. Det var etter hvert blitt nødvendig også for den høyere klasse å skaffe seg skoleutdannelse. Som embetsmenn, som store jordeiere og også til en viss grad som kjøpmenn hadde de bruk for boklige kunnskaper. Norge stod i nær kontakt ikke bare med Island, men også med England og Frankrike. De nye litterære retninger som hadde grodd opp i Vest-Europa i andre halvdel av det 12. århundre, ble brakt hit av utlendinger på besøk og av nordmenn som vendte hjem fra utenlandsreise. Den norske adelen og vel også den høyere geistlighet ble påvirket av disse smaksretningene. På kongens initiativ blir den franske hofflitteraturen formidlet til Norge gjennom oversettelser. Fagrskinna er omtrent samtidig med de første av de oversatte ridderromanene.

Som Eyvind Fjeld Halvorsen har pekt på (*The Norse Version of the Chanson de Roland* (Kbh. 1959), s. 16), synes det lite rimelig at islendinger

¹⁰ Det fins ingen opplysning om når skaldedikt tidligst er blitt oppteget på pergament; man regner med at skrevne skaldedikt kan ha foreligget ved midten av det 12te årh. eller før. (Jfr. Sigurður Nordal i *Nordisk Kultur*, b. VIII: B, s. 102 f.). I førstningen var det nok helst dikt av oppbyggelig eller belærende art (som f.eks. Geisli, Plácitusdrápa og Háttalykill) som ble nedtegnet; men det er rimelig å anta at man etter hvert også begynte å skrive ned eldre kvad av historisk interesse. Det er etter mitt skjønn ikke utenkelig at det på Fagrskinna-forfatterens tid kan ha eksistert samlinger av skaldekvad.

har spilt noen fremtredende rolle i denne oversettelsesvirksomheten. Det var øyensynlig lettere å finne nordmenn som kunne fransk enn franskkyndige islendinger i Norge. Det var alltid noen nordmenn som måtte være fortrolige med *vølsk tunga* enten av kommersielle eller av diplomatiske grunner, mens det på Island i denne tiden var få kjøpmenn og neppe noen diplomater. Det kan i denne sammenhengen nevnes at Fgsk.-forfatteren må ha forstått fransk (jfr. Gustav Indrebø, Fagrskinna, s. 278).

Inntil nå har vi holdt oss til generelle betraktninger. Vi har prøvd å vise at forfatterspørsmålet ikke lar seg avgjøre bare ut fra forfatterens kildekunnskaper og hans «litterære holdning». Vi må gå til selve verket og der lete etter fakta som peker mer bestemt i den ene eller andre retning.

Selv om Fgsk. skal være forfattet av en islending, er det allment godtatt av forskningen at den er blitt til i Norge. Jón Þorkelsson er visstnok den eneste som har villet benekte det. I sin artikkel «Um Fagrskinnu og Ólafs sögu helga» i Safn til sögu Íslands I (Kaupmannahöfn 1856), s. 137 ff. hevder han at verkets hjemsted er Island.

Opphavsstedet alene avgjør naturligvis ikke spørsmålet om forfatterens nasjonalitet — også bevislig islandske verker som f.eks. Hryggjarstykki og Sverres saga (første delen) er jo skrevet her i landet. Men det er unektelig ett av de momentene det må legges vekt på i diskusjoner om islandsk eller norsk proveniens. Vi vil derfor ta spørsmålet om tilblivelsesstedet opp til ny vurdering.

Et viktig indisium for at Fgsk. er ført i pennen i Norge, har man i det forhold at forfatteren i regelen ser begivenhetene fra norsk «synsvinkel»¹¹. De tekststedene som viser dette, er følgende¹²:

S. 95³⁻⁵: Fra þessa manna orðom hafa menn a þui lannde minni haft fra þessom tíðendum ... (det er tale om islandske overleveringer om jomsvikingene).

S. 263^{2 ff.} heter det om Harald Hardråde og islendingene: er saga fra Haralldde kononge mikil sætt i kvæðe þau er *utlenzkir* (noen hss.: *islenzkir*) menn forðo hanum siolfum. var hann firir þa sok mikill *þeirra* vinr. hann hæfir oc veret allra Noregs kononga vinsælastr við Islendinga. þa er þar var hallære. þa løyfði Haralldr konongr. IIII. skipum miol løyvi til Islanz ... oc þaðan i fra nærðez miok *þat lannd* ... HaRalldr konongr senndi klukku *þingat* til kirkiu þeirrar er ... þui lik minni hafa menn þar HaRallz konongs ....

¹¹ Allerede Munch og Unger la stor vekt på dette faktum (Se Fortalen til deres utgave av sagaen, s.V).

¹² Sitatene fra Fgsk. og Mork. er hentet fra Finnur Jónssons utgaver i Samf. til Udg. af gl. nord. Litt.

Til sammenligning anfører jeg det tilsvarende avsnitt i Fgsk.s forelegg Mork.¹³, som utvilsomt er skrevet på Island (s. 170^{13 ff.} i Finnur Jónssons utgave): Er mikil saga fra Haralldi konunge j kuædi sett þau er honum samtida uoru vm hann kuodin og færdu honum sialfum þeir sem ortu. var Haralldr konungr þui mikill uinr þeirra ath ... Hann hefir verit allra Noregs konunga vinsælaþr uid Jslendinga. Þa er aa *Jslande* uar miked hallæri þa sende ... og þaðan jfra nærdigt *landit* ... Haralldr konungr sende *vt til Jslanz* klucku til kirkiu þeirrar er ... þuilikar meniar hafa menn hans aa *Jslande* ....

Som vi ser, er Mork.-forfatteren «nøytral», mens Fgsk. har endret retningsangivelsene slik at de høver for en mann som sitter i Norge og skriver.

Vi viser med det samme hvordan Snorre behandler dette avsnittet i Mork. (og Fgsk.) (Finnur Jónssons utgave av Hkr. (Kbh. 1911), s. 470): Er saga mikil frá Haralldi konungi sett í kvæði, þau er íslenzkir menn færðu honum sjálfum eða sonum hans; var hann fyrir þá sök uinr þeirra mikill. Hann var ok inn mesti uinr hegat til allra *landzmannna*; ok þá er var mikit hallæri á *Íslandi*, þá leyfði Haralldr konungr fjórum skipum mjøl leyfi til *Islandz* ..., ok þaðan af nærðisk *land þetta* ... Haralldr konungr sendi ut *hingat* klukku til kirkiu þeirrar, er ... þvilík minni hafa menn *hingat* Haraldz konungs ....

Snorre inntar ellers liksom Mork.-forfatteren en «nøytral» fortellerholdning når det tales om Island¹⁴, men i dette avsnittet som direkte angår hans eget land, oppgir han denne holdningen og ser det hele fra islandsk standpunkt.

I tillegg til de omtalte tekststedene i Fgsk. kommer følgende eksempel (s. 184¹⁸⁻¹⁹): En lifs friðr var gefenn hværium manne utlænskum oc *herlenzkum*. Adj. «*herlenzkr*» er her brukt om nordmenn.

I ett tilfelle omtales imidlertid Norge som *þat land* i Fgsk., og engang brukes stedsadverbiet *þar*. I sagaen om Harald Hårfagre heter det (s. 522 ff.): her með styrði hann hamingiu oc firir ætlan. at hann scylldi vera ifirmaðr Norðmanna rikis er af hans ætt hæfir tignaz *þat lannd* her til oc sva man vera iamnan. Om Harald Hardråde fortelles det (s. 252¹⁶⁻¹⁹): HaRalldr konungr hæriaðe allt sumaret i Danavelldi oc fecc orgrynni fear. en ecki varð hann ilendr i Danmoreu at þui sinni. for aftr i Noreg um haustet oc var *þar* um vætrenn.

Disse to eksemplene skal jeg komme tilbake til.

Jón Þorkelsson hevder i sin artikkel at de uttrykkene i Fgsk. som er

¹³ Om forholdet mellom Morkinskinna og Fagrskinna se s. 47.

¹⁴ Unntatt er prologen til Hkr. Are Frode omtales f.eks. slik (s. 2): Ari prestr ... ritaði fyrstr manna *hér á landi* at norrœnu máli frœði ...

nevnt i det foregående, ikke kan tas til inntekt for at sagaen er skrevet i Norge. Han antar at de kan skyldes norske avskrivere. Betegnelsene *pat land* og *par* om Norge skulle i så fall som de eneste være blitt stående igjen uendret fra originalen. Hvis de derimot alle er opphavlige, så kan de etter hans mening forklares ved at den islandske forfatteren har beregnet sitt verk på et utenlandsk, særlig norsk, publikum. (*pat land* og *par* om Norge måtte vel da helst betraktes som lapsuser for *þetta land* og *hér*). Som støtte for denne teorien drar han inn Arngrim munks saga om biskop Gudmund Areson og kong Olavs helgenvita i Gammelnorsk homiliebok.

I disse skriftene omtales hhv. Island og Norge som et land forskjellig fra nedskriverens eget.

Muligheten for avskriverendringer må man naturligvis alltid ha for øye. I dette tilfelle har imidlertid alle håndskriftene ordrett det samme. Det er derfor naturligst å gå ut fra at vendingene stammer fra den opphavlige redaksjonen av verket. At de er opprinnelige, viser også et annet moment: Snorre gjengir tydeligvis setningen om klokkesendingen ikke direkte etter Mork., men etter Fgsk. I hans tekst av Fgsk. har det sannsynligvis stått *þingát* (se s. 93), som han bevisst har endret til det fra islandsk standpunkt rettere *hingát*.

Jón Þorkelssons alternative hypotese om at forfatteren av Fgsk. med tanke på et norsk publikum omtaler sitt land som om han ikke bodde der, kan det også reises sterke innvendinger mot. De to eksemplene han nevner, Guðmundar saga byskups og Olavs helgenvita, kan en ikke uten videre stille på linje med Fgsk. Bispesagaen (opphavlig skrevet på latin, men nå bare bevart i en islandsk oversettelse) ble jo til som et ledd i islendingenes bestrebelser på å få biskop Guðmundr kanonisert, og den hadde derfor europeisk adresse, og Olavs-vitaet (også det opprinnelig forfattet på latin) var liksom sagaen beregnet på et internasjonalt forum.

De verkene det måtte ligge nærmest å sammenligne Fgsk. med, er Mork. og Hkr. Begge disse er skrevet av islendinger på Island, og forfatterne hadde vel — foruten sine landsmenn — også en norsk leserkrets for øye. Men som vi har sett, følger de begge en annen praksis enn Fgsk. når det gjelder retningsbetegnelsene.

Det står igjen å drøfte betegnelsene *pat land* og *par*. Hvordan kan de forlikes med teorien om at Fgsk. er blitt til i Norge? En kunne gjette på at de var overtatt mekanisk fra forelegg, men når det gjelder *pat land*, bygger den del av sagaen hvor dette uttrykket forekommer, visstnok på muntlig tradisjon¹⁵, og når det gjelder adverbiet *par*, har forelegget

¹⁵ Se Gustav Indrebø, Fagrskinna, s. 128.

(Mork. s. 160) ikke noe tilsvarende. En annen mulighet er at forfatteren i de utsagnene der uttrykkene opptrer, særlig har hatt i tankene folk utenfor Norges grenser, så langt norrønt språk ble talt og skrevet. I så fall er det altså Jón Þorkelssons teori om et utenlandsk publikum som kommer til anvendelse; det er bare den forskjell at utgangspunktet i dette tilfelle er Norge, ikke Island. Et tredje forslag til løsning er følgende: forfatteren har i skrivende øyeblikk helt koplet ut sin egen «situasjon» og bare tenkt på det rent grammatiske.

En fjerde mulighet kan antydes når det gjelder eksemplet med *par*: i det umiddelbart foregående tales det om Danmark; forfatteren kan derfor lett ha kommet til å se Norge fra «dansk synsvinkel».

De retningsangivelsene vi har omtalt i det foregående, peker (med to unntak) mot «et sted i Norge», men de gir intet holdepunkt for *hvor* i landet forfatteren har skrevet. Ved en omhyggelig gransking av Fgsk.-teksten lar det seg imidlertid gjøre å finne ut hvilken landsdel verket etter all sannsynlighet hører hjemme i. Dette har Gustav Indrebø vist i sin grundige Fagrskinna-studie. Han er kommet til at det «har vorte til ein stad ikkje langt fraa Nidaros, lat oss segja millom Giske og Tautra kloster» (s. 271). Indrebø har samlet sine argumenter for Trøndelag som opphavssted i 7 grupper (s. 264 ff.). Jeg har lite å legge til eller trekke fra hans materiale; likevel blir jeg nødt til å gi et kort resymé av det fordi det vil komme til å spille en viktig rolle i den videre drøfting av proveniensproblemet.

1. Fgsk. (både A- og B-hss.¹⁶) skriver — med ett unntak — «Kau-pangr» = Nidaros med stor forbokstav. Eks. s. 183⁵, s. 302 str. 249, s. 308²⁰, s. 309¹⁹, s. 310¹⁴, s. 310²², s. 312¹⁰, s. 352⁷, s. 355²⁰, s. 366¹⁸ og s. 376²¹. Unntaket er: s. 210²⁰: i koupange norðr A, B: norðr i Niðarose. For Fgsk.-forfatterens språkfølelse står altså appellativet kaupangr brukt om Nidaros som egennavn. Stedsbetegnelser pleier å gå over fra fellesnavn til egennavn først hos dem som bor nær vedkommende sted. — Jeg kan føye til at s. 291⁸ skriver Fgsk.s forelegg Mork. norþr ícavpangi, med liten forbokstav. Fgsk. har norðr i Kaupange på tilsvarende sted (s. 308²⁰).

2. I forelegget for Fgsk.s saga om Olav Tryggvason heter det: Astriðr ... dottir gaufugs mannz er Eiríkr hét oc bio a Oprü stauðum (Odd Holm. s. 3). Parallellstedet i Fgsk. s. 108³⁻⁴ har: Astriði dottor Eiríks bioðascalla sunnan af Oprostaðum.

Fgsk. (både A- og B-hss.) legger således til ordet «sunnan». Andre sagaer bruker ikke dette adverbet i denne sammenhengen. Fgsk.-forfatteren kan

¹⁶ Håndskrift-forholdet blir behandlet seinere i et eget avsnitt.

ikke ha skrevet «sunnan af Oprostaðum» fordi han har tenkt seg i Astrids og kong Tryggves sted, de personene det i øyeblikket er tale om. For kildene hans fortalte ham at Ofrestad lå på Opplandene, og at Astrid og Tryggve bodde lenger sør. Han har skrevet ut fra sitt eget oppholdssted. For en som hadde bostedet sitt i Trøndelag, høver «sunnan» svært godt.

3. Arnmødlingen Kalv, sønn til Arne på Giske, nevner Fgsk. oftest med navnet Eggjar-Kalfr (ss. 176¹¹, 178⁵, 179¹³, 191⁹, ¹⁸). Kalfr Arnasunr heter han bare ss. 176¹⁴, 182² og 197¹⁴. S. 182² står navnet i et stykke som er utskrevet av Olav den helliges saga, og s. 197¹⁴ er det utskrevet av Mork. Når Fgsk.-forfatteren skriver fritt, bruker han altså (med ett unntak, høytidelig stil?) navneformen Eggjar-Kalfr.

I rent islandske sagaer (f.eks. Mork. og Hkr.) har det vært regel å bruke navneformen Kalv Arneson (se eks. hos Indrebø s. 266 f.).

Arnmødingatal, som er et innskudd i Fgsk. B, og Ágrip har begge vanligvis Eggjar-Kalfr og Kalfr á Eggiu. Av den sparsomme rettledning som disse to hss. med nær tilknytning til Trøndelag gir, tør vi slutte at det der har vært vanlig å kalle Kalv etter garden Egge.

4. Forfatteren er best kjent på Vestlandet og i Trøndelag; han er ikke helt ukjent et stykke nord for Trøndelag heller. Minst orientert er han om Østlandet. Lokalkjennskapet hans på Vestlandet og i Trøndelag viser seg dels i at han legger til foreleggene originale topografiske opplysninger, dels i at han kan velge det mest korrekte der han har valget mellom ett forelegg med rette og ett med range opplysninger (jfr. Indrebø s. 117 ff.).

5. Det er ikke mye Fgsk. har tatt opp fra den muntlige tradisjonen. Men størstedelen av det den har fra muntlig overlevering, synes å være trøndske eller nordlandske sagn (se oversikt hos Indrebø s. 268 f.).

6. Fgsk. har i regelen lite å fortelle om andre personer enn kongen. Men den viser likevel i det hele større interesse for personer fra Trøndelag og der nord enn for personer fra andre landsdeler (se oversikt hos Indrebø, s. 269 f.).

7. Trønderne blir særlig sympatisk fremstilt. Indrebø gir flere slående eksempler på det (s. 270 f.).

Det er tydelig at Fgsk.-forfatteren må ha bodd lengre tid i Trøndelag. Han er fortrolig med landsdelens topografi og med trøndske uttrykksmåte, og han kjenner de tradisjonene som levde på folkemunne deroppe. Men ikke nok med det, han har spesiell interesse for trøndske og nord-norske tradisjoner og historiske personer, og han er «lokalpatriot». Slike interesser og en slik innstilling er vel ikke utenkelige hos en islending som eventuelt hadde levd i årevis blant trøndere, og som kanskje også gjerne ville

smigre dem litt. Men den enkleste og mest nærliggende forklaring på dette forholdet må bli at forfatteren selv var trønder.

A priori skulle en tro at hos en islending ville historiske forhold som hadde med hjemlandet å gjøre, få en relativt bred plass i fremstillingen. For det første måtte en jo forutsette at han kjente spesielt godt til sitt eget lands historie, og for det annet kunne en vente at en viss «lokalpatriotisme» helt naturlig ville gjøre seg gjeldende. I virkeligheten spiller Island en svært beskjeden og «nøytral» rolle i Fagrskinna.

Islands navn er med i oppregningen av de landene Olav Tryggvason kristnet: oc af hans stiorn oc riki varð allt Noregs vældi cristnat. oc Orknœyiar oc Færœyiar. Hiatlannd oc Islannd. oc Grœnalannnd (Fgsk. s. 113²⁻⁵). Ellers hører vi ikke mer om selve landet enn det vesle som står i skildringen av Harald Hardrådes forhold til islendingene (siteret foran s. 94). Forfatteren tar naturligvis med navnene på de islandske skalden han siterer, men ellers omtaler han islendinger spesielt bare i et par-tre sagaer og da meget kortfattet. Han forteller litt om Torvald Skolmsson i sagaen om Håkon den gode (Fgsk. s. 24²¹⁻²², s. 44¹⁴⁻¹⁷); videre har han enkelte opplysninger om de islandske skaldene Skum og Tord Torkjelsson, Vigfus Vigaglúmsson og Tind Hallkjelsson i sagaen om Håkon jarl (Fgsk. s. 94²²⁻⁹⁵, s. 98^{3 ff.}, s. 99^{2 ff.} og s. 103^{12 ff.}). Vi får et par små glimt av Halldor Snorresson i sagaen om Harald Hardråde (s. 226¹⁻², s. 228^{11 ff.}); noe mer tar han med om Ulv Uspaksson som ble kongens stallare og måg (Fgsk. s. 228^{11 ff.}, s. 263^{17 ff.}, s. 267⁸, s. 268⁶⁻⁸, s. 281²⁹⁻³⁴).

Det aller meste av det forfatteren beretter om Island og islendinger, bygger på skriftlige kilder. Opplysningen om landets kristning har han således fra Odd Snorressons Ólafs saga Tryggvasonar (AM 310, 4to, s. 43²⁴⁻²⁵: oc af hans stiorn oc riki varð noregs riki aleristnat, s. 76¹⁴⁻¹⁵: En þessi eru heiti landa þeira er hann cristnaði Noregr. hialtland. Orkneyar. færeyyiar. island. grœnland¹⁷; cod. Holm. 20, 4to, s. 22¹⁶⁻¹⁷: oc af hans stiorn ok rike varþ aleristnað Noregs velldi, s. 39²⁰⁻²¹: Olafur konungur cristnaðe Noreg ok Orkneyiar. Grenland ok Island Hialtland ok Föreyiar ok allt fólkit¹⁸). Det han forteller om Torvald Skolmsson, har han sannsynligvis hentet fra en saga om Håkon den gode eller fra Ágrip (jfr. Indrebø, Fagrskinna, s. 132 ff. Ágrip, som kanskje også har nyttet Håkons-sagaen som forelegg, har nemlig nesten ordrett det samme som Fgsk.; jfr. s. 9 i Finnur Jónssons utgave av Ágrip). Kilden for opplysningene om de islandske skaldene i sagaen om Håkon jarl er Jómsvíkinga-

¹⁷ Det Arnamagnæanske Haandskrift 310 quarto. Ed. P. Groth. Christiania 1895.

¹⁸ Saga Ólafs konungs Tryggvasunar af Odd Snorreson. Ed. P. A. Munch Christiania 1853.

saga, kanskje med enkelte innskudd fra en saga om Ladejarlene (se Indrebø, Fagrskinna, s. 82 ff.). Beretningen om Harald Hardrådes forhold til islendingene er tatt fra Mork. (se foran s. 94). Når det gjelder Halldor Snorresson og Ulv Uspaksson, siterer han også Mork. (hhv. s. 76¹⁵⁻¹⁶, s. 80²⁰⁻²¹, s. 170³⁵ ff., s. 209⁷⁻⁹ og s. 265²⁴ ff.).

I forbindelse med omtalen av Toralv Skolmsson siteres 3½ strofe av et dikt om ham, laget av Tord Sjøreksson. Indrebø (s. 137) formoder at dette diktet er skutt inn i sagaen siden en ikke kan spore innholdet av det i Ágrip < Hákonar saga. Det er en mulighet for at forfatteren i dette tilfelle bygger på muntlig tradisjon, men jeg holder det for mer rimelig at Ágrip har sløyet dette avsnittet i sitt forelegg, Hákonar saga.

Den supponerte islandske forfatter i Trøndelag må for sine opplysninger om Island altså ha hatt til rådighet avskrifter av Odd Snorressons Olav Tryggvasons saga, av en saga om Håkon den gode, av en saga om Lade-jarlene, av Jómsvíkingasaga, av Morkinskinna og av Ágrip. Jeg kan ikke se noe til hinder for at også en nordmann kunne ha adgang til kopier av disse verkene (jfr. foran s. 93).

Men er ikke det stoffet om Island som tross alt har fått plass i Fgsk., nok til å bevise at forf. må ha vært islending? Neppes. For det første fans det sikkert dengang som nå norske Islands-venner som interesserte seg for øyas historiske tradisjoner; for det annet — og det er det viktigste — har forfatteren tydeligvis i de fleste tilfelle hatt helt andre motiver for å ta med Islands-stoffet enn kjærlighet til folket derute. Som Indrebø har pekt på, gjør han kongene til hovedpersoner. Han er partisk for dem og fremhever det positive som kan sies om dem, mens han forteller lite om eller tier helt med det som kan være mindre fordelaktig for landsstyrerne. I lys av dette kan det sees at han regner opp de landene Olav Tryggvason kristnet, og at han tar med avsnittet i Mork. om kong Haralds forhold til islendingene. Kristningsverket var en bragd, og Morkinskinna-avsnittet viste Haralds vennlige sinnelag. Som eksempel på kongens vennsælhet nevnes det at han sørget for tilførsel av korn til Island da det var uår der, og sendte en klokke til Olavskirken på Tingvollene, og endelig at han gjorde Ulv Uspaksson til sin stallare og måg. Partiskhet for landsstyreren er også en del av årsaken til at islendinger som Toralv Skolmsson og Skum Torkelsson figurerer i fremstillingen. Om den første heter det: Þoralfr Skolmssunr var callaðr iamstærkr maðr Hacone (Fgsk. s. 24²¹⁻²²), og videre (s. 43¹⁰⁻¹³): þa mælte Þoralfr Scolmssunr lateð mek hærri i mote Æyvindi. konongrenn svaraðe. Mik villdi hann hitta. oc sva skal han mik firir finna. Kongens monumentale republikk og bakgrunnen for den ville forfatteren naturligvis ikke unnlate å ta med.

Om Skum berettes det (s. 98⁵) at han «laut morg stor sar» i Hjørungavåg. S. 103¹² ff. fortelles det: Eftir barðagann giek Hacon iarl at Skumi Þorkælssyni oc sa han saran til olifis oc mællte sva illa hæfir þinn faðer ef þu scallt æigi hæim coma til hannda hanum. Þa orte Skumr visu (denne siteres så). At jarlen viste omtanke for Skums far hjemme på Island, var et vakkert karakterdrag ved ham, som forf. gjerne ville fremheve¹⁹.

En medvirkende årsak til at forf. enkelte ganger drar islandske skaldler inn i beretningen, er hans forkjærlighet for skaldedikt. Han siterer slike ofte og med glede. Men lausavísur og kvad krever et forklarende tillegg, en redegjørelse for situasjonen de er oppstått i; på den måten er atskillige detaljopplysninger om islendinger kommet med i Fgsk. Et godt eksempel har vi i det nettopp omtalte møtet mellom Hákon jarl og Skum Torkjelson etter slaget i Hjørungavåg. Et annet illustrerende eksempel er følgende episode (også fra Hjørungavåg): Vigfus [Vígaglumssonr] orte þetta aðr en barz være oc svæið hann klubbu æina. Þa spurði Hacon iarl hvat þat skyldi. hann svaraðe a þessa lunnd ... Deretter siteres to strofer (Fgsk. s. 95 f.).

Vel så lærerikt som å studere hvilke opplysninger forf. har med, kan det være å iaktta hva han har utelatt av det islandske stoffet han fant i sine skriftlige kilder. Han nevner f.eks. ikke landnåmet på Island med ett ord (Har han ikke hatt Ares Íslendingabók for hånden?). Han omtaler heller ikke noen hendinger i forbindelse med innføringen av kristendommen der. Kjente han ikke Íslendingabók primært, så kunne iallfall Odd Snorressons Ólafs saga Tryggvasonar ha gitt ham informasjon på dette punktet²⁰. Han sløyfer også konsekvent alle þættir om islendinger som hans forelegg Morkinskinna og Legendarisk Olavssaga er så rike på²¹. (Om forfatterens forelegg for Olavssagaen se s. 47 f.)

Når det gjelder þættir, forklarer Jón Þorkelsson i den nevnte artikkelen utelatingen av dem på følgende måte: den (islandske) forf. har skrevet med tanke på folk i Norge og derfor hoppet over alt det «er honum virtist Norvegi óviðkomanda». Mot dette kunne en innvende at den islandske Mork.-forfatter vel også har hatt en norsk leserkrets like mye som en islandsk i tankene (jfr. foran s. 95 om retningsangivelsene).

Hovedårsaken til at tættene er utelatt, er nok, som Indrebø har pekt på (s. 275 ff.), at forf. prinsipielt konsentrerer seg om kongene og sløyfer

¹⁹ Jeg kan ikke være enig med Indrebø når han (s. 157) hevder at denne episoden ikke tjener til å kaste lys over hovedpersonens karakter.

²⁰ AM 310, 4to, s. 61 ff., Cod. Holm. 20, 4to, s. 33 og s. 39.

²¹ Mange av tættene i Mork. slik den foreligger i dag, er sikkert seinere interpolasjoner, men mange har også uten tvil tilhørt ur-Morkinskinna.

de bipersoner som fører fortellingen for langt bort fra dem. Dette går ikke bare ut over islendinger, men også over andre personer som ikke direkte griper inn og vender gangen i fortellingen. Han tar f.eks. ikke med den lange tåtten om Sveinke Steinarsson og Magnus Barfots strid mot ham (Mork. ss. 309—315). Han springer over mye av det Orkneyinga saga forteller om hopehavet mellom de norske kongene og Orknøy-jarlene. I Olav Haraldssons saga sløyfer han den dramatiske fortellingen om Asbjørn Selsbane, og i Harald Hardrådes saga er f.eks. beretningen om Skjalg Erlingssons fall (Mork. s. 210) og om Magnus kongssønns og Torolv Mostrarskjeggs uferd (Mork. s. 215 f.) utelatt. Med omsyn til de mange tættene om islendinger i Harald Hardrådes saga er det dessuten en spesiell grunn til at forf. ikke vil ha dem med: Flere av dem har en brodd mot kong Harald. Han skal gjøres til en ondskapsfull, avundsjuk og svikefull høvding. Samtidig skal de vise hvor rettferdig og velvillig kong Magnus var. Fgsk.-forf. vil gjerne rose Magnus, men han vil ikke gjøre det på bekostning av Harald, derfor skyter han ut disse tættene.

At forfatteren sløyfer fortellinger om bipersoner, er imidlertid ikke noen gjennomført regel. I noen tilfelle tar han med stykker som verken vedkommer kongens eller rikets historie, som f.eks. det om Styrkar stallare og bonden (Fgsk. s. 294—295) og det om Valtjov jarl (Fgsk. s. 298—300).

Særlig viser han som før nevnt interesse for nordafjelske tradisjoner. Han er sterkt opptatt av Øyvind Skaldespiller (Fgsk. s. 36—37), og han forteller omstendelig om Hårek av Tjotta (s. 166⁷—169¹¹). Han tar med atskillig uvedkommende stoff om Steigar-Tore og Vidkun Jonsson.

Summa summarum kan vi fastslå at i de tilfelle der forfatteren tar med noe mer perifert stoff, har dette oftere tilknytning til det nordlige Norge enn til Island. Vi må igjen understreke at den enkleste forklaringen på dette tilhøvet er at forfatteren var nordmann (trønder) og ikke en islending som hadde bodd lengre tid i Trøndelag (jfr. foran s. 99).

Det kan høve å omtale her også den rolle Danmark og danskene spiller i Fgsk. Mens Island så vidt skimtes ute i periferien, forteller Fgsk. forholdsvis mer om forholdet mellom Norge og Danmark enn noen annen norrøn kongesaga. Jfr. Indrebøs redegjørelse for dette s. 257 ff. i hans avhandling. Det er eget for Fgsk. at danene, Haraldsættens gamle arvefiender, stadig blir satt i uheldig belysning. Forfatteren stiller seg alltid på et skarpt nasjonalt standpunkt. Han bruker stundom en bitrere, mer spottende tone mot danene enn andre kongesagaer. Noen eksempler: I fortellingen om slaget på Stord heter det: I þessare orrastu var æigi gott blauðum mannum motgangu at væita firir sacar afls oc vapna oc aræðes oc þottezk sa danskra manna bæzt hafa er firstr var. (Fgsk., s. 46¹¹⁻¹⁴).

Heimskringla, som ellers svarer temmelig nøye til Fgsk. i fortellingen om slaget, utelater spotten. Fgsk. fremhever tydeligere enn andre sagaer hvor mye bedre og mildere Magnus's styre i Danmark var enn Sveins og Alfivas i Norge (Fgsk., s. 209). Under fredstingingene med danskekongen i Konghelle fører Olav Kyrre i Fgsk. et djervere og mer truende språk enn i andre sagaer: sagðe þá Olafir konongr Dana kononge at hann villdi hallda þui lica sætt sem faðer hans tok af Danum en ekki auka. en at aðrum koste let hann von at Norðmenn myndu ænn fræista at kæppaþ við Dane. oc let þess meiri von at Daner myndu meiga minna. at sva var giorr sætten at þeir baðust en Norðmenn iatto. sagðe oc þess vera von at Norðmenn myndu ænn gefa af sinni henndi ærenn storm Danum. þo at HaRalldr konongr være frafallenn (Fgsk., s. 3047-16).

Et så sterkt nasjonalt engasjement ville ikke være særlig påfallende hvis forfatteren var nordmann. Var han derimot islending, blir det straks mer merkelig.

I diskusjonen om Fgsk.-forfatterens nasjonalitet må naturligvis verkets språkform spille en viktig rolle. Men før vi går nærmere inn på den, må vi gjøre rede for håndskriftforholdet.

Opphavlig eksisterte det to pergament-avskrifter av krøniken, A og B, men begge ble ødelagt ved Københavns brann i 1728. Til Danmark var de kommet fra Norge.

Av B er en del av et blad tilbake (NRA 51); hs. må være skrevet i tiden 1240—63 (jfr. Sam Jansson i ANF 24, s. 208 f.).

Både av A og B ble det før brannen tatt forskjellige kopier (alle islandske). B ble først kopiert av Tormod Torfæus' avskriver Ásgeir Jónsson (UB Oslo, nr. 371 fol.). Denne avskriften er utført med stor omhu og er derfor av største verdi når en skal vurdere språkformen. Ikke bare er originalens rettskrivning stort sett fulgt, men avskriveren har også etterlignet dens bokstavformer. Naturligvis forekommer det også skjødesløsheter og avvik fra forelegget på enkelte punkter.

Av B har vi dessuten bevart to avskrifter utført av én og samme mann: AM 51, fol. og AM 302, 4to.²²

Det eksisterer tre avskrifter også av A-bearbeidelsen, alle ved Ásgeir Jónsson: AM 301, 4to, AM 303, 4to og AM 52, fol. Av disse er 303 visstnok

²² I en (utrykt) artikkel har jeg vist at skriveren må være islendingen Eyjólfur Björnsson. Etter alt å dømme er de to avskriftene utført etter oppdrag fra Árni Magnússon en gang i tidsrommet 1687—89. Så vidt jeg kan se, er AM 302, 4to laget først; da han så skrev AM 51, fol., har han tydeligvis hatt den første avskriften liggende ved siden av forelegget til jamføring og kontroll. I praksis vil dette si at de to avskriftene innbyrdes er svært like.

den beste og nøyaktigste. Dernest kommer 301, mens Ásgeir Jónsson i AM 52 fol. har benyttet sin egen rettskrivning. A-bearbeidelsen har visstnok vært fra første halvdel av det 14de århundre (jfr. Finnur Jónsson i Indledning til Fagrskinna-utgaven, s. VIII)²³.

Etter slutten av avskriften i AM 52, fol. står det: «samanlesin við Membr: hvorrar sidari partur ecki er rett correct skrifadur og med annari hónd enn upphafid.» A-membranen har altså hatt to skrivere.

I sin utgave av Fgsk. betegner Finnur Jónsson hss. på følgende måte: A betyr hele A-klassen og B hele B-klassen under ett, men hvor det er motsetningsforhold til stede, angir A bare AM 303, 4to og B bare UB-hs. 371, fol.; AM 52, fol. kalles da: A 1, AM 301, 4to: A 2, AM 51, fol.: B 1 og AM 302, 4to: B 2.

Fgsk. stammer etter all sannsynlighet fra 1220-årene. (Se note nr. 34.) Mellom originalen og B-hs. er det altså bare en tidsforskjell på 20—30 år. Dette betyr at det ikke kan være mange mellomledd mellom de to tekstene. Her kan det skytes inn at ikke hele teksten i membranfragmentet har hørt hjemme i originalen. Siste delen av bruddstykket inneholder begynnelsen av en slektstavle for Reinsætten. Dette ætteregisteret og det tidligere omtalte Arnmcøðlingatal (begge trykt som tillegg IV i Finnur Jónssons utgave av Fgsk., s. 388 ff.) er interpolasjoner. På grunn av et par lesefeil i Arnmcøðlingatal kan en slutte at tilleggene ikke skyldes B-skriveren, men hans forelegg. (Jfr. Gustav Storm, Om Indskuddene i «Fagrskinna». Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger 1875).

²³ I P. A. Munchs og C. R. Ungers utgave av Fgsk. heter det i Fortale, s. XIII: «A har derimod Egenheder, der vise at den ei kan være nedskreven førend i den første Halvdel af 14de Aarhundrede; den skjælnes ei ret mellem ð og d; den har Formene *per*, *pet*, *penn*, istedenfor *par*, *pat*, *pann*, *drega* f. *draga*, o.fl.» — I virkeligheten skjælnes det godt mellom de to grafemene. *d* for *ð* skrives, så vidt jeg kan se, for det meste bare i navn, som *Hadalande* s. 387⁸, *blodóx* ss. 19¹³ og 19¹⁴, *Adalsteinn* s. 20⁶. Slike skrivemåter kan meget godt skyldes avskriveren. Former som *per*, *pet*, *penn* fins det atskillige eksempler på allerede på 1200-tallet; ja, pronomenformen *pen* kjennes alt fra før 1100 (se Seip, Norsk språkhistorie², s. 135). *drega* er også belagt i det 13de århundre. Den forekommer bl.a. i et kongebrev 1243 (DNI: 51, jfr. Seip, språkhistorie², s. 203). — Det er imidlertid andre trekk i A som tyder på at det er skrevet i første del av det 14de årh. (kanskje helst like etter år 1300?): Istedenfor lang *a* fins det stundom en sammenskrevet dobbelt-*a*: s. 387¹³: *maa*, s. 21²: *raa*, s. 384¹: *aatti*. Ifølge Seip, Paleografi, s. 122 forekommer sammenskriving av *a* i diplomer neppe før omkr. 1320. Av andre yngre trekk i hs. kunne nevnes den meget hyppige *gh*-skrivningen for *g*, og den nokså inkonsekvente rettskrivningen. (Når A nytter *i* med prikk istf. aksent, må dette skyldes Ásgeir Jónsson. Den første gang vi finner *i* med prikk i norsk, er visstnok i et lagmannsbrev fra Oslo 1343, men først fra 1370-årene blir slik skrivemåte mer vanlig. (Seip, Paleografi, s. 118)).

Mellom originalen og A er tidsforskjellen visstnok bortimot 100 år. Rimeligvis ligger det atskillige mellomledd mellom grunnteksten og den yngste pergamentkodeksen. En må derfor regne med at A har vært utsatt for temmelig mange språklige endringer i løpet av dette relativt lange tidsrommet.

Det er selvsagt B (representert ved membranfragmentet ($\div$ interpolasjonen) + UB Oslo, nr. 371, fol.) vi først og fremst må holde oss til når vi skal prøve å bestemme originalens språkform.

B-fragmentet er skrevet med en utpreget norsk hånd. Fragmentet nytter bl.a. Ð (for det islandske Þ) som initial: r⁷: *Ðui*, v⁷: *Deirra*. Videre nytter det langskaffet *r* og insulær *v*. Disse bokstavformene er vanligere i norsk enn i islandsk; når de etter hvert opptrer hyppigere også i islandsk, skyldes dette ifølge D. A. Seip (Paleografi, ss. 92 og 94) norsk innflytelse. For lang *ø*-lyd skrives det: *ó*: l. 8^v: *dótr* (ligatur av *o* + løkken av *e* i forskjellige former er karakteristisk for norsk).

For *u*-omlyd av *a* nyttes grafemet *o*: l. 4^r: *hoggva*, l. 4^v: *Born*. Det kan nevnes her at Palæografisk Atlas (Kbh.-Kria 1905), der fragmentet er trykt som nr. 23—24, sier at hånden i bruddstykket minner om flere av de engelske hender i Palæographical Society's faksimiler, således særlig et latinsk diplom, datert Ossington 1206 (2. ser. II, nr. 117). Engelsk innflytelse har altså fortsatt å gi mønster for det 13de århundres norske skrift.

Språkformen i fragmentet er også norsk, nærmere bestemt trøndsk (jfr. Marius Hægstad, Gamalt Trøndermaal (Kria 1899), s. 24). Foran stående *u* er det ikke omlyd av *a* (ett unntak: r⁵: *oðrum*). Vokalharmonien er regelmessig gjennomført. Adj.- og adverbsuffikset *-lig(a)* har formen *-leg(a)*: *vannlega* r⁵, *nalega* v², vi finner sterk bruk av *æ* (særlig for åpen *e*). r³: *hærbunað*, *sværði*, r⁴: *hværr*, men r⁷: *hendr*, r⁸: *fengo*, v¹: *Nemndi*. Diftongen *ei* skrives både *ei* og *æi*: r⁵: *peim*, *pæim*, v²: *prondhelmi*, r¹: *svæinar*. Det skrives *ð* oftest etter vokal, *f* og *r*: r⁸: *bloðe*, v⁷: *faðer*, r⁶: *hafðu*, r³: *sværði*. Framfor *d* blir *l* fordoblet: r⁵: *skyllði*, v¹: *villði*, v³: *landskyllðir*, v¹⁰: *ælldrið*. Vi har *ft* (ikke *pt*) i *eftir*: r²: *æftir*, r⁵: *æftir*, r¹⁰: *eftir*. Jfr. også *ft* i v⁶: *skofta dóttor*. Vi har konsonantforbindelsen *mn* (ikke *fn*): v¹: *Nemndi*. Subst. artikkelen er *-en(n)*, *-et*: r¹: *Iarlenn*, *hestenom*, r⁴: *Iarlenn*, r⁵: *konongenom*, r¹⁰: *iarlens*. (I trøndske skrifter er artikkelen stundom vokalharmonisk bestemt, men i fragmentet mangler vi materiale til å avgjøre om så er tilfelle også her). Adj.-artikkelen er *hinn*: v³: *hinar bæztu iarðer*. Det heter *firir*: r³: *firir*.

Andre karakteristiske trøndske trekk som skrivemåten *øy* for diftongen *ey*, *ð* etter *l*, *m* og *n*, fordobling av *n* foran *d* og privativ partikkel *ó*- har fragmentet ingen eksempler på.

Det kan også nevnes at den trøndske svarabhakti-vokalen *e* ingen steder er utskrevet. (Det heter *Viliálmr, hendr, maðr* osv.).

Som i all norsk er *h* utelatt foran *l* og *r* (ingen eks. på (*h*)*n* i framlyd): *r*²: *liop*, *r*³: *rið*, *r*¹⁰: *raustan*, *v*¹¹: *Reiðar*. Vi merker oss også at nom. *r* er utelatt i kvinnenavnet *Sigríð* (*v*⁶).

De norske (trøndske) særtrekkene som bruddstykket viser, avspeiler seg også tydelig i avskriften B. Bl.a. er det manglende omlyd ved stående *u*, og vi finner klare spor etter vokalharmoni (se Finnur Jónssons innledning til Fgsk.-utgaven, s. XVI ff.). Avskriften viser også at den etterhengte artikkelen visstnok har vært vokalharmonisk regulert. Det heter *maðrenn* s. 20¹⁷, *bloten* s. 70¹⁴, *konongrenn* s. 74¹³, *svæinnin* s. 22⁴, *hirðinn* s. 49¹⁸, *væizluna* s. 13²⁴ og *loginn* s. 53¹⁸. Men der er også mange unntak: *buet* s. 53¹⁶, *lannz folkít* s. 53¹⁸, *arino* s. 69¹⁷, *varit* s. 72⁶ og *iarlinn* s. 74⁶. I avskriften finner vi mange eksempler på skrivemåten *æy* for *ey*: *æyða* s. 22¹³, *ræysti maðr* s. 23²² og *raðonæyte* s. 47⁹ osv.; *n* fordobles vanligvis foran *d*: s. 47¹: *lannde*, s. 81¹⁰: *senndi*, s. 47²¹: *anndaðesk*; den privative partikkel er i regelen *o*: s. 21¹: *oaukit*, s. 59¹⁵: *ovitande*, s. 75²¹: *obrunna* (men s. 13²³: *usæmd*).

Her følger en kort omtale av enkelte andre særdrag i avskriften. Vi møter overgangen *i* > *y*, særlig foran *r* og *l* + konsonant: *skyrn* s. 75²², *skyrsl* s. 334², *skyldust* s. 347¹⁶.

Denne lydendringen er ikke uvanlig i gammeltrøndske. (Jfr. Hægstad, Gamalt Trøndermaal, s. 54). Vi registrerer progressiv *j*-omlyd: *giærna* s. 252⁶ (heller ikke ukjent i gammeltrøndske). Vi merker oss former som *forðr* s. 5¹¹ og *forðo* s. 263⁴, med *o* som betegnelse for omlydsproduktet (jfr. eksempler som *broðra synir* og *korsbroðrom* hos Hægstad, s. 49). Av spesielle ordformer vil jeg her bare anføre *sutt* ss. 247¹, 334⁷, for *sótt* (jfr. trøndske *sutt* Verdal, Frosta, Stadsbygd, Bjugn ofl.; Hægstad, s. 43), *fynðr*, s. 155² for *fundr* og *otan* s. 339¹⁸ for *útan*.

Med tanke på at Fgsk. er blitt til i Trøndelag, har det spesiell interesse å konstatere at den eldste bevarte avskriften har vært trøndske.

Det må også understrekes her at innskuddene om Reins-ætten og Arnmøðlingatal i mellomledet mellom B-fragmentet og originalen peker mot at også denne avskriften er blitt til nordafjells (Trøndelag eller Møre?).

Alle forskere (innbefattet Jón Þorkelsson) er enige om at også A-hss. er avskrifter av et norsk forelegg.

I likhet med B har A vokalharmoni, konsonantforbindelsene *mn* og *ft* og privativt prefiks *ó-* (oftest). Men i motsetning til B har A «yngre» u-omlyd.

En rekke språkdrag i A-avskriftene peker mot et sørøstnorsk forelegg for dem. Som i andre gamle tekster fra Sørøstlandet skrives diftongen *au* ofte *ou*. Eksempler: s. 187¹¹: *koupstaðenn*, s. 280¹⁷⁻¹⁸: *orrosto loust*, s. 294²⁵: *ouðit* (En gang i B: *lous* s. 102⁶). For *g* nyttes svært ofte *gh*: s. 371²¹: *Noregh*, s. 371²⁵: *snilldar braghð*, s. 127⁴: *eighi*. (I trøndsk viser denne skrivemåten seg først omkring 1300, og er da trolig opptatt fra sørøstlandsk). Det skrives *sea* (s. 386¹⁶) for *siá* og *sealf* (s. 386³) for *sialf*. Omlydsproduktet ved virkningen av endelses-*u* på kort trykksterk *a* har foran *ð* og *ng* stundom diftongisk betegnelse: s. 27¹³: *auðrum*, s. 187¹: *ottusaung*. Også dette er karakteristisk for sørøstnorsk (jfr. Trygve Knudsen, Skriftradi-sjon og litteraturmål (Universitetsforlaget 1967), s. 19). En skrivemåte som *smo* n.pl. s. 385⁹ kan også nevnes. *u*-virkning på lang *a* — spesielt i fem. sg og n.pl. — gir i sørøstnorske kilder produktet *o* i videre utstrekning enn ellers registrert i gno. skriftstykker. A har flere eksempler på monoftongering: s. 383¹²: *Rækens vic*, s. 4¹⁷: *eghe* (for *eigi*), s. 279¹⁷: *nermær*, s. 278⁷: *pema* (denne formen forekommer også ofte i B). Vi merker oss videre reduksjon *a* > *e* i: (*til*) *Danmarker* s. 371²⁷. *e* for «klassisk» *a* i endelser har vi også i presens partisipp n. i: *markande* s. 386²⁴, og i former som komp: *licare* s. 359²⁹ og *kunnare* s. 360¹³⁻¹⁴. Her er det vel naturligst å regne med systembestemt utjamning av endelser. Av ordformer som peker mot sørøstnorsk, vil jeg nevne inf. *dregha* s. 330⁹ for *draga* (jfr. pres. pl. 1. p.: *dreghum upp* s. 124⁶), pret. *fluði* s. 348²⁷, med analogisk *u*, og pret. *sculldi* s. 187²⁹. Av (sør)østnorske pronomen-former har jeg notert: *hosso* s. 360²³⁻²⁴ (jfr. Per Nyquist Grøtvedt, Lydverket i lovhåndskrifter fra Borgartingslag 1300—1350 (Oslo 1939), s. 153) og *penn*, *þet* (vanlige i A-gruppen). Av andre enkeltformer omtaler jeg *hvatke* (for *hvárki*) brukt som konjunksjon s. 385¹² og *enn* nyttet som relativ partikkel s. 20⁷.

Endelig kan det nevnes at vi finner svarabhakti-vokalen *e* et par ganger: s. 355²⁷⁻²⁸: *fostrbræðer*, s. 353¹⁰: m.nom. sg. *acavaster*. Jfr. også: (*til*) *Danmarkr* s. 280³⁻⁴, sammenholdt med *Danmarker* s. 371²⁷ («omvendt skrivemåte»).

Også A inneholder interpolasjoner, og disse peker — liksom språkformen — mot det sørøstlige Norge som håndskriftets tilblivelsessted. Gustav Storm (Om Indskuddene i «Fagrskinna») har prøvd å gjøre det rimelig at A er «skrevet på Huseby i Onsø, hos Haftorssønnerne i den tid, da de gjorde fordringer på Borgesyssel», og han skimter, særlig i fortellingen om «hertug Guthorm» og Harald, et utslag av politisk historieskrivning.

Det faller utenfor rammen av denne studien å gi en utførlig frem-

stilling av de norske språkdragene i B og A. Jeg har til hensikt å gjøre det et annet sted. Her vil jeg bare peke på det faktum at hss. av Fgsk. er blitt lite utnyttet som kilder til norsk språkhistorie. Det henger nok sammen med at man har ansett det for sikkert at de går tilbake på en islandsk original²⁴.

Det spørsmål vi i vår forbindelse må stille oss når det gjelder språkformen i hss., er følgende: Fins det språklige særegenheter i dem som kunne stamme fra et islandsk grunnskrift? Når vi skal prøve å svare på dette spørsmålet, er det to forhold vi må ha klart for øye: 1) Fgsk. er i stor utstrekning en (forkortet) avskrift av islandske sagatekster. Det er høyst sannsynlig at forfatterens språk — enten dette nå var islandsk eller norsk — enkelte ganger har tatt farge av rettskrivningen i foreleggene. 2) De nyislandske avskriverne har også satt sitt preg på rettskrivningen — det gjelder begge hss.-gruppene, men særlig A-versjonen.

Vi vil først se på enkelte neoislandismer.

Ásgeir Jónsson skjelner oftest mellom *æ* og *æ*, men stundom anvender han *æ* for *æ*: Eks.: s. 13²³: *usæmd*, s. 14⁶: *prænda*, s. 81¹³: *læyndir*. Denne skrivemåten kan ikke stamme fra originalen, for den islandske overgangen *æ* > *æ* fant først sted omkr. 1250. Det må være Ásgeirs nyislandske uttale som slår igjennom. Vi skal ellers merke oss at B 1—2 alltid skriver *ó* for *æ*-lyden. Spor etter nyislandsk uttale har vi vel også i skrivemåten *vopn* ss. 125¹² og 262⁸⁻⁹ (jfr. s. 225²: *vapnom*). I isl. går *vá* > *vó* på 1300-tallet (*vó* > *vo* ca. 1600). Noen ganger er det foran *ng* skrevet *ei/æi*: ss. 35¹⁸ og 37⁵: *æingi*, s. 37⁵: *dreingr*. Finnur Jónsson (Indledning, s. XXV) mener at det «utvivlsomt» er Ásgeirs nyislandske uttale som kommer til uttrykk gjennom denne diftongiske betegnelsen (overgangen *e* > *ei* er registrert i isl. fra ca. 1300). Antakelig har han rett i det; det skal likevel skytes inn her at disse diftongene kunne stamme fra det norske forelegget B. I gno. ble ofte skrevet diftonger for enkeltlyd når følgende stavelse inneholder en *i* eller *e* (Seip, Norsk språkhistorie², s. 146)²⁵. Jfr. også skrivemåter som *feinghit*, *eingi*, *geingr* i trøndske diplomer (Hægstad, Gamalt Trøndermaal, s. 70). Andre spor etter nyislandsk er sporadisk i-skrivning for *y*-lyden og *ð*-skrivning for *t* i trykksvak utlyd etter vokal (det siste kan nok også delvis stamme fra det norske forelegget).

Spesiell drøfting krever svarabhaktivokalen.

Vi møter nokså ofte i B (aldri i B 1—2) en innskutt vokal *u* eller *o*:

²⁴ I Seips Paleografi, s. 65 heter det således kort og godt om NRA51: «fragment av Fagrskinna; isl. forelegg». I hans språkhistorie, s. 91 står det: «NRA51 (fra tiden 1240—63); norsk avskrift av isl. verk, forf. i Norge».

²⁵ Jfr. Fgsk. s. 517: *ræidder*, s. 12²⁰: *dræipir*, s. 58⁹: *Mæire*, s. 307³: *hvæirn*.

s. 323¹⁴: *feğursta*, s. 326⁶: *uviturlegra*, s. 243¹⁶: *tækur*, s. 249¹⁹: *sudur*, s. 145¹⁸: *fagurt*, s. 138¹¹: *goður*, s. 251¹¹: *dætor*, s. 4¹⁹: *æinn loccor*, s. 108⁷: *fostor*, s. 253⁶: *baendor*, s. 308²²: *marcaðor*. Ved «omvendt skrivemåte» fins atskillige ganger *r* for *ur* både i B og A; B: s. 83²¹: *faðr sins*, s. 68¹³: *væizlr*, s. 89³: *vikr*, s. 116⁷: *sustr hans*, s. 174¹: *skutr*; A: s. 25¹⁴: *fostrfaðr sins* s. 126¹⁶: *homlr*, s. 127⁶: *onnr*, s. 279²⁰: *fehizlr*. I B 1—2 er det stundom skrevet *r*, som så er rettet til *ur*.

Fra en gammelislandsk Fgsk.-original fra 1220-årene kan disse skrivemåtene neppe stamme; den islandske svarabhakti-vokalen *u* begynner ikke å manifestere seg i skrift før bortimot år 1300. Vi har da to muligheter tilbake: enten må innskuddsvokalen *u/o* skrives på Ásgeir Jónssons egen kappe, eller så kommer den fra et norsk forelegg.

Mot den første forklaringen kan det innvendes at vi ikke bare finner *u*, men også *o*, og at vokalharmoniske prinsipper ser ut til å ha bestemt valget av *u* eller *o*. (Bare to unntak: *goður*, *marcaðor*). Men kunne ikke denne vekslingen representere et forsøk fra Ásgeirs side på å bringe svarabhakti-vokalen inn under de samme regler som rådde ellers i forelegget for den trykksvake endingsvokalen *u/o*?²⁶

La oss så overveie den andre muligheten. Finnur Jónsson regner med at *u/o*-skrivningen er innslag fra det norske forelegget for B-avskriftene. Han viser til at vi også i andre gode norske hss., f.eks. i de norske bladene i Hauksbók, kan finne svarabhaktivokalen *u* (jfr. innledning til Fgsk.-utgaven, s. XIX). Den løsning på problemet Finnur Jónsson tenker seg, lyder i første omgang rimelig, men saken er neppe så enkel som han forestiller seg den. På den tid da det trøndske hs. B ble skrevet, møter vi de første eksempler på utskrevet svarabhakti — vokal i trøndske skrifter, og den er en *e*-lyd, ikke *u/o*. Vi skulle altså ha ventet innskuddsvokalen *e* i B. Dessuten finner vi som nevnt også i det sørøstnorske hs. A spor etter en svarabhakti-vokal *u* (ved siden av *e*, som her sikkert er et sørøstnorsk målemerke)²⁷. I tilfelle *u/o* i B og *r* for *ur* i A stammer fra et norsk hs., må de helst være reminisenser fra et eldre felles forelegg for B og A, ja, kanskje fra selve originalen²⁸.

²⁶ Det kan i denne forbindelse opplyses at Guðbrandsbiblía enkelte ganger bruker *o* som svarabhakti-vokal etter *o*: *ockor* og *ockar* *Bornum* I. Mos. 31, 16, i *giegn ockor* II. Mos. 16, 8, *oforsellder* Dan. 7, 25. Jfr. Oskar Bandle, *Die Sprache der Guðbrandsbiblía* (Bibliotheca arnamagnæana Vol. XVII. Hafniae 1956), s. 69.

²⁷ Svarabhakti-vokalen er *e*(*æ*) omkring den indre delen av Oslofjorden og nordover og *a*(*ä*) i de sydligere strøk av området (jfr. Per Nyquist Grøtvedt, *Lydverket* ... s. 153).

²⁸ Hvis Fgsk.-forfatteren ikke var islending, er det naturligst å tenke seg at han

Av de to forklaringsmulighetene som det her er gjort rede for, står den førstnevnte for meg som den enkleste og beste. Det kan føyes til at når skriveren av B 1—2 noen ganger retter *r* til *ur*, behøver det ikke komme av at han fant *r* i forelegget; det kan skyldes at han som islending var vant til å bruke «omvendt skrivemåte» *r* for *ur*.

Fins det ingen spor i B og A etter en gammelislandsk Fgsk.-original?

For å ta pergamentfragmentet først, er det intet i dette som tyder på at grunnskriftet har vært islandsk. Det materiale som bruddstykket gir, er imidlertid altfor lite til å dra noen sikker slutning av. Ser vi på avskriftene B og A, er det derimot et par detaljer i dem som ved første øyeblikk kunne synes å peke mot en islandsk original: det er en sporadisk bruk av *h* framfor *r*, *l* og *n*, og det er dagnavnene.

Både B og A sløyfer vanligvis *h*'en framfor de nevnte konsonantene. Det fins nærsagt hundrevis av eksempler på skrivning uten *h*²⁹. Men. Men enkelte ganger er den med i dikt både i B og A. I B er materialet følgende:

1. Fgsk. s. 164³⁻⁴: *hloðr hœriaða*
hofuð fremstr iafr
2. s. 255⁵⁻⁶: *er hun ferils hreina*
lunn tamda reks sunnan
3. s. 269¹⁰⁻¹¹: *remsr let a hvitar*
hlifr lanndreke drifa

I A har vi:

4. s. 127¹⁵⁻¹⁶: *Fiorð com hældr i harða*
hnitu rœyr saman drœyra
5. s. 127²¹⁻²²: *iarl vann hialms und holme*
hrið við famnes siðu

var trønder. Teorien om en trøndsk språkform i Fgsk.-originalen med svarabhakti-vokalen *e* lar seg imidlertid ikke godt forlike med teorien om at *u/o* er en reminisens fra denne originalen. Det er likevel mulig at *u/o* kunne avspeile et eldre trinn i trøndsk språkutvikling. I den eldste tiden har svarabhakti-vokalen — iallfall noen steder i landet — tatt sin farge fra den foregående vokal. (Jfr. Hægstad, Gamalt Trøndermaal, s. 91 f.). Siden har så én av disse vokalene fått overtaket i hvert målføre. *u/o* kunne være en refleks fra et tidsrom da det ennå var vakling, da *e* ennå ikke var blitt enerådende som innskuddsvokal i trøndsk.

²⁹ Finnur Jónsson finner det «mærkeligt» at *h* flere ganger er utelatt i *æitir* (Indledning, s. XXVI). Som kjent er *h* ikke sjelden sløyfet i verbet *heita* i norske skrifter, når det er brukt trykklett (jfr. D. A. Seip, Norsk språkhistorie², s. 162). I denne forbindelse kan det nevnes at *h* er satt til i framlyd foran vokal *i*: *horrasta*, s. 275²⁰. Heller ikke slik tilføyelse av *h* er ukjent i andre norske hss. (jfr. Seip, Norsk språkhistorie², s. 186).

6. s. 134¹⁻²: dyr *h*ne drottar stiore
                              drottinn und loc sottann
7. s. 189¹¹⁻¹²: *h*ringdrifr hafa
                              hofuð fræmstr iofur
8. s. 192²⁰⁻²¹: þægi sæims stafar sæghia
                              sæggiom *h*næitis æggia
9. s. 193³⁻⁴: *h*raustr þa er hæskip glæsti
                              Horða vinr or Gorðum

Dessuten skriver B ( ): UB 371, fol.) i prosa 6 ganger *h* framfor *l*: s. 587: Hlada jarl (overskrift), ss. 88⁵, 88⁸, 102³ og 102⁴: hliop. Her skal en merke seg at B 1 og B 2 (av en annen skriver, jfr. s. 102 f.) ikke har *h* i disse tilfellene.

I prosa skriver A to ganger *hrið* (ss. 294²³ og 372¹¹, men f.eks. s. 373²¹: *rið*).

Vi understreker for det første at de siterte verslinjene alle tilhører kvad av islandske skald: Sigvatr skáld, Þorleikr fagri, Þjóðólfr Arnórsson, Halldórr ókristni, Hallfröðr vandrœðaskáld og Arnórr jarlaskáld (et unntak kunne muligens Halldórr ókristni være, se s. 118). Vidare er disse diktene etter alt å dømme alle overtatt direkte fra Fgsk.'s forelegg (jfr. avsnittet om skaldediktene, s. 54 ff.). Fra den islandske Morkinskinna stammer således nr. 3, nr. 8, 9 og visstnok også nr. 2 (se s. 112). Endelig noterer vi oss at *h* i alle eksemplene unntatt nr. 6 og 8 er allittererende. Også for en norsk Fgsk. forf. ville det derfor være naturlig å beholde *h*-en i foreleggene i disse tilfellene. *h*-skrivningen i dikt-eksemplene kan altså ikke brukes som argument for en islandsk forfatter av Fgsk.

Tilbake står prosaeksemplene. H-forekomstene i B (UB 371, fol.) må høyst sannsynlig skrives på Ásgeir Jónssons egen kappe da B I-B 2 som nevnt ikke har dem (jfr. forresten også skrivemåten *d* i Hlada, som også må stamme fra Ásgeir). De to prosaeksemplene i A kunne være «nedarvet» fra Fgsk.'s forelegg, som i disse tilfellene er Mork. (Merk at det første eksemplet står i en sammensetning med egennavn som 1. ledd: s. 294²³: Orrahrið). Vel så sannsynlig er det imidlertid at de skyldes Ásgeir selv.

Vi skal så se på bruken av dagnavnene i Fgsk.

På Island ble de «hedenske» dagnavnene som kjent tidlig nesten avskaffet. Vi finner således i islandske hss. *þriði dagr*, *miðvikudagr*, *fimti dagr* og *fostudagr* for hhv. *týsdagr*, *óðinsdagr*, *þórsdagr* og *frjádagr*. For *sunnudagr* er *dróttinsdagr* den vanlige betegnelsen i islandsk. Ved siden av *mánadagr* heter det ofte *annarr dagr viku*.

I Fgsk. nyttes det vanligvis norske navn på dagene. *Tyssdaghen* står

det s. 359²⁰ hos A (lakune i B). S. 285⁶ heter det *a posdægghi* (A; lakune i B; merk også assimilasjonen *rs > ss* og skrivemåten *Tyss-*, som tyder på forkorting av vokalen og forlenging av konsonanten), s. 285²⁰, *sunnudagghinn* og s. 350²⁹: *sunnudagghen* (A; lakune i B) S. 285²⁶ og s. 368²⁵ brukes navnet *manadagghenn* (A).

S. 369⁸ anvender A imidlertid det islandske dagnavnet *miðvikudagr*. Det er rimeligvis overtatt direkte fra Mork. Det kunne også stamme fra den nyislandske avskriveren. Her skal tilføyes at det også kunne være norsk. I norske hss. forekommer (v.s.a. *óðinsdagr*) *miðvikudagr* ved kirkelig innflytelse, om enn sjeldnere enn i islandsk (alt i Gno. Hom.bok *middikudagr*). Sml. former som *mekdag*, *møkedag*, *mørke(r)dag* i norske dialekter.

Også en annen gang fram mot slutten anvender Fgsk. et islandsk dagnavn: S. 368²⁹ står det: «fyR enn þriðia daghs eftir um morgininn snimmæ» (A; lakune i B). Jón Þorkelsson (s. 164) tar dette eksemplet som et vitnesbyrd om islandsk opphav for Fgsk. Men også i dette tilfelle er det rimeligst å tro at det er overført direkte fra Mork. Det kunne også være den islandske avskriveren som hadde byttet det norske navnet om med det islandske (således Indrebø, s. 264).

Vår undersøkelse av språkformen i Fgsk. har gitt som resultat at det ikke kan påvises et eneste sikkert spor i den etter en islandsk original. De islandske språkdragene som opptrer i hss., er enten neoislandismer eller slike som høyst sannsynlig er nedarvet fra Fgsk.'s islandske forelegg. Hadde Fgsk. opprinnelig vært skrevet på islandsk, kunne vi ha ventet å finne islandske reminisenser fra originalen især i B-fragmentet og i den omhyggelig utførte B-avskriften. Avstanden i tid mellom originalen og B er som nevnt så liten at det ikke kan ligge mange mellomledd mellom dem. Det ville være merkelig om de norske avskriverne på den korte tiden hadde rukket å utslette alle islandske spor.

Kunne det tenkes at en islending hadde diktert Fgsk. til en norsk skriver? En slik arbeidsmåte kan nok stundom ha forekommet også i norrøn tid. Det er likevel én omstendighet ved Fgsk. som synes å tale mot denne teorien: Bortsett fra forkortelser og sammendrag følger verket, så langt vi kan kontrollere det, sine skriftlige kilder svært nøye. En skulle tro at en mann som dikterte, ville ha vært mer frigjort fra foreleggene enn Fgsk.-forfatteren er. (En annen sak er det at forfatteren kan ha hatt én eller flere sekretærer til å gjøre utdrag av kildene.)

Det er også en annen mulighet som bør overveies: vi kan ha å gjøre med en islending som hadde lært seg norsk rettskrivning. Også mot denne teorien kan det imidlertid rettes innvendinger selv om den naturligvis ikke

kan avvises helt: Det var ikke nødvendig for en islending på den tid å skifte fra islandsk til norsk skrift (og tale) selv om han hadde slått seg ned her i landet. Islendinger og nordmenn forstod hverandre uten vanskelighet.

Jeg har allerede (bl.a. s. 99) nevnt enkelte av Fgsk.'s skriftlige kilder. I det følgende skal jeg gi et samlet oversyn over dem. Spørsmålet om verkets forelegg er drøftet mest inngående av Gustav Indrebø i Fagerskinnastudien; min utgreiing bygger i hovedtrekkene på de resultater han kom fram til.

En av forfatterens viktigste kilder har vært Morkinskinna, men i en helt annen redaksjon enn den vi nå eier. Det har vært en eldre, særskilt tillempning av dette verket. Gustav Indrebø kaller denne eldre, opphavligere redaksjonen: «den eldste Morkinskinna» (Fagerskinna, s. 19).³⁰ Han har videre nyttet Ágrip (i en ukjent redaksjon), Sæmund Frodes (tapte) verk om kongene fra Harald Hårfagre til Magnus den gode og Eirik Oddssons Hryggjarstykki. Kapitlene om Eirik Blodøks, Håkon den gode og Håkon jarl bygger etter alt å dømme på (tapte) sagaer om disse kongene³¹ og om Ladejarlene. En viktig kilde til sagaen om Håkon jarl er dessuten Jómsvíkinga saga (i en redaksjon som på flere punkter har vært temmelig avvikende fra den bevarte). Sagaen om Olav Tryggvason er stort sett et utdrag av Odd Snorressons verk om denne kongen. Det er ikke godt å si om forfatteren har hatt tilgang til den latinske originalen og har laget en selvstendig, til dels forkortet oversettelse, eller om han har brukt en av de andre oversettelsene. For kapitlene om Olav den hellige har han hatt til rådighet en saga av samme gruppe som «Eldste saga» og «Legendariske saga» («Anten ein millomled millom E. S. og Leg. S. (M) eller Styrmes livssoge» (Indrebø)). Sigurður Nordal hevder at Styrmes Olavssaga må ha vært Fgsk.'s kilde, og Bjarni Aðalbjarnarson finner denne teorien mest sannsynlig, men han legger til at det likevel er tenkelig at Fgsk. er bygd på en «mellomsaga», som i så fall antakelig har vært et ledd mellom den mellomste sagaen og Styrmes saga (Om de norske kongers sagaer, s. 186).

Endelig har forfatteren visstnok anvendt en saga om Knut den mektige³² og muligens en eventyrsaga om Harald Hårfagre.

³⁰ At Fgsk. har skrevet av den eldste Mork., er dratt i tvil av Gustav Albeck i hans bok *Knytlinga* (Kbh. 1946), s. 59 ff. Han hevder at det motsatte like godt kan ha vært tilfelle. I min artikkel: «Om forholdet mellom Fagerskinna og Morkinskinna» (MM 1968, s. 47 ff.) prøver jeg å vise at Indrebø må ha rett.

³¹ Egils saga siterer som kjent en Hákonar saga góða (Finnur Jónssons utgave 1886—88, s. 279).

³² Også Finnur Jónsson og Bjarni Aðalbjarnarson regner med eksistensen av en

Dette er altså den samlingen av historiske skrifter som den antatte islandske forfatteren i Trøndelag må ha hatt adgang til. Som jeg tidligere har vært inne på (s. 93 og s. 99), kan jeg ikke se noe til hinder for at også en eventuell norsk historiograf på Håkon Håkonssons tid har kunnet kjenne til og skaffe seg kopier av disse verkene. De er alle arbeider som den historisk interesserte kong Håkon Håkonsson høyst sannsynlig hadde et eksemplar av i sitt bibliotek, og Fgsk.-forfatteren skrev etter alt å dømme på oppdrag fra kongen³³.

Det er forresten verdt å merke seg at de aller fleste av de omtalte foreleggene er skrevet lenge før Fgsk. (En regner som nevnt nå vanligvis med at dette verket er blitt til i 1220-årene³⁴). Vi tør derfor anta at det har vært atskillige kopier av dem i omløp på Fgsk.'s tid. Eldst er Sæmunds bok og Hryggjarstykki; den sistnevnte stammer visstnok fra midten av det 12. århundre. Ágrip dateres i alm. til ca. 1190. Forskere som Konrad Maurer, Gustav Indrebø og Bjarni Aðalbjarnarson hevder at Ágrip har benyttet sagaen om Håkon den gode som kilde; er dette riktig, må altså denne sagaen være eldre enn 1190³⁵. Avfattelsestiden for Jómsvíkinga-

særskilt Knutssaga, som kan ha vært kilde for Fgsk. Heroverfor står Sigurður Nordal som synes skeptisk overfor tanken om denne sagaens eksistens, og som ihvertfall vil hevde at Fgsk. bare kjenner den indirekte. Nordal får støtte av Albeck (jfr. Knytlinga, s. 79).

³³ Jfr. Indrebø, Fagrskinna, s. 275 ff.

³⁴ Indrebø mener at «Fgsk. er fraa 1220-aari, fraa eitt av dei aller siste av dei.» At den ikke kan være yngre, begrunner han bl.a. med at Odd AM fra ca. 1230 har lånt fra Fgsk. (Indrebø, s. 275), Bjarni Aðalbjarnarson understreker at intet taler for at Fgsk. er forfattet lenge etter 1220: «Dens slektstavler stanser nettop så tidlig at de gjør det urimelig å sette dens avfattelse til et stort senere tidspunkt. Fra *Msk.* har *Fsk.* antagelig fått setningen: «Þeirra sun var Sverkir konungr, faðir Jóans konungs». Men Joan Sverkissons efterfølger, Erik Eriksson læspe och halte, blir ikke nevnt i *Fsk.* Dennes far, kong Erik Knutsson, blir derimot nevnt; med ham slutter slektregistrene i 67. kapitel. Dette er bemerkelsesverdig, især da *Fsk.s* forfatter her ikke har latt sig nøie med å skrive av *Msk.*, men har føiet en del til på egen hånd. «Naar forfattere fyrst har umaka seg med aa auka ættetalet, kann vi gaa ut ifraa, at han har ført det heilt ned til si eigi tid», skriver Indrebø (273). Det er fristende å slutte av dette at *Fsk.* er forfattet før Erik Erikssons regjerings-tiltredelse (1222). Absolutt intet gjør dette utenkelig.» (Om de norske kongers sagaer, s. 176). Han minner i denne forbindelse også om at de slektstavler som er innskutt i B, alle stanser ved tiden 1225—30. Også dette taler for at *Fgsk.* ikke er forfattet lenge etter 1220.

³⁵ Svend Ellehøj (Studier ..., s. 243, merknad) anser det derimot «for yderst tvivlsomt, om Ágrips forf. har kendt denne kilde». Han antyder i stedet en annen mulighet: «Slægtskabet mellem Ágrips og senere norrøne værkers fremstilling af Hakon den godes historie kan bero på, at den tabte Håkonar saga har benyttet Ágrip som kilde».

saga settes vanligvis til begynnelsen av 1200-tallet eller til ca. 1200 (se Jakob Benediktsson i KHLNM). Odd Snorressons bok på latin om Olav Tryggvason er rimeligvis fullført allerede omkring 1190, og oversettelsene har nok fulgt umiddelbart etterpå (jfr. Sigurður Nordal i *Nordisk Kultur* b. VIII: B, s. 202). Odds bok har vært godt kjent; vi finner spor etter den i *Heimskringla*, *Laxdœla saga*, den største *Óláfs saga Tryggvasonar*, i *Flateyjarbók* og i *Jómsvíkingasaga* i AM 510, 4to, foruten i Fgsk. Det har sikkert eksistert flere hss. av den allerede på den tid da Fgsk. ble skrevet³⁶.

Det er også bemerkelsesverdig hvor mange av de nevnte sagaene det er som på en eller annen måte har tilknytning til det nordafjelske. Ágrip er som kjent sannsynligvis blitt forfattet av en norsk geistlig i Nidaros. Også Odds Olavssaga måtte ha en spesiell interesse for trønderne. I denne boka (og i alle andre norrøne krøniker fra slutten av det 12. årh. og seinere) møter vi den oppfatning at Norges første kongelige misjonær var Olav Tryggvason, og at Olav den hellige bare fortsatte og fullendte det verk den eldre Olav hadde begynt. Det er nylig blitt påvist hvordan denne oppfatningen er resultatet av en radikal historieforfalskning i løpet av det 12. årh. Den historiske misjonskonge Olav den hellige er skjøvet i bakgrunnen til fordel for Olav Tryggvason. Denne omvurderingen kan især lokaliseres til Trøndelag hvis befolkning i den reviderte oppfatningen kom til å spille en langt mer sympatisk rolle i den norske misjonshistorie enn den som egentlig tilkom disse viktigste motstanderne av Olav den hellige. (Jfr. Lars Lönnroth, *Studier i Olaf Tryggvasons saga* (Samlaren 1963), s. 54 ff.)

Ladejarlssagaen, Jomsvikingsagaen og sagaen om Håkon den gode måtte også appellere særskilt til trønderne. Toralv Berntsen hevder at Ladejarlssagaen for det meste har vært bygd på trøndsk tradisjon: «Traditionen er norsk, den er nøiere bestemt trøndsk, og sagaen er dermed en norsk saga, skrevet i Trøndelag. Den staar paa samme traditionsgrund som Ágrip, de kjender begge Eyvind Skaldespille (Erikssagaen har rimeligvis ogsaa bragt vers av ham), de har begge fortalt om Haa-

³⁶ Den yngste av Fgsk.s kilder er visstnok den islandske Morkinskinna. Gustav Storm regner med at denne boka er blitt forfattet mellom 1217 og 1222. Han sier: «Meget senere kan Bogen heller ikke være skrevet, da den ... er bleven benyttet af de to samtidige Forfattere af *Fagrskinna* og *Heimskringla*» (Snorre Sturlassons historieskrivning (Kbh. 1873), s. 28 f.). — Det behøver ikke være større tidsforskjell enn ett eller to år mellom Mork. og Fgsk. Antar vi at Mork. var avsluttet f.eks. år 1220, så kunne en avskrift ha nådd Fgsk.-forf. sommeren 1221, og han kunne ha fullført sitt verk i løpet av vinteren 1221/1222. (Mork. er jo kilde for den siste delen av Fgsk.). Jfr. foran s. 99.

kon den gode og trønderne.» (Fra sagn til saga (Kria 1923), s. 215 ff.). Gustav Indrebø har gjettet på Bjarne Kolbeinsson, biskop på Orknøyene 1190—1222, som en mulig forfatter av sagaen. Han var halvveis nordmann idet hans far, Kolbein Hrugá, var en høvding fra Sunnfjord, som hadde flyttet til Orknøyene. Bjarne Kolbeinsson har flere ganger vært på diplomatiske ferder i Norge, der kan han ha studert både tradisjon og topografi. Han hadde en spesiell interesse av å granske Ladejarlættens historie idet han bl.a. kunne regne seg selv i slekt med denne ætten (Indrebø, Fagrskinna, s. 298 f.)³⁷.

Når det gjelder Jómsvikingasaga, kan det nevnes at D. A. Seip har funnet norvagismer i de bevarte islandske hss. av sagaen; dette kunne tyde på, hevder han, at de ulike islandske redaksjoner nedstammer fra en norsk original fra før 1200 (Nye studier i norsk språkhistorie (Oslo 1954), s. 149—151, jfr. også M M 1957, s. 125—126, 129³⁸). Om den postulerter Håkon den godes saga har vært et norsk eller islandsk arbeid, kan det vel aldri skaffes full klarhet i, men hvis det er riktig at Ágrips forfatter har nyttet den som forelegg, må verket tidlig ha vært kjent i Trøndelag. I denne forbindelse kan det omtales at også Sæmunds skrift må være kommet til Trøndelag på et tidlig tidspunkt, for Ágrips forfatter nytter det (og Ares) som kildegrunnlag. Svend Ellehøj antar at det er abbed

³⁷ Bjarni Aðalbjarnarson mener at det ikke har lykket Indrebø å gjøre tesen om Bjarne Kolbeinsson som Ladejarlsagaens forfatter rimelig. Indrebø hadde bl.a. nyttet de grundige topografiske angivelserne i fortellingene om Atle jarl Mjove og slaget i Hjørungavåg som bevis på forfatterens lokalkjennskap. Bjarni Aðalbjarnarson hevder — med rette — at disse topografiske opplysningene like godt kan stamme fra Fgsk.-forfatteren.

Når det gjelder Berntsens argumenter, behøver de ifølge Bjarni Aðalbjarnarson ingen gjendrivelse: «Det vilde være lett å «bevise» med lignende argumenter at kongesagaene, også de hvis forfattere er kjent, var skrevet i Norge efter norske tradisjoner. Men så har ikke vært tilfelle med en eneste slik saga av samme art som *Hladajarla saga*, så vidt vites, og hvorfor skal den ha dannet en undtagelse?» (Om de norske kongers sagaer, s. 222.)

³⁸ Men P. G. Foote har påvist at denne forklaringen neppe er holdbar («Notes on some linguistic features in AM 291, 4to» i *Lingua Islandica*, Ísl. tunga I, Reykjavík 1959, s. 26—44). Han tenker seg likevel at det kan forholde seg på følgende måte med norvagismene: Det fantes en tidlig *Jvs.* (1), som tjente som kilde både for den *Jvs.* (2) som ble nyttet i Fgsk., og for den kjente *Jvs.* (3). Forskjellen mellom (2) og (3) kunne da skyldes at den ene var en norsk, den andre en islandsk «re-creation». — Jakob Benediktsson peker på at det i sagaen framheves at navngitte islendinger har brakt etterretningene om slaget i Hjørungavåg til Island. Han ser dette som et indisium for at originalen til de bevarte redaksjoner er blitt til på Island (KHL-NM).

Karl Jónsson som har formidlet kjennskapet til Sæmund og Are da han i 1185 kom til Norge for å begynne på sin Sverres saga (Studier over den ældste norrøne historieskrivning, s. 279).

Den legendariske Olavssaga (i hs. De la Gardie no. 8 fol., fra mellom 1225—1250) må høyst sannsynlig være blitt til i Nidaros. Språket i denne redaksjonen av Olavssagaen er rent trøndsk. Anne Holtsmark har ført gode grunner i marken for at den legendariske sagas umiddelbare forelegg (M) også har vært norsk (trøndsk). (Se hennes innledning til Legendarisk Olavssaga, Oslo 1956 (i Corpus Codicum Norvevicorum medii aevi).) D. A. Seip peker på at det særlig ved domkapitlet hos erkebispen har vært nødvendig å holde Olavssagaen à jour. Det har flere ganger vært bruk for nye utgaver, og han hevder, sikkert med rette, at det kan ha vært flere «mellomsagaer»³⁹. Fgsk.'s forelegg for kapitlene om Olav Haraldsson kan ha vært en slik trøndsk mellomsaga. Jeg holder denne teorien for sannsynligere enn den at forf. skulle ha nyttet Styrmes redaksjon.

Vi skal nå se litt nærmere på Fgsk.'s bruk av skaldedikt. Verket siterer helt eller delvis ikke mindre enn 271 strofer som stammer fra i alt 40 forskjellige diktere og 51 forskjellige dikt. (Til sammenligning kan opplyses at den bevarte delen av Mork. har 273 og Hkr. 613 strofer). Som nevnt i innledningen har et av hovedargumentene for Fgsk.'s islandske opphav vært at bare en islending kunne ha så grundig kjennskap til skaldediktning. Jeg pekte i den forbindelse på at drottkvættediktningen må ha vært levende i Norge ennå på den tid Fgsk. ble til, og på at det ikke kan ha vært umulig for en diktinteressert nordmann å skaffe seg kunnskaper om islandsk (og norsk) metrisk diktning. Jeg kan tenke meg at det fins dem som ikke har prinsipielle innvendinger mot disse generelle betraktningene, men som likevel holder det for usannsynlig at en nordmann skulle kunne erverve en så omfattende og inngående viten om skaldekunsten som Fgsk.-forfatteren: når det i skriftlige kilder fra denne tiden tales om kvedekyndige menn, er det jo tross alt alltid islendinger og især islandske skalder som nevnes.

Her må det imidlertid fremheves at den største delen av strofene i Fgsk. etter alt å dømme har vandret inn direkte fra dens skriftlige forelegg. Særlig opplysende er en sammenligning mellom Fgsk. og Mork. på dette punktet. Ikke mindre enn 88 hele og halve strofer i Mork. møter vi igjen i Fgsk. og da som oftest i den samme rekkefølge og i de samme omgivelser som i forelegget. Minst 9 av de skaldene som er representert med dikt i

³⁹ Den legendariske Olavssaga og Fagrskinna (Oslo 1929), s. 14.

Mork., kan Fgsk. for alt vi vet, bare ha kjent til indirekte gjennom dette verket. Det gjelder *Ívarr Ingimundarson* (Mork. siterer to strofer av ham ss. 408 og 414, Fgsk. de samme ss. 341 og 346), Þorkell hamarskáld (Fgsk. to strofer ss. 311 og 318, jfr. Mork. ss. 299 og 319), *Grani skáld* (Fgsk. 1 strofe s. 252, jfr. Mork. s. 158), *Oddr Kirkinaskáld* (Fgsk. 1 strofe s. 248, jfr. Mork. s. 147), *Bólverkr Arnórsson* (Fgsk. 3 strofer ss. 217, 243 og 251, jfr. Mork. ss. 58, 97 og 156), *Þórarinn Skeggjason* (en halvstrofe s. 229, jfr. samme halvstrofe Mork. s. 83), *Stúfr Þórðarson* (hele strofer ss. 226, 227 i Fgsk., halve strofer ss. 232, 253, 256, en hel strofe s. 291 f., jfr. Mork. tilsvarende ss. 78 f., 87, 160, 163 og 291), *Arnórr jarlaskáld* (i Fgsk. hele og halve strofer ss. 192, 194, 202, 212, 214, 215 f., 292, 293, 307, jfr. tilsvarende i Mork. ss. 19, 21, 34, 46 f., 50, 51, 52, 277 f., og 290), *Steinn Herðisarson* (hele og halve strofer i Fgsk. ss. 267, 268, 269 f., 284 f., 302 f., 303, 304 f., Mork. tilsvarende ss. 208 f., 211, 268, 286 f., 287 og 288 f.).

I enkelte tilfelle der Fgsk. siterer flere strofer enn Mork., er det mest rimelig å anta at disse har vært med i forelegget, men er blitt sløyfet av en avskriver. Et eksempel: *Þorleikr fagri* er representert med de samme strofer i Fgsk. og Mork. unntatt ett sted: s. 254 f. i Fgsk. siteres 4 strofer av denne skalden, mens Mork. på tilsvarende sted (s. 161 f.) bare har med de to første.

Stundom forhindrer lakuner i Mork. oss fra å konstatere om de to sagakompilasjonene har hatt nøyaktig de samme strofesitater. Eksempelvis er det lakune på et sted der Fgsk. siterer en halvstrofe av *Einarr Skúlason* (Fgsk. s. 357). Da Fgsk. og Mork. overalt ellers svarer nøye til hverandre når det gjelder sitater fra denne skaldens dikt (jfr. Fgsk. ss. 340, 345 f. og 354 f., Mork. ss. 401, 402 f. og 458 f.), er det naturlig å regne med at også denne halvstrofen opprinnelig har stått i Mork.

Også viser i Mork. av ikke navngitte diktere går igjen i Fgsk. (jfr. denne ss. 257, 283 og 321 (en kviddling), Mork. ss. 164, 266 og 328).

En sammenligning mellom Fgsk. og Olav den helliges saga (representert ved den legendariske Olavssagaen i Keyser og Ungers utgave, Chria 1849) viser det samme forhold som ved Fgsk. — Mork.: en mengde av strofene i Olavssagaen møter vi igjen i samme innramming i Fgsk. (jfr. Fgsk. ss. 141, 142, 150, 161, 162 f., 164, 165, 167, 169, 171, 175, 177, 182, Olavssagaen ss. 8, 10, 20, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 67).

I visse tilfelle der Indrebø regner med at Fgsk.-forfatteren har sine diktkunnskaper fra muntlig tradisjon, er jeg mest tilbøyelig til å tro at han har hatt skriftlige forelegg. Det gjelder bl.a. 3 strofer av *Torveinar*, som siteres i forbindelse med ættetavlen til Rude-jarlene og sagnet om deres slektskap med Møre-jarlene og Orknøy-jarlene (Fgsk. s. 296 ff.).

Strofene står ikke i Mork. Jeg antar at forfatteren kan bygge på en skrevet påttr der disse strofene var sitert. (Jfr. også Svend Ellehøj, *Studier over den ældste norrøne historiskrivning*, s. 165 f.).

Indrebø har s. 242 f. i sin *Fagrskinnastudie* gitt en oversikt over de skaldestrofene som bare er bevart i *Fgsk.* Det er: 14 strofer av Haraldskvedet (*Fgsk.* s. 6 ff.), en kvidling av Gunhild kongemor (s. 25), Eiriksmål på 10 linjer nær (s. 28 ff.), en lausavisa av kong Håkon den gode (s. 40), en lausavisa og et halvvers av Øyvind Skaldespiller (hhv. s. 40 og s. 79), en vise av Glum Geirason (s. 56) og et halvvers av ham (s. 66), 6 vers og halvvers av Einar Skålaglam (s. 68 ff.), et halvvers av Tord Kolbeinsson (s. 106), et vers av Hallfred Vandrædaskald (s. 133), et halvvers av Sighvat (s. 153), 2 strofer av Torleik Fagre (s. 255). En betydelig del av disse strofene stammer fra norske skaldere. Det gjelder Haraldskvedet og lausvisene av Håkon den gode og Øyvind Skaldespiller, og det gjelder sannsynligvis også Eiriksmål (jfr. Finnur Jónsson, *Litt. hist.* 2I, s. 447 og Anne Holtmark, merknad s. 198 i *Paasches litteraturhistorie*). Av dette tør vi kanskje slutte at forfatteren har hatt ekstra godt kjennskap til gammel norsk skaldediktning og vært interessert i å bevare den, noe som ville være svært naturlig hvis han var nordmann.

Av skaldene som siteres i *Fgsk.*, er forresten foruten de allerede nevnte også flere andre norske: vi har dikt av Hårek fra Tjøtta, kong Olav den hellige, kong Harald Hardråde og av kong Magnus Barfot. Ved noen av skaldene i *Fgsk.* kjenner vi ikke deres nasjonalitet: det gjelder Eyjólfur Dáðaskáld, Halldórr ókristni, Bjarni Gullbráarskáld, Oddr Kirkinaskáld, Grani, Þorkell Þórðarson, og Halldórr skvaldri. Det er ikke utenkelig at noen av disse har vært norske.

Ikke bare når det gjelder kunnskaper om skaldediktene, men også når det dreier seg om den praktiske utnytting av dem i historieskrivningens tjeneste og om forståelse av deres kildeverdi, står *Fgsk.* på et så avansert nivå at mange sikkert bare kan tenke seg som forfatter en mann som var fortrolig med den islandske skaldetradisjonen fra oppveksten av. Men også på dette feltet kan foreleggene, og da først og fremst *Morkinskinna*, gi mye av forklaringen på forfatterens innsikt.

For *Mork.*-forfatteren er skaldekvadene det beste beviset for at et utsagn er sant. Han kjenner det betryggende når han har vers som kan støtte fremstillingen. Om dette vitner uttalelser som: «Hier visar til þess jafnan j kuedskapnum ath Magnus konungr og aller hans menn kollodu Suein jall ...» (*Mork.* s. 51¹⁷ ff.; sagt om et vers av Tjodolv Arnorrson) og: «oc til þess at þetta se eigi logit. þa segir ArnoR sva i. skalld.» (*Mork.* s. 290¹⁻²).

På enda sikrere grunn føler han seg naturligvis når han kan sitere flere kvad som forteller entydig det samme om en hending: «I þessom .ii. drapom Harallz oc morgvm oðrom hans qvepum er getit þesa stovirkis. oc eigi þarf orð at gera hia því at sialfan Griccia konvng blindaði hann. iaþn vel metti nefna til þess greifa einnhvernn e. hertoga ef þat þøtti sannara. en iollom qvepom Harrallz konvngs s. þetta eina lvnd.» (Mork. s. 847¹²).

En garanti for kvadenes pålitelighet er det også, mener han, om de er diktet samtidig med begivenhetene og ført fram for hovedpersonen selv: «Er mikil saga fra Haralldi konunge j kuædi sett þau er honum samtida uoru vm hann kuodin og færdu honum sialfum þeir sem ortu.» (Mork. s. 170¹³⁻¹⁶).

Fgsk.-forfatteren må ha lagt vekt på disse utsagnene og lært av dem. De tre første siterer han omtrent ordrett (Fgsk. s. 213¹⁷⁻¹⁸, s. 307¹⁻² og s. 230¹⁻¹¹). Han tar også med den fjerde uttalelsen med unntak av setningen: «þau er honum samtida uoru um hann kuodin» (Fgsk. s. 263²⁻⁴). Til gjengjeld presiserer han et annet sted i en original merknad betydningen av at skalden har vært øyenvitne, og at kvadet er laget mens han ennå hadde hendingene i friskt minne. Det er i Olav den helliges saga i forbindelse med siteringen av Sighvats Nesjavísur: «Her gat þess at þa varo þesse tíðendi ny orðen er kvæðet var ort. oc sa orte sialfr er i var barðaganom». (Fgsk. s. 152¹⁻³).

Etter at vi nå har diskutert Fgsk.-originalens språkform og gjort rede for dens skriftlige kilder, høver det å ta opp til drøfting spørsmålet om verkets stil kan bidra til å løse forfatterproblemet.

Sagastilen slik vi møter den i sin mest typiske form i f.eks. Víga-Glúms saga, Egils saga eller i Heimskringla, er jo et særlandsisk fenomen. Den skiller seg tydelig fra stilen i f.eks. Ágrip eller de norske oversatte sagaer. En skulle tro at bare en islending som gjennom sagalesning fra tidlig alder av hadde «absorbere» den helt, kunne mestre den til fullkommenhet. Spørsmålet er: Viser Fgsk. en så utpreget sagastil at vi av den grunn må erklære forfatteren for islending?

Før vi prøver å svare på dette, er det særlig ett forhold vi må overveie: Hvilket utviklingstrinn stod sagastilen på i 1220-årene? Det har som kjent vært antatt at Snorre kan ha hatt mye å si for framveksten av den klassiske sagastil⁴⁰. Det meste av hans verk faller imidlertid i tiden etter at Fgsk. er forfattet. Det ville derfor med god grunn kunne hevdes at Fgsk. er skrevet for tidlig til at vi kan vente å finne en fullt utbygd saga-

⁴⁰ Jfr. Sigurður Nordal i Nordisk Kultur VIII: B, s. 223.

stil i den. Mot dette kan det innvendes at vi møter en ypperlig beretterkunst også i verker som visstnok er eldre enn Fgsk., f.eks. i flere gamle þættir⁴¹ og i deler av Jómsvíkingasaga, Orkneyingasaga og Færeyingasaga. Forholdet er antakelig det at den mer bevisste forfining og avsliping av sagastilen først kommer som en følge av Snorres innsats, men at alle de elementer som til sammen utgjør denne særpregede stilarten, har vært til stede også i eldre islandsk sagalitteratur. Selv om Fgsk.-forfatteren ikke hadde Snorre å gå i lære hos, har det likevel vært andre sagaforfattere han kunne bruke som forbilde.

Det har ofte vært pekt på at Fgsk.s stil er nokså ujevn. Dette henger sammen med at forfatteren i regelen er lite frigjort fra målføringen i foreleggene.

Hvor nøye han kan følge forelegget, har vi et godt eksempel på i stykket om islendingene (sitert foran s. 94). Her slår Mork.'s stil tydelig igjennom. Til sammenligning kan vi sitere et stykke av Olav Tryggvasons saga (Fgsk. s. 112⁶—113³): Olafur konongr hafðe oc vannda mikinn. faðer hans var af lifi tækinn. oc allt hans ríki hærtækít. oc hann veret í utlægð fra frendom sinum oc oðalum fra barnæsko. Bœndr hafðu mikít traust at bioða kononge oc fiolmenní. en hann hafðe at fa þeim í mote virðilegan hofðingia oc fullcomenn í allre spækt. oc atte hann oft um vannt at raða oc þo iamnan væl or raðet. oc dro þetta saman þeira samþykki oc toco Olaf til konongs a Æyra þingi. en hann svarðe þeim log í mote. þeir bunndu þat fast at hvarer tvæggiu skylldu væita aðrum styrk til allra vegsamlegra luta. þa for Olafur konongr ivir Noreg. oc lagðe undir sec allt norðan fra lannda mære og suðr til Danmarcar. Hann gierðez maðr ríkr oc gafugr. oc hafðe mikít starf oc morg vanndræðe. meðann hann var konongr ifir Norege. hann hellt fyrstr Noregs kononga retta tru til Guðs. oc af hans stiorn oc ríki var allt Noregs vældi cristnat. — Mens vi i avsnittet om islendingene ikke finner noen retorisk utsmykking, er det atskillig av slikt i passasjen fra Olavs-sagaen: mikít traust ... ok fiolmenní, virðilegan hofðingia oc fullcomenn í allre spækt, mikít starf oc morg vanndræðe, stiorn oc ríki. Vi hører et tydelig ekko av Odd munks preste-stil.

Det fins partier i Fgsk. der stil og karakteriseringskunst står på høyde med det beste i ættesagaene. Det gjelder særlig sidene 58—68 (om hopehavet mellom Håkon jarl, danskekongen, Gullharald og Harald Gråfell).

⁴¹ Mange av tættene i Mork. viser alderdommelige språkdrag. De er sannsynligvis avskrifter etter forelegg som stammer fra det 12. århundre. I enkelte av disse tættene finner vi mange av sagastilens karakteristiske stiltrekk fullt utviklet.

Men etter alt å dømme er det heller ikke her forfatterens personlige stil-
tone vi har med å gjøre, men foreleggets (Ladejarlssagaen; jfr. Indrebø,
Fagrskinna, s. 149).

Nå er det ikke alltid at Fgsk.-forfatteren følger forelegget så slavisk som
vi kunne få inntrykk av etter eksemplene i det foregående. Som nevnt
tidligere forkorter han ofte og drar sammen sine kilder. Best kan vi stu-
dere denne fremgangsmåten ved å sammenligne Fgsk. med Mork. Han
gjengir stundom bare hovedtrekkene i handlingen; ofte sløyfer han set-
ningsledd som liten eller ingen rolle spiller innholdsmessig. Eks. Mork.
s. 263¹⁻³: S. konvngr toc vel við honom oc bavþ honom til sin oc taca af
ser rici nacqvæt þar i Danmorc; Fgsk. s. 280⁵⁻⁶: Svæinn konongr bauð
hanom at taca af ser riki i Danmarku. Av og til må han omforme perioden
for å få den kortere. Eks. Mork. s. 22^{37 ff.}: foru þar fram eidar .xij. med
Magnusi konunge og adrir .xij. med Knute konunge og var so fyrir
skilith ath þeir aller hofdingiar er eida soru skylldu ...; Fgsk. s. 196²¹—
197¹: .XII. hinir rikastu menn af hvarotvæggia rikinu svoro æiða.

Stilen blir stundom mer margfull og *soguligr* gjennom forkortingene og
forenklingen. Men noen steder kan fortellingen være så sterkt sammen-
dratt og med så liten omhu for språket at det blir en klosset, springende
og ugrei oppregning. Eks. Fgsk. s. 348^{12 ff.}: I þenna tima com Æiríkr
æimune sunnan af Danmorcu oc Magnus hinn blinde með hanum. oc
hofðu cergrynne liðs. þeir heldo liðino til Tunbærgs. þer stoð a mot þeim
Ormr Daghssun oc naðo þeir æi uppgongu. þeðann helldo þeir inn til
Oslo. þer var firir þiostolfr Olasun. þer laust Þiostolfr Askel með brodde
stambua Æiríks þa for skrin hins hælgha Hallvarz upp a Rouma riki til
Fors oc var þer þria manoða þa brænde Æiríkr allann Aslo bæ oc Hallvars
kirkiu. þa com Þiostolfr ovan af Rauma Riki meðr liðe miklu. oc naðe
Æiríkr æighi uppgongu firir samnaðe lanzmanna....

Det er tydelig at det har vært om å gjøre for forfatteren å få gjengitt
mest mulig av innholdet med så få ord som mulig. For det stilistiske har
han ikke hatt særlig tanke.

Skal vi få et begrep om forfatterens «private» stil, må vi derfor gå til
de tekststeder som det ikke kan spores noe skriftlig forelegg for. Vi kan
også studere personlige merknader han av og til skyter inn.

Det viser seg at i stykker som sannsynligvis står helt for hans egen
regning, fins det ofte et nokså sterkt retorisk innslag i stilen med allitera-
sjon, parallellismer av forskjellig slag og antiteser. Jfr. f.eks. innledningen
til sagaen om Harald Hårfagre (Fgsk. s. 5^{15 ff.})⁴²: hann var þa cesco maðr

⁴² Jfr. foran, s. 112.

at vætra tale en fullkomenn til mannanar allrar þæirrar er kurteisum kononge byriaðe at hafa... Hann var spæki maðr mikill oc langsyn oc agiarn. her með styrði hann hamingiu oc firir ætlan. at hann scylldi vera ifirmaðr Norðmanna rikis er af hans ætt hæfir tignaz þat lannd her til oc sva man vera iamnan. Hanum þyddust gamler mann með spæki raðom oc asio firir ætlanar. vngir drengir oc rœysti menn girndust til hans firir sacar virðilegra fegiafa oc hirðpryði...; s. 11^{7 ff.}; Hann tignaðu i sinni fylgð oc firir gongu kappar hans er varo sva agiarnar oc uræddir at þær varðu andværða fylking i orrostu...; jfr. også s. 59²⁻³: bæðe með openberom raðom oc læynilegom velom (det siste sitatet er hentet fra en karakteristikk av Håkon jarl, som delvis ser ut til å være forfatterens egen).

«Lærde» grammatiskonstruksjoner forekommer også i de fleste av de stykkene som sannsynligvis stammer fra forfatteren selv. Eksempler: S. 19¹⁻²: gullduz skattar...; s. 26¹⁰⁻¹¹: ofriki oc ulog er a lagðust við lannz buit (refleksive verber med passiv tyding), s. 75²¹⁻²²: at senom þessom iartegnom, s. 183¹⁵⁻¹⁶: at augnsiandum allum Þrœndom, s. 26¹²⁻¹³: at hon væri þess valdande. I ordforrådet kan vi på slike steder høre gjenklang fra kirkelige og lærde skrifter: *opinberr* s. 59², *mæðelega oc harmulega* s. 60¹¹.

Vi kan med nokså stor sikkerhet slå fast at Fgsk.-forfatterens personlige stil har vært temmelig ulik den klassiske sagastil. Hans stilideal har nærmest vært den retoriske kunstprosa⁴³. En slik stil kan vi finne både hos nordmenn og islendinger⁴⁴. Stilen i Fgsk. kan med andre ord ikke gi oss noen pekepinn om forfatterens nasjonalitet.

Resymé og konklusjon

Den direkte impuls til denne studien gav runefunnene på Bryggen i Bergen. De må få konsekvenser for oppfatningen av høgmellomalderens litterære liv i Norge. Bl.a. viser de at skaldediktingen på 12- og 1300-tallet ikke, som tidliger antatt, var et særlandsisk fenomen, men fullt levende også i Norge, og de gjør det berettiget å dra den slutning at Norge og Island i større grad enn man tidligere mente, må ha hatt et felles litterært miljø et langt stykke ut i mellomalderen.

⁴³ Gjennom en grundig sømfaring av stilen i Fgsk. ville en sannsynligvis kunne få et temmelig klart bilde av foreleggenes stil og dermed kunne skille ut med større sikkerhet det som skriver seg fra Fgsk.-forfatteren selv. En slik undersøkelse ville også gi et viktig bidrag til kongesaga-stilens utviklingshistorie.

⁴⁴ Fgsk.-forfatterens stil har vel ikke vært ulik stilen i f.eks. det norske Ágrip eller den islandske Fóstbrœðrasaga.

I lys av denne nye innsikten var det nærliggende å ta opp spørsmålet om Fgsk.-forfatterens nasjonalitet til drøfting. Trass i at det hersker enighet om at Fgsk. er blitt til i Trøndelag, om at forfatteren viser utpreget trøndske sympatier, og om at de nyislandske avskriftene av verket går tilbake på norske hss., mener alle at det må være skrevet av en islending. En vesentlig rolle i begrunnelsen for denne oppfatningen spiller nettopp det kjennskap til islandske skaldekvad (og sagaer) forfatteren legger for dagen, et kjennskap man ikke kunne forestille seg hos en nordmann på 1200-tallet.

Vi har gransket de sidene ved Fgsk. som kan være relevante for nasjonalitetsproblemet: tilblivelsesstedet, forfatterens «forhold» til Island og islendingene, språkformen, kildegrunnlaget, stilen osv. Resultatet av undersøkelsen kan sammenfattes i følgende ord: det er mest sannsynlig at forfatteren var nordmann — trønder.

Hvem var så denne forfatteren? Å lete etter en bestemt person i datiden, som vi med en viss grad av sannsynlighet kunne knytte forfatterskapet til, ville være ørkesløst.⁴⁵ Men vi kan iallfall få noen opplysninger om ham ut fra verket selv: Han må etter alt å dømme ha hørt hjemme i kretsen rundt Håkon Håkonsson. Verket er som nevnt visstnok skrevet på oppfordring av denne, og det ligger nærmest å tro at det er i kongens bibliotek han har funnet samlingen av verker om norsk historie. At han har kunnet fransk, tyder også på at han vanket i hoffkretser (jfr. foran s. 93). Fransk må ha vært på mote i kongsgården etter at ridderromanene var blitt så populære. Han har sikkert vært kyndig i latin (jfr. avsnittet om stilen), og hans ordforråd har som nevnt enkelte ganger gjenklang fra kirkelige skrifter. En skulle derfor tro at han har tilhørt den geistlige stand. Dette er likevel slett ikke sikkert. Han gir nemlig kirkehistorien en forsvinnende liten plass i sin bok, og selv om han nok har vært en rett-troende kristen, tar han aldri noe spesielt kristelig standpunkt eller dømmer folk etter den innstilling de har til kristendommen. Det fins visse antydninger i verkets tekst som kan tolkes slik at han snarere har tilhørt det verdslige aristokratiet. Han taler nemlig litt nedlatende om allmuen

⁴⁵ Som nevnt s. 2 foreslo Finnur Jónsson Óláfr Þórðarson hvítaskáld som forfatter av Fgsk. Olav var en god skald med store kunnskaper, og vi vet at han oppholdt seg en tid i Norge. Men vi kjenner også til at han besøkte Danmark. I 1240—41 var han hos kong Valdemar Seier «ok nam at honum marga fræði, ok hafði hann margar ágætligar frásagnir frá honum». (Jfr. Sigurður Nordal i Nordisk Kultur VIII: B, s. 226). Olav stod tydeligvis i et vennskapelig forhold til danskene. Hvordan skal vi så forklare at Fgsk. er gjennomsyret av en antidansk tendens? Det sier Finnur Jónsson intet om.

(jfr. Indrebø, Fagrskinna, s. 278, merknad 1). Noen eksempler: Når han skal spotte over Eirik-sønnes gjerrighet, sier han at de gjemte godset sitt i jorda «sem smabœndr (Fgsk. s. 53¹⁹⁻²⁰). Med tydelig skadefryd forteller han at «bœndr runnu með byrðar a marker» for Eirik jarl (Fgsk. s. 136²¹—137¹).

I Mork. s. 22 berettes det at «bœndr or huortueggiu rikenu» samlet seg og stiftet fred mellom kong Magnus den gode og Hordeknut. Fgsk.-forfatteren har ikke hatt tiltro til bøndene. Han lar istedet «hinir bæztu menn af hvartvæggia liði» få i stand forlik (Fgsk., s. 196⁵⁻⁶). I Mork. s. 54 heter det at da kong Hordeknut døde, tok høvdingene og hele allmuen Jatvard til konge. Fgsk. synes det får klare seg med høvdingene og sløyfer «hele allmuen» (Fgsk., s. 204¹⁸⁻¹⁹).

Fgsk.-forfatteren har gjort en viktig innsats i norrøn kongesagaskrivning. Verket gir — bortsett fra Heimskringla — den fyldigste framstilling av tiden fra og med Halvdan Svarte til 1177. Det har også reddet verdifulle skaldedikt og muntlige tradisjoner (særlig trøndske og nordnorske) fra å gå tapt.

Selv om Fgsk. kunstnerisk ikke står særlig høgt, representerer den på mange andre måter et framskritt i forhold til tidligere kongesagaskrivning. Den er fastere komponert enn de fleste av forgjengerne. Forfatteren har sin styrke i å holde fast ved visse hovedtanker gjennom hele verket. Han er stort sett mer kritisk enn tidligere sagaskrivere. Hvor kildene divergerer, og han ikke kan være sikker på hva som er rett, der utelater han like godt alt sammen. Selv om han stundom søker overnaturlige årsaker når han skal forklare hvorfor det går slik eller slik, er han langt mer forsiktig enn forgjengerne, særlig Ágrip, Jómsvíkingasaga, Odds Olav Tryggvasons saga og sagaen om Olav den hellige, med å dra inn det overnaturlige. Fgsk. betyr også et framskritt i å tolke skaldekvadene og bruke dem til kritikk av eldre (oppskrevne eller ikke oppskrevne) sagn.

Sannsynligvis har Fgsk. vært en av Snorres kilder til Heimskringla⁴⁶.

Jeg har i det foregående prøvd å vise at svært mye taler for at Fgsk. representerer et norsk innslag i den norrøne kongesagalitteraturen. Kanskje er det slik at også enkelte andre anonyme historiske verker, f.eks. noen av Fgsk.'s forelegg, kan være norske. Vi bør iallfall i sterkere grad enn det hittil har vært gjort, regne med en slik mulighet.

⁴⁶ Jfr. Sigurður Nordal i Nordisk Kultur VIII: B, s. 211 f.

REIDAR ASTÅS

Noen bemerkninger om norrøne bibelfragmenter

I

I 1956 kom det tjuende og siste bindet i serien *Corpus Codicum Islandicorum Medii Aevi* med en faksimileutgave av AM 227 fol., *Stjórn*. Professor D. A. Seip har skrevet innledning til utgaven, og her regner han opp en rekke fragmenter av norrøne bibeloversettelser, både av *Stjórn* og andre. Opplysningene er knappe, og er bare ment å tjene som en oversikt over det håndskriftmaterialet som stammer fra norrøne bibeloversettelser.

Da det finnes en del materiale som Seip ikke har tatt med, og da dessuten innholdet i fragmentene ikke er blitt så nøye registret som ønskelig for alles vedkommende, kan det være på sin plass med noen utfyllende bemerkninger.

Det faller naturlig å begynne med det materialet som ikke er nevnt hos Seip.

Vi har for det første *AM 617, 4°*. Det er et tospaltet pergamenthåndskrift 25.5 × 19 cm. Det har i alt 135 blad. Kålund tidfester det til det 16. århundres siste halvdel.¹ Westergård-Nielsen setter det til tiåret 1560–70.² Han har benyttet siste del av det i sin utgave av Gissur Einarssons bibeloversettelse, og har beskrevet håndskriftet nokså nøye. Bl. 1–81va inneholder 1.–2. Samuelsbok og 1.–2. Kongebok. Teksten er *Stjórn*-tekst og svarer til Ungers utgave s. 427–654.³ Dernest følger fortellingen om Samson og Dalila på bl. 81va–85ra. Stoffet er hentet fra Dommernes bok kap. 13–16, og svarer til *Stjórn* (Ungers utgave) s. 409–420. Resten av håndskriftet fortsetter så med Jobs bok, Jesus

¹ Katalog over Den arnamagnæanske håndskriftsamling. Andet bind. Kbh. 1894. S. 30.

² Chr. Westergård-Nielsen: *To bibelske visdomsbøger* (*Bibliotheca Arnamagnæana XVI*), Kbh. 1957, s. 55.

³ C. R. Unger: *Stjórn*. Gammelnorsk bibelhistorie. Chra. 1862.

Siraks sønns visdom og Salomos ordspråk, alt i Gissur Einarssons oversettelse.

Språkformen i AM 617, 4° er ifølge både Westergård-Nielsen og Páll Eggert Ólason islandsk, og det er iflg. Westergård-Nielsen skrevet av biskop Gisli Jónsson i Skálholt.⁴

Dernest må vi nevne *AM 335*, 4° bl. 11r—14v. Håndskriftet er av pergament 22.5 × 15.5 cm, og tidfestes av Kålund til ca. 1400.⁵ Teksten på de foregående bladene i håndskriftet er Sturlaugs saga starfsama. Umiddelbart etter sagaen, med bare ny linje som markering, kommer så (side 11r, linje 10ff.) den teksten som interesserer oss. Den bærer den seinere tilføyde overskriften «Um Samson». Stykket strekker seg over ca. 8 sider og inneholder *Stjórn* (Ungers utg.) s. 409₇—420₅, i Bibelen Dommernes bok kap. 13₂—16. Teksten inneholder altså samme Samson-fortellingen som AM 614, 4°. Det finnes ingen opprinnelige overskrifter over avsnittene.

Etter variantapparatet hos Unger å dømme synes håndskriftets tekst stort sett å følge AM 226 fol. der dette håndskriftets tekst avviker fra AM 227 fol., men med visse mindre avvik. Det ser ut som om AM 335, 4° forkorter teksten litt her og der. Således har ikke AM 335, 4° et tillegg som AM 226 fol. har i Dom 16₂₉, og som også mangler i Vulgata.⁶ Litt forandring i ordstillingen her og der finnes også. En sammenligning mellom litt av AM 335, 4°s tekst og Ungers *Stjórn*-tekst viser godt tendensen:

AM 335 4°:

Ek mun bera upp
fyrir ydr eina litils
hattar gatu.
en ef þeir getid
ei leyst þa sko þer
gefa mer kyrntla ok
skyrtna. En ef þer
getid gatu mina
leyst þa mun ek gefa
ydr xxx linkleda ok

Stjórn (Ungers tekst):

Ek man bera vpp
fyrir ydr eina litils
hattar gatu.
enn ef þer getit
leyst innan þessa
fiogurra daga sem
veizlan stendr þa
man ek gefa ydr linkleda
ok sva marga
kyrntla. enn ef þer

⁴ Westergård-Nielsen, op. cit. s. 62.

⁵ Katalog over Den arnamagnæanske håndskriftsamling. Første bind. Kbh. 1889. S. 574.

⁶ «enn bad sveininn skyndiliga vt ganga er honum hafdi fylgt.» Unger: *Stjórn*, Chra. 1862, s. 419, anm. 3. Sml. også Fortale s. XV.

sva marga kyrtla.

getit eigi gatu mina
leyst sua at mer liki
þa skulu þer gefa mer
skyrtna ok kyrtla.

Seip nevner i innledningen til AM 227 fol. bare ett yngre papirhåndskrift til Stjórn, nemlig Oslo UB 1 fol., skrevet på Island i året 1764.⁷

I tillegg til dette håndskriftet vil vi her få nevne følgende papiravskrifter av Stjórn-tekster:

1. En folio papiravskrift på i alt 1299 sider, fra det 18. årh. Denne inneholder a) Stjórn, b) Romverja sogur, c) Alexanders saga, d) Gyðinga saga.⁸
2. En papiravskrift i folio, 33.5 × 21 cm, skrevet på Island året 1765. Håndskriftet er på i alt III + 445 bl., og bl. 1–435 inneholder Stjórn-tekst. Det er en avskrift etter Eggert Olafssons Stjórn-eksemplar.⁹
3. Papiravskrift i folio, 29.4 × 19.5 cm. Håndskriftet inneholdt opprinnelig 543 bl., men bare II + 272 bl. er nå i behold. Innholdet er Stjórn-tekst, skrevet av Markus Snæbjarnarson ca. 1770.¹⁰
4. Papiravskrift i 4°, 20 × 16.2 cm. 3 bind. Foruten Stjórn er også Romverja sögur og Alexanders saga med. Avskriften er utført av konrektor Halldor Hjálmarsson etter AM 226 fol.¹¹
5. Papiravskrift i 4°, 21.2 × 17.2 cm, skrevet ca. 1840 av Sveinbjörn Egilsson. I alt inneholder håndskriftet 134 blad som omfatter første del av Stjórn.¹²
6. Papiravskrift i 4°, 20.3 × 16 cm, II + 316 blad, skrevet ca. 1730 av «síra Jon Helgason á Hvanneyri í Siglufirdi».¹³

⁷ D. A. Seip: Introduction, Stjórn AM 227 fol. (Corpus Codicum Islandicorum Medii Aevi, vol. XX), Cph. 1957, s. 11. Dette er det samme papirhåndskriftet som Unger nevner i innledningen til sin Stjórn-utgave, og som han delvis benyttet sig av. Jfr. Unger: Stjórn, Chra. 1862, Fortale s. XI og XIV.

⁸ Nr. 138 i O. Skulerud: Catalogue of Norse Manuscripts in Edinburgh, Dublin and Manchester. Kra. 1919, s. 42.

⁹ Lbs. 33 fol. i Páll Eggert Ólason: Skrá um handritasöfn Landsbókasafnsins I, Rkj. 1918, s. 21.

¹⁰ Lbs. 356 fol., ibid. s. 114.

¹¹ Lbs. 371–373, 4to, ibid. s. 223–224.

¹² Lbs. 458, 4to, ibid. s. 246.

¹³ Lbs. 801, 4to, ibid. s. 354.

7. Papiravskrift i 4°, 20 × 16.2 cm, i alt 213 blad, skrevet i siste del av det 17. årh. Blad 1—142 inneholder et utdrag av Stjórn, ellers er innholdet nokså forskjellig.¹⁴

Dernest må vi nevne fire fragmenter som Seip har med i sin oversikt, og som inneholder Stjórn-tekst.

1. *Thott 2099, 4°, forsatsblad*. Seip sier om denne teksten at den «corresponds to Unger's edition p. 471—72».¹⁵ Nøyaktigere kan vi si at bladets r-side gjengir den teksten som finnes i Ungers Stjórn-utgave s. 470₁₉—471₁₅. I Bibelen svarer dette til 1. Sam. 19_{17b}—20_{3a}. På v-siden inneholder bladet et stykke Stjórn-tekst som finnes i Ungers utgave s. 472₉₋₃₅, svarende til 1. Sam. 20_{13b-26}.

Som vi ser av dette, er det nesten en side i Ungers utgave mellom der håndskriftets tekst slutter på r-siden og der den begynner på v-siden. Dette har sin grunn i at fragmentet bare er øverste halvpart av et folio-blad som er delt på tvers. Stjórn-teksten i fragmentet har ingen overskrifter.

2. *NRA 60 c*. Fragmentet er et pergamentblad overskåret på midten. Alle skrifteegnene er i behold, og skriften er klar og regelmessig. Seip nevner at håndskriftet inneholder deler av 2. Sam. 13, 14 og 15, og svarer til AM 227 fol. spalte 475₁₆—476₇ og 377₃₂—478₂₉. (Ungers utg. s. 521₁₇—522₁₇ og 524₈—525₇).¹⁶

Til dette er å bemerke at skriveren etter ordet «fram» i AM 227 fol., spalte 477₃₅, har sprunget over nokså nøyaktig fire linjer av teksten, og begynner så på igjen etter ordet «fram» i linje 39. I Ungers tekst utgjør utelatelsen 3½ linje s. 524₁₁₋₁₄. Dette svarer i Bibelen til 2. Sam. 14₂₀. Bibelteksten som fragmentet inneholder, er da følgende: Side r: 2. Sam. 13₂₆₋₃₅, side v: 2. Sam. 14₁₉, 14₂₁₋₃₀.

3. *Sth. 36, 4° I*. Seip sier om dette håndskriftet: «two leaves, an Icelandic manuscript, probably later than 1400. Contains part of I. Sam. iii 7 — v 4 and x 19 — xii 10; corresponds to the text in B¹⁷ col. 407³¹—410²⁸ (Unger's ed. 445⁸—448²²).»¹⁸

Til dette kan vi føye følgende: Håndskriftet består av to sammen-

¹⁴ Lbs. 457, 4to, *ibid.* s. 245.

¹⁵ Seip, *op. cit.* s. 12.

¹⁶ Seip, *op. cit.* s. 12.

¹⁷ dvs. AM 227 fol., vår anm.

¹⁸ Seip, *op. cit.* s. 12.

hengende blad, et bladpar fra et legg, ifølge Gödel antakelig 2. og 7. bladet av legget.¹⁹ Dessuten inneholder det et lite fragment som utgjør nederste delen av et legg. Det meste av de fem nederste linjene på høyre blad er bevart, men bare begynnelsesordene for hver linje på venstre. Sth. 36 4° I inneholder nøyaktig angitt følgende:

1r: 1. Sam. 3_{7b}—4_{7a}. Stjórn (Ungers utg.) s. 432₂₆—434₈.

1v: 1. Sam. 4₉—5₃. Stjórn (Ungers utg.) s. 434₁₅—435₃₀.

2r: 1. Sam. 10₁₉—11₅. Stjórn (Ungers utg.) s. 445₈—446₂₀.

2v: 1. Sam. 11_{6c}—12₆. Stjórn (Ungers utg.) s. 446₂₆—448₁₀.

Fragm. side r: Sam. 11₅₋₆. Stjórn (Ungers utg.) s. 446₁₉₋₂₂.

Fragm. side v: 1. Sam. 12_{8b-10a}. Stjórn (Ungers utg.) s. 448₁₁₋₂₀.

Fragmentet er, som tekstsammenhengen viser, nederste delen av blad 2. I fragmentet, side v, er det to ganger sprunget over tekstavsnitt. I linje 1 er utelatt Stjórn (Ungers utg.) s. 448₁₁₋₁₄: «fyrir þeim sama --- Egyptaland.» I linje 2 er utelatt Stjórn (Ungers utg.) s. 448₁₅₋₁₆: «Moysen oc Aron --- skipadi þeim.» Begge steder er tekstavsnitt utelatt fordi skriveren har fortsatt etter samme ord som han nettopp hadde skrevet, men lenger nede i forelegget.

4. *NRA 60 b*. Om dette håndskriftet opplyser Seip: «It contains part of II Kings (ch. ix v. 18—25) missing in B; cp. Unger's ed. p. 625f., ---.»²⁰ Til dette kan vi supplere: Fragmentet inneholder side r: 2. Kongebok 9_{5b-12a}, og stykket tilsvarende Stjórn (Ungers utg.) s. 625₂₁—616₁. Side v inneholder: 2. Kongebok 9_{19-25a}, i Stjórn (Ungers utg.) s. 626₁₉—627₂.

Endelig finnes det tre bibelfragmenter fra Det gamle testamente som ikke inneholder Stjórn-tekst.

1. *AM 238 XIX fol., fragm. 1*. Bladet inneholder ifølge Seip «a brief rendering of Genesis 1₃₁—3₁₀».²¹ Her må vi føye til følgende: 1r inneholder i de fire første linjene 1. Mos. 1₃₁—2₃, noe fritt og forkortet, men likevel nær opp til bibeltekstens ordlyd i det som er gjengitt: «skapadr sette guð hann i paradisar sælo Guð sa alla hluti er hafðe skapada ok voro hardla goðer þa giorde guð hinn vi dag med apne ok morne þa gvð hinn vii dag til hvilldar (ok) blezade þann dag ok helgaðe þvi at hann let þa af allo verke sino (þvi) e(r) hann (hafðe) skapat ok giorde hinn vii dag med apne ok morne...»²²

¹⁹ V. Gödel: Katalog öfver Kgl. bibl. fornisl. och fornno. hskr., Sth. 1897, s. 104.

²⁰ Seip, op.cit. s. 12.

²¹ Seip, op.cit. s. 12.

²² Teksten er her gjengitt etter håndskriftet. Den finnes trykt hos Gustav Storm:

Så fortsetter teksten på resten av siden (23 linjer) med en kommentar til disse bibelversene hentet fra *Imago mundi* av Honorius Augustodunensis. Kommentaren fortsetter vel fire linjer på s. 1v. Der begynner bibelteksten igjen med 1. Mos. 2_{10b} og fortsetter ned siden, som slutter med ordene «adam svarar ek heyrde rod þina drottin minn ok hræðvmzt ek rod þina því at ek var» (1. Mos. 3₁₀). Også på v-siden er bibelteksten forkortet, og fortellingen er noe omredigert for å få den levende og anskuelig. Alt unødvendig er skåret bort. I så måte ligner teksten på den vi har i fragmentet av 1. Sam. i AM 1056 IV, 4°.

2. *AM 238 XIX fol., fragm. 2.* Om dette fragmentet sier Seip at det er «a shortened rendering of Genesis XIX 12 — XXI 18».²³ Her kan vi supplere med følgende opplysninger: r-siden inneholder 1. Mos. 19_{12-38a}, men med unntak av versene 22 og 27—29, da innholdet i disse versene antakelig er funnet å være uvedkommende i sammenhengen. v-siden inneholder 1. Mos. 19_{37b}—21_{18a}. De to sidene av bladet er skrevet av forskjellig skriver, øverst på v-siden blir noen linjer av det som står nederst på r-siden gjentatt, med en del små språklige varianter, som vi ser av følgende tekstsammenstilling:

r-siden:

þer er moabite erv
kallaðar annar þeira
ol son þann
het amon fra honvm
erv þer þioder komnir

v-siden:

þer er moabite eru
kallaðar. Aunnur þeirra
ol son þann er
amon híet fra honum
erv komner þioðer

Forskjellen mellom tekstene er ikke større enn det var rimelig å vente mellom to forskjellige skrivere. Den gir ingen grunn til å anta at de har hatt ulikt tekstforelegg. Vi må derfor anta at de to sidene utgjør en direkte sammenhengende avskrift av en fortløpande framstilling.

Fortellingen virker ikke fullt så kortfattet i dette fragmentet som i AM 238 XIX fol., fragm. 1. Enkelte steder ligger den nær opp til Vulgata-teksten, men jevnt over er det likevel en litt forkortet fri gjenfortelling av bibelhistorien vi har for oss, befridd for alle de tyngende kommentarer og digresjoner som Stjórn-teksten har.

De norsk-islandske Bibeloversættelser fra 13de og 14de Aarh. Arkiv för Nordisk Filologi III s. 248. Teksten der har imidlertid flere feil og misforståelser.

²³ Seip, op.cit. s. 12.

3. *AM 1056 IV*, 4°. Seip angir innholdet summarisk som «a short rendering of I Sam. xxii—xxviii».²⁴ Teksten er sammenhengende på de to sidene, og side 1r inneholder stoff fra 1. Sam. 22_{10b}—24_{18a}, side 1v inneholder stoff fra 1. Sam. 24₂₁—28_{16a}.

Håndskriftet er et noe gulnet oktavblad. Det har fint oppstrekete hjelpelinjer under skriften, og har kantstrekning. Noen bokstaver er lyse og nesten utvisket, andre er mørke og kraftige. Det har røde initialer, og forskjellige bokstaver er gjennomstrekete med rødt. Siden har 26 linjer.²⁵ Håndskriftet er utgitt av O. Nielsen, men utgaven har mange feil og unøyaktigheter.²⁶

II

Vi vil her stoppe litt ved form og innhold i *AM 1056 IV* 4°.

Ser vi på paleografiske trekk i fragmentet, finner vi først at det står røde initialer ved periodebegynnelse.

Disse tegnene brukes konsekvent: Rund *d*, angelsaksisk *f*, og *s*-tegnet *f*. *r* rotunda brukes etter *d* og *o*, ellers brukes vanlig *r*. Nasalstrekken brukes som forkorting for *m* og *n* i endelser, for *-re-* (i *presta*, eks. s. 261. 6nf.), og for *-er-*.

Siksak-tegnet står for *-ir* (*takir* 262.24), *-er* (*per* 262.22), og *-r* (*ær* 262.24).

$\bar{j}$ brukes for *-ed* i *med*

$\bar{h}$ brukes både for *han* og *hon*,

$\bar{d}$ brukes for *davið*, og

p står for *pro-* i *prophetom*.

²⁴ Seip, op.cit. s. 13.

²⁵ Jfr. Katalog over Den arnamagnæanske håndskriftsamling. Andet bind. Kbh. 1894. Side 309. Opplysningene der er kontrollerte og supplerte ved egne undersøkelser av originalen i Den arnamagnæanske håndskriftsamling, og ved hjelp av fotostatkopier.

²⁶ O. Nielsen fant håndskriftet i midten av forrige århundre. Det var da brukt som omslag omkring Stjernholm Lensregnskab for 1636. Se O. Nielsen: Levninger af danske Haandskrifter fra Middelalderen. Ny kirkehistoriske Samlinger 3.2 s. 438. Hans utgave av teksten finnes i O. Nielsen: Levninger af nordiske Haandskrifter fra Middelalderen. Tidsskrift for Philologi og Pædagogik. Sjette Aargang. Chra. 1865. Side 261—262. Rettelser til O. Niensens tekstutgave: S. 261. 7nf: *fæðo*, skal være *fæðo*. S. 262.1: *mær*, skal være *mer*. S. 262.2 og 16: *pus hundrad*, bør leses i ett ord: *pushundrað*. S. 262.3: *leita*, skal være *læita*. S. 262.8: *oc* er glemt mellom *konungr* og *sæm*. S. 262.12: *daudan*, skal være *dauðan*. S. 262.13: *rætuisare*, skal være *retulsare*. S. S. 262.21: Linjemarkeringsstrek etter *davið* skal gå ut. S. 262.28: *frette*, skal være *fret* | *te* (med linjemarkeringsstrek).

Bokstaven *c* finnes bare i ordet *oc*, ellers brukes *k*.

Etter latinsk skriveskikk brukes *u* både for *v* og *u*, og *z* blir brukt for *ts* (*uazkr* 262.20 og 24), og dessuten for refleksivendelsen (*bæriaz* 262.31, *komz* 261.3 nf.).

Vokalene

Der finnes eksempler på eldre *u*-omlyd, men yngre *u*-omlyd mangler helt (*allu* 261.4, *faður* 261.7, *sagðu* 262.4, *mattuls* 262.7, *hafði* 262.20). Formen *angu* 262.32 kan vel best forklares som omvendt skrivemåte for *öngu* (eller *engu?*).

I-omlyden er gjennomført. *I*-omlydsproduktet av *a* er skrevet *æ*, men denne bokstaven kan også stå for åpning av *e* i trykksvak stilling, stundom også i trykksterk. For opprinnelig *e* skrives oftest *æ*.

Fragmentet viser ingen diftongforenkling. Diftongen *ei* skrives *æi* med unntak av *einn* 262.12. For isl. normalortografi *ey* skrives vanlig *øy*, en gang *æy* (*læynduz* 262.4).

Stykket har tydelig vokalharmoni. Vi har på den ene siden former som *giagnum*, *allum*, *hyrtiz*, *æptir*, og på den andre siden former som *drottens*, *aller*, *mote*, *konor*, *atto*.

Konsonantene

Når det gjelder forholdet *mn/fn* og *pt/ft*, finner vi ikke mange eksempler å støtte oss til. Men vi har en form *soemfne* 262.29 der *f* er segmentert mellom *m* og *n*. Skriverens form er vel helst *soemne*. Formene *æptir* 262.7 og 16, og *aptr* 262.8 og 15 synes å vise at skriverens form er *pt*.

Konsonantfordobling har vi at *l* foran *d* og *t* (*willdi* 262.23, *allt* 261.3, *illt* 262.25), og av *n* i utlyd etter kort trykksterk vokal (*pinn* 262.5, *hann* 262.15).

Konsonantbortfall har vi flere eksempler på. *h* faller bort i framlyd foran *l* (*liodlæga* 262.6, *liop* 262.7). *v* faller bort i framlyd foran *r* (*ræiðr* 261.7 nf.). *r* faller foran *n* i *ydan* 262.23.²⁷

Verbalendelsene

I 2. person plur. finner vi *æror* for *eruð* 262.22, *takir* for *takið* 262.24. En eneste gang har vi *ið*-endelsen, nemlig i *uardueitið* 262.22. I 1. person sing. har vi et eksempel på *ek ær* for *ek em* 261.1nf.

²⁷ Trykklett etter vokal. D. A. Seip: Norsk språkhistorie², Oslo 1955, s. 165.

Tidfesting

Kålund tidfester AM 1056 IV, 4° til det 14. årh.,²⁸ og D. A. Seip bestemmer fragmentet nærmere til første del av det 14. årh.²⁹ Viktige språkfenomener som taler mot en tidligere skriveetid er *r*-endelsen i 2. person plur. og *z*-tegnet for reflektivformen. Progressiv *j*-omlyd har ikke satt spor etter seg i brytningsformene (*giagnum* 262.18). Dette er et moment som taler mot at håndskriftet kan være yngre enn ca. 1300. Form og bruk av *r* rotunda synes å peke i retning av så tidlig nedskrivning som mulig.³⁰ Vi finner å måtte sette håndskriftfragmentet til ca. 1300.

Språkform

Språket i håndskriftet er norsk. Den sterke bruken av *æ*-lyd for opprinnelig *e* og for *i*-omlydsproduktet av *a*, samt bruken av *æi* for *ei* er nok å oppfatte som et trøndsk målmerke. D. A. Seip sier at dette også kan være et trekk i sørøstnorsk,³¹ men Hallfrid Christiansen nevner det som et typisk trøndsk målmerke.³² Det privative prefikset er *o-*, (*ouin* 262.5, *osakadr* 262.19), og dette peker også i retning av trøndsk.

Huarn 262.11 og *huar* 262.19 er ifølge Seip østnorske former.³³ Konsonantsammensetningen *mn* hører ifølge ham særlig hjemme i trøndsk og østnorsk.³⁴ At *v* er falt bort foran *r* i *ræiðr* 261.7nf. peker bort fra sørøstnorsk, som har bevart *v* i framlyd. Forbindelsen *pt* hører helst hjemme i vestnorsk, men skrifttradisjonen kunne skifte mellom *pt* og *ft* både her og andre steder.³⁵

Målmerker i AM 1056 IV, 4° peker altså fragmentet ut som østnorsk. Det inneholder imidlertid så pass mange og viktige målmerker som har hjemme i trøndsk skrivetradisjon og er særmerker for den, at vi må karakterisere språket som trøndsk.³⁶

²⁸ Katalog over Den arnamagnæanske håndskriftsamling. Andet bind. Kbh. 1894. S. 309.

²⁹ D. A. Seip: Introduction, Stjórn AM 227 fol. (Corpus Codicum Islandicorum Medii Ævi XX), Cph. 1957, s. 13.

³⁰ Jfr. D. A. Seip: Norges og Islands paleografi. Nordisk Kultur bd. 28B, Oslo/Sth./Kbh. 1954, s. 18, 51, 73, 94 og 119. Håndskriftet har *r* rotunda som står på grunnlinjen, av form som et to-tall, med hale. Den er, som nevnt, bare brukt etter *d* og *o*.

³¹ D. A. Seip: Norsk språkhistorie², Oslo 1955, s. 148.

³² Hallfrid Christiansen: Norske dialekter, hft. 2, Oslo 1947, s. 103.

³³ D. A. Seip: Norsk språkhistorie², Oslo 1955, s. 320.

³⁴ Ibid. s. 169.

³⁵ Ikke-omlydt sterkt pres. hører ifølge D. A. Seip særlig hjemme i dokumenter fra Borgartingslag (*takir* 262.24). D. A. Seip: Norsk språkhistorie², Oslo 1955, s. 320.

³⁶ Seip nevner språket i fragmentet som østnorsk i D. A. Seip: Norsk språkhistorie² s. 226 pkt. 3. Se til dette Hægstad: Gno. ordbok, Fyreord s. XVII.

III

AM 1056 IV, 4os innhold

Fragmentet gir ikke uten videre igjen i forkortet form teksten i 1. Sam. kap. 22—28. Det foretar et utvalg av stoffet, og gjengir dette forholdsvis utførlig. Utvalget omfatter fire dramatiske episoder fra Sauls kamp for sitt kongedømme:

1. Prestedrapet i Nob, Abjatars flukt og Davids reaksjon.
2. Saul ettersøker David. David skåner hans liv første gang.
3. Saul forfølger David igjen. David sparer atter hans liv, og Saul får nåde på enda mer ydmykende måte.
4. Sauls frykt for filisterne. Hans besøk hos spåkvinnen i En-Dor og samtalen med Samuels gjenferd.

Stoffet som er valgt ut, er altså hentet fra 1. Sam. 22_{10b-23}, 23₆, 24₃₋₂₃, 26₁₋₂₇, 28_{1-16a}. Det er forholdet mellom David og Saul og Sauls fortvilte kamp for å vinne tilbake det kongedømmet han har forspilt retten til som står i forgrunnen. Stoffutvalget viser opphavsmannens sans for det sentrale i et emne, og for stoff med dramatisk effekt. Han springer over det som virker mindre vesentlig i sammenhengen. Således er Davids møte med Abigael forbigått (1. Sam. 25), og likeså Davids opplevelser hos kong Akis i Gat (1. Sam. 27). Videre er det sprunget over lange taler og oppgjentak. Replikkene som forekommer, er derimot mer utførlig gjengitt enn det andre stoffet, og nokså nøyaktig etter bibeltekstens ordlyd. Davids ridderlighet, edelmot og rettskaffenhet blir sterkt framhevd i teksten. Samtidig pointeres hans ydmyke ærefrykt for Herrens salvede (*krist drottens* 262.20). Selv om Herren ikke lenger er med Saul, og David er kåret til hans etterfølger, har David ingen rett til å legge hånd på Saul.

AM 1056 IV, 4° og parallelltekster

Foruten i Stjórn finnes et tilsvarende bibelavsnitt i Kongespeilet.³⁷ Tekstversjonen der står svært nær Stjórn-teksten og har flere steder lik ordlyd, særlig i replikkene. Det er tydelig at framstillingen i Kongespeilet er meget avhengig av Stjórn-versjonen både i form og innhold. Der finnes riktignok noen forskjeller mellom teksten i Stjórn og den til-

³⁷ Kongespeilet, L. Holm-Olsens utg., Oslo 1945, s. 112.16—114.19.

svarende teksten i Kongespeilet, men ingen steder er der likhet mellom teksten i AM 1056 IV, 4° og teksten i Kongespeilet der det er ulikhet mellom Kongespeilet og Stjórn. Nå finnes de tre første av de fire ovenfor nevnte episodene også i Kongespeilteksten. Innholdet i fortellingene er likt i AM 1056 IV, 4° og i Kongespeilet så vidt de dekker hverandre, noe som er rimelig ut fra bruk av samme kilde. Men siktepunktet er forskjellig i de to tekstene, og derfor er utvalget av detaljer som er tatt med, også forskjellig. Vår tekst vil fortelle bibelhistorie, mens Kongespeilets versjon vil understøtte påstanden om at Gud er rettferdig i sine dommer.

Likheten mellom AM 1056 IV, 4° og Kongespeil-teksten er således så liten at den ikke rekker ut over det tilfeldige.

Sammenligner vi teksten i AM 1056 IV, 4° med tilsvarende tekster i Stjórn og Vulgata,³⁸ finner vi at AM 1056 IV, 4° har et par særtrekk som ikke finnes noen av disse stedene. For det første henvisningen til Elis ætt 261.4nf.: «Eptir því sæm guð sagðe alla ætt hely prest með allu brottakan-de.» Dernest henvisningen til Moses etter omtalen av efoden³⁹ 261.2nf.: «sem moyses gerði.» Med disse tilføyelsene siktes det til episoder som er omtalt tidligere i den bibelhistorien vårt fragment representerer. Etter som omtalen av Moses i forbindelse med efoden hentyder til 2. Mos., må også Mosebøkene ha vært med i framstillingen, slik at det ikke bare er en israellittisk kongehistorie vi har for oss et bruddstykke av, men en større, sammenhengende bibelhistorie.

Endelig blir det i AM 1056 IV, 4° sagt at Saul hadde 4000 mann med seg da han første gangen drog ut for å forfølge David (262.2), mens både Stjórn og Vulgata har 3000. Dette *kan* imidlertid være feilskrivning, idet en tallstrek kan være uteglemt.

Ser vi etter likheter mellom AM 1056 IV, 4° og Stjórn, finner vi få overensstemmelser i uttrykksmåte og ordvalg ut over det som er naturlig i to skrifter som har samme tekstgrunnlag.

Flere Vulgata-ord er ulikt oversatt i AM 1056 IV, 4° og i Stjórn, noe en lett vil se ved en sammenligning av vokabularet.

³⁸ Vulgata: 1. Sam. 22.10–28.16. Stjórn, Ungers *utg.*, Chra. 1862, s. 479–491.

³⁹ Hva det hebraiske ordet *efod* betyr, er ennå ikke tilfredsstillende forklart. Det brukes i Det gamle testamentet i minst et par betydninger som gjensidig synes å utelukke hverandre. Her og på det stedet i 2. Mos. (kap. 39) det siktes til her, er det tenkt på et klesplagg som ligner en messehagel og som var en del av prestedrakten. Vulgata har her forstått ordet som uttrykk for en messehagel.

Vulgata:	AM 1056 IV, 4°:	Stjórn:
clamys	mattull	skikkia
canis	hund	racki
justus	rettvíss	rettlátr
innocens	ósakaðr	søktalauss
scyphus aquae	uazkr (vatsker)	{ borðker dryckiaker Kgsp: saðulker
pulex	fló	kleggi

Vi ser av dette at ordvalget i AM 1056 IV, 4° ligger nærmere opp til Vulgata enn Stjórn-tekstens ordvalg gjør. Det ser ut som om opphavsmannen til fragmentets tekstform bevisst har forsøkt å oversette de latinske ordene så nøyaktig som mulig. Både *ósakaðr* og *vatsker* er bedre oversettelseord enn de Stjórn har. Stjórn's ordvalg virker på denne bakgrunn langt mer parafraserende og omtrentlig. Ja, Stjórn-tekstens *kleggi* for Vulgatas *pulex* er direkte feil, mens AM 1056 IV, 4° har det korrekte ordet.⁴⁰

Nå kan vi imidlertid også finne eksempler på at Stjórn stemmer overens med Vulgata flere steder der AM 1056 IV, 4° avviker. En liten sammenligning mellom et par parallelle tekststeder vil snart vise det:

Vulgata:	AM 1056 IV, 4°:	Stjórn:
1. Sam. 24.9b:		
et inclinans	fæll davið fram	fell david allr
se David	lutr til iarðar	til jarðar oc
pronus in terram		tignadi hann
adoravit		
1. Sam. 28.15b:		
et Deus	uil guð angu	enn drottinn er
recessit a me	mer suara	horfinn fra mer

At AM 1056 IV, 4° ikke stemmer overens med Vulgata på disse stedene til forskjell fra Stjórn, kommer av den forkortede uttrykksmåten som vi finner gjennomført i AM 1056 IV, 4°. Langt oftere er det AM 1056 IV, 4° som stemmer overens med Vulgata, mens Stjórn viker av. Særlig er dette tilfelle i replikkene, der vi i AM 1056 IV, 4° finner langt flere latinismer

⁴⁰ Jfr. Fritzner: Ordbog over det gamle norske Sprog² under ordet *fló*.

enn i den tilsvarende Stjórn-teksten. Vi kan bare vise til det ovenfor anførte parallellsitatet fra 1. Sam. 24.9b, der Vulgatas *pronus* er korrekt oversatt med *fram lutr* i AM 1056 IV, 4°, mens Stjórn har *allr*. I 1. Sam. 24.22a er Vulgatas *jura mihi* oversatt med *suær mer* i AM 1056 IV, 4°, mens Stjórn mer omstendelig og fritt sier: *Nu veittu mer svardaga*. En 10—11 andre eksempler kunne anføres, men dette får være nok til å illustrere forholdet.

Teksten i AM 1056 IV, 4° står altså både formelt og innholdsmessig atskillig nærmere Vulgata enn Stjórn-teksten gjør. Vårt fragment ser ut til å inneholde en oversettelse og bearbeidelse av Vulgata-teksten som står fritt i forhold til Stjórn-teksten. Det er mulig vi har for oss et bruddstykke av en bibelhistorie som har inneholdt en oversikt over de viktigste begivenhetene i Det gamle testamente (se s. 135). I kortfattet og pregnant framstillingsmåte og i måten å velge ut dramatisk virkningsfullt stoff på ligner AM 1056 IV, 4° på AM 238, fol., fragm. 1 og 2. Der er en mulighet for at disse to fragmentene, eller ett av dem, kan være avskrift av samme bibelhistorie som vårt fragment har hentet sitt stoff fra, selv om språkformen i dem er islandsk.

FEDERICO ALBANO LEONI

Sagas islandaises et statistique linguistique

Quelques observations

Depuis quelques années, grâce aux analyses patientes et géniales de MM. Zipf, Shannon, Herdan, Guiraud, Mandelbrot, Muller et d'autres¹, la science linguistique s'est enrichie d'une nouvelle dimension: la dimension quantitative, dont la représentation la plus facile et la plus connue est, malgré son imperfection, l'équation de Zipf

$rf = \text{constante.}$

Quelle que soit l'interprétation qu'on veut donner de ce fait, on ne peut plus le négliger. La constatation que le comportement linguistique, comme tous les autres comportements humains, est soumis à des règles quantitatives qui nous permettent de formuler une prévision sur l'ensemble tout en postulant la liberté individuelle, est la prémisse qui rend légitime l'usage de la statistique dans des questions linguistiques.

¹ Nous donnons ici quelques indications bibliographiques. Puisqu'elles se réfèrent à des études classiques ou à des manuels très connus, qui peuvent être considérés *commune bonum*, nous ne les citerons que rarement; mais le lecteur y est renvoyé pour le contrôle de ce que nous allons affirmer. G. K. ZIPF, *The psycho-biology of language*, Boston 1935; ID., *Human behavior and the principle of least effort*, Cambridge, Mass. 1949; G. U. YULE, *On sentence length as a statistical characteristic of style prose; with application to two cases of disputed authorship*, « *Biometrika* » 1938, 30, pp. 363—390; C. E. SHANNON—W. WEAVER, *The mathematical theory of communication*, Urbana 1949; G. HERDAN, *Language as choice and chance*, Groningen 1956; ID., *Quantitative linguistics*, London 1964; ID., *The advanced theory of language as choice and chance*, Berlin—Heidelberg—New York 1966; P. GUIRAUD, *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, Paris 1960; M. MANDELBROT, *Structure formelle des textes et communication. Deux études*, « *Word* » 10 (1954), pp. 1 suivantes; ID., *Logique, langage et théorie de l'information*, Paris 1957; CH. MULLER, *Essai de statistique lexicale. L'illusion comique de P. Corneille*, Paris 1964; ID., *Étude de statistique lexicale. Le vocabulaire du théâtre de Corneille*, Paris 1967; ID., *Initiation à la statistique linguistique*, Paris 1968.

Il n'est pas question, ici, de s'embarquer dans une description des critères statistiques. Mais, même si beaucoup de ce que nous allons dire est connu (ou, de toute façon, facile à vérifier), pour l'intelligibilité de notre raisonnement, il sera utile de rappeler quelques aspects. La statistique découvre des tendances et mesure des écarts, en comparant les caractéristiques d'un échantillon observé, réel, avec celles d'un modèle théorique, qui sera construit selon des règles déterminées. Cette construction suit souvent la « loi normale », dont la représentation graphique est donnée par la courbe de Gauss²: on procède comme si la distribution des éléments du modèle était confiée au hasard. L'échantillon que nous observons est une image imparfaite de la réalité; le modèle que nous construisons est artificiel, mais parfait. Donc, pour analyser des données quantitatives, on part de l'« hypothèse nulle » qui dit: la structure de ce phénomène est normale; elle est comme elle le serait si l'objet de mon analyse avait été produit par le hasard. Ensuite on construit le modèle théorique, parfait et irréel, et on le confronte avec l'échantillon observé, réel et imparfait. Plus l'échantillon s'éloigne du modèle, plus il devient improbable que notre hypothèse nulle soit correcte: au-delà d'un certain seuil, les probabilités qu'elle soit juste sont tellement faibles que nous devons la refuser; on prendra alors en considération l'hypothèse contraire qui dit: les structures de l'échantillon observé n'ont pas été produites par le hasard; des éléments externes sont intervenus et il faudra en chercher la cause³. Un problème fondamental se pose: celui de décider où l'hypothèse nulle devient inacceptable: mais pour cela il y a des règles qui pourront nous aider dans le choix du seuil. L'écart type (σ), l'écart réduit (z), le test de Pearson (χ^2) ne sont que des instruments pour mesurer (en termes de probabilité, jamais de certitude absolue) les chances de succès de l'hypothèse nulle. La statistique est impuissante si l'échantillon est mal choisi ou si les règles sont mal appliquées. En ce qui concerne le comportement de l'élément isolé ou rare, faut-il se rappeler que les variations aléatoires (qui sont toujours présentes sous forme d'écart du modèle théorique, mais qui, dans des conditions normales, peuvent être contrôlées et même prévues) pourront rendre difficile l'interprétation des résultats.

En passant à la linguistique, cela signifie que l'étude du vocable isolé est toujours difficile, et que les tables de pourcentages, si chères à nous, humanistes, sont perfides: la statistique nous apprend à découvrir une

² Pour des probabilités très faibles on se servira de la distribution de Poisson.

³ Le refus de l'hypothèse nulle n'implique pas la démonstration de l'hypothèse contraire.

réalité plus correcte derrière l'illusion des chiffres. Nous devons donc suivre le raisonnement que voici: nous avons des raisons bien fondées pour penser que la distribution de certains phénomènes est anormale dans un texte donné; confrontons-la avec le modèle et interprétons l'écart. La bonne qualité des résultats dépendra du choix de l'échantillon et d'une application correcte des règles.

Passons maintenant à la question qui nous intéresse. M. Peter Hallberg est en train de publier, depuis plusieurs années, les résultats d'une recherche complexe, dont le but est de nous donner un fil conducteur dans la confusion des problèmes d'attribution des sagas islandaises et de proposer quelques solutions, en s'appuyant sur des méthodes quantitatives⁴. Nous avertissons ici le lecteur que dans l'analyse suivante nous n'essayerons pas de démontrer que les résultats de M. Hallberg sont faux, ni de proposer une théorie contraire à la sienne: notre intention étant uniquement de montrer combien les résultats obtenus par M. Hallberg, d'après la technique adoptée par lui, sont dépourvus de valeur statistique et qu'ils n'apportent aucune solution au problème que nous venons de citer.

On pourrait, pour commencer, exprimer quelques doutes sur le choix de la population. La statistique a besoin de l'aide de l'histoire, de la philologie et d'autres sciences pour savoir si un groupe de textes constitue une population acceptable: cela vaut pour les termes chronologiques entre lesquels la population est située (on sait que les langues se transforment dans le temps et qu'elles modifient leurs structures), aussi bien que pour la réalité décrite par la population (on ne pourra pas tirer beaucoup de conclusions des différences lexicales entre un traité de cuisine et un traité de philosophie). Il est naturellement légitime d'analyser et de comparer les structures linguistiques de deux époques ou de deux sujets différents, mais on ne peut juger les structures de l'une ni par rapport aux structures de l'autre, ni par rapport à une moyenne artificielle entre les deux. M. Hallberg, très compétent en matière de sagas islandaises, est conscient de la difficulté. Mais on peut se demander si, par exemple, *Saga Ólafs Tryggvasonar* par Oddr Snorrason (probablement de 1190) et *Njáls saga* (de la fin de 1200 ou du commencement de 1300) peuvent faire partie de la même population (au moins pour les buts de M. Hallberg).

⁴ P. HALLBERG, *Snorri Sturluson och Egils saga Skallagrímssonar. Ett försök till författarbestämning*, « Studia Islandica » 20, Reykjavík 1962.; ID., *Ólafur Þórðarson Hvítaskáld, Knýtlinga saga och Laxdæla saga. Ett försök till språklig författarbestämning*, « Studia Islandica » 22, Reykjavík 1963; ID., *Stilsignalement och författarskap i norrön sagalitteratur*, « Nordistica Gothoburgensia » 3, 1968.

Cela est bien possible mais il faudrait le contrôler⁵, même si la compétence philologique de l'auteur est une garantie suffisante. De la même façon, on pourrait se demander s'il est correct, pour résoudre un problème donné, de se servir d'abord d'une population x et après d'une population y (différente de la première en grandeur et en chronologie) en mettant les résultats au même niveau⁶. Il ne nous est pas possible de contrôler tout cela et donc nous acceptons les prémisses de M. Hallberg comme hypothèse de travail (le problème de la tradition manuscrite, d'ailleurs très compliqué, reste aussi au dehors de cette exposition).

Les questions posées sont nombreuses: rapports entre *Heimskringla* et *Egils saga*⁷, entre *Laxdæla* et *Knýttlinga*⁸ et beaucoup d'autres. Nous ne pouvons que nous borner à quelques observations générales et quelques exemples particuliers.

Au premier contact, on a l'impression de se trouver devant des arguments très solides: les tables sont nombreuses, les chiffres ont une grande évidence; l'écart type et l'indice de Spearman sont aussi utilisés. Mais à un examen plus attentif, on se demande si tout cela est vraiment clair. En effet, même si chaque raisonnement nous semble évident et convaincant, l'ensemble repose sur des fondements bien peu sûrs. En se basant sur son expérience et sa sensibilité linguistiques, et en partant d'hypothèses très plausibles aux niveaux historique et philologique, M. Hallberg a extrait, d'un matériel énorme, des données apparemment favorables à ses hypothèses, en laissant de côté toutes les autres. Comme nous le verrons plus loin, les données omises sont les plus importantes pour l'analyse statistique, c'est-à-dire celles qui concernent les structures générales de la population étudiée; les données qu'il présente, par contre, sont souvent des détails qui, même s'ils ont une certaine grandeur, sont soumis, comme nous l'avons dit, aux variations aléatoires et ils sont donc plus rebelles à l'analyse statistique.

Voilà la première des questions posées⁹: nous nous trouvons devant un groupe de sagas qui comprend *Heimskringla* (228.000 mots), *Egils saga* *Skallagrímssonar* (*Egla*, 62.000 mots), *Laxdæla saga* (58.000 mots), *Eyr-*

⁵ C'est ce que M. Hallberg essaye de faire dans *Snorri cit.*, pp. 30—47 et tableaux correspondants; mais le problème chronologique reste.

⁶ C'est ce qu'on fait avec les *parord* (v. *infra* pp. 142—143) et la distribution de *kev-dask* (v. *infra* pp. 150—153).

⁷ C'est le sujet de *Snorri cit.* et des pp. 7—42 (avec les tables correspondantes) de *Stilsignalement cit.*

⁸ *Ólafur cit.* et *Stilsignalement cit.* pp. 57—60 (avec les tables correspondantes).

⁹ Cf. note 7.

byggja saga (38.000 mots), *Njáls saga* (*Njála*, 97.000 mots), *Grettis saga* (*Grettla*, 61.000 mots) pour un total de 544.000 mots (tous les chiffres ont été arrondis). Il y a des motifs raisonnables pour penser que l'auteur de *Heimskringla*, Snorri Sturluson, ait également écrit *Egla*. M. Hallberg veut démontrer cette hypothèse par une analyse de la distribution lexicale dans les textes en question. Pour raisons de méthode, *Heimskringla* est divisée en deux parties: *Snorri A* (119.000 mots), qui contient *Ólafs saga Tryggvasonar* et *Ólafs saga helga*; *Snorri B* (109.000) qui contient toutes les autres sagas et le prologue. Le premier des instruments de contrôle dont M. Hallberg se sert est le *parord*: c'est-à-dire un vocable qui se trouve seulement dans deux de nos textes et qui est absent des autres. *Snorri A* est confronté avec *Egla*, *Laxdæla* etc. et les *parord* trouvés sont placés dans une liste; la même opération est répétée avec *Snorri B*. Pour éviter que l'affinité du sujet (qui implique une affinité du lexique) puisse troubler les résultats, M. Hallberg limite les *parord* aux quatre catégories suivantes: a) adjectifs et quelques adverbes (pas les épithètes fixes); b) dénominations de personne; c) verbes et constructions verbales; d) termes abstraits¹⁰.

L'étendue des sagas varie beaucoup; par conséquence les chiffres absolus des *parord* ne sont pas comparables. Pour résoudre cette difficulté, M. Hallberg se sert de la règle de trois, en prenant comme point de départ *Egla* et en disant: si *Njála*, qui a 97.000 mots, a 74 *parord* avec *Snorri A*, combien en aurait-elle si elle était de la même étendue que *Egla*, c'est-à-dire si elle avait 62.000 mots? La réponse est:

$$\begin{aligned} 97.000 : 74 &= 62.000 : x \\ x &= 47. \end{aligned}$$

La même opération est répétée pour toutes les autres sagas et les valeurs qu'on obtient ainsi constituent le matériel de la comparaison, matériel résumé par les tables suivantes¹¹:

¹⁰ On peut se demander si ces quatre catégories sont vraiment indépendantes du sujet.

¹¹ *Stilsignalement cit.* pp. 10—15. On trouvera des tableaux plus analytiques sur le même matériel dans *Snorri cit.* pp. 59 et suivantes.

Snorri A &			Snorri B &		
Egla	193	39,5 %	Egla	156	37,0 %
Laxdœla	89	18,0 %	Laxdœla	83	19,5 %
Eyrbyggja	80	16,5 %	Eyrbyggja	65	15,5 %
Njála	47	9,5 %	Njála	40	9,5 %
Grettla	80	16,5 %	Grettla	77	18,5 %
Total	489	100,0 %	Total	421	100,0 %

Dans une phase ultérieure *Snorri B* va remplacer, après le même traitement, *Egla* dans la confrontation avec *Snorri A* :

Snorri A &		
Snorri B	167	43,0 %
Laxdœla	73	18,5 %
Eyrbyggja	60	15,5 %
Njála	34	8,5 %
Grettla	56	14,5 %
Total	390	100,0 %

Puisque les *parord* communs à *Egla* et à *Snorri A—Snorri B* sont beaucoup plus nombreux que ceux communs à *Snorri A—Snorri B* et aux autres sagas, et puisque *Snorri B*, confronté avec *Snorri A*, montre un pourcentage qui est très près de celui d'*Egla*, M. Hallberg voit en ce fait une preuve très forte du bien-fondé de son hypothèse.

Une telle conclusion doit partir des points suivants: a) les chiffres présentés doivent être comparables; b) la présence d'un certain nombre de vocables communs à deux textes et absents des autres doit être une preuve d'affinité entre les deux textes où les vocables se trouvent. C'est de cela que nous allons discuter.

On sait qu'un texte se définit, du point de vue statistique, par certaines données qui sont fondamentales dans une recherche de ce genre. Pour les représenter nous nous servons, désormais, des symboles suivants:

N = total des mots

V = total des vocables (types)

$V_1, V_2, V_3, \dots, V_k$ = total des types à fréquence 1, 2, 3, ... k

$\bar{f}$ = N/V = fréquence moyenne

$p_1 = V_1/V$ = probabilité qu'a un type de faire part de V_1 .

En nous référant aux textes en question, nous nous servirons aussi de formes abrégées :

sn = *Snorri*, eg = *Egla*, la = *Laxdæla*, ey = *Eyrbyggja*, nj = *Njála*, gr = *Grettla*.

T = texte global (sn + eg + la + ey + nj + gr) = 544.000 mots.

T_{sn} = *Heimskringla*¹², T_{eg} = *Egla*, etc.

N_{sn} = total des mots de *Heimskringla*, N_{eg} = ... etc.

V_{sn} = total des vocables de *Heimskringla*, etc.

Les chiffres présentés ne sont pas comparables. Il est évident que, si nous avons deux textes, ils peuvent avoir la même richesse lexicale, ou bien l'un peut être plus riche que l'autre. Si nous avons T_x et T_y, dont nous connaissons N_x, N_y, V_x, V_y, on peut affirmer que, par exemple, T_x aura un vocabulaire plus riche que T_y si on peut constater une des conditions suivantes :

- a) $N_x \leq N_y$ et $V_x > V_y$
 b) $N_x < N_y$ et $V_x = V_y$
 c) $N_x > N_y$, $V_x > V_y$ mais $(N_x - N_y) < (V_x - V_y)$
 d) $N_x > N_y$, $V_x > V_y$,
 $(N_x - N_y) > (V_x - V_y)$ mais $\bar{f}_x < \bar{f}_y$ ¹³.

La question est importante parce que si d'un côté T_x est plus riche que T_y (c'est-à-dire si $\bar{f}_x < \bar{f}_y$), et si d'autre côté N_x = N_y, nous pouvons dire que T_x a plus de chances que T_y d'avoir des vocables en commun avec un troisième texte.

M. Hallberg ne considère pas ce problème, et cela implique qu'il part de l'hypothèse que $\bar{f}_{sn} = \bar{f}_{eg} = \bar{f}_a = \bar{f}_{ey} = \bar{f}_{nj} = \bar{f}_{gr}$. Malheureusement il ne nous informe pas sur les valeurs de V_{sn}, V_{eg} ... etc., donc une vérification est impossible. Mais si nous prenons, comme exemple, T_{eg} et T_{gr} (dont nous savons seulement que N_{eg} > N_{gr}, mais la différence est très petite), nous avons trois possibilités théoriques, toutes très importantes :

- a) $\bar{f}_{eg} < \bar{f}_{gr}$
 b) $\bar{f}_{eg} = \bar{f}_{gr}$
 c) $\bar{f}_{eg} > \bar{f}_{gr}$.

Dans le cas a) les chiffres de M. Hallberg auraient une moindre signification, parce que nous aurions déjà prévu que, par rapport à n'importe quel

¹² Le partage en *Snorri A* et *Snorri B* ne faisant pas partie de notre raisonnement, nous nous référons, dorénavant à *Heimskringla* dans son intégralité.

¹³ Cf. CH. MULLER, *Initiation cit.* pp. 156—59.

texte, T_{eg} a plus de chances d'avoir des *parord* que T_{gr} ; dans le cas b) l'hypothèse de M. Hallberg serait fondée; dans le cas c) ses chiffres auraient une plus grande signification¹⁴. Mais, puisque les valeurs de $\bar{f}$ sont inconnues, les tables citées doivent être soumises à cette première restriction¹⁵.

Venons-en maintenant à la règle de trois¹⁶. Elle signifie avant tout une altération des valeurs de N; cela implique un changement de V et donc, évidemment, de toutes les autres caractéristiques quantitative du texte. Il est moins évident, mais quand même démontré, que N croît plus vite que V, que les valeurs de $\bar{f}$, p_1 , V_1 , V_2 , $V_3 \dots V_k$ varient en fonction de N, mais non pas en fonction directement proportionnelle. M. Hallberg est conscient, même si c'est d'une façon confuse, du fait que la règle de trois

¹⁴ On pourrait naturellement ajouter à la comparaison $\bar{f}_{sn}$, mais le fait que deux ou plus textes aient des valeurs semblables pour $\bar{f}$ ne prouve pas qu'ils aient le même auteur.

¹⁵ Les valeurs de $\bar{f}$ pourraient être utiles pour interpréter les tables de *Snorri cit.* pp. 68—71, où l'on peut confronter les *parord* que T_{1a} , T_{ey} , T_{nj} , T_{gr} ont en commun avec T_{eg} .

¹⁶ La règle de trois aurait été appliquée d'une façon plus correcte en partant de *parord* = 478 (somme des *parord* entre *Snorri A* et les autres sagas) et de $N = 316000$ ($N - N_{sn}$) et en poursuivant par:

$$316.000 : 478 = N_{eg} : x$$

$$316.000 : 478 = N_{1a} : x$$

$$316.000 : 478 = N_{ey} : x$$

$$316.000 : 478 = N_{nj} : x$$

$$316.000 : 478 = N_{gr} : x$$

et en donnant les résultats sous la forme suivante:

	distribution théorique	distribution réelle	écart
T_{eg}	93,7	193	+ 99,3
T_{1a}	87,5	83	— 4,5
T_{ey}	57,4	49	— 8,4
T_{nj}	146,7	74	— 72,7
T_{gr}	92,2	79	— 13,2
Total	477,5	478	+ 0,5

et en répétant les mêmes opérations pour *Snorri B*. Ce procédé présente l'avantage de ne pas altérer sensiblement le total des *parord* théoriques, par rapport à la distribution réelle, et non plus les valeurs de N_{1a} , N_{ey} , N_{nj} , N_{gr} . Mais si l'on veut, de cette table, tirer des conclusions générales sur la structure des sagas considérées, cela veut dire que l'on juge la distribution des *parord* comme représentative de la distribution lexicale du total de T.

pourrait ne pas être un instrument très précis, mais la justification qu'il donne de sa méthode est peu convaincante¹⁷.

Le problème des rapports entre N et V est bien connu et les études que nous avons citées au début de cet article l'examinent plus ou moins. Cependant nous trouverons quelque utilité dans un exemple, que j'extrais d'une recherche dont je m'occupe depuis quelques temps¹⁸, pour montrer comment « le calcul proportionnel » n'est pas soumis à caution seulement pour des grandes valeurs de N, comme M. Hallberg le croit, mais aussi pour des échantillons petits. D'un certain texte (plus de 200.000 mots) j'ai pris les valeurs de N et de V pour deux fragments, T_a (N_a = 1052, V_a = 536) et T_b (N_b = 5915, V_b = 2132). Si je voulais, d'après N_a, V_a, N_b, calculer V_b selon la règle de trois, j'obtiendrais :

$$\begin{aligned} 1) \quad N_a : V_a &= N_b : x \\ x &= 3.013,73. \end{aligned}$$

La valeur observée (V_b = 2132) est donc beaucoup plus petite que la valeur théorique. Dans le cas contraire, c'est-à-dire en connaissant N_a, N_b, V_b, et en voulant obtenir la valeur de V_a, j'aurais :

$$\begin{aligned} 2) \quad N_b : V_b &= N_a : x \\ x &= 379,18. \end{aligned}$$

La valeur observée est donc plus grande que la valeur théorique. On pourrait opposer que M. Hallberg quant à lui parle de *parord*, tandis que moi, je parle de V, mais l'exemple est quand même pertinent : nous avons, pour chacune des sagas en question, deux valeurs, N et V, observées, et deux valeurs, N' et V', construites selon la règle de trois ; si nous prenons le cas de T_{ey}, cela correspond à la possibilité 1) de notre exemple : c'est-à-dire N'_{ey}, V'_{ey} > N_{ey}, V_{ey}. Les nouveaux *parord* doivent nécessairement se trouver parmi les nouveaux types, dont le nombre sera V'_{ey} - V_{ey} :

¹⁷ Avant tout, au lieu de poser la question en termes de N et V, M. Hallberg la pose en termes de N et de *parord* ; deuxièmement, après avoir reconnu que lorsqu'on a atteint une certaine ampleur, qui ne doit pas être trop petite, il faut bien entendu tenir en compte que la fréquence des *parord* diminue (*Snorri cit.* p. 17 : « När man uppnått ett visst, icke för litet omfång, måste man givetvis räkna med att frekvensen av *parord* avtar... »), il poursuit avec une sûreté enviable en disant que l'ampleur de ses textes ne peut guère, même pas dans *Snorri A* et *Snorri B*, être considérée comme assez grande pour que le calcul proportionnel soit sujet à caution (*ibid.* pp. 17—18 : « Men omfånget av mina texter kan näppeligen — inte ens i *Snorri A* och *Snorri B* — anses så stort, att det skulle äventyra det proportionella beräknings-sättet »).

¹⁸ Il s'agit d'une série de listes (fréquence, concordance, inverse etc.) d'après les 2279 sonnets en dialecte romain de G. G. Belli.

mais cette valeur est, comme nous l'avons vu, moins grande que M. Hallberg ne la calcule; c'est-à-dire que le nombre des nouveaux types est plus faible et par conséquent le nombre des nouveaux *parord* (avec T_{sn} ou n'importe quel autre texte) que nous pouvons prévoir en $V'_{ey} - V_{ey}$ est plus faible que M. Hallberg ne le croit. Si nous prenons le cas de T_{nj} , cela correspond à la possibilité 2) de notre exemple ($N'_{nj}, V'_{nj} < N_{nj}, V_{nj}$): donc le nombre des types qui disparaît est plus faible que M. Hallberg ne le prévoit, donc il y a plus de chances pour que des *parord* restent.

Cette deuxième possibilité est importante dans le cas de *Snorri B*, parce qu'elle implique que *Snorri B*, mis à la place et réduit aux dimensions de T_{eg} , aurait plus de *parord* que ceux que M. Hallberg a calculés et donc la démonstration qu'il veut donner de l'identité de comportement entre T_{sn} et T_{eg} tombe, ou, du moins, perd son évidence.

On pourrait même poursuivre ce raisonnement et affirmer qu'une telle application de la règle de trois vient bouleverser complètement le cadre des *parord*, qualitativement et quantitativement. L'accroissement ou la décroissance de N comporte un accroissement ou une décroissance de V qui, à son tour, provoque la formation de *trippelord*¹⁹, ou le passage de *trippelord* à *parord* dans l'ensemble de T . Celui qui voudrait absolument résoudre la question du nombre de *parord* possibles dans T_{1a} , T_{ey} , etc., si ces derniers textes avaient la même étendue que T_{eg} , devrait faire des calculs très compliqués pour obtenir pour chacun des types d'abord la probabilité $p = f/N$ (où f est la fréquence d'un type donné) de se présenter dans T , et ensuite $q = 1 - p$, c'est-à-dire la probabilité complémentaire de ne pas s'y présenter; ensuite il faudrait calculer, d'une façon plus subtile que par la règle de trois²⁰, les nouvelles valeurs théoriques pour V'_{1a} , V'_{ey} etc. si l'on a N'_{1a} , N'_{ey} , etc. = N_{eg} . Enfin, sur la base de p et de q il faudrait calculer combien de nouveaux types, dont le nombre sera ou bien $V' - V$ (T_{1a} , T_{ey} , T_{gr}) ou bien $V - V'$ (T_{nj}), seront communs à T_{sn} et combien ne le seront pas. Mais même de cette façon le problème des nouveaux *trippelord* est presque insoluble. Calculs compliqués, comme on voit, et dans notre cas peut-être inutiles.

¹⁹ Il s'agit de mots qui sont présents dans trois des textes en question et qui n'intéressent pas M. Hallberg.

²⁰ Un exemple de ce genre de procédé est dans CH. MULLER, *Initiation cit.*, pp. 183—90. Dans ce cas, comme dans beaucoup d'autres, les valeurs de $V_1, V_2, V_3 \dots V_k$ sont d'une importance fondamentale. En outre, il serait utile de couper le T en tranches pour avoir une possibilité de contrôle sur la méthode choisie, avant de l'appliquer à une situation pour laquelle le contrôle empirique est impossible (p. ex., le problème de la valeur de V'_{ey} si $N'_{ey} = N_{eg}$).

Les parord ne sont pas une preuve d'affinité. Comme nous avons dit, la statistique en général et la linguistique quantitative en particulier postulent la liberté de l'individu et le déterminisme de l'ensemble. Ces postulats sont légitimes et prouvés par l'observation. Si l'objet de l'analyse est le comportement du vocable, l'expérience nous dit qu'il peut, chaque fois, paraître ou ne pas paraître : nous ne pouvons pas prévoir le comportement individuel dans une situation donnée. Le vocabulaire d'un texte est l'échantillon d'un lexique potentiel ; donc le simple fait que, dans un texte, un vocable se présente ou ne se présente pas, qu'il y paraît une ou plusieurs fois, dans une ou plusieurs parties du texte, nous dit peu de choses. Que le phénomène soit observé chez un groupe de vocables choisis arbitrairement, cela ne change pas beaucoup la situation : le *parord* n'est pas plus intéressant que le *trippelord*, l'*hapax*, le vocable absent ou le vocable à haute fréquence. Ce qui est intéressant c'est le comportement des structures de l'ensemble, sur lesquelles il est légitime d'appliquer les analyses statistiques. Mais le *parord* de M. Hallberg (il s'agit là d'un vocable rare, donc délicat) et les sommes de *parord*²¹ (retouchées comme nous l'avons vu) sont le résultat d'un choix occasionnel que la statistique postule et dont elle tient compte, mais sans fonder sur lui ses conclusions. En outre, le choix du vocable est lié au sujet, à la situation, à l'époque ; cela vaut aussi pour les *parord*, malgré les précautions de M. Hallberg.

Il existe, à mon avis, une seule façon correcte de poser la question : nous nous trouvons devant un texte T, partagé en T_{sn} , T_{eg} , etc. ; observons le comportement de la distribution lexicale et essayons de voir si les fragments T_{sn} , T_{eg} , etc. révèlent des caractéristiques telles qu'elles nous amènent à refuser l'hypothèse nulle (d'une distribution normale)²². En effet, pour pouvoir vérifier ce raisonnement, il faudrait avoir des données bien précises sur les textes en question (v. *supra* p. 143), données que nous ne possédons pas ; mais il peut être utile de chercher des résultats provisoires pour illustrer la méthode.

Le lecteur attentif aura remarqué, en lisant les tables de M. Hallberg

²¹ On trouve un autre exemple de l'ambiguïté de ces chiffres dans *Snorri cit.* pp. 68—71, tables X—XIII, consacrées aux *parord* que T_{eg} , T_{1a} , T_{ey} , T_{nj} , T_{gr} ont entre eux. D'après la table X on voit que T_{eg} a une très grande affinité avec T_{1a} ; d'après la table XII on voit que T_{1a} a une grande affinité avec T_{nj} , mais que l'affinité entre T_{nj} et T_{eg} est très faible. Naturellement M. Hallberg interprète et explique tout cela (*ibid.* pp. 45—51), mais il faut bien avouer que ses explications ne sont pas toujours convaincantes.

²² Cf., entre autres, G. HERDAN, *Type-Token Mathematics*, La Haye, 1960 pp. 38—41 et CH. MULLER, *Initiation cit.* pp. 43 et suivantes.

(dans *Snorri cit.*), que la distribution des *parord* n'est pas uniforme. Elle oscille, par ex., entre le cas de *fqrkunnar* qui a $f = 13$ dans T , partagée entre les sous-fréquences 12 dans T_{sn} et 1 dans T_{eg} (0 dans tous les autres), et le cas de *skakkr*, qui a $f = 2$ dans T , partagée entre les sous-fréquences 1 dans T_{sn} et 1 dans T_{eg} (0 dans tous les autres). Il s'agit de vocables rares, de distribution dissymétrique, probablement en conformité avec la distribution de Poisson.

Nous examinons le premier exemple : nous connaissons les valeurs de N , N_{sn} , N_{eg} , etc., la fréquence et les sous-fréquences du vocable, la valeur de $p = f/N$ et donc nous pouvons calculer²³ la probabilité de chacune des sous-fréquences, en obtenant les valeurs 0,0068 pour T_{sn} , 0,34 pour T_{eg} , 0,87 pour T_{1a} (pour les sous-fréquences 0 des autres sagas on obtient des résultats semblables à celui de T_{1a} , avec des différences provoquées par les variations de N). Cela veut dire que la sous-fréquence 12 dans T_{sn} est anormale (c'est-à-dire liée à des facteurs particuliers), que la sous-fréquence 1 dans T_{eg} est relativement probable et que la sous-fréquence 0 dans les autres textes est très probable.

Si nous appliquons le même procédé au deuxième exemple, celui de *skakkr*, nous aurons 0,36 pour T_{sn} , 0,18 pour T_{eg} , 0,70 pour T_{nj} , et des valeurs semblables à celle de T_{nj} pour les autres. Donc les sous-fréquences 1,1,0,0,0 sont toutes très probables ou assez probables. Evidemment il y a des différences entre *saga* et *saga* et il est bien possible que d'autres *parord* donnent d'autres résultats, mais il me semble difficile de pouvoir tirer des conclusions statistiques de ces différences ou de cette possibilité.

Pour résumer, on peut donc objecter à M. Hallberg que : 1) la règle de trois n'est pas un instrument apte à ces opérations ; dans la table *Snorri A—Snorri B* elle donne un nombre de *parord* plus petit de ce que l'on peut prévoir, donc l'identité de comportement entre T_{sn} et T_{eg} est encore à démontrer ; 2) les *parord* tels qu'ils sont constituent des grandeurs incommensurables et leur somme est arbitraire ; si on les prend un par un, leur distribution ne mène pas nécessairement à refuser l'hypothèse nulle en faveur de T_{sn} et T_{eg} ; l'analyse statistique doit porter sur des données quantitatives plus complètes.

²³ D'après la formule

$$W(r) = a^r e^{-a} / r!$$

où W est la probabilité d'une fréquence r de paraître dans un texte n ; $e = 2,71828 \dots$ est la base des logarithmes naturels et $a = np$ est une constante pour les faibles fréquences, qui correspond à l'espérance mathématique (ou fréquence théorique) d'un individu dans la population. Cf. G. HERDAN, *The advanced theory cit.* p. 401.

Venons-en maintenant au cas de *kveðask*²⁴: c'est un verbe qui introduit le discours indirect et son usage est en concurrence avec celui de *kallask*, *látask*, *seggask*. Nous avons des données exhaustives pour le seul *kveðask*, qui est étudié dans un contexte énorme comprenant: sagas des rois (*konungasagor*, N = 780.000), sagas des Islandaises (*islänningasagor*, N = 797.000), *Sturlungasaga* (N = 256.000) et quelques autres (N = 155.000), pour un total approximatif de N = 1.988.000²⁵. La fréquence de *kveðask* est $f = 2264$, avec les sous-fréquences 349 (*konungasagor*), 1396 (*islänningasagor*), 399 (*Sturlungasaga*), 120 (autres); toutes ces sous-fréquences sont, à leur tour, divisées en d'autres sous-fréquences pour chaque saga. Comme on le voit d'après la table 1²⁶, *Heimskringla* présente une fréquence relative de 1,1/10.000, ce qui correspond parfaitement à celle de *Egla* (1,1/10.000). M. Hallberg observe que ces deux textes ont la plus faible fréquence relative, et cela est absolument vrai. Mais pour pouvoir affirmer avec sûreté que cette coïncidence est significative il faut donner une réponse à deux questions.

A. Toutes les tables présentées par M. Hallberg (qui concernent, outre *kveðask*, la distribution de *nú*, les rapports entre présent et prétérit en fonction de temps narratif, les rapports entre discours direct et discours indirect)²⁷ montrent des distributions différentes non seulement entre saga et saga, mais aussi parmi les divers groupes, et l'on voit que les différences entre *konungasagor* et *islänningasagor* sont particulièrement remarquables; il est donc justifié de penser, comme M. Hallberg le fait, que l'appartenance à un groupe plutôt qu'à un autre peut conditionner l'usage linguistique tout aussi bien chez le même auteur²⁸. Or, il est vrai que *Heimskringla* et *Egla* ont la fréquence relative la plus faible même dans les groupes respectifs mais, puisque il y a lieu de penser que les deux groupes ont des structures quantitatives différentes, le même pourcentage pourrait avoir des significations différentes. Les question à poser seront donc: quelle probabilité représente par rapport aux groupes respectifs la fréquence relative 1,1/10.000 dans *Heimskringla* et *Egla*? Les écarts que montrent *Heimskringla* et *Egla* par rapport aux groupes respectifs correspondent-ils entre eux?

B. L'usage d'un vocable dans un texte donné est lié à deux aspects: le

²⁴ *Stilsignalement cit.* pp. 18—30 et tables correspondantes.

²⁵ *V. supra* p. 141 note 6.

²⁶ *Stilsignalement cit.* pp. 192—94.

²⁷ *Ibid.* tables 2, 3, 4, 6, 7, 9.

²⁸ *Ibid.* pp. 65 et suivantes. L'hypothèse est fondée mais à contrôler par une analyse plus détaillée.

rapport avec des synonymes possibles et le besoin qu'on a de la notion en soi. La même réalité apparente, dans notre cas la faible fréquence de *kveðask*, peut refléter des situations différentes: 1) *Heimsk.* et *Eg.* se servent peu de *kveðask* et beaucoup du même synonyme; 2) *Heimsk.* et *Eg.* se servent peu de *kveðask* et beaucoup de synonymes différents; 3) l'un des deux se sert peu de *kveðask* et pas du tout ou peu de synonymes tandis que l'autre se sert peu de *kveðask* mais beaucoup de synonymes. Chacune de ces situations possibles modifie l'interprétation que nous donnons du phénomène observé. Quels sont les rapports entre *Heimsk.* et *Eg.* à ce sujet?

On ne peut pas répondre à la deuxième question à cause du manque de données²⁹. Mais en ce qui concerne la première, si nous représentons par N le total des mots dans chacun des groupes, par f la fréquence de *kveðask* dans chacun des groupes, par n le total des mots dans chaque saga, et si nous disons que $p = f/N$, $q = 1 - p$, $E = np$ (c'est-à-dire la fréquence théorique de *kveðask* dans chaque saga), $\sigma = \sqrt{np}$ (c'est-à-dire l'écart type théorique calculé selon la formule simplifiée, la valeur de p étant très faible), nous pouvons donner la table suivante, limitée aux *konungasagor* et ordonnée selon l'accroissement de z des valeurs négatives à celles positives³⁰.

²⁹ Que le rapport entre *kveðask* et ses synonymes joue un rôle important à ce propos est, peut-être, prouvé par l'observation que voici: on serait en droit de s'attendre à une corrélation statistique entre la fréquence de *kveðask* et le pourcentage du discours indirect (v. *Stilsignalement cit.* table 9) mais le calcul du coefficient de Spearman nous montre qu'il n'en est rien: - 0,04 pour les *konungasagor* et - 0,08 pour les *islänningasagor*; donc, un texte qui a une faible fréquence de *kveðask* n'a pas nécessairement peu de discours indirect. On pourrait expliquer le manque de corrélation entre ces deux caractères quantitatifs par l'hypothèse que les textes qui ont une faible fréquence de *kveðask* et un pourcentage de discours indirect relativement fort (p. ex. *Fagrskinna* et *Bárðar saga Snæfellsáss*) introduisent ce dernier par des synonymes de *kveðask*. *Heimskr.* et *Eg.* se trouvent dans cette situation: mais d'après les données de M. Hallberg nous savons seulement que *Eg.* n'a aucun exemple de *látask* et que *Heimskr.* en a 26 (*ibid.* pp. 21—22), ce qui peut être intéressant même si certains de ces cas peuvent être expliqués comme des emprunts; pour *segjask* et *kallask* nous ne savons rien. Voilà donc un problème qu'on ne peut pas résoudre à cause du manque de données significatives.

³⁰ Pour les tables des valeurs de z le lecteur est renvoyé aux manuels de statistique; pour le procédé que nous avons employé, cf. CH. MULLER, *Initiation cit.* pp. 58—66, 74—88 et *passim*.

KONUNGASAGOR

$N = 780.000$; $f = 349$; $p = 0,00045$; $q = 0,9995$.

saga	n	E	effectifs réels	écart	σ	z	χ^2
Heimskr.	229.000	103,05	25	- 78,05	10,15	- 7,69	59,11
Fagrsk.	54.000	24,30	6	- 18,30	4,93	- 3,71	13,78
Hák.Hák.	100.000	45,00	28	- 17,00	6,71	- 2,53	6,42
SÓT (A)	42.000	18,90	10	- 8,90	4,28	- 2,08	4,19
Knýtl.	48.000	21,60	15	- 6,60	4,65	- 1,42	2,01
Sverr.	80.000	36,00	35	- 1,00	6,00	- 0,16	0,03
Morkinsk.	90.000	40,50	49	+ 8,50	6,36	+ 1,33	1,78
Orkney.	61.000	27,45	38	+ 10,55	5,24	+ 2,01	4,05
SÓT (U)	3.000	1,35	7	+ 5,65	1,16	+ 4,87	23,64
Sögubr.	6.100	2,74	13	+ 10,26	1,66	+ 6,18	38,41
« Helgis. »	39.000	17,55	58	+ 40,45	4,19	+ 9,65	93,23
SÓT (S)	28.000	12,60	65	+ 52,40	3,55	+ 14,76	217,91
	780.100	351,04	349				464,56

D'après la valeur du χ^2 , pour 11 degrés de liberté, l'hypothèse nulle doit être refusée. Pour les *islänningasagor* nous savons que $N = 797.000$, $f = 1396$, $p = 0,0017$, $q = 0,9983$. Même si nous ne donnons pas les résultats, il sera facile pour le lecteur de contrôler que, non plus dans ce cas, la distribution n'est pas normale. Il faut donc en tirer la conclusion que l'usage de *kveðask* est conditionné par le texte, la situation, ou par d'autres facteurs (parmi lesquels — pourquoi pas ? — le style d'un certain auteur); mais même si *Heimsk.* et *Eg.* nous montrent de forts écarts négatifs (*Eg.* a, par rapport à son groupe, une valeur de $z = - 9,58$), nous doutons que ces écarts soient statistiquement interprétables dans une distribution si désordonnée: nous ne pouvons pas établir une règle, une norme dont *Heimsk.* et *Eg.* s'éloignent; certainement il n'y a pas de raison pour considérer les écarts négatifs comme plus significatifs que les écarts positifs présentés par d'autres textes.

Cette façon de lire les tables est peut-être plus correcte lorsqu'il s'agit d'interpréter des pourcentages tirés de textes de longueur différente. En plus, on pourrait éviter des impasses dont nous donnons deux exemples.

La table 1, déjà citée,³¹ montre que *kveðask* a une fréquence très faible aussi dans *Fagrskinna*. M. Hallberg commente en disant: il est, cependant,

³¹ *Stilsignalement cit.* p. 192.

pour une suite de raisons linguistiques — à part d'autres, aussi importantes — exclu que *Eg.* et *Fagrsk.* puissent avoir le même auteur.³² Personne ne doute du poids des raisons données par M. Hallberg dans les pages qui suivent les lignes que nous venons de citer, mais la justification est superflue parce que les valeurs de *z* montrent que *Fagrsk.* a un usage de *kveðask* assez différent de celui de *Heimsk.* et très différent de celui de *Eg.* M. Hallberg, par l'analyse des structures de ces deux sagas, en nous montrant qu'elles sont différentes, nous montre aussi, peut-être sans le vouloir, que même la coïncidence parfaite d'un élément isolé (ce qui n'est pas le cas dans la distribution de *kveðask*, comme nous l'avons vu d'après le *z*) n'est pas nécessairement significative.

Dans les tables 2 et 3 (*ibid.* pp. 195—99), M. Hallberg poursuit son raisonnement par un examen de *nú* (qui révèle un comportement semblable à celui de *kveðask*), et, après une somme discutable du pourcentage de *nú* et de celui de *kveðask*, il constate que les résultats pour *Heimsk.* et *Eg.* sont encore clairement différenciés des autres et il y voit encore une preuve pour son hypothèse. Mais ailleurs M. Hallberg a soutenu l'idée d'une attribution de *Laxd.* à l'auteur de *Knýttl.* (Ólafr Þórdarson)³³. Or si nous ajoutons à la table 3 une somme des pourcentages de *kveðask* et *nú* pour comparer ces deux sagas, nous obtiendrions 71/10.000 pour *Laxd.* et 18/10.000 pour *Knýttl.* Si l'on veut s'en tenir aux considérations de M. Hallberg, il reste deux explications possibles: ou bien *Knýttl.* n'a pas le même auteur que *Laxd.* ou bien la fréquence de *kveðask* et *nú* n'est pas nécessairement significative. Nous inclinons pour la deuxième possibilité, en concluant que si une *authorship* commune à *Knýttl.* et *Laxd.* n'est pas refusée d'après l'examen de *kveðask* et *nú*, une *authorship* commune à *Heimsk.* et *Eg.* n'est pas non plus rendue particulièrement évidente.

Enfin on prendra un dernier exemple du chapitre dédié aux temps narratifs³⁴. M. Hallberg examine la distribution du présent historique par rapport au prétérit (qui est beaucoup plus fréquent). Il analyse les deux groupes principaux, *konungasagor* et *islänningasagor*, en calculant la fréquence du présent pour chaque tranche de 100 cas de prétérit et de présent et en calculant la moyenne pour chacun des deux groupes; à cette moyenne il associe l'écart type comme paramètre de dispersion. Il obtient pour les *konungasagor* une valeur de $\sigma = 14,6$ et il la confronte avec celle

³² *Ibid.* pp. 20—21: « Det är emellertid av en rad språkliga skäl — fränsett andra, lika vägande — utslutet att *Egla* och *Fagrskinna* skulle kunna ha samme upphovsman .»

³³ Ólafr Þórdarson *cit.*; *Stilsignalement cit.* pp. 57—60.

³⁴ *Stilsignalement cit.* pp. 61—79 et tables correspondantes.

de chacun des σ de dix parmi les *kongungasagor*. Il observe que dans huit cas le σ de la saga est plus faible que celui du groupe, et il y voit une preuve du fait que l'usage du présent est une caractéristique du style individuel. Les deux cas où σ est plus grand dans la saga que dans le groupe sont expliqués par l'observation que ces deux sagas (*Morkinsk.* et « *Helgis.* ») montrent en général une très forte fréquence pour le présent et que donc il est normal qu'elles montrent aussi une dispersion plus forte³⁵.

Les mêmes opérations sont répétées pour les *islänningasagor*, et dans ce groupe on obtient $\sigma = 16,4$, qui est confronté avec le σ de sept sagas du groupe, en trouvant qu'ils sont tous plus faibles que 16,4. Cette constatation est interprétée comme une indication de l'homogénéité stylistique de chacune des *islänningasagor*. La différence entre les deux groupes est expliquée par le fait que, tandis que les *konungasagor* sont des ouvrages plus ou moins historiques et ont été rédigées d'après des modèles précis qui parfois ont provoqué une rupture dans le style personnel de l'auteur (ce qui se traduit par de forts écarts), les *islänningasagor* sont le résultat d'une activité qui ressemble plus à une activité littéraire au sens moderne du mot; elles n'avaient pas à suivre avec précision des modèles écrits et elles présentent donc une plus grande homogénéité stylistique.

La confiance que M. Hallberg a en ses chiffres est évidente lorsqu'il renie la légitimité d'une élaboration plus approfondie (en parlant de l'application du coefficient de variation sur des sagas où la fréquence du présent est très faible, comme c'est le cas dans *Hák. Hák.*) des données, en disant que les résultats d'une telle élaboration viendraient se heurter contre l'impression immédiate qu'on devrait recevoir de ses tables, construites d'après le σ ³⁶.

Mais, en choisissant d'examiner la fréquence du présent par rapport au prétérit, il me semble qu'il serait plus correct de le faire de la façon suivante.

La première étape serait de chercher si dans la population totale

³⁵ Pour la distribution du présent dans *Morkinskinna* (qui montre une forte fréquence pour le temps en question, exceptées deux tranches) M. Hallberg donne une explication très convaincante (*ibid.* pp. 72—73).

³⁶ *Ibid.* p. 75: « Detta sätt för justering tycks å andra sidan kunna få absurda konsekvenser, då det gäller arbeten med mycket ringa inslag av presensformer ... *Hákonar saga* skulle med andra ord visa en relativt sett vida större spridning än *Morkinskinna* eller « *Helgissaga* ». Men en sådan slutsats strider uppenbart mot det omedelbara intrycket man får av Tabell 7. Det verkar avgjort logiskt att just *Hákonar saga* skall återfinnas på den tätplats den hamnat på i ovanstående lista, där rangordningen direkt grundar sig på standardavvikelsen som sådan. »

(*konungasagor, islänningasagor, Sturlungasaga* et les autres) la distribution de la forme en question est normale. Des 352 tranches de 100 prêt.-prés. (*Stilsignal. cit.*, table 7) nous prenons (selon la table de nombres au hasard)³⁷ 35 tranches, à peu près 10 %, et nous obtenons les résultats que voici :

$$\bar{x} = 16,2$$

$$\sigma = 18,81$$

où $\bar{x}$ est la valeur moyenne de la fréquence du présent. En appelant x_1 les valeurs que peut prendre la variable (dans notre cas le nombre de cas de présent dans chaque tranche), n_1 le nombre de fois que x_1 se présente, nous pouvons confronter la distribution théorique avec la distribution réelle.

$x_1 =$ de 0 à 64

x_1	lim.	lim. — $\bar{x}$	z	aire entre lim. e $\bar{x}$	aire entre les deux lim.	n_1 th.	n_1 ré.	écart
	∞			0,5000				
0	.....			0,2033	0,2033	7,11	5	- 2,11
	0,5	- 15,7	- 0,834	0,2967				
1	.....			0,0144	0,0144	0,50	2	+ 1,50
	1,5	- 14,7	- 0,781	0,2823				
2	.....			0,0150	0,0150	0,52	6	+ 5,48
	2,5	- 13,7	- 0,728	0,2673				
3	.....			0,0187	0,0187	0,65	2	+ 1,35
	3,5	- 12,7	- 0,675	0,2486				
4	.....			0,0162	0,0162	0,57	0	- 0,57
	4,5	- 11,7	- 0,622	0,2324				
5	.....			0,0167	0,0167	0,58	2	+ 1,42
	5,5	- 10,7	- 0,569	0,2157				
6	.....			0,0172	0,0172	0,60	1	+ 0,40
	6,5	- 9,7	- 0,516	0,1985				

³⁷ Nous avons obtenu les tranches suivantes: *Sverris saga*: 6, 13, 18, 22, 28; *Orkn.*: 10, 20, 22; « *Helgissaga* »: 3; *Fagrskinna*: 2, 17; *Morkinskinna*: aucun; *ÓST*: 4, 9; *ÓSH*: 31, 32; *HSS*: 4; *Knýt.*: 9, 10; *Hák. Hák.*: 1, 14, 31; *Bjarn. Hít.*: 2, 3; *Finnb. ram.*: 2, 3, 7; *Harð. & Hól.*: 7; *Ljósv. (C)*: aucun; *Reykð.*: 7; *Svarfd.*: 2, 3; *Vatns.*: 3, 5; *Hrólfs Kr.*: 1, 2; *Jómsv. (291)*: aucun; *Jómsv. (510)*: aucun; *Vols.*: aucun; *Qrvar Od.*: aucun; *Alex*: aucun; *Gýd.*: 10.

x_i	lim.	lim. $-\bar{x}$	z	aire entre lim. e $\bar{x}$	aire entre les deux lim.	$n_{i\text{th.}}$	$n_{i\text{ré.}}$	écart
7					0,0213	0,74	0	- 0,74
	7,5	- 8,7	- 0,462	0,1772				
8					0,0181	0,63	2	+ 1,37
	8,5	- 7,7	- 0,409	0,1591				
9—10					0,0412	1,44	0	- 2,44
	10,5	- 5,7	- 0,303	0,1179				
11					0,0192	0,67	1	+ 0,33
	11,5	- 4,7	- 0,249	0,0987				
12—14					0,0628	2,20	0	- 2,20
	14,5	- 1,7	- 0,090	0,0359				
15					0,0199	0,70	1	+ 0,30
	15,5	- 0,7	- 0,037	0,0160				
16					0,0240	0,84	0	- 0,84
	16,5	+ 0,3	+ 0,016	0,0080				
17					0,0199	0,70	1	+ 0,30
	17,5	+ 1,3	+ 0,069	0,0279				
18—20					0,0631	2,21	0	- 2,21
	20,5	+ 4,3	+ 0,229	0,0910				
21					0,0193	0,67	1	+ 0,33
	21,5	+ 5,3	+ 0,282	0,1103				
22—24					0,0597	2,09	0	- 2,09
	24,5	+ 8,3	+ 0,441	0,1700				
25					0,0179	0,63	2	+ 1,37
	25,5	+ 9,3	+ 0,494	0,1879				
26—27					0,0378	1,32	0	- 1,32
	27,5	+ 11,3	+ 0,601	0,2257				
28					0,0165	0,58	1	+ 0,42
	28,5	+ 12,3	+ 0,654	0,2422				
29					0,0189	0,66	0	- 0,66
	29,5	+ 13,3	+ 0,707	0,2611				
30					0,0153	0,53	1	+ 0,47
	30,5	+ 14,3	+ 0,760	0,2764				
31—40					0,1251	4,38	0	- 4,38
	40,5	+ 24,3	+ 1,292	0,4015				
41					0,0084	0,29	1	+ 0,71
	41,5	+ 25,3	+ 1,345	0,4099				

x_i	lim.	lim. $-\bar{x}$	z	aire entre lim. e $\bar{x}$	aire entre les deux lim.	$n_{i\text{th.}}$	$n_{i\text{ré.}}$	écart
42					0,0093	0,32	0	- 0,32
	42,5	+ 26,3	+ 1,398	0,4192				
43					0,0073	0,25	1	+ 0,75
	43,5	+ 27,3	+ 1,451	0,4265				
44					0,0067	0,23	2	+ 1,77
	44,5	+ 28,3	+ 1,504	0,4332				
45—52					0,0400	1,40	0	- 1,40
	52,5	+ 36,3	+ 1,930	0,4732				
53					0,0029	0,10	1	+ 0,90
	53,5	+ 37,3	+ 1,983	0,4761				
54					0,0032	0,11	0	- 0,11
	54,5	+ 38,3	+ 2,036	0,4793				
55					0,0024	0,08	1	+ 0,92
	55,5	+ 39,3	+ 2,089	0,4817				
56—63					0,0123	0,43	0	- 0,43
	63,5	+ 47,3	+ 2,515	0,4940				
64					0,0009	0,03	1	+ 0,97
	64,5	+ 48,3	+ 2,568	0,4949				
65					0,0051	0,18	0	- 0,18
	∞			0,5000				

Pour ne pas rendre la table trop longue, les valeurs de x_i avec n_i réel = 0 ont été groupées quand il y en avait au moins deux, un après l'autre; dans ces cas là, les données pour la limite, la limite moins $\bar{x}$, z et pour l'aire entre la limite et $\bar{x}$ se réfèrent à la dernière des valeurs groupées; l'aire entre les deux limites est la somme des aires groupées.

x_i	$n_{i\text{th.}}$	$n_{i\text{ré.}}$	écart	χ^2
de 0 à 8	11,90	20	+ 8,10	5,513
de 9 à 24	11,52	4	- 7,52	4,909
de 25 à 65	11,52	11	- 0,52	0,023
	34,94	35		10,485

En admettant que notre échantillon soit représentatif (cela pourrait être contrôlé en créant une population théorique d'après les paramètres

obtenus pour l'échantillon et en la confrontant avec la population réelle), le résultat que nous venons d'obtenir ($\chi^2 = 10,485$ pour 2 degrés de liberté) est largement suffisant pour nous faire refuser l'hypothèse nulle. En d'autres termes, l'usage du présent ne dépend pas du hasard mais il est déterminé par d'autres éléments: matière, style, etc.

La deuxième étape consiste à examiner la distribution du présent séparément, d'abord dans les *konungasagor*, puis dans les *islänningasagor*. Nous n'allons pas répéter les calculs, mais en observant les données fournies par M. Hallberg, selon le critère présenté, nous verrons des écarts dans la valeur de z tellement forts qu'on peut soupçonner que l'on ne peut pas non plus à l'intérieur d'un seul groupe observer une distribution normale. Et cela pourrait confirmer que l'usage du présent n'est pas lié de façon stable à un genre mais qu'il dépend plutôt du sujet et du style de chaque saga.

Il nous reste maintenant à contrôler la situation pour chacune des sagas. Nous ne le ferons que pour deux d'entre elles afin de montrer comment le seul σ que nous donne M. Hallberg n'est pas significatif.

Dans le cas de *Hákonar saga*, pour qui M. Hallberg calcule un $\sigma = 0,93$, nous obtenons

$$\bar{x} = 0,59$$

$$\sigma = 0,84$$

$$x_i = \text{de } 0 \text{ à } 4$$

x_i	lim.	lim. $-\bar{x}$	z	aire entre lim. et $\bar{x}$	aire entre les deux limites	$n_{i\text{th}}$	$n_{i\text{ré}}$	écart	χ^2
	∞			0,5000					
0	.....			0,4562	20,07	24	+ 3,93	0,770	
	0,5	- 0,09	- 0,107	0,4081	17,95	17	- 0,95	0,050	
1	.....			0,3643	5,97	3	- 2,97	1,477	
	1,5	+ 0,91	+ 1,083	0,1357					
2-5	.....								
	∞								
					43,99	44		2,297	

Pour $\chi^2 = 2,297$ et pour 2 degrés de liberté nous ne pouvons pas refuser avec sûreté l'hypothèse d'une distribution normale, mais en l'acceptant nous avons à peu près 60 % de chances de nous tromper. De toute façon,

malgré la faible valeur du σ , la distribution du présent n'est pas du tout homogène.

Pour *Morkinskinna* nous obtenons

$$\bar{x} = 37$$

$$\sigma = 18,11$$

$x_i =$ de 1 à 73

x_i	lim.	lim. $-\bar{x}$	z	aire entre lim. et $\bar{x}$	aire entre les deux lim.	$n_{\text{th.}}$	$n_{\text{ré.}}$	écart
	∞			0,5000				
0	0,5	- 36,5	- 2,015	0,4778	0,0222	0,62	0	- 0,62
1	1,5	- 35,5	- 1,960	0,4750	0,0028	0,08	1	+ 0,92
2	2,5	- 34,5	- 1,905	0,4713	0,0037	0,10	1	+ 0,90
3—10	10,5	- 26,5	- 1,463	0,4279	0,0434	1,21	0	- 1,21
11	11,5	- 25,5	- 1,408	0,4207	0,0072	0,20	1	+ 0,80
12—16	16,5	- 20,5	- 1,132	0,3708	0,0489	1,37	0	- 1,37
17	17,5	- 19,5	- 1,077	0,3599	0,0109	0,30	2	+ 1,70
18	18,5	- 18,5	- 1,022	0,3461	0,0138	0,39	0	- 0,39
19	19,5	- 17,5	- 0,966	0,3340	0,0121	0,34	1	+ 0,66
20	20,5	- 16,5	- 0,911	0,3186	0,0154	0,43	1	+ 0,57
21—26	26,5	- 10,5	- 0,580	0,2190	0,0996	2,79	0	- 2,79
27	27,5	- 9,5	- 0,524	0,1985	0,0205	0,57	4	+ 3,43
28—35	35,5	- 1,5	- 0,083	0,0319	0,1666	4,66	0	- 4,66

x_i	lim.	lim. — $\bar{x}$	z	aire entre lim. et $\bar{x}$	aire entre les deux lim.	n_i th.	n_i ré.	écart
36	.....	.....	.....	.....	0,0199	0,56	1	+ 0,44
	36,5	— 0,5	— 0,028	0,0120				
37	.....	.....	.....	.....	0,0240	0,67	0	— 0,67
	37,5	+ 0,5	+ 0,028	0,0120				
38	.....	.....	.....	.....	0,0199	0,56	1	+ 0,44
	38,5	+ 1,5	+ 0,083	0,0319				
39—40	.....	.....	.....	.....	0,0434	1,21	0	— 1,21
	40,5	+ 3,5	+ 0,193	0,0753				
41	.....	.....	.....	.....	0,0234	0,65	1	+ 0,35
	41,5	+ 4,5	+ 0,248	0,0987				
42	.....	.....	.....	.....	0,0192	0,54	2	+ 1,46
	42,5	+ 5,5	+ 0,304	0,1179				
43	.....	.....	.....	.....	0,0227	0,63	1	+ 0,37
	43,5	+ 6,5	+ 0,359	0,1406				
44	.....	.....	.....	.....	0,0185	0,52	1	+ 0,48
	44,5	+ 7,5	+ 0,414	0,1591				
45—46	.....	.....	.....	.....	0,0394	1,10	0	— 1,10
	46,5	+ 9,5	+ 0,524	0,1985				
47	.....	.....	.....	.....	0,0205	0,57	1	+ 0,43
	47,5	+ 10,5	+ 0,580	0,2190				
48	.....	.....	.....	.....	0,0167	0,47	0	— 0,47
	48,5	+ 11,5	+ 0,635	0,2357				
49	.....	.....	.....	.....	0,0192	0,54	1	+ 0,46
	49,5	+ 12,5	+ 0,690	0,2549				
50	.....	.....	.....	.....	0,0155	0,43	2	+ 1,57
	50,5	+ 13,5	+ 0,745	0,2704				
51	.....	.....	.....	.....	0,0177	0,49	0	— 0,49
	51,5	+ 14,5	+ 0,801	0,2881				
52	.....	.....	.....	.....	0,0170	0,48	1	+ 0,52
	52,5	+ 15,5	+ 0,856	0,3051				
53—54	.....	.....	.....	.....	0,0289	0,81	0	— 0,81
	54,5	+ 17,5	+ 0,966	0,3340				
55	.....	.....	.....	.....	0,0121	0,34	1	+ 0,66
	55,5	+ 18,5	+ 1,022	0,3461				
56	.....	.....	.....	.....	0,0138	0,39	0	— 0,39
	56,5	+ 19,5	+ 1,077	0,3599				

x_i	lim.	lim. — $\bar{x}$	z	aire entre lim. et $\bar{x}$	aire entre les deux lim.	$n_{\text{th.}}$	$n_{\text{ré.}}$	écart
57					0,0109	0,30	1	+ 0,70
	57,5	+ 20,5	+ 1,132	0,3708				
58					0,0122	0,34	0	- 0,34
	58,5	+ 21,5	+ 1,187	0,3830				
59					0,0095	0,27	1	+ 0,73
	59,5	+ 22,5	+ 1,242	0,3925				
60—62					0,0272	0,76	0	- 0,76
	62,5	+ 25,5	+ 1,408	0,4207				
63					0,0072	0,20	1	+ 0,80
	63,5	+ 26,5	+ 1,463	0,4279				
64—72					0,0471	1,32	0	- 1,32
	72,5	+ 35,5	+ 1,960	0,4750				
73					0,0028	0,08	1	+ 0,92
	73,5	+ 36,5	+ 2,015	0,4778				
74					0,0222	0,62	0	- 0,62
	∞			0,5000				
						27,91	28	

x_i	$n_{\text{th.}}$	$n_{\text{ré.}}$	écart	χ^2
de 0 à 26	7,83	7	- 0,83	0,088
de 27 à 43	10,05	10	- 0,05	0,000
de 44 à 74	10,03	11	+ 0,97	0,086
	27,91	28		0,174

Pour un χ^2 de 0,174 et 2 degrés de liberté, l'hypothèse nulle a plus que 90 % de chances d'être juste. Cela veut dire que, malgré les deux tranches troublées³⁸, la distribution du présent dans *Morkinskinna* est probablement normale. Le tableau donné par M. Hallberg³⁹ est donc renversé.

Les *islänningasagor* ont un nombre de tranches trop faible pour que l'on puisse faire un contrôle pareil, mais, à en juger par les écarts, il est possible de penser que certaines sagas ont une distribution homogène

³⁸ *Stilsignalement* cit. pp. 72—73.

³⁹ *Ibid.* p. 74.

et d'autres non, indépendamment du rang qu'elles ont chez M. Hallberg⁴⁰.

Enfin, pour conclure le raisonnement sur le temps narratif, il faut noter que, d'après les données fournies par M. Hallberg⁴¹, il y a tout lieu de croire que l'usage du présent par rapport au prétérit est en partie déterminé par le verbe même: *sigla* a plus de chances d'être au présent que *vita*. Si cela est vrai (mais on devrait le contrôler), il faudrait étudier la distribution des verbes en question dans chaque saga avant de tirer des conclusions de la fréquence du présent: une saga où l'on parle beaucoup de *sigla* a *a priori* des chances de nous montrer un plus fort pourcentage de présent. Et toutes les fois qu'un fait peut être prévu, d'après les données globales que nous avons sur la population, sa signification diminue.

Comme nous l'avons dit au début de cet article, nous n'avons ni démontré ni voulu démontrer que les hypothèses de M. Hallberg sont fausses. En analysant de plus près certains cas, nous avons seulement voulu suggérer que les méthodes adoptées doivent être, pour ainsi dire, affinées, rendues plus rigoureuses. Cela peut être fait d'une façon satisfaisante seulement après un dépouillement mécanique du matériel. Et à cet égard je ne peux que m'associer à la conclusion de l'intéressant travail de M. Hallberg: un centre pour l'analyse des sagas à l'aide de machines électroniques pourrait donner à nos recherches la possibilité de formuler et de résoudre des tâches qui jusqu'ici ont paru utopiques, si tant est que nous les ayons seulement aperçues⁴².

⁴⁰ *Ibid.* p. 76.

⁴¹ *Ibid.* pp. 77—79 et table 8.

⁴² *Ibid.* p. 170: « Ett centrum för databehandling av sagatexter skulle ge vår forskning möjlighet att formulera och lösa uppgifter, som hittills har tett sig utopiska — i den mån vi ens har varsnat dem. »

VLADIMIR JAKUB

Om to perfektiviske konstruksjoner i moderne islandsk

Et av de interessante grammatiske fenomener som skiller islandsk fra de andre skandinaviske språk, er konstruksjonen *vera búinn* + infinitiv som har utviklet seg parallelt med de egentlige perfektive former — perfektum og pluskvamperfektum — og opptrer ofte som deres synonym. Denne konstruksjon, som vi nedenfor skal betegne som den perfektive konstruksjon eller bare konstruksjonen, har så vidt vi vet, ikke vært gjenstand for spesiell undersøkelse bortsett fra meget korte betraktninger av generell karakter i en rekke grammatikker, og da først og fremst hos J. Smári og S. Einarsson¹. Den første forfatteren nevner at konstruksjonen *vera búinn* + infinitiv oppsto i islandsk i det XVII. århundre og opptrer i perfektum, pluskvamperfektum og futurum. Smári mener at de viktigste trekk som karakteriserer denne konstruksjon, er følgende:

- a. En bestemt tidsgrense.
- b. En spesiell fremheving av handlingens avslutning.

1) *Ég er búinn að lesa bókina* 'jeg er ferdig med å lese boka' (nå).
Ég hef lesið bókina 'jeg har lest boka' (leste en gang før).

S. Einarsson påpeker bare at denne konstruksjonen betyr handlingens avslutning, men nevner ikke, hva som skiller den i denne henseende fra de egentlige perfektive former som også kan ha samme betydning.

Spørsmålet om den aktuelle konstruksjon og dens forskjell fra perfektum er delvis også berørt av B. Kress². Han mener at perfektum og den perfektive konstruksjon uttrykker forskjellige aspekter — perfektum den kompleksive hvor handlingen betraktes under hele sitt forløp, fra be-

¹ Jakob Jóh. Smári, *Íslensk setningafræði*. Reykjavík 1920, s. 182—184; Stefán Einarsson, *Icelandic*, Baltimore 1949, s. 146—147.

² Bruno Kress, *Über das Verhältnis der grammatischen Kategorien Aktionsart und Aspekt zur objektiven Realität, dargestellt am Beispiel des Isländischen*. *Lingua posnaniensis*, Poznan, XI, 1966.

gynnelse til slutt, mens den perfektive konstruksjon fremhever dens avslutningsstadium, oppnåelsen av resultatet:

a) *Det kompleksive aspekt.* Hann *hefur komið* bréfinu i póstin. 'Han har levert brevet til posten';

b) *Det resultatative aspekt.* Hann er *búinn að koma* bréfinu i póstin. 'Han har levert /bokstavelig: avsluttet avleveringsprosessen/ brevet til posten.'

Vi kan gi B. Kress rett i at mens perfektum stundom betegner handlingen generelt, som et faktum i sin helhet, fremhever konstruksjonen dens avslutningsstadium og for de terminative verbenes vedkommende (mutante hos B. Kress) betyr dette at grensen, resultatet blir nådd.

Men atskillelsen mellom de to nevnte aspekter bygger hos B. Kress ikke så meget på språklig materiale som på språkfølelsen, på de semantiske kategorier som etter hans mening spiller så stor rolle i det moderne islandske språk. Denne aspektteorien gir oss ikke svar på hovedspørsmålet: hvorfor kan perfektum (pluskvamperfektum) og den perfektive konstruksjon i en rekke tilfeller fungere som grammatiske synonyme, da vi i andre tilfeller oppdager en viss forskjell i deres betydning og atter i andre tilfeller absolutt ikke kan bruke dem om hverandre?

Hvordan kan man ut fra den nevnte aspektteorien forklare konstruksjonens betydning i et slikt eksempel:

2) *Ég fór að hitta hann séra Jóhann. Það er búið að fá* hafnarstúdent til að undirbúa þig (Bka). 'Vi har fått en København-student til å førebu deg.'

Kan man påstå at vi her i den islandske formen har resultativt aspekt? Men vi kan jo også bruke perfektum i denne setningen uten at man går glipp av noen nyanse i meningen. Betyr dette at dersom vi bruker perfektum, så forandres også verbets aspekt til det kompleksive? Og hvilket aspekt må vi bestemme i den norske formen *har fått* — det kompleksive eller det resultatative, eller kan man tro at begge aspektene er falt sammen i en form siden norsk ikke har noe motstykke til perfektum som det islandske korrelativ *vera búinn* + infinitiv? Hvordan kan man overhodet bestemme i en hvilken som helst språkform hvilken side av handlingen som blir fremhevet, understreket med særlig betoning — hele handlingen eller bare dens avslutningsstadium, resultat? Den ovennevnte teori om to aspekter gir oss neppe et fyldestgjørende svar på dette.

La oss se på tidsbetydningen av begge ordforbindelser:

I. *Perfektum og dets strukturelle korrelativ — konstruksjon med hjelpeverbet vera i presens*

3) Kolfinna *hefur tekið* til fötin hans og *fengið* honom þau þegjandi. Hún *hefur gert* allt þegjandi þessa daga (JÓ, 129). 'Kolfinna *har tatt* hans klær og *gitt* dem til ham taust. Hun *har gjort* alt taust disse dagene.'

4) Það er rétt. Ég *hef eytt* drjúgum hluta af lífi mínu í svokölluð mannamót. (Sól, 40) — 'Det er rett. Jeg *har spilt* en vesentlig del av mitt liv i de såkalte møter.'

5) — Ég var líka reiður við þig áðan, en nú er ég *búinn* að fyrirgefa þér. — 'Tidligere var jeg også sint på deg, men nå *har jeg tilgitt* deg.' (Mam, 103).

6) Da Silva kom til Vilhjálms, óskaði honum til hamingju með afrekið og sagði: — Þú ert *búinn* að taka frá mér olympiumetið. (þ). 'Da Silva kom til Vilhjaulmur, gratulerte han med prestasjonen og sa: — Du *har tatt* den olympiske rekorden fra meg.'

I disse eksemplene betyr perfektum en handling som enten fant sted før taleøyeblikket (*hefur tekið*, *hefur fengið*), eller fortsetter (*hefur gert*) — betydningen som formen har takket være konteksten (*þessa daga*) — ellers kan man overhodet ikke bestemme hvorvidt handlingen er avsluttet før taleøyeblikket eller ikke avsluttet (*hef eytt*). Analysen har vist oss at perfektum betyr en handling eller tilstand som enten fant sted før taleøyeblikket eller ennå varer i dette tidspunkt — nettopp denne nøytralitet overfor taleøyeblikket er perfektets grammatiske betydning. Denne for perfektum karakteristiske, ubestemte tidsknytning har vært understreket av mange forskere³, den skaper betydningen av noe som er aktuelt, står igjen.

Et annet trekk kan vi observere i den perfekte konstruksjon som *alltid* og uten unntagelse betyr en handling som blir avsluttet før taleøyeblikket (Eksemplene 5, 6). Forskjellen mellom denne konstruksjonen og preteritum og pluskvamperfektum, som *også betyr handling* forutgående for taleøyeblikket, er den at handlingen eller tilstanden gjengitt i konstruksjonens form, som regel finner sted *umiddelbart* før taleøyeblikket uten nøyaktig kontekstuell tidsangivelse. Konstruksjonens obligatoriske nære *kontakt* med taleøyeblikket til forskjell fra den eventuelle distansering av perfektum, preteritum og pluskvamperfektum fra taleøyeblikket

³ Se f. eks. Adolf Noreen, Vårt språk, bd. V, s. 393; Rolf Pipping, Om innebörden av perfektum i nusvenskan. Nutidssvenska. Uppsatser i grammatik. Stockholm 1964.

skaper den for konstruksjonen karakteristiske betydning av noe ennå mer aktuelt, noe som nettopp er avsluttet. Riktignok kan denne absolutte kontaktregel overskrides, men da må aktualitetsbetydningen fremgå klart av konteksten.

Undersøkelsen av konstruksjonens bruk har vist vesentlig forskjell i dens funksjon, avhengig av aksjonsarten av det verbet som i infinitivformen inngår i den perfekte konstruksjon.

Med aksjonsart forstår vi den for verbets leksikalske betydning spesifikke framstilling av handlingen som enten innehavende en viss indre grense som kan oppnås (terminative) eller som ikke har slik en grense (kursive), eller som kan opptre i forskjellige former i begge betydninger (nøytrale).

Her deler vi ikke oppfatningen til den kjente forsker E. Hermann⁴ og mange av hans etterfølgere⁵, men finner to hovedaksjonsarter, den terminative og den kursive⁶ og den nøytrale som kan opptre både terminativt og kursivt, noe som mange forskere i de skandinaviske språk har vært oppmerksomme på⁷. Med hensyn til aspekt som grammatisk kategori er vi fullstendig enig med Lage Hulthén⁸ om at det ikke fins noen aspekt som grammatisk kategori i de skandinaviske språk slik som man f.eks. har i de slaviske.

a) Terminative verber.

Den perfekte konstruksjon kan lages av et betydelig antall terminative og nøytrale verber (*drekka* 'drikke', *drekka* 'drukne en', *gera* 'gjøre', *selja* 'selge', *taka* 'ta', *fá* 'få', *gleyma* 'glemme', *lesa* 'lese', *byggja* 'bygge', *draga* 'dra', *dæla* 'pumpe', *fyrirgefa* 'tilgi' og andre). Konstruksjonen med infinitiv av alle slike verber betyr at handlingen er avsluttet før taleøyeblikket fordi grensen dvs. resultatet er nådd. Men perfektum kan jo også brukes i samme betydning. Forskjellen mellom de to formene ligger deri at perfektets kommunikative funksjon er mye videre enn konstruksjonens. Enhver handling som gjengis med terminative og nøytrale verber, består

⁴ E. Hermann, a) Objektive und subjektive Aktionsart. IF, 54, 1927; b) Aspekt und Aktionsart. Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Hft. 4, 1933; c) Aspekt und Zeitrichtung. IF, 63, 1936.

⁵ F.eks. A. Western, Om verbets aksjonsart i norsk. Festskrift til Hjalmar Falk, Oslo, 1927.

⁶ Eller den durative, se f.eks. Ture Johannisson, Hava och vara som tempusbildande hjälpverb i de nordiska språken. Lunds universitets årsskrift, bd. 41, 1945.

⁷ F.eks. Natanael Beckman, Svensk språklära. Stockholm 1964.

⁸ Lage Hulthén, Studier i jämförande nunordisk syntax. Göteborg 1944.

så å si av to bestanddeler — selve handlingen som blir nevnt som faktum, og resultatet som blir nådd under visse omstendigheter.

Perfektum forener begge disse begrep, og ofte er det vanskelig å bestemme hvilket av dem som trer i forgrunnen.

7) Mikill heiður *hefur fallið* mér i skaut (Mam, 93). 'Stor ære er blitt meg til del'.

Den perfekte konstruksjon kan *aldri* brukes, når man bare vil berette om et faktum men ikke om resultatet som blir oppnådd før et bestemt tidspunkt i nåtid, fortid eller framtid. Derfor kan konstruksjonen ikke brukes med slike adverb og konjunksjoner som *aldrei* 'aldri', *alltaf* 'alltid', *eftir því sem* 'etter som' siden disse ord gjør at resultatet umulig kan være oppnådd før taleøyeblikket.

Således har islandsk ved siden av perfektum, som brukes omtrent likt i alle skandinaviske språk, utviklet sin egen perfekte konstruksjon som både kan brukes korrelativt og synonymt til perfektum når perfektum understreker handlingens resultat, og være forskjellig fra det. Men siden det ofte er meget vanskelig å skjelne mellom handlingen og resultatet i perfektets verbale begrep, oppstår stundom slike nyanser i bruken av den perfekte konstruksjonen som perfektum alene ikke kan dekke.

8) *Ég hef sagt* þetta.

Ég er búinn að segja þetta.

'Jeg har sagt det.'

Selv om perfektum synes å dekke her fullt ut det samme begrep som den perfekte konstruksjon, har den siste en ekstra nyanse som følge av konstruksjonens mer konkrete og bestemte relasjon til taleøyeblikket: «Jeg har jo allerede sagt det og vil ikke forandre noe.» Et interessant stoff i denne henseende kan vi få ved å sammenligne islandske skjønnlitterære verker og deres oversettelse til norsk.

islandsk

9) *Ég ætlaði að segja* þér að Björn er *búinn að ganga* frá öllu við mig, sagði hann (Par, 13).

10) En morgunin eftir, þegar skírarinn er *búinn að kyssa* i bænum og genginn út með þann afgang af biblíum ... (Bka, 31).

norsk

— Jeg tenkte å si til deg at Björn har ordnet alt med meg, sa han.

Men morgenen etter, da døperen har gjort seg ferdig med å kysse farvel på gården og har tatt med seg de bibler...

Vi kan se i det første eksemplet at oversetteren har gått glipp av den nyansen at Bjørn er blitt ferdig med å gjøre noe, det blir bare nevnt selve faktum — 'han har ordnet noe'. Men i neste eksempel finner vi en nøyaktigere gjengivelse av konstruksjonens betydning da oversetteren ikke har begrenset seg bare til perfektformen, men også har benyttet ekstra, leksikalske midler for å understreke handlingens avslutningsstadium.

b) Kursive verber.

Den perfektive konstruksjon med infinitiv av kursive verber viser en vesentlig forskjell fra dens betydning med infinitiv av terminative eller nøytrale verber (i deres terminative bruk).

11) Leikfélagið Grima *hefur* á undanförnum árum *unnið* þarft starf með því að sýna innlend og erlend leikrit, sem ella hefðu vart séð sviðsins ljós hér á landi (M, 8/X. 68). 'Teatersirkelen Grima *har* de foregående år *utført* et nyttig arbeid med å vise innen- og utenlandske skuespill som ellers neppe hadde fått se scenens lys her i landet.'

12) Einmitt þetta tímabil *hefur verið* tími hinna miklu sigurvefninga mannsandans yfir natturuöflunum, sem vér höfum notið góðs af eins og allir aðrir. (T, 3/XII.68). 'Nettopp denne perioden *har vært* tiden for menneskeandens store seire over naturkreftene, noe som vi og alle andre har nytt godt av.'

I disse eksemplene betyr begge verbene, *vinna* 'arbeide' og *vera* 'være', en handling som begynte en gang i fortiden og har en viss varighet helt opp til taleøyeblikket. Men ut av konteksten i eksempel 12 er det ikke klart hvorvidt denne handlingen fortsetter i taleøyeblikket eller er opphørt før det. I eksempel 11 er det adverbialet *á undanförnum árum* som viser at det nøytrale verbet *vinna* opptreer i sin kursive betydning. Altså kan vi trekke den sluttsats at med kursive verber har perfektum både inklusiv og eksklusiv betydning, dvs. betyr en handling eller tilstand som enten varer ved ennå i taleøyeblikket eller har opphørt før det, selve perfektformen gir ikke uttrykk for det. Perfektum av kursive verber kan ikke bety resultat, oppnåelse av verbets indre grense og opptreer temporalt, mens perfektum av terminative (nøytrale) verber danner en opposisjon til de første formene med sin resultatative betydning, dvs. aspektbetydning⁹.

⁹ Denne betegnelse bruker vi om de enkelte *grammatiske* verbale formenes anvendelse for å betegne karakter av handlingens forløp (med hensyn til begynnelse, resultat osv.) i de språk som ikke har aspekt som *grammatisk kategori* omfattende hele verbalsystemet med sin egen ordbøyningsparadigme. Mange forskere har påpekt at f.eks. tempusformene i de germanske språk ofte blir anvendt for formål som

Når det gjelder den perfektive konstruksjon, så kunne man vel forutsette at den ikke kan dannes av kursive verber på grunn av eventuell motsetning mellom konstruksjonens perfektive betydning og mangelen på indre grense som kan oppnås, dvs. perfektiveres i verbets leksikalske betydning. Imidlertid kan også kursive verber danne konstruksjonen, riktignok mye sjeldnere enn terminative.

13) Yfirvaldið hefur róast. *Ég er búinn að vera hér i tvo daga* og tíminn hefur farið i tóma vitleysu (Jo, 90). 'Sysselmannen roet seg. *Jeg har vært her i to dager* og tiden er brukt til rene bagateller.'

14) Hann er mikið rotinn og sýnilega búinn að liggja ár eða lengur i mógröfinni. (Jó, 113). 'Han er veldig rotten og *har åpenbart ligget et år eller lenger* i torvgropen.'

Vi ser i disse eksemplene at handlingen som infinitiven i den perfektive konstruksjon betegner, fortsetter fremdeles i taleøyeblikket. Men hvordan kan denne inklusive betydning samordnes med konstruksjonens eksklusive karakter? Her kommer konteksten til hjelp i form av adverbelle grupper, en slags tidsbegrensning — *i tvo daga, ár eða lengur* osv. Selve handlingen blir så å si spaltet og med hjelp av denne tidsangivelse blir den ene del av handlingen skilt fra den andre, og den perfektive konstruksjonen betegner den som avsluttet. Den andre del fortsetter, men den blir ikke nevnt av konstruksjonen og er bare underforstått. Dermed blir også kravet om handlingens kontakt med taleøyeblikket overholdt. S. Einarsson har med rette påpekt at slike adverbelle tidsbegrensere er nødvendige når man danner konstruksjonen av kursive verber¹⁰.

Som nevnt finner en slik nær kontakt ikke uttrykk i perfektformen av kursive verber. Vi kan f.eks. si:

15) Hann hefur verið veikur 'Han *har vært syk*', men det er ikke alltid lett å bestemme hvorvidt dette sies etter at vedkommende er blitt frisk eller mens han ennå er syk (riktignok oftere etter at sykdommen er over). Det samme også på norsk. I Reveenka av P. Chr. Asbjørnsen sier haren: *Jeg har vært gift*, og av den etterfølgende konteksten kan man forstå at ekteskapet hans opphørte for lenge siden — kona brant opp sammen med huset deres.

Annerledes er det med den islandske perfektive konstruksjonen med kursive verber. Den kan altså brukes på to betingelser:

ikke har noe med tiden å gjøre, og det egentlig temporale går derved tapt. Se f.eks. Otto Jespersen, *Tid og Tempus*. Oversigt over det Kongelige Danske Videnskabers Selskabs Forhandlinger, No. 5—6, 1914, s. 23.

¹⁰ Stefán Einarsson, op. cit. s. 147.

a) Handlingen eller tilstanden i sin helhet fortsetter ennå i taleøyeblikket¹¹.

b) Nøyaktig tidsangivelse betegner varigheten av den del av handlingen som finner sted før taleøyeblikket.

16) *Ég er búinn að vera veikur lengi.* 'Jeg har vært syk lenge.'

Dette kan man si når vedkommende fortsatt er syk. Når de to nevnte krav blir overholdt, kan konstruksjonen fungere synonymt med perfektum i dets temporale bruk.

II. *Pluskvamperfektum og dets strukturelle korrelativ — den perfekte konstruksjon med vera i preteritum*

Den perfekte konstruksjonen brukes like ofte med hjelpeverbet *vera* i preteritum¹², og den kjennetegnes da også ved en del særpreg, som ble nevnt i første avsnitt, og først og fremst dens eksklusive temporale betydning bare med den forskjell at i preteritum står konstruksjonen i bestemt relasjon ikke til taleøyeblikket, men til et bestemt tidspunkt i fortiden, *relasjonøyeblikket*, som i setningen blir uttrykt med forskjellige språkmidler (verbale former, adverb), eller gjennom kontekstens almene situasjon.

17) *Síðan var gengið syngjandi inn í kirkjuna, þegar búíð var að kasta rekunum og sunginn einn salmur í viðbót (Sól, 56).* 'Siden gikk man med sang inn i kirken etter at man hadde kastet fra seg spadene og sunget en salme til.'

I dette eksempel betyr den perfekte konstruksjon at handlingen foregikk og ble avsluttet før et bestemt tidspunkt i fortiden, som er uttrykt med formen *var gengið*.

Konstruksjonen kan erstattes av pluskvamperfektum og er dets grammatiske synonym. I pakt med presens kan det også i preteritum brukes både terminative, nøytrale og kursive (ved tidsangivelse) verber med de forskjell som ble nevnt ovenfor.

¹¹ Av og til er dette kravet ikke overholdt, men bare hvis konteksten gjør særlig aktuelt det man meddeler om.

¹² Vi skal ikke komme nærmere inn på problemer knyttet til verbets måter her siden de ikke står i samband med konstruksjonens spesielle egenskaper, og bruken av konjunktivformene av hjelpeverbet *vera* bestemmes av alminnelige regler for konjunktivens anvendelse.

Men samtidig oppdager man visse spesifikke trekk ved konstruksjonens bruk i preteritum og dens forhold til relasjonsøyeblikket. For å forstå dem må vi først si et par ord om perfekt- og pluskvamperfektformenes tidsknytting.

Perfektum har direkte tidsknytting til taleøyeblikket og er derfor en absolutt tempus- og aspektform. Når perfektum opptrer i sin eksklusive betydning, meddeler denne formen enten om handlingens faktum eller understreker dens resultat. Nettopp i sistnevnte tilfellet fungerer perfektum synonymt med konstruksjonen. Når både perfektum og konstruksjonen ikke er synonymer og danner en opposisjon til hverandre, så er opposisjonens semantiske grunnlag følgende:

a) Terminative og nøytrale verber — perfektum beretter om faktum i sin helhet, konstruksjonen om handlingens resultat. b) Kursive verber — perfektum beretter om faktum i sin helhet, konstruksjonen om avslutningen av handlingens bestemte etappe. Hverken perfektum eller konstruksjonen kan bety resultat som blir nådd i taleøyeblikket.

Pluskvamperfektum er ikke knyttet direkte til taleøyeblikket, men til relasjonsøyeblikket i fortiden og er derfor en relativ tempus — og aspektform. Pluskvamperfektum brukes derfor mye oftere enn perfektum for å understreke tidstrinnet — at noe skjer før en annen handling eller tilstand i fortiden — og dette bringer de to formene — pluskvamperfektum og den perfektive konstruksjonen i preteritum — nærmere hverandre såvel med terminative som med kursive verber. Men til forskjell fra perfektum kan pluskvamperfektum bety oppnåelsen av resultatet ikke bare før, men også i det tidsøyeblikket det er knyttet til, dvs. relasjonsøyeblikket. I dette tilfellet framtrer pluskvamperfektum som en aspektform hvis temporale betydning ikke er forskjellig fra preteritum.

18) Hann rekur tvær hryssur, sem hann *hafði séð* um það bil sem hann *var að snúa* heimleiðis (Jó, 30). 'Han jager to hopper som han *hadde oppdaget* mens han holdt *på å snu hjemover*.'

På grunn av denne spesielle egenskap ved pluskvamperfektum tror vi at det ikke er helt riktig å trekke en fullstendig parallell mellom denne tempusformen og perfektum og si at pluskvamperfektum er perfektum i fortiden, noe som forfattere av en del grammatikker gjør¹³.

Det nevnte særtrekk ved pluskvamperfektets aspektbetydning gjør det mulig for oss å finne det kjennetegn som stiller denne formen i motsetning til den perfektive konstruksjon i preteritum. Den siste kan bety resultat

¹³ F.eks. S. Einarsson, op. cit. s. 139; J. J. Smári, op. cit. s. 179.

som ble nådd utelukkende før relasjonsøyeblikket i fortiden. Forfatteren av Norsk grammatikk, Olav Næs, peker på at pluskvamperfektum i norsk uttrykker «det som er avsluttet (perfektivt) på et oppgitt tidspunkt i fortiden»¹⁴. Det materialet som forfatteren bringer i sin bok, viser at pluskvamperfektum i norsk også betyr resultat som kan nås såvel før som i relasjonsøyeblikket, dvs. pluskvamperfektum som form er nøytral til relasjonsøyeblikket og kan ikke alene, uten hjelp av andre språkmidler, dekke den opposisjonen som pluskvamperfektum og den perfekte konstruksjonen i preteritum utgjør i islandsk. Derfor skal man være meget forsiktig når man forsøker å oversette den islandske perfekte konstruksjon i preteritum med det norske pluskvamperfektum.

islandsk

19) En á útmánuðum var ég búinn að læra að stauta mig frammúr þuluskömminni og uppfrá því var ég læs á hvaða bók sem var, (Bka, 69).

20) Ég var um þessar mundir búinn að læra að lesa hjá henni ömmu minni. (Bka, 91).

norsk

Men utpå ettvinteren hadde jeg lært å stave meg gjennom denne skammen av en ramse...

På denne tid hadde jeg lært å lese hos Besta mi.

I begge eksemplene har oversetteren ikke tatt hensyn til konstruksjonens eksklusive betydning og oversatt den med pluskvamperfektum som i denne konteksten opptrer inklusivt. Det har ført til en slags tidsforskyvning av handlingen som forandrer meningen. På islandsk sies det at til et bestemt tidspunkt i fortiden som her markeres med adverbialene *á útmánuðum* og *um þessar mundir*, hadde handlingens subjekt allerede avsluttet det som blir nevnt i setningen (*lære å stave seg, lære å lese*), han kunne det allerede til en bestemt tid, mens det i den norske oversettelsen heter at han hadde lært det nettopp i denne tiden. Vi kan altså slå fast at når pluskvamperfektum av terminative (nøytrale) verber har inklusiv karakter, så betyr det en handling som finner sted senere enn den som blir uttrykt med den perfekte konstruksjon i preteritum, dersom den siste er knyttet til samme tidsmoment som pluskvamperfektum.

III. Den perfekte konstruksjon i futurum

Konstruksjonens hovedbetydning slik vi har definert den ovenfor — å gjengi handling eller tilstand som blir avsluttet like før et bestemt tids-

¹⁴ Olav Næs, Norsk grammatikk. Oslo, 1965, s. 272.

punkt (taleøyeblikk i nåtiden, relasjonsøyeblikk i fortiden), trer særlig tydelig fram når konstruksjonen slik som perfektum gjengir en handling som blir avsluttet før et bestemt moment i framtiden som den talende har bestemt til utgangspunktet for tidsberegningen.

21) Hópurinn i Svalvogum er með skvaldur og talar um yfirvaldið. Það hættir ekki fyrr en við *erum búnir að grafa okkur* undir heiðina. (Jó, 105). 'De som er kommet sammen i Svalvogur, snakker høylydt om sysselmannen. Han vil ikke gi seg før vi *har gravd oss* under bakken'.

God islandsk stil tilsier i slike tilfelle at konstruksjonen er å foretrekke for perfektum selv om begge formene fungerer som fullt grammatisk synonyme. Men dersom konstruksjonen forekommer islandsk språkøre å være en noe bedre form enn perfektum for å betegne avsluttet handling i framtiden, så er dette fullt ut forståelig hvis man tar i betraktning konstruksjonens uavvikelig eksklusive karakter overfor et bestemt tidsmoment den er knyttet til, og perfektets eventuelle nøytralitet i samme henseende.

IV. *Den perfektive konstruksjonens plass i det islandske verbets system*

Vi kan ikke bestemme konstruksjonens plass i verbets system og dens forhold til de andre verbale former uten å ha undersøkt dens semantiske struktur. Er konstruksjonen verbets analytiske ordbøyningsform som sammen med dets syntetiske (presens, preteritum) og analytiske (perfektum, pluskvamperfektum og lign.) tempusformer danner verbets paradigme, eller utgjør den en løsere syntaktisk konstruksjon som i sin oppbygging og funksjon møter slike begrensninger at den ikke kan betraktes som fullstendig grammatisert form som hører formlæren til på samme måte som f.eks. perfektum?

I den sovjetiske faglitteratur har det i de siste årene vært publisert flere avhandlinger som er viet undersøkelsen av analytiske strukturer i forskjellige språk. De fleste forskere er enige om at de verbale ordforbindelser er utviklet til analytiske former når de fyller følgende krav:

- a. Det oppstår en særlig fast sammensmelting mellom konstruksjonens bestanddeler som skaper deres reelle uoppløselighet;
- b. Konstruksjonens grammatisk betydning er av idiomatiske karakter, dvs. den kan ikke trekkes ut av den grammatisk karakteristikk til konstruksjonens komponenter;
- c. Strukturen omfatter hele verbets ordforråd i vedkommende språk;

d. Den går inn i systemet med korrelative verbale former som en del av verbets paradigme.¹⁵

Den perfekte konstruksjon består av tre bestanddeler — hjelpeverbet *vera*, partisippet *búinn* som begge har kongruensbøyning med setningens subjekt når konstruksjonen fungerer som predikat, og infinitiven som inneholder konstruksjonens leksikalske betydning og føyes til de to første komponenter. For å bestemme deres rolle i konstruksjonens semantiske oppbygging må vi sammenligne den med den ordforbindelse hvor perfektum partisippet *búinn* er brukt med hjelpeverbet *vera* uten infinitiv.

Denne syntaktiske modell er alminnelig brukt i moderne islandsk og på grunnlag av verbets karakter kan denne konstruksjon ha forskjellig betydning. En del terminative intransitive verber betyr med hjelpeverbet *vera* en tilstand, mens de samme verbene med *há*, altså i perfektum og pluskvamperfektum, betyr en handling. Denne opposisjonen handling — tilstand går så langt tilbake som til gammel islandsk og er grundig undersøkt av Ture Johannisson¹⁶. Moderne islandsk gir oss mange eksempler på hvor riktige de konklusjoner er som Johannisson har kommet til for alle nordiske språks vedkommende. Vi tør også påstå at ikke noe annet nordisk språk har utviklet denne opposisjonen så konsekvent og omfattende som nettopp islandsk, hvor opposisjonen stadig har vært mer og mer produktiv, mens den i de andre språk enten er typisk for de enkelte dialekter¹⁷, eller på langt nær spiller så stor rolle som i islandsk¹⁸. Opposisjonen handling—tilstand er et av de dominerende grammatiske fenomener i det islandske verbale system.¹⁹

¹⁵ a. Se mer om dette: M. M. Gukhman, Analytiske verbale konstruksjoner som en spesiell type av ordforbindelse mellom et delvis ord og et ord med full betydning. I boken «Spørsmål om grammatisk struktur», Moskva, 1955; V. N. Jartseva, Om ordets analytiske former. I boken «Ordets morfologiske struktur i de forskjellige språktyper», Moskva—Leningrad, 1963; V. M. Sjirmunsky, Om analytiske konstruksjoner. I boken «Analytiske konstruksjoner i de forskjellige språktyper», Moskva, 1965; A. I. Smirnitskij, Analytiske former. I tidsskriftet «Språkvitenskapelige spørsmål», No. 2, 1956.

b. Disse fire punkter ble først formulert av M. M. Gukhman i den ovennevnte avhandling, s. 359.

¹⁶ Ture Johannisson, se merknad 6.

¹⁷ Martin Ivarsson, Har kommit — är kommen. Nysvenska studier, 11. årg. Uppsala, 1931.

¹⁸ Olav Næs, se merknad 14.

¹⁹ Her er det ikke mulig å komme nærmere inn på dette.

Perfektum partisipp *búinn* danner konstruksjonen med *vera* etter samme mønster.

22) *Þá er þetta buið*, segir hann. (Jó, 122). 'Da er det slutt med det, sier han.'

23) Þegar þeir voru búinir með kaffi stóð þjófurinn upp og þakkaði fyrir sig með handabandi (Bka, 19). 'Da de var ferdige med kaffen, reiste tjuven seg og takket i neven.'

I disse eksemplene beholder *búa* sin fulle leksikalske betydning — 'avslutte, være ferdig med noe'. Konstruksjonen betyr tilstand som resultat av handlingen som hadde funnet sted før. Men på en måte er denne konstruksjon forskjellig fra de andre bygget etter samme syntaktiske mønster. Med et intransitivt terminativt verb²⁰ betyr ordforbindelsen *vera* + perf.-partisipp en aktiv tilstand, men denne betydningen av en tilstand er en følge av partisippets grammatiske betydning. Når et transitivt verb danner en slik konstruksjon, så får den passiv betydning — enten passiv tilstand eller passiv handling.

Verbet *búa* er transitivt, og man kunne vente at hele konstruksjonen også skulle få en passiv betydning. Men det gjør den ikke, betydningen er aktiv (eksemplene 22, 23). Riktignok peker J. Smári²¹ på at i forbindelse med substantiv kan partisippet *búinn* ha såvel aktiv som passiv betydning, f.eks: *Meðulin eru búin*, 'Medisiner er forberedt'. Men denne bruken av *búa* er både kunstig og sjelden i islandsk, den forekommer bare i slike passive uttrykk hvor handlingens reelle subjekt ikke er nevnt. Vi kan altså trekke den sluttsats at verbets form av partisippet *búinn* forandres fra den passive utenfor konstruksjonen med *vera* til den aktive i forbindelse med *vera*. Denne transformasjon er så å si det første skritt til å isolere *vera búinn* fra de andre konstruksjoner bygget etter samme syntaktiske mønster og vitner om at det oppstår en idiomatisk betydning som ikke kan forklares gjennom betydningen av begge komponentene for seg. Nettopp dette bringer konstruksjonen *vera búinn* nærmere til perfektum og pluskvamperfektum hvor en slik transformasjon skjer med alle transitive verber. Men dens aspektbetydning — handlingens eller tilstandens avslutning — er ikke av grammatisk art siden den er en direkte følge av partisippets leksikalske betydning (*búinn*).

Så føyes infinitiv til *vera búinn* og dermed oppstår en ny konstruksjon som er vesentlig forskjellig i sin semantiske struktur fra de ordforbindelser

²⁰ Ture Johannisson kaller dem terminative mutativer.

²¹ Jakob Jóh. Smári, op. cit. s. 184.

som *vera búinn* kan opprette med andre ordklasser. Når man sammenligner den nye konstruksjonen med det første syntaktiske mønster *vera búinn*, altså uten infinitiv, kan man oppspore en videre transformasjon av konstruksjonens betydning jamført med de leksikalsk-grammatiske egenskaper av dens bestanddeler:

- 1) Tilstandsbetydningen forsvinner, og den nye konstruksjonen betyr alltid en handling.
- 2) Det foregår en videre differensiering med hensyn til konstruksjonens verbale form — den kan ikke ha passiv men bare aktiv betydning.
- 3) Uansett infinitivens aksjonsart betyr den perfektive konstruksjon alltid en handling eller tilstand som er avsluttet før den tidsperioden som er uttrykt gjennom hjelpeverbets (*vera*) tidsformer.
- 4) Konstruksjonens temporale betydning kan ikke bli trukket ut av bestanddelenes temporale betydning.

Alt dette tyder på at det oppstår i konstruksjonen en ny betydning som er av idiomatisk karakter, og nettopp den skiller konstruksjonen fra de andre syntaktiske modeller hvis betydning er en sum av komponentenes betydning. Har vi da rett til å si at den perfektive konstruksjon er en analytisk ordbøyningsform som ved siden av perfektum, pluskvamperfektum og de andre analytiske tempusformer er en del av verbets ordbøyningsparadigme? La oss se nærmere på den semantiske funksjon som partisippet *búinn* oppfyller i konstruksjonen. I eksemplene 22, 23 fremtrer *búa* som leksikalsk betydningsfullt verb, og dets betydning 'avslutte, bli ferdig med' er nettopp det begrep som knyttes til subjektet. Og når vi også i disse eksemplene har en slags aspektbetydning — at noe er avsluttet, så er dette en direkte følge av ordets leksikalske betydning, dets innhold. I denne henseende er det ikke noen forskjell mellom *búinn* og hvilket som helst annet partisipp som betyr at noe er avsluttet — *lokaður*, *hættur*, *tilbúinn* o.l. For eksempel: Þessu er lokið, 'dette er avsluttet'. Den resultatative betydning som konstruksjonen *vera búinn* har, er et kjennetegn på dette syntaktiske mønster hos alle terminative verber. Således kan vi konstatere at partisippet *búinn* her ikke er isolert fra de andre partisippene, til og med adjektiver som er leksikalske synonyme til *búinn*. Dersom man skifter *búinn* ut med et adjektiv, så kan den resultatative betydning gå tapt siden den er en følge av partisippets egenskap, men det leksikalske innhold forblir uforandret.

Et annet trekk oppdager man i den perfektive konstruksjonen. Her betyr predikatet ikke bare avslutning i seg selv men avslutning av en handling som er uttrykt gjennom infinitiven. Hele konstruksjonen har

absolutt den samme leksikalske betydning som infinitiv. Når vi altså føyer infinitiv som ord med fullbetydning til *vera búinn*, så foregår det ingen forskyvning i dens leksikalske betydning, men det oppstår stadig et nytt kjennetegn — avslutning av den nevnte handlingen før et bestemt tidspunkt. Dette nye kjennetegn er av grammatisk art, det har oppstått som følge av den opprinnelige leksikalske betydning til partisippet *búinn*. Både dette partisippet og hjelpeverbet er isolert i konstruksjonen fra de andre hjelpeverber og partisipper, til og med fra *búinn* i ordforbindelsen *vera búinn*, altså uten infinitiv: ethvert forsøk på å skifte dem ut med et annet hjelpeverb eller partisipp fører til oppløsningen av den perfekteive konstruksjon. (Dersom vi i eksempel 21 skifter infinitiven *að grafa* med substantivet *með gröfum* opphører konstruksjonen å eksistere samtidig som partisippet *búinn* får igjen sin fulle leksikalske betydning som i eksempel 23.

Men til forskjell fra de egentlige analytiske tempusformer som omfatter hele det verbale system, er den perfekteive konstruksjonen begrenset i sin oppbygging av bestemte leksikalske grupper og kan ikke dannes av hvilken som helst infinitiv. Konstruksjonen kan ikke lages av verber som betyr begynnelsen eller avslutningen av en handling, samt en momentan overgang til en ny tilstand, de såkalte punktuelle. Alle disse verber betyr i forbindelse med *vera* en resultativ tilstand (*er kominn* 'er kommet', *er sofnaður* 'er sovnet', *er orðinn* 'er blitt', osv.), men de kan ikke danne den perfekteive konstruksjon. Dette vitner om at partisippet *búinn* ikke fullstendig har mistet sin opprinnelige leksikalske betydning som er uforenlig med betydningen til de nevnte verber.

Det fins også rent strukturelle særpreg som vitner om at konstruksjonens bruk er begrenset:

- a. Hjelpeverbet *vera* kan brukes bare i presens og preteritum (indikativ og konjunktiv);
- b. Konstruksjonen kan ikke danne passiv form.

Den perfekteive konstruksjon kan altså ikke betraktes som en av de to alternative perfektums (pluskvamperfektums) former, en bestanddel av verbets ordbøyningsparadigme. Den er en leksikalsk-grammatisk analytisk struktur som ligger i verbalsystemets grammatiske periferi, men danner en regulær opposisjon til de andre tempusformer som er systemets sentrale elementer.

Sluttord

1. Den perfekte konstruksjon betegner en handling eller tilstand som er avsluttet like før taleøyeblikket (når hjelpeverbet *vera* står i presens) eller relasjonsøyeblikket i fortiden (med *vera* i preteritum). Denne obligatoriske nære kontakt av handlingen med et bestemt moment for beregningen av den objektive tid kan brytes i de tilfelle handlingens aktualitet framgår særlig klart av konteksten.

2. Konstruksjonens aspektbetydning er avslutning av handlingen på grunn av at resultatet blir nådd (for terminative og nøytrale verber) og avslutning av handlingens bestemte periode som blir uttrykt gjennom en adverbial tidsangivelse i konteksten forutsatt at handlingen eller tilstanden fortsetter i sin helhet (for kursive verber).

3. Konstruksjonens tidsbetydning når *vera* står i presens, er alltid den at handlingen finner sted før taleøyeblikket. Til forskjell fra perfektum kan den ikke forene to tidsplan — fortiden og nåtiden. Når *vera* står i preteritum, betyr konstruksjonen en handling før relasjonsøyeblikket i fortiden, mens pluskvamperfektum kan bety oppnåelsen av resultatet nettopp i relasjonsøyeblikket. På grunn av dette betyr konstruksjonen av terminative (nøytrale) verber en handling, som finner sted før handlingen som er uttrykt gjennom pluskvamperfektum i dets inklusive bruk når både konstruksjonen og pluskvamperfektum har samme tidsknytting.

4. Konstruksjonens tempus- og aspektbetydning er idiomatisk og kan ikke trekkes ut av dens komponenter. Når konstruksjonen blir dannet på grunnlag av den syntaktiske modellen *vera* + perfektum partisipp, foregår følgende semantiske forandringer sammenlignet med denne modellen:

a. Konstruksjonen betyr handling, noe som bringer den nærmere til de egentlige perfekte former.

b. Den har aktiv betydning til tross for at *búa* er et transitivt verb.

c. Uansett infinitivens aksjonsart betyr konstruksjonen alltid en handling som er avsluttet før det øyeblikket eller den perioden som er uttrykt gjennom hjelpeverbet *vera*.

I sin oppbygging og anvendelse møter konstruksjonen begrensninger både av strukturell og leksikalsk-semantisk karakter. Det grammatiske kjennetegn av avslutning er ikke abstrahert fullt ut fra infinitivens leksikalske betydning, noe som vitner om at partisippet *búinn* ikke har mistet

helt sin opprinnelige leksikalske betydning. Den perfekte konstruksjon i sin helhet er ikke en fullstendig alternativ form til perfektum og pluskvamperfektum, men en leksikalsk-grammatisk analytisk konstruksjon som ikke utgjør en ordbøyningsform av paradigmatiske art, men ligger i tempusformenes grammatiske periferi og danner en opposisjon til de sentrale elementer i verbets ordbøyningsparadigme.

Forkortelser

Bka — Halldór Kiljan Laxness. Brekkukotsannáll. Reykjavík, 1957.

Jó — Indriði G. Þorsteinsson. Þjófur í paradís. Reykjavík, 1967.

M — Morgunbladið.

Mam — Stefán Jónsson. Mamma skilur allt. Reykjavík, 1950.

Par — Halldór Kiljan Laxness. Paradísarheimt. Reykjavík, 1960.

Sól — Matthías Johannessen. Í dag skein sól. Reykjavík, 1964.

T — Timinn.

Þ — Þjóðviljinn.

HARRY ANDERSEN

Runeindskriften på Sjællands-brakteaten 2

Sjællands-brakteaten 2 (DR brakteat 61) har denne runeindskrift: **hariuhahaitika farauisa gibuuauja**. Efter indskriften er der et ornament som efter den almindelige opfattelse er en *t*-rune med tre kviste (se henvisninger i DR's bibliografi sp. 535). DR skriver: »under dyrets ene forben et 3-punkt-ornament og bag mandens hoved et tegn, det ligner en *t*-rune med 3 bistave (jfr. et lign. tegn med 2 bistave på br. 21–22 Over-Hornbæk 2–3)« (sp. 536). Helmut Arntz, Johannes Brønsted, Klaus Düwel, Gerd Høst, Sven B. F. Jansson, Wolfgang Krause, Carl J. S. Marstrander, Magnus Olsen o. a. opererer med en *t*-rune med tre bistave¹. Krause²⁾ er ret

Der er brugt følgende forkortelser: ANF = Arkiv för nordisk filologi, APhS = Acta Philologica Scandinavica, DgP = Danmarks gamle Personnavne. I. Fornavne. Udg. af Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby (1936/48), DR = Danmarks runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke under medvirkning av Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen (1941/42), GG = Johannes Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik (I–V, 1928–65. I. anden udg. 1950, II, genoptrykt 1957), NK = Nordisk Kultur. Med Krause¹⁾ henvises til Wolfgang Krause, Runeninschriften im älteren Futhark (1937), med Krause²⁾ til Die Runeninschriften im älteren Futhark. Von Wolfgang Krause mit Beiträgen von Herbert Jankuhn. I–II (1966), med Lexicon poeticum til Sveinbjörn Egilsson, Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis. 2. udg. ved Finnur Jónsson. Fotografisk optryk 1966. Med Marstrander henvises til Carl J. S. Marstrander, De nordiske runeindskrifter i eldre alfabet. Skrift og språk i folkevandringstiden. I. Danske og svenske innskifter (1952).

¹ Helmut Arntz »Handbuch der Runenkunde«. 2. Aufl. (1944) p. 227 og 280, Johannes Brønsted: den gamle himmelgud Ty (hvis navn undertiden nævnes på brakteaternes runeindskrifter) (Danmarks Historie. I (1962) p. 500), Klaus Düwel: Man hat an eine dreifache *t*-Rune gedacht (»Runekunde« (1968) p. 38), Gerd Høst (se i det følgende), Sven B. F. Jansson: Indskriften afsluttes med en *t*-rune med tredobbelte bistave (»Runinskrifter i Sverige« (1963) p. 14), Krause¹⁾ og Krause²⁾ (se ovenover), Magnus Olsen og Haakon Shetelig »Runekammen fra Setre« (1933) p. 54, Bjørn Hougen og Magnus Olsen »Runespennen fra Bratsberg« (1937) p. 65. (Se også Magnus Olsen »Fra norrøn filologi« (1949) p. 35.)

forsigtig. Han har efter indskriften: *ttt* (?) og skriver i sin tolkning: »Falls die Auffassung des letzten Zeichens als in sich gedreifachte *t*-Rune richtig ist, darf man die drei symbolischen *t*-runen in der magischen Inschrift B auf dem Amulett von Lindholm (oben Nr. 29) vergleichen. Ungewiss ist, ob es sich bei diesem *t*(*īwaR*) (etymologisch genau=lat. *deus*, vorklassisch *deivos*) noch um den höchsten Himmelsgott handelt oder bereits um den in seinem Machtbereich stark eingeschränkten Kriegsgott *Týr*. Man denkt dabei an Sigrdrífumál 6

Sigrúnar þú skalt kunna,   ef þú vilt sigr hafa
ok rísta á hjalti hjors
sumar á véltrimom   sumar á valbøstom
ok nefna tysvar Týr.» (p. 262 f.)

Klaus Düwel følger i sin »Runenkunde« (1968) denne fremstilling uden dog at citere »Sigrdrífumál« (p. 38).

Anders Bæksted omtaler ganske kort Sjællands-brakteaten 2 i sin bog »Runerne. Deres historie og brug« (1943) p. 22. Her omtales dette tegn ikke. I sin disputats »Målruner og troldruner. Runemagiske studier« (1952) skriver Anders Bæksted om tegnet: »Dette tegn synes imidlertid ikke at have noget med den egentlige indskrift at gøre« (p. 297). Med henblik på »Sigrdrífumál« skriver Anders Bæksted i sin disputats: »Henvisningen (hos Magnus Olsen og, efter ham, hos Finnur Jónsson og Martin Larsen) til, at dobbelt (el. tredobbelt) skrevne *t*-runer, der således i særlig grad skulle understøtte eddastrofens udsagn, forekommer i magiske indskrifter, er uden bærekraft, da der i de pågældende tilfælde øjensynligt ikke er tale om runetegn, men om rene symboler svarende til hagekors, triskele, kors, cirkel o.s.v., eller højst til rent vilkårlige forvanskninger og forsøg på at danne runelignende tegn« (p. 68). Det kan tilføjes at Krause²⁾ henviser til Anders Bæksted p. 67 f. (men ikke til p. 297).

Efter dette synes det at være det rigtigste at se bort fra dette tegn. Vi ved ikke noget om guden Tyr på Sjællands-brakteatens tid; vi kan ikke hente viden om ham fra denne brakteat, da vi så forudsætter det vi skulle kunne sige noget om med en vis sikkerhed. Det er dristigt, ja farligt, at slutte fra en langt senere tids udsagn om de nordiske guder. I tidligere tid var forskerne (f. eks. Magnus Olsen) ikke så bange for at operere med de nordiske gudeskikkelser i den urnordiske periode.

DR oversætter: »Jeg kaldes (el. hedder) Hariuha, den ulykkesvis; jeg giver lykke.« Det er den gængse oversættelse som giver en »smuk« modsætning mellem ulykkesvis og lykke. Denne oversættelse kræver en meget vigtig kommentar. Hvad betyder ordet lykke — *auja* — på Sjællandsbrak-

teatens tid? Eller bedre endnu: hvilken betydning har ordet **auja** haft i den ældre urnordiske periode? Som bekendt findes ordet også på Skodborg-brakteaten (DR brakteat 8), som har indskriften: **aujaalawinaujaalawin-
aujaalawinjalawid**. I en anmærkning tilføjer DR at man også kan oversætte: »Jeg Hariuha kaldes den ulykkesvise.« Der henvises til artiklen om ordstilling sp. 876 anm. 6: subjekt — verbum — prædikat, således Ivar Lindquist i »Galdrar« (1923) p. 86. Her oversættes **farauisa** ved den trolddomskyndige² svarende til Lindholmen-amulettens **wilagaR**. Dette skal jeg komme tilbage til i det følgende. Lindholmen-amuletten har ikke **wilagaR**, men **sawilagaR**.

Ivar Lindquist nævner i 1947 i sin oversigt over de urnordiske personnavn at **hariuha** måske er fejlristet for **hariuiha**; han går dog ikke nærmere ind på hvad denne form skal betyde (p. 17). Han oversætter: »Jag H. kallas den illfundige; jag önskar lycka« og tilføjer: »Alternativt skulle man, om man antar bruten ordföljd i originalet kunna tolka så: 'H. den illfundige heter jag; jag o.s.v.', men av det följande torde det framgå, att detta är mindre sannolikt. Vedernamnstypen är densamma som *Blindr inn bølvisi* i andra Helgekvädet; där rör det sig om en uppdiktad person, som så när med sina ord hade bragt olycka (*bøl*) över diktens hjälte; han var nämligen vis och genomskådade en list, vari Helge tog del. Ett synonym till *bøl* är just isländskans *fár* n.« NK VII p. 17 f.). Jeg skal komme tilbage til ordene *vestnord. bøl* og *fár* og deres betydningsforhold.

Otto von Friesen oversætter: »den i ofärd förfarne (= som genom trolddom kan bringa olycka). Jag (möjligen kan brakteaten tänkas tala) bringar lycka« (NK VI (1933) p. 20). Så vidt jeg ved er Otto von Friesen den eneste som har nævnt denne mulighed. Når det i DR's bibliografi siges at denne tolkning er efter Magnus Olsen 1907 (sp. 535), er det altså ikke helt korrekt, da Magnus Olsen ikke regner med at brakteaten taler i første person.³ Det må vel betragtes som helt usandsynligt, da vi ikke har nogle paralleller at henvise til. Svarende til **gibu** uden pronomen har Noleby (Krause² nr. 67) **fahi** (< *fahiu < *faihiu). Eventuelt kan Åsum-brakteaten (Krause² nr. 131) byde på en parallel til Noleby; efter Krause har vi **eheikaRfahi**, der opfattes som **ehe** — **ek AkaR** (el. **FakaR**) **fahi**, d.v.s.

² Sven Ekbo anfører **farauisa** i sin oversigt »Personbinamn under vikinga- och medeltid« som et sandsynligt eksempel på et tilnavn. Det oversættes meget frit ved »trollkunnige« (NK VII (1947) p. 271). Oversættelsen kan forsvares ud fra synspunktet: ulykkesvis, den som forstår sig på at afværge ulykker, d.v.s. den som er kyndig i trolddom.

³ I »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1905 p. 285, 1907 p. 33 f. og 36 og »Norges Indskrifter med de ældre Runer« II (1916) p. 601 og 624 f.

»Dem Pferde (geweiht). — Ich Ak (oder: Fak) schreibe« (p. 268). DR brakteat 64 regner med et forlæg **ek fakaR fahido** (sp. 539) for Åsum- og Femø-brakteaterne efter Erik Moltkes opfattelse 1936⁴.

Carl J. S. Marstrander nævner den mulighed at Sjællands-brakteaten 2 skulle have sløjftet **ek erilaR** af pladshensyn. Han hævder at overensstemmelsen med Kragehul spydskaft er så påfaldende at han ikke tager i betænkning at læse **muha** på denna som **m'uha**; **m** er **em**, verbalformen er i første person: **ek erilaR asugisalas m'uha haite**. Marstrander anfører også Lindholmen-amulettens **ek erilaR sawilagaR hateka** (p. 28 f.). Sjællands-brakteaten 2 skulle altså udfyldes: **ek erilaR hariuha haitika**. Denne mulighed omtales ikke af Krause²⁾; han omtaler ikke i sin gennemgang af Kragehul spydskaft (nr. 27) denne dristige opløsning: **m- uha** (p. 66). Om ordet **muha** hedder det med rette at tolkningen »ist strittig«. Hvis Marstrander skulle have ret i sit syn på Sjællandsbrakteaten 2 — hvad jeg betvivler meget stærkt — ville Lindholmens indskrift give den smukkeste parallel med **ek: -ka**. Det er meget farligt at operere med at et så vigtigt ord som **erilaR** skulle være udeladt på grund af manglende plads. Det er kendt at Carl J. S. Marstrander var en meget fantasifuld og dristig forsker, meget skarpsindig og kombinationsrig.

Tolkningen af **farauisa** som den ulykkesvise stammer fra Magnus Olsen 1905, 1907 og 1916. Ordet forbindes med vestnord. *fár* 'ulykke' fordærv' og *víss* og sammenstilles med vestnord. *bólvíss*; det oversættes ved 'han som forstår sig på *fár*, ulykke', d.v.s. ulykkebringende runer. DR's glosar anfører i artiklen **farawisaR** Lindholmen-amulettens **wilagaR** som parallel (sp. 648). Men denne parallel er, som det er fremhævet for længe siden af Otto von Friesen, Marstrander og forfatteren til denne afhandling, helt forkert. Vi har **sawilagaR** der må være et navn — hvordan man så vil tolke det. Oversættelsen må være: Jeg eril hedder S. DR følger — ganske mærkeligt — Magnus Olsens sprogstridige opfattelse: **sa wilagaR** (sp. 261): »Jeg erilen kaldes den trolddomskyndige.« DR diskuterer overhovedet ikke denne sprogstridige type: **sa wilagaR**, ubestemt form af et adjektiv efter **sa!**

Krause prøver at redde **sa** i anden udgave af sit runeværk. Han skriver: »Umstritten ist der Komplex *sawilagaR*: kaum als komponierter Name o. ä. aufzufassen, z. B. als *Sa(i)wila(u)gaR* (v. Friesen, H. Andersen; ähnlich Marstrander). Syntaktisch bedenklich ist auch die Erklärung als *sa wilagaR* ‚der Listige‘ (m. Olsen) wegen der starken Flexion des Adjektivs; denn Fälle wie got. *Iudas sa galewjands ina* »J., der ihn überantwortende«

⁴ I »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1936 p. 253 f.

M. 27, 3 kommen nur im Part. Präs vor, und Konstruktionen wie mhd. *daz listigez wip* (Roth. V. 1950) sind Ausnahmen« (p. 707). Med W. Lange⁵ foreslår Krause den mulighed at **sa** syntaktisk skal forbindes med **ek erilaR** »und zwar mit starker lokaler Deixis«. Dette vil give en oversættelse: »Ich der Eril (Runenmagiker) hier heisse ‚Listig‘«. Krause skriver at til **wilagaR** hører senurnordisk **wilald** ‚kunstværk‘ på Väsby-, Äslatorp- og Over-Hornbæk-brakteaterne (nr. 128–129). Jeg gør opmærksom på at DR ikke regner med et ord **wilald** (brakteater nr. 66, 74 og 21). Jan de Vries har i sin »Altnordisches etymologisches Wörterbuch« (1961) ikke en form **wilald**⁶, og han anfører heller ikke en form **wilagaR**, men derimod **sawilagaR** (med henvisninger til Otto von Friesen, Harry Andersen og Marstrander).

Gerd Høst skriver i sin afhandling »Eggja-innskriften i ny tolkning«⁷ at Sjællands-brakteaten overalt oversættes ved: »Jeg hedder Hariuha, den som kender farerne.« Det er jo ikke rigtigt, da den almindelige oversættelse, efter Magnus Olsen, er ulykkesvis. Krause oversætter »der gefährliches Wissende« (Krause¹) p. 477 f., Krause²) p. 262).⁸ Johs. Brøndum-Nielsen oversætter i GG IV (1962): »Jeg hedder H., den i ulykker kyndige« (§ 520 = p. 98). Lucien Musset har oversættelsen: »Je m'apelle Hariuha,

⁵ I en anmeldelse af Marstrandens runeværk (1952) i »Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Literatur« 69 (1956/57) p. 98. Krause²) henviser under Lindholmen-amuletten (p. 72) fejlagtigt til bind 49 for bind 69. Om Lindholmen-amulettens runeindskrift se bl. a. Harry Andersen »Har urnordisk haft navnet *SaiwilaugaR*?« (Namn och bygd 35 (1947) p. 166 ff.), »Nogle urnordiske navne (smst. 37 (1949) p. 97 ff.), »Lindholmen-amulettens indskrift endnu en gang« (smst. 44 (1956) p. 182 ff. Indeholder kritiske bemærkninger til Gustaf Lindblads store afhandling), Erik Harding »Om urnord. *Saiwilaugar* (smst. 37 (1949) p. 103 ff.), Marstrander p. 99 ff. (med kritik af Otto von Friesen og Harry Andersen), Gustaf Lindblad »Lindholmsamulettens runinskift. Till diskussionen om ett urnordiskt mansnamn *WilagaR*« (Namn och bygd 40 (1952) p. 29 ff. Med kritik af Harry Andersen). Krause²) henviser (p. 72) ikke til Erik Harding og Gustaf Lindblad. Det må beklages at henvisningen til Gustaf Lindblads lettilgængelige afhandling mangler.

⁶ Krause²) henviser (p. 264) til Evert Salbergers afhandling »Die Runogramme der Goldbrakteaten von Väsby und Äskatorp« (i Kungl. hum. vetenskapssamfundet i Lund årsberättelse 1955/56 p. 113 ff.), men ikke til hans afhandling »Ein Brakteatenwort in Namenbeleuchtung« (i Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1960 (1961) p. 137 ff.). Salberger opererer med et ord *wilald* – og følger således ikke DR's advarsel. Hvis vi virkelig skulle have haft et sådant ord i urnordisk er det meget mærkeligt at det har fået synkope så tidligt! Vi må afskrive dette ord i det urnordiske vokabularium og dermed i den urnordiske grammatik.

⁷ »Norsk tidsskrift for sprogvidenskab« 19 (1961) p. 542.

⁸ Se også Wolfgang Krause »Was man in Runen ritzte« 2. Aufl. (1943): Hariuha heisse ich, der Gefährliches Wissende. Ich gebe Glück (p. 39)

celui qui s'entend à (causer le) malheur; je donne le bonheur (?)« (»Introduction à la runologie. En partie d'après les notes de Fernand Mossé« (1965), nr. 24, p. 363 med henvisning til DR).

Det skal nu undersøges nærmere om oversættelsen ,ulykkesvis' er rigtig — ud fra den opfattelse at vi har langt *a* i *fara*-. Fritzner oversætter i sin ordbog over det gamle norske sprog vestnord. *fár* ved: 1) ,vrede, fjendskab'. 2) ,skade, nød, trængsel', 3) ,svigagtig forurettelse i handel'. Han har ikke ordet *ulykke*. Vestnord. *fár* er som bekendt samme ord som *fare* (lånt fra middelnedertysk). Fritzner anfører sammensætninger som *fárhugr* ,fjendskab, ondskab', *fársfullr* ,ondskabsfuld, ildesindet', *fárskona* ,slem, onskabsfuld kvinde', *fársótt*, *fárviðri* ,slem, farligt vejr', *fáryrði* ,ondskabsfuld, fjendtlig tale', »Lexicon poeticum antiquæ linguæ Septentrionalis« har *fár* 1. ,vrede, forbitrelse', 2. ,skade, fordærv, ulykke' og følgende sammensætninger: *Fárbauti* Lokes fader (egl. ,den skadeligt slående, ødelæggeren'), *fárbjóðr* ,skade-byder', *fárelding* ,ødelæggende lyn', *fárgjarn* ,som gerne vil skade, skadelysten', *fárhugaðr* ,med skadelystent sind', *fárhugir* ,vredt sind, vrede tanker', *fárligr* ,vredladen', *fárlundr* (= *fárhugaðr*), *fárskerðandi* ,ulykkeforringer', *fárskerðir* (det samme), *fársætandi* ,som griber lejligheden til at vise sit fjendskab, fjende', *fárverk* ,grusom handling eller vredens gerning', *fárorflugr* ,stærk ved eller til grumhed (grumme gerninger)'. I disse oversættelser figurerer ordet *ulykke* ikke ret ofte. Man kan ikke påstå at *ulykke* er synonymt med betydninger som *skade*, *vrede*, *fjendskab*.

»Ordbog over det danske sprog« har I. *Fare*, fra middelnedertysk *vare* forfølgelse, fare, frygt; sml. tysk *Gefahr*, engelsk *fear*, latin *periculum* (IV (1922), 756), Hellquist har i »Svensk etymologisk ordbok« under 2. *fara*: isl. *fár* ,vrede, fjendskab, bedrageri, skade — men ikke ,ulykke', Han anfører bl. a. oldsaksisk *far* ,försätlig förföljelse', gotisk *fērja* ,forfølger', germ. spion: germ. stamme **fer-* til indoeuropæisk **pēr-*: *per-* i latin *periculum*; ordet er beslægtet med verbet *fare*, vestnord. *fare* etc. Jan de Vries har i »Altnordisches etymologisches Wörterbuch« (1961) *fár* ,Feindschaft, Gefahr, Schade, Falschheit'; han anfører Sjællands-brakteatens *farauisa* ,der gefärliches wissende' med henvisning til Krause¹⁾ nr 36 og Magnus Olsen i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1907 p. 33 ff.⁹

⁹ Færøsk har i gamle kvad *fár* ,hidsighed, vrede, ondskab'. Islandsk har *fár* ,ulykke, plage, fortræde'. Kalkar anfører i sin ordbog under substantivet *fare* (lånt fra middelnedertysk) betydningerne: 1. ,fare', 2. ,frygt' (sml. engelsk *fear*). Hjalmar Falk og Alf Torp anfører i deres etymologiske ordbøger (dansk og tysk udgave) under substantivet *fare*: betydningen ,frygt' findes også i æ. da., der det endnu til dels har den gamle form *faar* (no. dial. *faar* ,anfald af sygdom'). Jan de Vries har også en

Magnus Olsen oversætter **farauisa** ved »han som forstår sig på *fár* ulykke«, altså med omtrent samme betydning som *inn bōlvísi*. *Hariuha* med tilnavnet *inn fárvísi* har *bōlstafir* i sin magt, og ved dem kan han volde alle de fjendtlige magters undergang, som truer hans eller hans venners velfærd (p. 36). Adjektivet *bōlvíss*, som forstår sig på skade, men, ondsksfuld, findes i to eddadigte: »Sigdrífumál« 27 og »Hárbarðsljóð« 23 (om en jættekvinde).

»Lexicon poeticum« har *bōl* = 1. ulykke, skade, ondskab (både i singularis og pluralis), 2. i det kirkelige sprog om synd, 3. legemligt onde, 4. om skadelige genstande. Af sammensætninger findes f. eks.: *bōlfylðr* ,opfyldt af men, ondsksfuld'; *bōlgjarn* ,ondsksfuld', tilbøjelig til at tillføje skade'; *bōlbrann* ,ulykkens, sorgens hus' (om dødens bolig, Guðr. II, 41); *bōlstafir* ,ulykkesvoldende runer, ulykke i almindelighed'; *bōlva-fullr* ,fuld af men, opfyldt af ulykkesfølelse'; *Bōlverkr* Odinsnavn (,den ondt virkende'); *Bōlporn* jættenavn (egl. ,ulykkens torn'). Gotisk har *balwawesei* ,ondskskab, ondsksfuldhed'¹⁰.

---

enstavelsesform *glda. jaar* (åbenbart efter Falk og Torp) under *fár* 1 i »Altnordisches etymologisches Wörterbuch« (1961) p. 112. Formen *jaar* citeres i Kalkars ordbog under *Fare* 1) med nuv. betydn. fra »Lucidarius«. Formen er ikke taget med i Alf Torps »Nynorsk etymologisk ordbok« 1920 (optrykt 1963); her oversættes *jaar* 1 ved ,hidsighed, vrede, gln. *fár* ,vrede, fjendskab, skade, nød, sygdom, nyisl. ,heftig sygdom, onde'. Ordet *ulykke* forekommer ikke i nogle af de her anførte oversættelser.¹⁰ Leiv Heggstad oversætter i »Gamalnorsk ordbok« 1930 (optrykt 1958) *bōlvíss* ved ,meinvis, lynsk'. Cleasby og Vigfússon oversætter i »An Icelandic-English Dictionary« (2. udg. ved William A. Craigie 1957) *bōlvíss* ved ,afskyelig, vederstyggelig, viderværdig'; her anføres gotisk *balwawesei* (for *-wesei*) og *balu-veso* = diabolus fra ,Heliand'. Engelsk poesi har *bale* ,ulykke, sorg, kval'. — Prosastykket i »Helgakviða Hundingsbana« II (»Vǫlsungakviða in forna«) har *Blindr inn bōlvísi* (efter første strofe). Hugo Gering oversætter i »Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda« (1903): geneigt oder geschickt Schaden zu stiften (se også glossaret fra 1882). I »Kommentar zu den Liedern der Edda« ved Hugo Gering, udgivet af B. Sijmons II (1931) oplyses det at *Blindr inn bōlvísi* er identisk med *Blindr illi* i »Hrómund Greipssons saga« (p. 107). Se f. eks. også »De gamle Eddadigte«, udg. og tolkede af Finnur Jónsson (1932) p. 208. Fritzner anfører *Blindr inn bōlvísi*; han oversætter: tilbøjelig og underfundig til at forårsage skade eller ulykke. Alexander Jóhannesson nævner ham i »Grammatik der urnordischen Runeninschriften« (1923) p. 105. Jeg har omtalt Ivar Lindquists opfattelse. Jeg skal anføre nogle oversættelser af *Blindr inn bōlvísi*. Olaf Hansen oversætter i »Den ældre Edda« (1911): Blind den rænkefulde (p. 150). Felix Genzmer oversætter i »Edda. I. Heldendichtung« (1920): Blind Bösewicht (p. 144). Martin Larsen har i »Den ældre Edda og Edda minora« II (1946) Blind den ondsindede (p. 86); kommentaren har: sådanne slette rådgivere er almindelige i den gammelnordiske litteratur (p. 272). Björn Collinder oversætter i »Den poetiske Eddan« (1957): Målte så Blind, / menverksstiftaren (p. 135); han lader

Denne oversigt viser at man ikke uden videre kan afvise at vestnord. *fár* kan betyde 'ulykke'; men alt taler for at den almindelige betydning er 'fare' (jf. Gerd Høsts og Krauses oversættelser). De to ord vestnord. *fárvíss* og *bólvíss* synes ikke at være synonyme; *ból* (-) har i almindelighed betydningen 'ondskab, ondskabsfuldhed'. Mon ikke det er oversættelsen af *auja*, 'ved lykke' som har fremkaldt oversættelsen 'ulykkesvis'¹¹.

Forudsætningen for denne gennemgang er at *fara-* skal læses med langt *a* (<germ. *ē*, sml. gotisk *ferja* etc.); men *fara-* kan også læses med kort *a* således som Sophus Bugge har foreslået det i sin afhandling »Tolkning af danske og tildels svenske Indskrifter med den længere Række Runer paa Guldbrakteater« (i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1905). Han opfatter *farauisa* som et tilnavn med betydningen 'han som forstår at rejse' (p. 258). Fritzner har i sin ordbog substantivet *farvísi* 'klogskab, forstand som hjælper en til at gøre en god rejse'. Sophus Bugge føjer til sit forslag: »Dette Tilnavn passer godt til en reisende Runemester, og hvis *hariuha* har, som jeg formoder, været Eruler, saa minder Tilnavnet om Erulernes velkendte Vandreløst.« DR henviser i bibliografien (sp. 535) til Sophus Bugge, men omtaler — desværre — ikke hans glimrende tolkning der har den store fordel at ordet knyttes til et ord der er overleveret i vestnord. Sophus Bugges tolkning er blevet skudt helt i baggrunden til fordel for *fara-*, der, som vi har set, i almindelighed oversættes ved 'ulykkesvis' efter Magnus Olsen.

Gerd Høst skriver i sin afhandling »Eggja-innskriften i ny tolkning« »Derimot er det nok mulig at Sjælland-brakteaten (brakt. nr. 57) med sin innskrift: *hariuha haitika farauisa gibu auja* går på Helveien. Den oversættes overalt »jeg heter Hariuha, den som kjenner farene. Jeg gir beskyttelse« fulgt af tre *tý*-runer. Men *fara-uisa* kan like godt være adjektivet *far-víss, som det gno. abstraktet *farvísi* »klokskapskyndighed i å foreta en ferd« er avledet av, og inneholder da i første ledd substantivet *far* »ferd, reise« (ikke *fár* »fare, ulykke«). Billedfremstillingen viser en hest med en rytter som bærer et spyd. Det spørres om *Hari-uha* ikke er et Odinsheite på

Blindr indgå i strofe 2. DgP anfører *Bolwis* fra Saxo (*Bolwisus*), kong Sighers rådgiver, vestnord. *Blindr inn bólvisi* 'den ondskabsfulde, skadelige' (sp. 135).

¹¹ Marstrander sammenstillter: Jeg er erilen, jeg er *fárvíss*, jeg er *úgendr*, *sawilagaR*, *arageu haeramalausR* i sit runeværk (p. 55), og han siger i en note at Odin er *bólverkr*, *bólvíss*. Han skriver at adjektivet *fárvíss* ikke er belagt i litteraturen, men det har selvsagt foreligget, jf. *bólvíss* (p. 94 noten). Fritzner oversætter *læ* ved 'skade, ødelæggelse' og *lævíss* ved 'underfundig, træsk, kløgtig i at tilføje andre skade' (sml. *lævísi* og *lævísliga*). »Lexicon poeticum« oversætter *læ* ved 1. 'svig, men,' 2. 'skade, gift' og *lævíss* ved 'svigkyndig, svigfuld, listig'. Ordene *læ* og *ból* er ikke synonyme, og *lævíss* og *bólvíss* altså heller ikke.

Her- som *Her-týr* (med den tre ganger gjentatte *Tý*-rune) og de andre heiter på *Her-*, eller et rituellet navn på runemagikeren, som jo representerer guden. I så fall kan brakteaten stamme fra en grav, hvor brakteaten er lagt ned for å trygge den døde på Helveien. Odinsheiter som *Atríðr* og *Fráráðr* kan som nevnt nok tenkes å gå på hans ritt til og fra Hel i egenkap av sjelefører, jf. også *Veg-tamr* »som er fortrolig med veien«, som han gir som sitt navn til volven ved sitt besøk i Hel« (p. 542).

Det er Sophus Bugges opfattelse af **farauisa** som ligger bag Gerd Høsts oversættelse. Hun henviser ikke til Sophus Bugge. Man må sige at Gerd Høst trækker en meget stor vekselse her; hun er meget dristig og lader sin fantasi spille. Hendes fremstilling virker på mig som en forening af Magnus Olsen og Carl J. S. Marstrander, to fantasifulde og lærde forskere, der har fremsat mange dristige og inciterende tanker — som det ofte kan være svært at tage stilling til, fordi vi ikke kan gennemtrænge de gamles milieu og hele tankesæt.

Krause²⁾ henviser til Gerd Høst, men gør ikke opmærksom på at det er Sophus Bugge som ligger bag ved. Han skriver: »Weniger wahrscheinlich ist die Erklärung als *fara-wīsa* »der Fahrtenkundige« (Selbstvergleich des Runenmeisters mit Odin)« (p. 262). Vi kan lade alt det med Odin ligge og prøve at holde os til indskriften selv. Hvis det overhovedet er muligt. Krause giver ikke nogen som helst grund for at Bugges forklaring ikke skulle være sandsynlig; han anfører slet ikke vestnord. *farvīsi*.

Hvis vi fastholder den almindelige oversættelse af **auja** ved 'lykke' og Sophus Bugges (og Gerd Høsts) opfattelse af **farauisa**, vil Sjællandsbrakteaten 2 være at oversætte: Jag hedder Hariuha den rejsekyndige. Jeg giver lykke (d.v.s. på rejsen). Amuletten skulle da være skænket til en der skulle ud at rejse. En sådan oversættelse giver en udmærket mening; men det er selvfølgelig ikke ensbetydende med at den er rigtig. Dette fører os til indskriftens sidste ord: **auja**.

Ordet **auja** findes som bekendt også på Skodborg-brakteaten (DR brakteat 8, Krause¹⁾ nr. 35, Krause²⁾ nr. 105): **auja alawin auja alawin auja alawin jalawid**¹². DR oversætter i glossaret **auja** ved 'lykke', men

¹² Jeg skal ikke her diskutere denne indskrift. Det bedste forslag til dens tolkning forekommer mig er Anders Bækstedts: **jalawid** for **auja alawin** »Runerne« (1943) p. 21). Krause²⁾ skriver at man enten kan slutte sig til Bæksted eller til Salberger der regner med en begrebsrune *j(āra)*, »gutes Jahr« (p. 242). Se nærmere Evert Salberger »An Ideographic Rune on the Skodborg Bracteate« (APhS 24 (1961) p. 18 ff.). Om denne indskrift se tillige S. N. Hagen »The Skodborg Runic Inscription« (APhS 20 (1949) p. 239 ff.), Christopher Maaløe »The Runic Bracteate from Skodborg« (APhS 24 (1961) p. 13 ff.). Krause²⁾ henviser p. 242 til Hagen og Salberger, men ikke til Maaløe. Christopher Maaløes afhandling må betragtes som helt igennem mislykket.

tilføjer i en anmærkning: »Ordets betydning lader sig ikke fastsætte med nøjagtighed« (sp. 634). Det er jo at give med den ene hånd og trække det tilbage med den anden. I anmærkningerne gives der henvisninger til von Grienberger, Sigmund Feist, Magnus Olsen, Finnur Jónsson, Jón Helgason og Ivar Lindquist — men ikke til Marstrander. DR oversætter Skodborg-brakteaten: Lykke (?) (for?) Alvin! (sp. 498), mens oversættelsen af Sjællands-brakteaten 2 har lykke uden? Dette er ikke konsekvent. DR henviser i bibliografierne til de to brakteater til Marstrandens behandling af ordet **auja** i »Norsk tidsskrift for sprogvidenskab« III (1929) p. 119 — 122 (se sp. 497 og 535); men hans betydningsfulde overvejelser er ikke blevet udnyttet. Det samme gælder for Krause²⁾ (p. 242 og 263). Det kan tilføjes at Magnus Olsen også henviser til Marstrandens etymologiske redegørelse i »Runekammen fra Setre« (1933) p. 54 note 1 og heller ikke udnytter den.

Ordet **auja** er gået tabt som selvstændigt ord i de nordiske sprog — med en undtagelse; men det er bevaret som navneled, vestnord, *Ey-*, runisk **au-** = *Øy-* (nom. **austain** 144 Gunderup, gen. **austains** 218 Tågerup nom. **augutr** 66 Århus 4, akk. **auguta** 26 Hobro 1). Jón Helgason har i sin afhandling »Bæn Glúms Þorkelssonar« (i Festskrift til Finnur Jónsson (1928) p. 377 ff.) påvist at *ey* i *gott ey gomlum monnum*, *gott ey ærum monnum* må være identisk med brakteaternes **auja** lykke (se specielt p. 380 ff.). Fredrik Paasche citerer Glums bøn i »Landnámabok« i »Norsk litteraturhistorie« I (1924): *Ey gott/ gomlum monnum, /ey gott/ærum monnum* (p. 223); han oversætter (i en note) ved: »Altid godt for gamle mænd, altid godt for unge mænd.« Den ny udgave ved Anne Holtsmark (1957) har det samme p. 245. Her mangler en henvisning til Jón Helgasons afhandling — som jo giver en helt anden oversættelse! Jón Helgason skriver at der er enighed om at oversætte **auja** ved ‚heill, hamingja‘ og han henviser til Sophus Bugge i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1905 p. 285 f., Magnus Olsen smst. 1907 p. 34 ff., »Norges Indskrifter med de ældre Runer« II (1916) p. 601, Sigmund Feist »Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache«²⁾ (1923) under *awiliup*. Jón Helgason henviser også til oldhøjtyske navne med *Avo-*, *Awa-* og *Awi-* som første led og vestnord. navne på *Ey-* (jf. Finnur Jónsson i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1926 p. 207), og han anfører lat. *avē*¹³, græsk ἀττας ‚ven‘, sanskrit *áviś* ‚hollur‘ (p. 381).

¹³ Det har i mange år været den almindelige opfattelse at latin *ave* er urbeslægtet med urnord. **auja** og gotisk *awi-* (i *awiliup*) etc. Jeg nævner eksempelvis Theodor von Grienberger i »Göttingische gelehrte Anzeigen« 1903 p. 703, Magnus Olsen i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1907 p. 35 og »Norges Indskrifter med de ældre

Krause²⁾ opstiller formel-ordet *auja* og skriver »Das Formelwort *auja* ist wohl als N. Sg. n. mit der Bedeutung etwa »Heil« aufzufassen« (p. 241). Han anfører *ey* fra Glums bøn, men har glemt at henvise til Jón Helgasons afhandling. Nordiske navne på *Ey*- anføres også. Jan de Vries henviser under *ey* 2 i sin »Altnordisches etymologisches Wörterbuch« (1961) til Jón Helgasons afhandling.

Magnus Olsen taler om Jón Helgasons »fyndige forslag« og skriver på en ret ejendommeligt reserveret måde »Noget usikrere synes mig identificeringen av *ey* med *auja* på brakt. 27 *gibu auja* og på Skodborg-brakteaten: *auja alawin* o.s.v.; men det skal innrømmes at den passer utmerket inn i hvad man for øvrig har merkt å kunne konstatere av kontinuitet fra urnordisk til norrøn tid« (ANF 40 (1930) p. 167 noten). I »Runekammen fra Setre« (1933)¹⁴ er Magnus Olsen atter inde på *auja*. Han skriver her om Jón Helgasons tolkning af *ey*: »Tolkningen kan dog i det vesentlige oprettholdes om man antar, at da *auja*'s eksistens var truet, er det blitt forsterket ved et vedføiet adjektiv« (p. 57 noten)¹⁵. Magnus Olsen nævner

Runer« II (1917) p. 601, Sigmund Feist »Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache« 2. udg. (1923) under *awiliuþ*, Emile Boisacq »Dictionnaire étymologique de la langue grecque« (1923) under *aitas* (her anføres bl.a. sanskrit *ávati*, latin (*h*)*avē* ,salut', irsk *con-oi*, gotisk *awiliuþ*, gallisk *Avicantus*, p. 30), A. Ernout et A. Meillet »Dictionnaire étymologique de la langue latine« (1932) p. 82 f., Alexander Jóhannesson »Isländisches etymologisches Wörterbuch« (1956) under *au-* (p. 7 f.). *Ave*, vulgært *have* er lånt fra punisk, se A. Walde »Lateinisches etymologisches Wörterbuch«. 3. Aufl. ved J. B. Hofmann I (1938) p. 80 f. og Fr. Kluge »Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache«. 19. Aufl. bearb. von Walther Mitzka (1963) under *Avemaria*: det latinske (*h*)*ave* er af fremmed oprindelse (fønikisk-punisk). Det kan ikke bebrejdes Jón Helgason at han i 1928 nævner den opfattelse som da var den almindelige. Det kan derimod stærkt bebrejdes Alexander Jóhannesson at han ikke har udnyttet Walde 3. Aufl. I Elof Hellquist »Svensk etymologisk ordbok« 3. uppl. (1948) er koordinationen gået i stykker. Under *öde* 2 (skæbne) anføres sanskrit *avati* ,glæder sig', lat. *avē* ,vær hilset', got. *awiliuþ* ,tak', urnord. *auja* ,lykke eller rigdom'. Under *ödmjuk* anføres sanskrit *ávati* ,hjælper, er glad', got. *awiliuþ* ,tak, taksigelse', »(däremot säkerl. ej, ss. också antagits, lat. (*h*)*ave* var hälsad, vartill den sena bildningen *aveo*, befinner mig väl; se Walde²⁾)« (p. 1454). Anden udgave af Alois Walde ved Julius Pokorny »Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen« kom i 1927. »Nudansk ordbog« 1953 (2. udgave 1957, 3. udgave 1963, 4. udgave 1964 og 5. udgave 1967) er mangelfuld; det oplyses at *ave* egentlig er imperativ af *avere* ,fare vel'. Der mangler en oplysning om at ordet i latin er et låneord.

¹⁴ I »Bergens Museums Årbok. Hist.-antikv. rekke« nr. 2.

¹⁵ Jón Helgason anfører *góð skop* ,god lykke', *góðr tírr*, *góðr orðstírr* (p. 382). Sml. »Ordbog over det danske sprog« om god og ond lykke XIII (1932), 76. Her citeres det kendte sted fra »Valravnen«: den skal have den onde lykke, /den gode kan ikke få. Fritzner citerer under *heill* (neutr.) »góðu heilli! segir hon« fra »Svarfdœla saga«, se »Íslenzkar fornsögur« II (1888) p. 259.

sammenfaldet med *ey* ,altid' < *aiwa og *ey* fem. ,ø' (p. 56) og skriver: »Helst vil jeg tro at i og med at den lydlige reduksjon og klangendring var *auja* som selvstendig ord utdømt av det hellige sprog« (p. 57). Magnus Olsen omtaler ikke navneleddet *Ey-*, som jeg skal komme tilbage til. Det mener jeg må være afgørende for bedømmelsen af *auja*'s betydning. Det kan tilføjes at Magnus Olsen skriver at *auja* måske er gengivet med alt for vid en betydning (p. 54). Jeg har omtalt DR's anmærkning om *auja*. I Evert Salbergers afhandling »An Ideographic Rune of the Skodborg Bracteate« hedder det: »Perhaps somewhat inexactly *auja* is generally translated as ,good fortune'« (APhS 24 (1957) p. 19). Her er der — som hos Magnus Olsen — udtrykt en vis reservation. DR's anmærkning synes at gå igen hos Lucien Musset i »Introduction à la runologie. En partie d'après les notes de Fernand Mossé« (1965) i den korte kommentar til Sjællands-brakteaten 2 (her nr. 24): »*Auja*, qui se retrouve sur la bractéate de Skodborg, ne peut être traduit d'une manière tout à fait conjecturale« (p. 363).

I afhandlingen »De gotiske runeminnesmerker« (i »Norsk tidsskrift for sprogvidenskab« III (1929)) giver Marstrander en betydningsfuld gennemgang af ordet *auja* (p. 119 ff.). Temaet *-au-* har tilhørt det religiøse vokabularium fra urgammel tid, sml. irsk *con-oi*. Betydningen i arisk er: fylde med sin guddommelige magt, stå bi, give lykke, hjælp, fremgang, føre frem til målet, give succes, føre til ende ved guddommelig magt. Abstraktet *auja* har haft betydningen ,guddommelig hjælp, beskyttelse'. Først i anden række kommer betydningen ,fortuna, possessio, insigne, pretiosissima res', som ved det udvidede *auða-*. Til det religiøse vokabularium hører også gotisk *awi-liudon*.

I Julius Pokornys »Indogermanisches etymologisches Wörterbuch« I (1959) anføres *au-*, *auē-*, *auēi-* »gern haben'; daher einerseits ,verlangen', andererseits ,begünstigen, hilfreich sein'; *auos* ,Hilfe'« (p. 77). Urnordisk *auja* nævnes ikke og heller ikke navneleddet *Øy-* og *ey* hos Glum. Derimod anføres bl.a. det gallske navn *Avi-cantus* (= gammelbretonsk *Eucant*) og oldhøjtyske navne som *Awileib*, *Awo*, gammelirsk *con-oi* ,beskytter', gotisk *awi-liup* etc.

I 1924 har Ivar Lindquist foreslået at oversætte *auja* ved ,lykke' eller ,rigdom', sml. vestnord. *auðr* og *auðigr* og det finske låneord *autuas* ,lykkelig, rig' (i »Festskrift tillägnad Hugo Pipping« (1924) p. 354). Men en oversættelse rigdom synes ikke at passe godt på Sjællands-brakteaten 2 — uanset hvilken betydning man vil tillægge *farauisa*¹⁶.

¹⁶ Jeg skal anføre en række steder hvor vi møder oversættelsen *lykke*. Sigmund Feist »Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache« 2. udg. 1923 (og 3. udg.

Den rette oversættelse af **auja** må være ,hjælp, værn, beskyttelse (guddommelig beskyttelse)'. Man kan ud fra et moderne, og derved farligt synspunkt, udmærket sige at der i en betydning værn, beskyttelse ligger noget med held, lykke. Den som er under gudernes beskyttelse har »lykken med sig«, heldet følger ham¹⁷. Erik Moltke har i sin fornøjelige afhandling

1939) under *awi-*, Alexander Jóhannesson »Grammatik der urnordischen Runenschriften« (1923) p. 105 (»Glück, Schutzgegenstand«), A. Noreen »Altisländische und altnorwegische Grammatik« 4. udg. (1923) urnord. indskrift nr. 58, Jón Helgasons afhandling (1928), Otto von Friesen NK VI (1933) p. 20, Helmut Arntz »Handbuch der Runenkunde« (1935) p. 194 (anden oversættelse i 2. udg. 1944 p. 279), GG III (1935) § 436, 2 (= p. 42, med henvisninger til Jón Helgason og Magnus Olsen), Magnus Olsen i »Runekammen fra Setre« (1933) p. 54 ff., Erik Moltke i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1936 p. 257, Krause¹⁾ (1937) nr. 35 og 36, Elof Hellquist i »Svensk etymologisk ordbok« 3. uppl. (1939) under 2. *öde* (lykke eller rigdom; her skal H. Pipping rettes til I. Lindquist p. 1453 første spalte), Erik Harding i »Språkvetenskapliga problem i ny belysning« h. 3 (1939) p. 45 (lykke, lovprisning), Lis Jacobsen i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1940 p. 65, Ivar Lindquist »Sparlösa-stenen« (1940) p. 78, DR (1942), Anders Bæksted »Runerne« (1943) p. 21 f., Wolfgang Krause »Was man in Runen ritzte« 2. udg. (1943) p. 39, Peter Skautrup »Det danske sprogs historie« I (1944, optrykt 1968) p. 24, Ivar Lindquist NK VII (1947) p. 17, Assar Janzén smst. p. 71, DgP I Fornavne (1941/48) under *Omund* (sp. 1612), F. Holt-hausen »Vergleichendes Wörterbuch der altwestnordischen Sprache« (1948) p. 53, S. N. Hagen i APhS 24 (1949) p. 239 ff. (»fortune«), Kristian Hald i »Nudansk ordbog« 1953 (og senere udgaver) under *Øjvind* (lykke, gave el. lign.), D. A. Seip »Norsk språkhistorie til omkring 1370«. 2. udg. (1955) p. 12 (*auja* betyder måske ,lykke'), Alexander Jóhannesson »Isländisches etymologisches Wörterbuch« (1956) p. 8 f., Harry Andersen i »Namn och bygd« 44 (1956) p. 189 (den gængse opfattelse efter DR), Jan de Vries »Altgermanische Religionsgeschichte« 2. Aufl. I (1956) p. 174, Johannes Brøndsted »Danmarks Historie« I (1962) p. 505 (efter DR), Evert Salberger i APhS 24 (1961) p. 18 ff. (med modifikation), Christopher Maaløe smst. p. 13 ff. (»fortune«), Jan de Vries »Altnordisches etymologisches Wörterbuch« (1961, 2. udg. 1962) under *ey* 2 (p. 106) og *auja* (måske egentlig »göttlicher Schutz«), Krause²⁾ (1966), Klaus Düwel »Runenkunde« (1968) p. 38 (efter Krause: Ich gebe Heil).

¹⁷ Vi ved fra de islandske slægtssagaer at den mand var en lykkemand, som var rig på jordisk gods og som var fulgt af heldet i hele sin færd, som stod under gudernes beskyttelse. Jeg henviser til Vilhelm Grønbechs kendte værk »Vor folkeæt i oldtiden« I. Lykkemand og niding« (1909) p. 144 ff. (med noter p. 215 ff.): »Lykkelig« og »salig« rummer hos germanerne både held, rigdom og visdom (p. 180). Om oldengelsk *éad*, vestnord. *auðr* hedder det: »Ejendommen, kvæget, løsøret, klenodierne, kostbarhederne, det er på en vis måde selve lykkens legemliggørelse og kan derfor med rette bære lykkens navn. Det egentlige ord for familiegodset, ættens rigdom er *éad öd*« (p. 186). Se også Vilhelm Grønbech »The Culture of the Teutons« I (1931) p. 126 ff. Vilhelm Grønbechs fremstilling er blevet kritiseret af Folke Ström i »Den egna kraftens män« (1948) i kapitel 6 om magten og lykken (p. 57 ff, se specielt p. 61 ff.). Jeg henviser også til Jan de Vries »Altgermanische Religionsgeschichte« I. 2. Aufl. (1956) om lykke p. 172 ff. (om *hamingja* p. 222, om *heill* p. 338) og til Einar Ól.

»Hvad er meningen med en meningsløs brakteatindskrift?«¹⁸ oversat **auja** på Skodborg-brakteaten ved ‚værn‘ — altså i overensstemmelse med Marstrandens opfattelse, men ikke med DR's. Helmut Arntz skriver i 2. udgave af »Handbuch der Runenkunde« (1944): »Heereule heiss ich, geschickt Schaden zu stiften,‘; und nach dieser Absage an die dämonischen Mächte wendet er sich an den Besitzer des Amuletts mit seinem *gibu auja*, ‚ich gebe göttlichen Schutz (durch) *Teiwaz*‘ (dreimalige Setzung des ↑ *t*)« (p. 277, se også p. 280).

Marstrander har ikke været helt konsekvent. Han omtaler Skodborg-brakteaten p. 28 ff. Indskriften opfattes ikke som tidligere i afhandlingen »De gotiske runeminnesmerker« som gotisk, Kragehul spydskrift har **ga** som han opløser *gibu auja*; det oversættes »jeg giver lykke (værn)«, se nærmere ekskursen. Sjællands-brakteaten 2 oversættes: Jeg hedder Hariuha, den fårwise; jeg giver beskyttelse (sic, ikke »lykke«) (p. 94).

Gerd Høsts oversættelse har jeg omtalt. Hun oversætter **auja** ved ‚værn‘ i overensstemmelse med Marstrander; ordet diskuteres ikke nærmere. Jan de Vries har under *ey* 2 i »Altnordisches etymologisches Wörterbuch« (1961) oversættelsen »Glück, Heil« (her anføres *auja* og der henvises til Jón Helgasons afhandling). Under *auja* anføres ‚Glück‘, vielleicht eig. ‚göttlicher Schutz‘ (med henvisning til Marstrander).

Kristian Hald har i »Nudansk ordbog« (1953) under *Øjvind* (*Ejvind*): »1. led er muligvis urnord. *auja lykke, gave el. lign.« Da **auja** er overleveret skal stjernen bort.¹⁹ Oversættelsen og formuleringen synes overført fra Assar Janzén: ‚lycka, (lycko)gåva e. dyl.‘ (NK VII (1947) p. 71). Hvad der menes med el. lign. står mig ikke klart. Man kan ikke sige at lykke og (lykke)gave er synonyme; men man kan hævde at **auja** har haft begge betydninger. En oversættelse: jeg giver gave, lykkegave kan man vist lade helt ude af betragtning. Dette fører os ind på navneleddet *Øy-* (vestnord. *Ey-*).

E. H. Lind har i »Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden« (1905–1915) ca. 30 navne med forleddet *Ey-*. Han opfattede det som ordet ø. I afhandlingen »Nordiska personnamn. Strödda iakttagelser och tolkningsförsök« (ANF 36 (1920) p. 301 ff.) skriver han at *Ey-* sandsynligvis er *ey*, ø' (p. 303). Johannes Steenstrup har i sin — for sin tid meget fortjenstfulde — bog »Mænds og Kvinders Navne i Danmark

Sveinssons fremstilling »Njåls saga. Kunstverket«. Oversat og bearbejdet af Ludvig Holm-Olsen (1959) p. 126 f. (om lykke og ulykke: *gípta*, *gæfa*, *hamingja*, *ógæfa* etc.).

¹⁸ »Fra Ribe Amt. Udg. af historisk Samfund for Ribe Amt« X (1940/43) p. 548.

¹⁹ Det samme i anden udgave 1957, tredje 1964, fjerde 1965, femte 1967. Fremstillingen burde være ændret på dette punkt.

gennem Tiderne« (1918): »*Ömund(e) ø — værn, Önder* (vestnord. *Ey-vindr*) ø — vender, *Østen ø — sten*« (p. 154). I gammeldansk kan leddet Ø- i visse tilfælde være gledet sammen med *Øth-* (vestnord. *Auð-*), idet *ð* er gået tabt. Finnur Jónsson skriver i sin oversigt over det norsk-islandske navneforråd fra omkring 900 (i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1926) om *Ey-*: »direkte sammenhæng med run. *auja* vilde passe udmærket; men tør man tænke derpå?» (p. 202). Han nævner også muligheden af Linds tolkning ,ø'.

Otto von Friesen drøfter navnet *Eymundr* og andre navne med *Ey-* som første led i sin bog »Sparlösa-steinen« (1940). Han nævner mulighederne **aiwa-* eller *auja* (p. 38)²⁰. Ivar Lindquist oversætter *Eysteinn* ved ,den som har en lykkesten' og *Eyjarr* (< **Auja-gaiRaR*), den som har et lykkespyd', idet han opfatter disse navne som bahuvrihidannelser svarende til f. eks. guldhornsindskriftens *hlewagastiR* der oversættes ved ,den som har berømte gæster'²¹. Erik Harding forbinder *Eysteinn* (runisk *austain*)

²⁰ Weimar-spændet (Krause²⁰ nr. 148) har navnet *awimund*, det ellers ikke er belagt. Forleddet findes i vestgotisk *Avemarus*, oldhøjtysk *Awigaoz*, *Awilib*. Navnet er identisk med *Eymundr* og har sandsynligvis — efter Krause²⁰ (p. 289 f.) — forleddet *auja*. 155 Sjørind har akk. *qumuta*. Jeg betragter dette navn som en svag sideform til *ÖymundR* ligesom Jan de Vries i »Altnordisches etymologisches Wörterbuch« (1961) p. 107 (under *Eymundr*): her anføres *Awimund*. DgP regner også med en svag sideform til *Ömund*, sml. vestnord. *Ámundi*: *Ámundr*. DR regner med at forleddet rimeligvis efter Noreen er *Aun-* (se »Altisl. u. altnorw. Grammatik« 4. Aufl. (1923) § 299 anm. 2.) Her anføres oldengelsk og oldhøjtysk *Aunimund*. Jöran Sahlgren har en anden opfattelse; han opstiller en form med *Auð-* (se »Namn och bygd« 16 (1928) p. 126). DR henviser hertil under *Ömundi* (sp. 747).

DR henviser til Noreen, Sahlgren, Sjöros og Wimmer i glossaret under *Ömundi* (sp. 747), Jan de Vries skriver i sin etymologiske ordbog: »Dann aber sind ae. *Eanmund*, ahd. *Aunimund* besser fernzuhalten« (p. 107). Efter dette skulle navnet *Eymundr* være et navn med to led der betyder så godt det samme: værn, beskyttelse. En parallel kunne være kvindenavnet *Gunnhildr*. Finnur Jónsson opfatter *Hildigunnr* som tautologisk (se »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1926 p. 225). Janzén skriver: »Namnet *Gunnhildr* ser skenbart ut att innehålla två ord för ,strid', men slutleden är säkerligen valkyrienamnet *Hildir*; jfr *Hildigunnr* med lederna omställda; även där är senare leden att fatta såsom valkyrienamnet *Gunnr*« (NK VII p. 74). Alt synes således at tale for en urnord. grundform **AujamunduR*.

²¹ Se Ivar Lindquists afhandling »HlewagastiR och Harigasti Teiua« (i Beiträge zur Runenkunde und nordischen Sprachwissenschaft. Gustav Neckel zum 60. Geburtstag« (1938) p. 86 ff.). I oversigten over de urnord. personnavne i NK VII nævner Lindquist ikke sin egen opfattelse fra 1938! (p. 16 f.). Assar Janzén skriver om denne opfattelse: »Detta ger dock knappast bättre mening än om de är vanliga determinativa komposita, och kan endast ifrågakomma för ytterst gamla namn« (note 436 p. 175). Janzén skriver om Lindquists interessante forslag til forklaring af navne på *Ey-*: *Eysteinn* ,den som har en lykkesten', *Eyjarr* (< **Auja-gaiRuR*, skal være —

med *auja* i »Språkvetenskapliga problem i ny belysning« h. 5 (1942) p. 43.

Assar Janzén diskuterer betydningen af forleddet *Ey-* i sin oversigt over de vestnord. personnavne (NK VII (1947) p. 70 ff.). Han kritiserer med rette E. H. Linds opfattelse af *Ey-* som $\emptyset$; han mener at i specielle tilfælde kan vi have denne betydning. Han går ind for *auja* med betydningen 'lykke, (lykke)gave el. lign.' (se i det foregående) (jf. gotisk *awi-liuþ*). Han anfører Finnur Jónssons forslag og nævner bl.a. at Eivind Vágslid i »Norsk navnebok. Døypenovn med tydingar« (1930) dels regner med *auja* 'gave' og dels med *ey*, $\emptyset$ ' (p. 247).

F. Holthausen har i »Vergleichendes Wörterbuch des Altwestnordischen« (1948) under *ey-*: *Eymundr*, *-dís*, *Bjarg*- etc., Gotisk *awi-liuþ*, oldhøjtysk *Awileib*, gallisk *Avicantus*, sanskrit *ávas*, *ávati* og tilføjer »oder zu run. *auja* 'glück'« (p. 53). Det må være undgået hans opmærksomhed at gotisk *awiliuþ* og urnord. *auja* hører nøje sammen. Vi har her det kendte urgerm. skifte mellem *au* og *aw*; sml. hermed guldhornsindskriftens **tawido**, Stenmagleæskens **tawide**: ***taujan** (og gotisk *tawida*: *taujan*).

DgP (1941/48) har: *Øfreth*, snarest til vestnord. *Eyfrøðr*: *Øgot*, Århus 3 **augutr**, oldhøjtysk *Awigaoz*; *Øgoti* (26 Hobro 1 **aukuta**), svagbøjet sideform til *Øgotr*; *Øiar*, runesvensk **ayar**, vestnord. *Eyiarr*; **Ølak**, 143 Klemensker **aulakR**, vestnord. *Eylákr* eller til et *Audlákr*; *Ømoth*, vestnord. *Eymóðr*; *Ømund*, gammelsvensk *Ømund*, vestnord. *Eymundr*. DgP skriver: »Etymologien omstridt; Forleddet kunde være vn. *ey*, $\emptyset$ ' (f. Eks. Lind i Ark. XXXVI p. 303) ell. urn. *auja* 'Lykke', af hvilket Ivar Lindquist vil tolke alle de vn. Navne med *Ey-* (Religiösa runtexter II p. 78)« (sp. 1611 f.); *Ømundi*, 155 Sjørind **aumuta**, svagtbøjet sideform til *Ømund*;

gaiRaR) 'den som har et lykkespyd'. »Denna förklaring kan dock tillämpas endast på mycket gamla namn och går inte bra ihop med namn som *Eyjulfr* o.dyl. Man kan i *Eysteinn* lika gärna inlägga betydelsen 'den lycklige Steinn', i *Eyjarr* 'den lycklige Geirr' e. dyl. Men förslaget bör prövas för varje namn« (smst. p. 71). Hvis man fastholder Lindquists forslag og tillægger *auja* betydningen værn skulle *Eysteinn* oversættes ved 'den som har en sten der beskytter' og *Eyjarr* 'den som har et spyd der beskytter'. Jeg gad vidst hvordan Lindquist vil oversætte Sundestenens **widugastiR**. Krause²⁾ oversætter »der Gast (Fremdling) im Wald«, sml. Berga-stenens **saligastiR** »Gast im Saal« (p. 198). Jan de Vries går i sin »Altnordisches etymologisches Wörterbuch« (1961) ind for Lindquists opfattelse 'der berühmte gäste hat' (p. 237). Han henviser til Marstrandens helt afvigende opfattelse i »Norsk tidsskrift for sprogvidenskab« III (1929) p. 128, men mangler en vigtig henvisning till Marstrandens runeværk 1952 p. 5 ff., hvor den gamle opfattelse læ fremsættes med stor og overbevisende styrke (altså ikke den gennem mange år hævdede opfattelse: berømmelse). Se nærmere i det følgende.

Ønder, vestnord. *Eyvindr*. Dette navn er blevet tolket som Ø-Vender' (jf. GG III p. 96 med litteraturhenvisninger). A. Noreen har tolket det som *Øyvondr (i *Namn och Bygd I* (1931) p. 148). E. Vágslid opstiller i »Norsk navnebok« (1930) en form *AujawandiaR, 'vendt mod gaven, gavmild' (p. 82): *Ønef* vestnord. *Eynefr*, *Eynæfir*; *Østen*, 144 Gunderup 2 *austain*, 218 Tågerup *austains*), vestnord. *Eysteinn*²².

I efterledsregisteret til DgP anføres kun et eksempel: kvindenavnet *Ketilo*, 293 Herrestad *kitilau* (se Elias Wessén »Nordiska namnstudier« (1927) p. 107. Det tilføjes at vi måske har en fejl for *kitilauk*, d.v.s. *Ketil-løgh* (gammelsvensk *Kætilløgh*). Så vidt jeg kan skønne er der ingen som helst grund til at antage at *kitilau* på 293 † St. Herrestad skulle være fejrlistet; DR antyder intet om dette (sp. 345 f.).

DgP, kan vi konstatere, giver ikke mange oplysninger om navneleddet Ø-. Ved *Østen* bliver vi helt ladt i stikken. Det tages for givet at urnord. *auja* betyder 'lykke'; betydningen 'værn, beskyttelse' diskuteres overhovedet ikke.

Rikard Hornby har i »Danske Navne« (1951): *Øgot*, *Øgote*: ø — mand fra Götaland. *Øgrim*: ø — maske²³. *Økil*: ø — kedelhat. *Øjvind*: måske ø — snoet, drejet eller kæmpe. *Ømod*: ø — mod, sind. *Ømund*: måske ø — værn. *Østen*: ø eller rigdom — sten. Om ø hedder det at det kan svare til urnord. *auja* (der anføres fejlagtigt runenorsk for urnordisk) 'lykkegave' (p. 24). Som det ses er fremstillingen ikke helt konsekvent, idet vi får de to betydninger rigdom og lykkegave — men ikke værn. Rikard Hornby synes at følge Linds fremstilling og ikke Assar Janzéns.

Det hedder hos Jan de Vries i hans »Altnordisches etymologisches Wörterbuch« (1961) at navneleddet *Ey-* ikke har noget at gøre med vestnord. *ey* 'ø' (se *ey* 4, p. 106). Krause²⁾ forbinder navneleddet *Ey* med urnord. *auja* »mit der Bedeutung etwa 'Heil'« (p. 241).

Det står fast at navneleddet *Øy-*, uanset hvilken betydning man vil

²² Jf. Björn Sigfússon »Names of Sea-Kings (Heiti sækonunga)« (i »Modern Philology« 32 (1934/35) p. 125 ff.). *Eynæfir* opløses i 'fortunate' og 'clever', *Eyvindr* oversættes 'the wind of fortune' (p. 129). Han henviser til Jón Helgasons afhandling. Eivind Vágslid foreslår i sin »Norsk navnebok« (1930) at opstille en grundform *AujawandiaR for *Eyvindr* »Han som er vendt mot gáva d.e. han som gev gávor, den gjevmitde el. kann henda heller han som skal fá gávor« (se under *Eivind* p. 82). En sådan grundform må afvises (*-vindr* kommer ikke af *-wandiaR*).

²³ *Øgrim* (vestnord. *Eygrímr*), som DgP ikke kender, er taget fra Oluf Nielsens »Old-danske Personnavne« (1883) p. 109 Navnebæreren er, som Rikard Hornby har meddelt mig, svensk — så navnet udgår. Janzén oversætter med 'rigdom, lykke'. Fritzer har kun betydningen 'rigdom'. Det er sandsynligvis Ivar Lindquists oversættelse af *auja* 'lykke eller rigdom', som ligger bag ved dette.

tillægge det, må forudsætte urnord. **auj-* eller **aiw-*; vi har at gøre med *i(j)*-omlyd af et *au* eller *w*-omlyd af et *æi* < *ai*. De betydningen ,ø' kun synes at forekomme i få tilfælde i personnavne — sml. ord som *hav*, *holm*, *land*, *skov* og *sø* — og da urnord. **auja** er overleveret, taler alt for at *Øy-* og **auja** er identiske. Vi har et af de mange eksempler på at et ord er gået tabt som selvstændigt ord, men er bevaret i en række sammensætninger. Det giver person- og stednavne som bekendt mange eksempler på.

Navneled med betydningen ,held, lykke, lykkegave' kendes ikke. Der findes ikke navneled der er beslægtet med ord som vestnord. *gipt*, *gipta*, *gæfa*, *hamingja* og *heill* (lykke). Vi har et navneled *Auð-*, hvis etymologiske forhold er uklare og omstridte. Det er blevet forbundet med vestnord. *auðr* ,rigdom' (jf. adjektivet *auðigr*, *auðugr*), jf. Janzén NK VII p. 66. Ivar Lindquist regner med at *Auð-* hører sammen med urnord. **auja** ligesom Marstrander; det betragtes som en dental-udvidelse af roden *au-* (se »Festskrift tillägnad Hugo Pipping« (1924) p. 354). Elof Hellquist anfører i de nyere udgaver af »Svensk etymologisk ordbok« (f. eks. 3. uppl. 1948) under 2. *öde*, ,skæbne' såvel Alf Torps opfattelse i (Sproglige-historiske Studier tilegn. Unger (1896) p. 172): til litauisk *áudmi* ,jeg væver' (om nornernes væv, sml. oldengelsk *gewef* om ,ödets skickelse' og Ivar Lindquists til urnord. **auja** ,lykke' eller ,rigdom'. Elof Hellquist anfører gotisk *awiliup* ,tak', sanskrit *avati* ,glæder sig', latin *avē* ,vær hilset' sp. 1453). Det hedder i Hjalmar Falk og Alf Torps »Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch« 1910/11 (genoptrykt 1960) under *klenodie*: »Das letzte glied ist ahd. *al-ód*, »voller und freier besitz« (mlat. *allodium*), as. *ód* »besitz, wohlstand«, ags. *éad* »besitz, reichum, glück«, anord. *auðr* »reichum«; vgl. as. *ódan*, ags. *éaden*, anord. *auðinn* »vom schicksal vergönnt«, *auðna* »schicksal, glück«, schw. *öde* »schicksal«. Hierzu der name engl. *Edward* = ital. *Odoardo*. Die bedeutungen »glück« und »reichum« — welche begriffe früher oft ineinander überglitten — haben sich aus der vorstellung »das vom schicksal zuerteilte« entwickelt; vgl. lat. *fortuna* »schicksal, glück«: *fortunae* »güter, reichum«. Zugrunde liegt die idee von der webenden oder spinnenden schicksalsgöttin, die auf die indogerm. mythologie zurückgeht; vgl. z.b. ags. *me þæt wyrd gewæf* »die parze webte mir das«, *gewef* oder *gewife* »Schicksalsfügung«. Die germ. wurzel *aud gehört zu lit. *áudmi* oder *áudžiū*, *áusti* »weben«. Die idg. wurzel *audh ist eine nebenform zu *vedh«. (p. 530).

Denne gamle fremstilling virker ikke overbevisende. Det er rigtigt som det siges at de to betydninger rigdom og lykke berører hinanden, og det er også rigtigt at betydningerne lykke og skæbne berører hinanden (sml. nutidsdansk *ulykke* og *vanskæbne* etc.). Opfattelsen hos Falk og Torp går

igen med reservation hos Alf Torp i »Nynorsk etymologisk ordbok« 1920 (genoptrykt 1963) under *auden*: »Den germ. rot *aud er kanske den samme som i lit. *áudmi* jeg væver (sml. ags. *gewef* skjæbnens styrelse)« (p. 8).

Julius Pokorny har den samme opfattelse i »Indogermanisches etymologisches Wörterbuch« I (1959). Under *au-*, *auē-* 'flechten, weben' anføres udvidelsesformen med *dh*: *au-dh-* (*a*)*u-edh-*, *u-dh-*, *audh-* oversættes med »Glück, Besitz, Reichtum«, og der anføres former som vestnord. *auðinn* (»vom Schicksal vergönnt, gewährt«), *auðna*, *auðr*, oldengelsk *éad*, oldsaksisk *ôd*, oldhøjtysk *al-ôd* (mlat. *allodium*), middelhøjtysk *klein-ôt* gotisk *audahafts*, *audags*, oldhøjtysk *ôtac* »glücklich, reich« (p. 75 f.)

Det kan i denne forbindelse tilføjes at ordet *klenodie* udgår. Det hedder hos Friedrich Kluge i »Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache«, 19. Aufl. bearb. von Walther Mitzka (1963) under *Kleinod*: »Das zweite Wortglied scheint von Haus aus eine alte Ableitungssilbe ahd. *-ôdi* zu sein, die auch in *Einöde* und *Heimat* vorliegt. Die mlat. Form *clenôdium* (vgl. *Kleinodien*) scheint aber eine Reimwortbildung nach *allôdium* zu sein, dessen zweites Glied ahd. *ôt, asächs. *ôd* 'Besitz' ist« (p. 375). Se også Niels Åge Nielsen »Dansk etymologisk ordbog« (1966) p. 193 under *klenodie*.

Mon ikke Torps, Falk og Torps og Julius Pokornys opfattelse må opgives til fordel for den opfattelse som vi har set hos andre forskere; vi har at gøre med roden *au-* og med dentaludvidelse *au-dh* (jf. Marstrander, Ivar Lindquist, Elof Hellquist). Vi har fået en differentiering: urnord. *auja* og gotisk *awi-* i *awiliup* og verbet *awiliudon*: *auð-* i gotisk *audagei*, *audagjan*, *audags*, *audahafts*, vestnord. *auðr*, *auðigr* (og *auðugr*). Vi har mulighed for to navneled *Øy-* (vestnord. *Ey-*, runisk *au-*) og *Auð-*, som det vil være naturligt at tillægge forskellige betydninger. Dette kan selvfølgelig ikke bevises. Det vil ikke være muligt at fiksere den nøjagtige betydning af leddet *Auð-*, men det synes at ligge indenfor området: besiddelse, gods, rigdom²⁴.

Navneled med betydningen 'værn, beskyttelse, hjælp' er velkendte. Jeg nævner følgende forled: *Berg-*, *Bjarg-*, *Björg-*, *Borg*, *Bót-*, *Frið-*. Assar Janzén skriver: »Förmågan att kunna skydda och hjälpa tycks ha inlagts i namn på *Berg-*, *Borg-* och kanske *Bót-*« (NK VII p. 96). Af efterled har vi *-arr* (<*warjaR*, jf. Janzén smst. p. 101): urnord. *bidawarijaR* Nøvling fi-

²⁴ Se om dette navneled nærmere Assar Janzén NK VII p. 66. Jan de Vries henviser under *auðr* i sin etymologiske ordbog til Ivar Lindquists behandling, der betragtes som sandsynlig. Under *auðr* 2 = skæbne (med henvisning til Alf Torps opfattelse) anføres *auðigr*, som hører hjemme under *auðr* 1. Under *auðigr* (og *auðugr* henvises til *auðr* 1.)

bula²⁵, **ladawarijaR** Tørviken A, **stainawarijaR** (Rö), *-bergr*, *-björg*, *-garðr*, *mundi*), *-varðr*, *-vqrðr*, *-urðr*, *-varr*, *-vqr*, *-ur*. Jeg henviser til Assar Janzéns alfabetiske oversigter over for- og efterled i hans ypperlige oversigt over de vestnord. personnavne (NK VII p. 62 ff.) og til Rikard Hornby »Danske Navne« (1951) p. 18, 21, 27, 29, 101 f. og 109. Assar Janzén skriver: »En önskan om vakande och beskyddande egenskaper ligger uttryckt i *-bergr*, *-garðr*, *-mundr*, *-varðr* (*-urðr*) och kanske i *-warjaR* (>*-arr*) (p. 121)²⁶.

Til disse navne vil jeg føje urnord. **hlewa-** i **hlewagastiR**, idet jeg går tilbage til den gamle opfattelse og forlader tolkningen 'berømmelse' til fordel for Marstrandens syn på dette navn. Jeg mener at Marstrandens kritik af den længe opretholdte tolkning 'berømmelse' bør forlades. Vi har at gøre med ordet *læ*, d.v.s. 'beskyttelse'. Oversættelsen bliver: den fremmede der søger læ, ly, beskyttelse. Dette navneled findes i Odinsnavnene *Hléfreyr*, *Hléfqrðr*, jættenavnet *Hlébarðr*, dværgenavnet *Hlévangr* og valkyrjenavnet *Hlégunnr* m. fl.²⁷. Finnur Jónsson skrev i 1926: »Jeg betragter sammenstillingen af *sali-* og *-gastiR* som afgørende for betydningen af *hlewa-* = læ, ly; i forbindelse med *gastiR* kan intet være naturligere (*hlewa* = græsk *klewo-* er langt mindre naturligt)« (»Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1926 p. 180). Assar Janzén nævner begge muligheder: vestnord. *hlé* 'beskyttelse, læ' og et germ. *hlewa* svarende til græsk *kleo-* < *kleuos (NK VII p. 105). Niels Åge Nielsen har i »Dansk etymologisk ordbog« (1966) under I. *læ*: germ. *hlewa-* (der måske er I. led i det urnord. mandsnavn *HlewagastiR* 'Lægæst') (p. 239)²⁸.

²⁵ Se Erik Moltke i »Kuml« 1953 p. 37 ff. og Krause²⁾ nr 13 a.

²⁶ DgP har i efterledsregisteret *-bergh* (vestnord. *-bergr* 'den der bjærger, redder, hjælper?'), *-burgh* (vestnord. *-björg*, oldhøjtysk *-burg* 'beskytter'), *-frith*, *-froth* (vestnord. *-friðr*, *-frøðr* 'fred' eller 'beskyttelse, indhegning'), *-garth*, *-gerth* (vestnord. *-garðr*, *-gerðr*, 'gærde'), *gertha* (vestnord. *-gerða*), *-mund* (vestnord. *-mundr*, oldengelsk *-mund*, oldhøjtysk *-munt* 'beskyttelse, beskytter'), *-mundi* (vestnord. *-mundi*), *-war* (vestnord. *-varr*, *-vqr* 'forsigtig' eller 'den som værger'), *-warth* (vestnord. *-varðr*, oldengelsk *-ward*, oldhøjtysk *-word* 'vogter'), *-wer* (vestnord. *-vér*, urnord. *warijaR*, til verbet *værge*). Artiklen om *-wer* er fejlagtig. Et vestnord. *-vér* kan ikke svare til urnord. *-warijaR* (der er dukket op på Nøvling fibula i navnet **bidawarijaR**); dette måtte enten blive til *-varr* uden *i*-omlyd eller til *-værr* (i vestnord. skrevet *-verr*), se Janzén NK VII p. 114. Hvis *-warijaR* læses med langt *a* skulle slutresultatet blive *-værr* (i vestnord. skrevet *-verr*). Det vestnord. *-ver* går tilbage til urnord. *wihaR* (se Janzén p. 115).

²⁷ Se Marstrandens runeværk p. 5 ff.

²⁸ I min afhandling om guldhornsindskriften i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1961 har jeg sluttet mig til Marstrandens opfattelse (p. 103 ff). Julius Pokorny anfører i »Indogermanisches etymologisches Wörterbuch« I (1959) under I. *kel-* 'frieren',

Man kan argumentere på følgende måde: når det urnord. **auja** ikke betyder lykke, gave, lykkegave eller rigdom, men værn, beskyttelse og navneled med betydningen lykke ikke kendes — ja så kan der ikke være tvivl om at navneleddet *Øy-* også må have haft en betydning der ligger indenfor området ‚værn, beskyttelse‘ (jf. oversættelserne hos Marstrander, Erik Moltke, Helmut Arntz, Gerd Høst og Jan de Vries). Dette navneled kan meget vel, efter Marstrandens redegørelse for temaet *ay-*, have ligget inden for det sakrale område, sml. med Jan de Vries' oversættelse »göttlicher Schutz«. Selv om det urnord. **auja** ikke var overleveret ville man ved en nærmere undersøgelse komme til det resultat at det ikke kan have betydningen ‚lykke‘ etc. Det må være berettiget at hævde at navneelementet *Øy-* — som kun sjældent kan betyde ‚ø‘ — og som indgår i en gruppe af navneled — er et bevis for at urnordisk **auja** har haft betydningen ‚beskyttelse, værn‘; med Marstrander kan vi være indenfor det sakrale område og betydningen bliver ‚guddommelig værn‘.

Den mulighed at navneleddet *Øy-* kan gå tilbage til et **aiwa-* har jeg nævnt; men det ser ikke ud til at en betydning ‚altid‘ har spillet nogen rolle i de nordiske personnavne. Alt tyder f. eks. på at navnet *Eiriker* har **Aina-* og ikke **Aiwa-* som første led²⁹. Det er kendt at leddet *Øy-* (vestnord. *Ey-*) kan bliver ombyttet med *Æi-* (vestnord. *Ei-*)³⁰.

Dette får konsekvenser for oversættelsen af Glums bøn. Begreber som beskyttelse, værn, hjælp, held, lykke og gunstig skæbne har — som det er nævnt tidligere — kunnet glide over i hinanden, ligesom begreber som velstand, rigedom og held, lykke har affinitet til hinanden (jf. Marstrandens redegørelse for temaet *ay-*). Udtrykt på en moderne måde: den som er under de guddommelige magters beskyttelse har lykken med sig.

‚kalt‘ vestnord. *hlé* (*hlēwa-*), jf. en rod *kleu-* (p. 552). Her skal *hlēwa-* rettes til *hlewa-*, se Jan de Vries' etymologiske ordbog under *hlé* (< germ. **hlewa*).

²⁹ Se GG § 268, 4 med litteraturhenvisninger (1932). Starup-stenens *airiks* (DR 17) støtter A. Norens opfattelse af et førsteled **Aina-*. Se nærmere DR's glossar *EirikR* sp. 646 anm. med litteraturhenvisninger. Se tillige Janzén i NK VII p. 68 f. Janzén skriver her: »Formen *airiks* (med nasalerat *a*) på den danska Starupstenen, 800-talet, är inte bevis för ursprunget **Aina-*, ty på andra runstenar står onasalerat *a*.« Dette kan ikke være rigtigt. Starup-stenen hører til den ældste danske runestens-gruppe; det betyder at der må tillægges nasalt *a* en stor betydning, se DR's artikel Nasalitetsbetegnelse sp. 859 ff. (Starup-stenen anføres sp. 860).

³⁰ Se GG § 175 anm. 2, Janzén NK VII p. 71. 398 Øster Larsker 2 har *eimotr* = *Eimundr*, vestnord. *Eymundr*. DgP anfører fejlagtigt *eimodr* for *eimotr* (sp. 1611). DgP regner med at *Emund* antagelig skyldes svagtryksudvikling (efter Otto von Friesen »Sparlösastenen« (1940) p. 38, se sp. 1612), men tilføjer dog at leddene *Øy-* og *Ei-* veksler.

Den oversættelse som jeg vil foreslå af Sjællands-brakteaten 2 er en kombination af Sophus Bugge og Carl J. S. Marstrander: Jeg hedder Hariuha, den rejsekyndige; jeg giver beskyttelse (på rejsen.) Det er en oversættelse som giver god mening; den støttes smukt af det overleverede vestnord. *farvisi*. Den er tidligere givet af Gerd Høst, men som jeg har fremhævet det, drister jeg mig ikke til at gå så langt som hun gør det i sin fantasifulde tolkning, Jag drister mig ikke til at inddrage de nordiske guder i min tolkning, og jeg tør ikke som Sophus Bugge tale om herulerne. En oversættelse: »Jeg hedder Hariuha, den som forstår sig på farer (som kan afværge farer); jeg giver beskyttelse« giver også god mening. Den vage oversættelse 'lykke' bør efter denne gennemgang udgå. Til en amulet passer betydningen 'værn' ypperligt.

Til sidst skal jeg knytte nogle bemærkninger til navnet **hariuha** og **haitika**. De to ord er knyttet sammen ved stavrim. Det virker umiddelbart ikke tilsigtet — i modsætning til f. eks. guldhornsindskriften med tre *h*'er. Som bekendt er **hariuha** ikke tolket hvad sidste led angår. Marstrander mener at vi har et navn **uha** på Kragehul spydskaft. Han opløser **muha** i (i)m præsens singularis 1. person 'er' og **uha** (28 ff.). Jan de Vries anfører i sin etymologiske ordbog **muha** og **uha** og henviser til Marstrander; men han anfører ikke navnet **hariuha**. Krause²⁾ henviser ikke til Marstrandens opfattelse af Kragehul spydskaft. Krause nævner den mulighed at **-uha** er opstået af *-(j)unha* i grammatisk vekslen til **jungaR* (vestnord. *ungr*), sml. gotisk *juhiza* og vestnord. *æri* 'yngre'. Oldhøjtysk har personnavne med *Jung-* som første led, f. eks. *Jungram*, *Jungman*, *Jungarat* (Se Förstemann). Krause drøfter ikke (p. 262) bortfaldet af *j-* og heller ikke svindet af *η* i forbindelsen *ηh*. Man stiller sig skeptisk overfor det tidlige *j*-svind, men ikke overfor *η*-svindet, sml. f. eks. den anførte gotiske komparativ. Alt taler for at **-uha** skal forbindes med et element *-ug-* ved Verners lov; men betydningen af dette har jeg ikke fundet.

Overfor **haitika** står Lindholmenamulettens **hateka** for det ventede **haiteka**³¹, som Krause²⁾ henviser til (p. 262), Kragehul spydskaft **haite**, Järsberg **hite** for **h(a)ite** og **haite** (efter Krause²⁾ p. 157)³². Så vidt jeg ved har man ikke — med en enkelt undtagelse — fremhævet forskellen mellem **i** i **haitika** og **e** i **ha(i)teka**. Som bekendt har vi den tidlige overgang *ai* > *ē* (se f. eks. GG § 120, 1). Didrik Arup Seip skriver i »Norsk språkhistorie til

³¹ Her har vi sandsynligvis at gøre med en binderune, se Erik Noreen i ANF 60 (1945) p. 147.

³² Om **hite** på Järsberg-stenen se Erik Noreen smst. Krause²⁾ henviser (p. 158) til Erik Noreen.

omkring 1370« 2. utg. (1955): Til dels blir diftongen til *i*: *haitika* (p. 17). GG drøfter ikke den videre utvikling. Den tidlige overgang af $\bar{e} > i$ må vel skyldes vokalens stilling mellom *t* og *k* — eller har vi at gøre med en eller anden analogi-dannelse (?).

Ekskurs: urnordisk *ga*

Kragehul spydskrift (DR 196, Krause²⁾ 27) har *gagagaginuga* ... Sophus Bugge skriver i »Norges Indskrifter med de ældre Runer« I (1891—1903) at *ga* i forbindelsen *haitega* er et magisk tegn (p. 9 note 2; henvisning her-til i DR's bibliografi sp. 232). Magnus Olsen har foreslået at tolke det tre gange gentagne *gagaga* som en forkortelse for *gibu auja* som vi har på Sjællands-brakteaten 2. En støtte for denne antagelse finder han i at svarende til *gagaga* har Skodborg-brakteaten *auja* tre gange. Forkortelsen må have været forståelig fordi *g* i de urnordiske indskrifter havde navnet *gibu* (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1907 p. 37). Det er ikke rigtigt at *g*-runens navn var **gibu*; det var **gebu* (< **gebō*). Det må bero på en misforståelse at DR i bibliografien til Kragehul spydskrift skriver: MOlsen. Aarb. (1907) p. 36—38 Bugges tolkn. af *gagaga* = trefold gen-tagelse af *gibu auja* med tilslutn. (sp. 232 f.)³³. Sophus Bugge skriver ikke

³³ Kan det være rigtigt at vi har haft en tidlig urnord. (eller førurnord.) overgang af *ai* til $\bar{e}$ under svagere tryk? Den almindelige udvikling af *ai* i stavelse med hovedtryk er $> \bar{e}i$ (vestnord. *ei*) og i specielle tilfælde til $\bar{a}$. Man er fristet til at regne med at vi har at gøre med analogi: *ai* er blevet udskiftet med *e*. Nøvling fibula (Krause²⁾ nr. 13 a) har *talgidai* for det ventede *talgide* (jf. Stenmagle-æskens *tawide*). Efter Erik Moltke (i »Kuml« 1963 p. 37 ff.) og Krause²⁾ har vi at gøre med en omvendt skrivemåde. Møjbro (Krause²⁾ nr. 99) har muligvis en form *hahai* dativ singularis til **hāhaR*. Denne form kan efter Krause være en meget alderdomlig dativ. Krause skriver: »Die Form *Ana* (nach v. Friesen) würde allerdings eine verhältnismässig späte Lautstufe darstellen. Umgekehrt würde (bei Krauses Deutung) die Dativform *hāhai* eine ausserordentlich altertümliche Endung enthalten: doch darf man vielleicht auf einem solchen Prachtmonument mit künstlich archaisierenden Sprachformen rechnen« (p. 224). Er det sandsynligt? GG II (1935) nævner muligheden af en dativ *hahai* (p. 10) med henvisning til Krause i ANF 48 (1962) p. 168 ff. Marstrander har en anden opfattelse af denne indskrift (p. 258 ff.; han opererer med en akkusativ *haha*). En parallel til det formodede *hahai* kan vi efter Krause²⁾ muligvis have i Vimosehøvlens *gisai* (nr. 25, se p. 62). DR (nr. 206) læser *gis(I)ioj* efter Erik Moltke (1939). Marstrander skriver: »Er Moltkes lesning *gislioj* riktig — hva den formodentlig er, da han har undersøkt innskriften under gunstigere forhold end Krause og jeg — åpner det seg kanskje en mulighet til å trenge et stykke inn i denne gåtefulle innskriften« (p. 45). Krause²⁾ skriver: »Die im folgenden gebotene Lesung beruht auf einer eingehenden Untersuchung des Originals am 29.8.1962 in Abstimmung mit den von E. Moltke letzthin vorgenommenen Untersuchungen« (p. 61).

noget om **gibu auja**. Helmut Arntz slutter sig i »Handbuch der Runenkunde« (1935) til Magnus Olsen (p. 194, anderledes i anden udgave; se det følgende).

Krause¹⁾ (nr. 2) deler ikke denne opfattelse. Han opløser **ga**³⁴ i rune-symboleterne **gebu** og **ansuR**. I »Was man in Runen ritzte«²⁾ (1943) skriver han: »Die dreimalige Formel *ga* deutet wohl an, dass der Speer als Gabe an die Asen in das Weihemoor geworfen wurde« (p. 49). Til denne opfattelse slutter Helmut Arntz sig i anden udgave af »Handbuch der Runenkunde« (1944) p. 278.

DR skriver: »At det tre gange gentagne **ga** er en helhed for sig af magisk værdi, havde allerede Bugge (1891) indset; senere får han den tanke, som vinder tilslutning hos flere efterflgd. forskere (MOlsen, ANoreen), at disse to runer skulde være en forkortelse af det på brakteat 61 forekommende **gibu auja**; for denne opfattelse er der intet andet holdepunkt, end at de anførte ord begynder med **g** og **a**; Marstrander (1929) opfatter ligefrem den tre gange gentagne binderune som et helligt tegn, »en *gapi* (?) som bringer lykke i kampen« og sammenligner den med et par islandske tryllefigurer *Ginnir* og *Ginnfaxi*, se DaStud. (1918) p. 32. Imidlertid er det næppe tilladeligt på denne måde at forlade det grundlag, tegnene selv frembyder; de tre binderuner **ga** svarer såvel i form som i ristemåde (**g** bestående af 3 + 4 parallelle ridser, a-erne med ,næb') til de øvrige runeformer, så de naturligt må opfattes som runer (og ikke som symboler); om deres betydning kan intet siges, udover at den må være magisk« (sp. 235 anm. 4).

Marstrander slutter sig i sin behandling af Kragehul spydskaft med stor styrke til Magnus Olsen. Han mener at **×** læst som **gibu auja** er mer end en hypotese. Denne stående formel må have været indridset på utallige amuletter, og intet var rimeligere end at den blev forkortet. Han regner med dette **ga** på Skåne-brakteaten (DR brakteat 67): **lapulaukaR gakaRalu** og på guldringen i Ashmolean musæet. Han skriver: »Da *gibu* ,jeg gir' stemmer formelt med *g*-runens navn, *ga* forkortelsen **×** seg av seg selv. At **×** og **∫** (for *auja*) forbindes til **×** er bare naturligt i denne innskriften

³⁴ A. Noreen følger med ? Magnus Olsens opløsning af **ga** i »Altisländische und alt-norwegische Grammatik« 4. Aufl. (1923): *Gef(k) *ey?* (se nr. 35 p. 381). GG har i § 120, 1 (såvel 1. som 2. udgave) — til trods for Sophus Bugges opfattelse — *haite(ga)* ,jeg hedder'. Man opererede i ældre tid fejlagtigt med denne forbindelse. Det ville være ensbetydende med at vi skulle have klusilsvækkelse af *k* til *g* i pronomenet *eka* i ældre urnordisk tid. Se nærmere herom min afhandling om pronomenet *jeg* i »Kopenhagener germanistische Studien« I (1969) — festskrift til professor Peter Jørgensen — p. 203.

hvor enhver mulig form for ligatur er obligatorisk. Med det tre ganger gjentatte *g(ibu) a(uja)* jf. det tre ganger gjentatte *auja* på Skodborg-brakteaten, kanskje også det tredobbelte ↑ etter innskriftene på Sjælland-brakteaten og gullringen« (p. 29).

Det er, som jeg lige har nævnt det, ikke rigtigt at formen **gibu** stemmer med *g*-runens navn, der som bekendt var **gebu* (< **gebō*), sml. vestnord. *gjoſ gave*. Som bekendt har præsensformen **gibu** sandsynligvis fået sit *i* for *e* fra 2. og 3. person med *e > i* (se f. eks. Krause²⁾ p. 262: **gibiR* og **gibiþ*)³⁵. Denne vanskelighed kan man dog ret let klare; **ga** kan også opløses **gebu auja**, hvor **gebu** er den lydrette form — svarende til substantivet.

Jag vender tilbage til Skåne-brakteaten. Hvis **ga** udskilles som et selvstændigt element får vi: **gakaR alu**. Den almindelige opfattelse er at vi har et ord **gakaR**. Man har foreslået at det skulle stå for **gaukaR** (Läffler 1902), der skulle være identisk med vestnord. *gaukr* 'gøg'. Ifølge DR mangler der palæografisk grundlag for denne tolkning (sp. 543 anm. 3). Der nævnes den mulighed at vi har at gøre med et personnavn. Krause²⁾ skriver: »Der Komplex **gakaR** ergibt sich, wie er vorliegt, keinen Sinn; doch muss man gewiss auch hier mit einem verständlichen Worte rechnen. Schon Läffler machte den Vorschlag, hierin eine ungenaue Schreibung für *gaukaR* (an. *gaukr*, nhd. Gauch) »Kuckuck« zu sehen. Der Kuckuck ist im Volksglauben aller Germanen als Vogel des Frühlings und damit der Fruchtbarkeit bekannt. So passen in ihrer symbolischen Bedeutung die beiden miteinander reimenden Formelwörter *laukaR*, die auf dem Brakteaten durch einen Punkt voneinander getrennt sind, gut zueinander« (p. 256 f.). DR's betænkeligheder synes ikke at have gjort indtryk på Krause. DR nævner også *gøgen* der er knyttet til forestillinger om frugtbarhed.

Jan de Vries anfører i sin etymologiske ordbog **gakaR** og skriver at det sædvanligvis opfattes som fejlristning for **gaukaR**; han tilføjer: »aber keineswegs sicher; es kann auch eine magische formel ohne bestimmte

³⁵ Desværre anfører GG I ikke formen **gibu**. Den hører hjemme i § 77 om *i*-omlyd af *e* til *i* og i § 144, 2 om *e* til *i* verberne *gefa* og *geta*. DR henviser i glossaret under **gefa** (urnord. **geban*), **gibu** (og præsens 3. person singularis **gifær** 183 Ulbølle) til Noreens grammatik § 63,3. Noreen skriver: »Urn. scheint *e* wenigstens nach *z* auch durch ein folgendes *u* zu *i* umgelautet worden zu sein, z. b. *gibu* Seeland (ich) gebe, wo doch *i* vielleicht aus **zibiR* (ahd. *gibis*) gibst entlehnt sein kann« (p. 57 f.). I artiklen om *i*-omlyd har DR: 1. *e > i* Periode 1, måske: **gibu** br. Sjælland 2 (sp. 869). Her lades man fuldstændigt i stikken. Uanset hvilken forklaring man vil give af **gibu** — analogisk *i*-omlyd er langt det sandsynligste — står det fast at Sjællandbrakteaten 2 har det ældste danske eksempel på *i* i verbet *give*.

bed. sein«. Kan det tænkes at **gakaR** er et forskrevet **laukaR**? Så skulle ordet **laukaR** to gange være forbundet med de to trylleord **lapu** og **alu**.

Vimose-spændet (DR 208) har indskriften: **aadagasu laasauwija**. Marstrander læste i 1929 **g** foran **a** (»Norsk tidsskrift for sprogvidenskab« III (1929) p. 84 ff.). Otto von Friesen foreslog et **k** foran **a** i 1924 (»Röstenen« p. 139 f.). I 1930 foreslog Marstrander at læse **aasau wija aadagas ula** og han opfattede sprogformen som gotisk (»Norsk tidsskrift for sprogvidenskab« IV (1930) p. 337). DR skriver at der afgjort ikke har været nogen rune foran **a**; »det lille kryds her skimtes, er af ganske samme art som så mange andre forvittringsgruber på spændet, og på steder, hvor man efter overfladens karakter måtte vente at finde spor af den formodede rune, ses kun spændets glatte flade« (sp. 248 anm. 1). Marstrander fastholder i sit runeværk at der står **g** foran **a**, og han opløser **ga** til gotisk *giba awi* = urnord. *gibu auja* (p. 71). Krause²⁾ skriver: »Die mikroskopische Untersuchung ergab, dass es sich um zufällige Schrammen handelt, nicht um eine *k*- (v. Friesen) oder eine *g*-Rune (Marstrander) « (p. 60).

Anders Bæksted skriver i sin disputats »Målruner og troldruner« (1952): »Når runeforbindelsen *ga* gentages adskillige gange i den også ellers magisk udseende indskrift på spydstagen fra Kragehul, — *gagagaginuga* —, kan der næppe være grund til tvivl om, at her foreligger et sikkert eksempel på urnordisk magi, selv om det ikke er lykkedes at påvise dennes specielle art og betydning. Men heraf følger ingenlunde, at de enkelte anvendte runer (i dette tilfælde binderuner) af rister og læser er blevet opfattet som trylletegn med skjulte, iboende kræfter. Sandsynligvis er det forbindelsen, »ordet« *ga*, der er det afgørende, ikke at det er skrevet med runer. Forbindelsen med *ginu*- kunde endda tyde på, at *ga* har en bestemt, for os ukendt reel betydning som trylleord eller meningsgivende runeforbindelse, idet det falder vanskeligt at tænke sig *ginu* forbundet med et helt abstrakt, i virkeligheden betydningsløst begreb« (p. 40).

Krause²⁾ nævner begge muligheder: **gibu auja** og **g(ebu) a(nsuR)** (p. 66). Man må give Anders Bæksted ret i at **ginu**- foran **ga** taler for at **ga** er en forkortelse af et ord — og altså ikke skal opløses i de to runenavne — hvis betydning ikke er fundet. Jeg mener efter dette ikke at turde opløse **ga** i **gibu auja**, og jeg opererer ikke med **ga** på Vimose-spændet og heller ikke på Skåne-brakteaten.

BIRGER NERMAN

Fimbultýs fornar rúnar

I Vǫlospá¹ strof 60 omtalas, hur, när efter ragnarök en ny jord uppkommit, gudarna samlas på Idavallen

ok minnaz þar   á megindóma
ok á Fimbultýs   fornar rúnar.

För den följande framställningen spelar det ingen roll, om Fimbultýr avser guden Týr eller, som det stundom hävdats, betyder 'den store guden', dvs. Oden.

I Sigrdrífomál nämnes i strof 6, att, när man vill rista segerrunor, skall man *nefna tysvar Týr*. I en uppsats »Runpartiet i Sigrdrífomál» i Arkiv för nordisk filologi bd 76, 1961, sid. 61 ff. har jag sammanställt denna uppgift med, att vi i en rad urnordiska inskrifter äga en av två eller flera ↑ sammansatt runa. Det gäller framför allt guldbrakteater och därjämte Kylverstenen, på vilken senare förekommer en av flera ↑ sammansatt runa. Ett sådant fördubblat eller mångdubblat ↑ kan med skäl benämnas *Fimbultýr*. Så mycket större anledning härtill finns, då den sammansatta ↑-runan är större än de andra runorna. Det gäller den här avbildade brakteaten² från okänd fyndort på Själland (möjligen Køgetrakten) av s.k. C-typ, en ryttare, här reducerad till blott ett huvud, över ett fyrfota djur. Efter runinskriften ses ett fristående tre- eller fyrdubblat ↑, betydligt större än de övriga runorna; ännu en guldbrakteat av samma stamp föreligger i fyndet. Dessa brakteater tillhöra tiden framemot eller omkring år 550 eller kunna ev. vara något yngre.

Det är endast ↑-runan, som i inskrifterna med äldre runor förekommer

¹ Vǫlospá och Sigrdrífomál citeras efter G. Neckels Eddaupplaga, I Text (= Germanische Bibliothek hgg. von W. Streitberg, Abt. 2, Band 9, Aufl. 3), Heidelberg 1936.

² »Själlandsbrakteat 2»; efter Jacobsen, Lis og Moltke, Erik, Danmarks runeindskrifter, København, Atlas 1941, sid. 419 fig. 61, Text 1942, spalt 535 f.

fördubblad eller flerfaldigad, och i inskrifterna med yngre runor känner jag icke någon motsvarighet. Det antyder, att de urnordiska runorna skulle stå i särskilt förhållande till Fimbultýr, och detta markeras också av att på den här avbildade Sjöllandsbrakteaten liksom på Kylverstenen ↑-runan står för sig efter runinskriften.

Som jag i uppsatsen »Hur gammal är Vǫlospá?» i Arkiv för nordisk filologi bd 73, 1958, sid. 1 ff. sökt visa, peka diktens arkeologiskt gripbara uttryck närmast på, att den tillkommit under tiden ca 650—ca 700. Det är då naturligt, att diktaren kan ha haft en tradition om de tidigare urnordiska runorna från 400- och 500-talen och om att dessa stått under beskydd av Fimbultýr. Därmed stämmer väl, att i den följande strofen, 61, av Vǫlospá säges om gudarna:

Þar muno eptir	undrsamligar
gullnar tǫflor	í grasi finnaz,
þærs í árdaga	áttar hǫfðo.

Som jag i uppsatsen »Vǫlospá 61: 3 *gullnar tǫflor*» i Arkiv för nordisk filologi bd 78, 1963, s. 122 ff. framhållit, äro de enda tänkbara arkeologiska motsvarigheterna härtill 500-talets guldbrakeater, vilka skalden på 600-talet av traditionen hört ha funnits ej långt före hans egen tid.

MAGNUS WISTRAND

Slaget vid Bråvalla —
en reflex av den indoeuropeiska mytskatten?

Saxo Grammaticus berättar i åttonde boken av *Gesta Danorum* om ett stort forntidsslag mellan daner och svear, vilket skall ha stått vid Bråvalla i nuvarande Norrköpingstrakten. Denna skildring har av forskningen tolkats på olika sätt. Somliga anser att berättelsen speglar en historisk verklighet, men att kombattanterna snarare varit daner och östgötar än daner och svear. Andra däremot håller före att de agerande varit svear och östgötar.¹ Det har också föreslagits att striden skulle ha utkämpats mellan å ena sidan franker och friser, å den andra götar.² — En annan ståndpunkt har intagits av dem, som menar att berättelsens kärna är av litterär karaktär, ej historisk. Det har då hävdats att Saxo hämtat sina uppgifter från ett kväde, som skapats genom influens av den iriska epik, som uppstod efter Brian-slaget vid Clontarf år 1014,³ eller också vill man göra gällande att berättelserna om slaget vid Bråvalla är en inhemsk produkt, som intimt hänger samman med andra motivkretsar i sen urnordisk hjältediktning.⁴ Härmed vare hur som helst. En radikalt ny och intressant syn har Stig Wikander anlagt på problemet. Han konstaterar slående likheter mellan Saxos Bråvallaberättelse och skildringen av slaget vid Kurukshetra i det indiska eposet *Mahabharata*; dessa likheter förklarar han som en reminiscens av den en gång gemensamma indoeuropeiska mytskatten. Skildringen bygger, menar Wikander, på mytologiska förutsättningar och avhandlar i själva verket »den indoeuropeiska eskatologiens stora batalj».⁵

¹ Jfr Axel Olrik, *Brávellir, Namn och Bygd* 2, 1914—1915, s. 301.

² Kemp Malone, *Ubbo Fresicus at Brávellir, Studies in Heroic Legend and in Current Speech*, 1959, s. 85.

³ Sophus Bugge, *Norsk Sagaskrivning og Sagafortælling i Irland*, 1908, s. 135 ff.

⁴ Elias Wessén, *Eddadikterna om Helge Hundingsbane II, Fornvännen* 1927, s. 90.

⁵ Stig Wikander, *Från Bråvalla till Kurukshetra*, ANF 1960, s. 183 ff.

Nedanstående bidrag har till sitt syfte att utifrån nordiskt material närmare undersöka den av Wikander föreslagna tolkningen av Bråvallaslaget. I metodiskt avseende måste genast nämnas att Mahabharata inte varit föremål för kritisk granskning från min sida, utan att de flesta uppgifter därifrån hämtats ur Wikanders uppsats. Denna inskränkning har gjorts för att hålla materialet inom rimliga gränser, då ju Mahabharata till sitt omfång är mycket stort och den aktuella stridsskildringen ensam fyller flera böcker i eposet ifråga. — Andra framförda tolkningar kommer inte heller att provas, dels emedan de är inbördes motstridiga, dels emedan de redan blivit föremål för diskussion och kritik. Wikanders tolkning däremot har inte, såvitt författaren av denna uppsats har sig bekant, blivit diskuterad, ej heller kan den genom sin nya infallsvinkel på problemet provas med utgångspunkt från äldre forskning.

Det finns två huvudkällor för kännedom av Bråvallaslaget. Den ena återfinnes i början av åttonde boken av Saxos *Gesta Danorum*.⁶ Detta verk är författat omkring år 1200 och består i sin helhet av 16 böcker, varav de första 9 behandlar Danmarks fornhistoria på grundval av sägner och fornkväden. Man har konstaterat att Saxo handskats ganska fritt med sina källor.⁷ Den andra huvudkällan är ett fragment av en isländsk saga, nedtecknad i slutet av 1200-talet, *Sögubrot af Fornkonungom*.⁸ Likheterna mellan dessa båda är så påtagliga att det inte kan betvivlas, att de bygger på en gemensam källa. Denna är förlorad, men på såväl språkliga som innehållsmässiga grunder har man ansett sig kunna bestämma denna förlorade källa såsom ett kväde, det s.k. Bråvallakvädet, vilket skall ha författats på norskt område under 1100-talet.⁹

Mahabharata slutredigerades under tiden 300 f. Kr. — 300 e. Kr. Huvudhandlingen är följande: de fem Pandava-bröderna och de hundra Kaurava-bröderna kämpar om tronen och i ett stort slag segrar Pandava-bröderna. Detta slag äger rum vid Kurukshetra. Mahabharata anses av Wikander vara en till hjältedikt omvandlad myt.¹⁰

⁶ Saxo, *Gesta Danorum*, Olrik-Raeders utgåva, 1931, VIII, I—VI.

⁷ Curt Weibull, Saxo. Kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsens död till Knut VI, 1915, s. 40 f.

⁸ Utgiven av Carl af Petersens och Emil Olson i *Sögur Danakonunga*, 1919—1925, s. 1 ff. (hänvisningar till *Sögubrot* efter sida och rad i denna utgåva).

⁹ Didrik Arup Seip, artikeln Bråvallakvädet, *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, 1957.

¹⁰ Jfr Stig Wikander, *Pandava-sagens mytiska förutsättningar*, *Religion och Bibel VI*, 1947, s. 27 ff. Översatt och kommenterad av Georges Dumézil i *Jupiter Mars Quirinus IV*, 1948, s. 37 ff. Dumézil stöder Wikander, se härom även Dumézil,

De av Wikander konstaterade likheterna mellan Mahabharata och Saxo är i huvudsak följande. I forndisk tradition intar slaget vid Kurukshetra en liknande ställning som slaget vid Bråvalla i fornnordisk. Båda avslutar och sammanfattar indisk resp. nordisk heroisk tid. I båda stridsskildringarna uppbådas kämpar från hela den kända världen till drabbningen och utgången betecknar i båda fallen slutet för lysande dynastier, Bharataätten och Skjoldungarna. Man lägger vikt vid härarnas uppställning i slaget, kampens våldsamhet målas med nästan apokalyptiska färger, och gudar, Krishna och Oden, ingriper i striden. Ett speciellt samband föreligger mellan huvudkämparna på de båda förlorande sidorna. Den indiske hjälten Bhishma går oemotståndligt fram tills han blir träffad av en sådan mängd pilar att han inte kan falla till marken utan blir hängande på dem. I Norden röner Ubbo Fresicus ett liknande öde; efter att ha spritt död och förvirring i de fientliga leden blir även han måltavla för bågskytter och stupar, sedan hans kropp genomborrats av ett stort antal pilar. Också härförarna på de förlorande sidorna är varandra lika. De är i båda fallen blinda konungar, som förletts till striden av dåliga rådgivare.

Men även förhistorien till slagen vid Kurukshetra och Bråvalla uppvisar stora likheter. Den indiske och den danske kungen är enligt Wikander de sista i sina respektive dynastier. Före dem intog deras mödrar en liknande ställning och var alltså ensamma representanter för kungahuset. För att vidmakthålla dynastien blev så dessa prinsessor tvungna att acceptera friare, vilka båda var fysiskt motbjudande. Dessa friare i sin tur är resultatet av en förbindelse ytterligare en generation tidigare mellan en kvinnlig medlem av kungahuset och en icke-kunglig person. I både Indien och Norden rör det sig alltså om en likartad släkthistoria, som löper över tre släktled. I tredje och sista generationen kommer så det stora slaget, i Indien mellan den blinde kungen och hans brorson, i Norden mellan den blinde kungen och hans bror- eller systerson.

Förutom dessa likheter finner man i Saxos berättelse två omständigheter, vilka är helt främmande för nordisk tradition, men har paralleller i indisk. I ovan berörda släkthistoria visar sig modern till den danske anföraren, den blinde konungen Harald Hildetand, i början av sitt äktenskap vara ofruktbar; hennes man beger sig då till Uppsala för att

---

La transposition des dieux souverains mineurs en héros dans le Mahabharata, *Indo-Iranian journal* III, 1959, s. 1 ff.; frågan om Mahabharatas mytiska förutsättningar är dock omstridd, jfr diskussion i Gösta Johnsen, *Varuna and Dhrtarashtra*, *Indo-Iranian journal* IX, 1965—1966, s. 245 ff. Johnsen själv ansluter sig till Wikander.

få råd av oraklet där. Sådana »pilgrimsfärder» är för övrigt obekanta i nordisk religion, men vanliga på indiskt område. — Vidare far Harald Hildetand under slaget omkring i en lievagn. Lievagnen är helt främmande för Norden. Indiska kungar är däremot alltid stora vagnskämpar.¹¹

Efter att ha radat upp ovannämnda likheter konstaterar Wikander att de inte kan förklaras såsom ett verk av slumpen, avvisar tanken på ett lån från Indien och uppställer slutligen teorien om att båda skildringarna skulle utgå från samma källa; denna skulle vara det gemensamma arv, som folktraditionen i Indien och Norden bevarat från indoeuropeisk tid. Ämnet för skildringen är av mytologisk, ej historisk natur (jfr ovan angående Mahabharata). Vad vi i själva verket har att göra med är, enligt Wikander, »den indoeuropeiska eskatologiens stora batalj». Detta mytologiska världsundergångsslag är det för Saxo och Mahabharata gemensamma ämnet vilket förklarar likheterna dem emellan. Men detta gemensamma ämne har sekundärt blivit historiserat i Indien och Norden; därav förklaras förekommande olikheter.¹²

Den ovan refererade jämförande analysen av två till tid och rum så olika berättelser bygger på den förutsättningen att vi verkligen har med mytologiskt material från den gemensamma urtiden att göra, och ej med historiskt material, dvs. minnet av faktiska händelser i Indien och Norden, det senare alternativet omöjliggör ju antagandet, att eventuella likheter dessa händelser emellan skulle bero på gemensamma hågkomster från det indoeuropeiska urhemmet. Snarare torde man i detta fall få förklara dessa likheter såsom antingen rent tillfälliga eller också beroende på folktraditionens i olika länder likartade sätt att nalkas sitt ämne. — Beträffande förhållandet mellan mytologi och historia i Mahabharata finns det tydligen olika åsikter bland fackmännen och vad gäller den nordiska skildringen av Bråvallaslaget torde det vara föga fruktbart att diskutera, huruvida den är av mytologisk eller historisk natur. Något bestämt svar på den frågan står säkert inte att få. Däremot kan det löna sig bättre att undersöka Saxos sätt att behandla sitt ämne. Har man anledning misstänka, att han gjort ändringar och tillägg i sitt material, eller har han troget bevarat den gamla traditionen, som ju av Wikander anses vara så uråldrig, att den går tillbaka ända till indoeuropeisk tid?

De av Wikander konstaterade likheterna kan sägas vara av följande

¹¹ Wikander, Från Bråvalla ..., s. 184 ff.

¹² Wikander, Från Bråvalla ..., s. 191. — Wikanders tolkning av Bråvallaslaget har framförts av åtminstone ett modernt uppslagsverk, jfr Bonniers lexikon, bd II, 1961, artikeln Bråvalla slag (osignerad) samt accepterats av Geo Widengren i företalet till G. Dumézil, De nordiska gudarna, 1966, s. 7 f.

slag: 1. allmänna (slagens ställning som avslutningsslag, uppbådandet av kämpar från hela den kända världen, gudars ingripande osv.), 2. speciella (Ubbo Fresicus' och Bhishmas död, de blinda kungarna, slagens förhistoria, resan till Uppsala, lievagnen). I det följande kommer framställningen att ansluta sig till dessa rubriker.

1. Allmänna likheter

Till de allmänna likheterna hör de båda slagens ställning som avslutningsslag, uppräknningen av kämpar från skilda länder, kungaätternas utdöende med nederlaget, gudarnas ingripande i kampen samt överhuvudtaget de fantastiska skildringarna av stridens våldsamt. Wikander själv är inte benägen att tillmäta likheter av denna art en avgörande betydelse, eftersom de är, vad man har att vänta inom den genre som båda berättelserna tillhör, den forntida heroisk-episka diktningen.¹³ Man vill gärna hålla med Wikander på denna punkt, det är säkert inte svårt att finna paralleller, t.ex. inom den homeriska diktningen. Likheter av allmän natur har alltså inget bevisvärde i sig själva.

2. Speciella likheter

Ubbo Fresicus

Ubbo Fresicus är den store hjälten på dansk sida. Efter en väldig kamp blir han nedskjuten med 144 pilar hos Saxo.¹⁴ Sögubrot nöjer sig med två dussin.¹⁵ Den indiske hjälten Bhishma genomborras av en sådan mängd pilar, att han inte kan falla till marken utan blir hängande på dem. Enligt Wikander tyder detta på ett särskilt samband, då ju båda stupar efter att ha blivit fullkomligen översållade med pilar, vilket är så mycket mera anmärkningsvärt, som såväl indiska som nordiska hjältar annars brukar dö i envig.¹⁶

Som vi sett är den nordiska traditionen delad beträffande det antal pilar, som fällde Ubbo Fresicus. Uttrycket »översållad» torde lämpa sig bättre för Saxos 144 än för Sögubrots 24 pilar. Men naturligtvis skall man akta sig noga för att göra sådana divergenser till utgångspunkt för kritik. Båda berättelserna vill uttrycka att Ubbo Fresicus föll offer för

¹³ Wikander, Från Bråvalla ..., s. 184.

¹⁴ Saxo, VIII, IV, 7.

¹⁵ Sögubrot, s. 22, r. 4.

¹⁶ Wikander, Från Bråvalla ..., s. 184 f.

bågskyttnar och att antalet träffande pilar var stort. Därför kan man hålla med Wikander om att såväl Bhishma som Ubbo Fresicus stupade efter att ha blivit fullkomligt »översållade» med pilar. Men det för jämförelsen mellan dem båda väsentliga är, att den konkreta och drastiska bild som används om Bhishma, vilken genomborrades av så många pilar att han inte kunde falla till marken utan blev hängande på dem, inte används om Ubbo Fresicus.¹⁷

Det är just denna bild som hade kunnat åstadkomma en mera anmärkningsvärd likhet: att de båda hjältarna stupar för ett oräkneligt antal pilar är väl snarast ett naturligt sätt för sagan att bättre understryka hjältarnas storhet. De befann sig båda på den förlorande sidan; alltså måste de dö. Men de var så väldiga kämpar, att ingen kunde fälla dem ensam. Dådet måste utföras med andra medel än kamp man mot man.¹⁸

Om man vidare låter jämförelsen omfatta icke blott Bhishmas och Ubbo Fresicus' uppträdande på slagfältet, utan även deras handlande och betydelse för berättelserna i sin helhet, är det snarast olikheterna dem emellan, som tydligast främträder. Bhishma är i Mahabharata en av huvudpersonerna; han är prins av Bharata-ätten och spelar i själva verket

¹⁷ Kanske är denna bild inte så ovanlig. Den har anförts av Plutarchus om den athenske generalen Kallimachus, som var en av grekernas anförare i slaget vid Marathon. Plut., *Moralia* 305C: »Kallimachus genomborrades av så många spjut att han, fastän död, blev stående upprätt» (förf:s översättning). — Man kan vidare jämföra med legenden om den helige Sebastians död, där det sägs att martyren »stod full av pilar liksom en igelkott», ett uttryckssätt, som senare återkommer hos Ericus Olai i avsnittet om Engelbrekts död, där det heter att Engelbrekts baneman »fyllde honom med pilar liksom en igelkott». Se Ella Nyrin-Heuman, *Källkritiska, textkritiska och språkliga studier till Ericus Olai: Chronica Gothorum*, 1944, s. 18, not 28. En motsvarighet till den av Mahabharata och Plutarchus använda bilden återfinnes även hos Gregorius av Tours, *Historia Francorum* IX, 10, ang. Gunthramn Bosos död: »men (han) sårades av de kringstående med en störtskur av lansar så att, sedan spetsarna fastnat i hans sidor, skaften höll honom upprätt och han inte kunde falla till marken.» (Övers. Alvar Eriksson.)

¹⁸ Jfr Saxo VIII, IV, 7: »Verum comminus instare veriti spiculis procul agendum curabant, sicque crebrescentibus iaculis eminus Ubbo confoditur, nemine propius cum ipso manum conserere praesumente.» — I Sögubrot utkämpar verkligen Ubbo Fresicus ett envig med den störste hjälten på motståndarsidan, Starkad, men ingen förmår fälla den andre (Sögubrot s. 21, r. 15—23; Saxo nämner ingenting härom). Liksom Saxo låter sedan Sögubrot män från Telemarken skjuta ned Ubbo (Saxo, VIII, IV, 7; Sögubrot, s. 22, r. 1—2). I Sögubrot förekommer således ett envig, men med oavgjord utgång. F.ö. torde det kunna diskuteras om nordiska hjältar nödvändigtvis måste dö i envig: Saxo nämner t.ex. i ett mera sägenartat än historiskt avsnitt om Harald Blåtand att denne föll offer för ett pilskott, avlossat ur bakhåll (Saxo X, VIII, 4).

en för hela intrigen avgörande roll, eftersom han på grund av ett avlagt kyskhetslöfte är den som åstadkommer de dynastiska svårigheter, varmed kungahuset senare fick kämpa. — Ubbo Fresicus däremot är nämnd blott en gång före Bråvalla-slaget. Saxo berättar då i en kort episod hur Harald Hildetand i sin krafts dagar besegrar »Fresicae gentis atletam, Ubbonem nomine», och därefter ger honom sin syster till maka. Ubbo Fresicus säges därefter vara Haralds »miles». ¹⁹ Efter detta uppträder Ubbo Fresicus först i själva slaget. För dess förhistoria spelar han ingen som helst roll. Överhuvudtaget står man undrande inför denna diskrepans mellan Ubbo Fresicus' betydelselöshet före Bråvalla och den stora roll han tillåts spela där. Fråga är om han alls hört hemma i kretsen kring Harald Hildetand. Men om han inte gjort det, hur skall man då kunna förklara hans insatser vid Bråvalla? Möjligen skulle det kunna ske genom följande resonemang. Bråvalla-slagets ställning som ett stort heroiskt avslutningslag har gjort, att traditionen strävat efter att låta så många som möjligt av forntidens hjältar uppträda där. Detta framgår av de långa namnräckor, vilka både Saxo och Sögubrot känner och vilka går tillbaka på deras gemensamma förlaga, det förlorade Bråvalla-kvädet. Här har Ubbo Fresicus (Ubbo en Friski) medtagits, f.ö. på en föga framträdande plats. ²⁰ Dessa listor upptar bland andra även »Toki Iumensi provincia ortus» (Toke), vilken är att identifiera med jomsvikingen Palnatoke. Men denne hör ju inte hemma i detta sammanhang, utan är snarare att förknippa med Harald Blåtand och Sven Tveskägg. ²¹ Att sedan Ubbo Fresicus tilldelats en huvudroll i slaget, skulle möjligen kunna förklaras genom att man förknippat hans namn med den mera kände Uffe, Wermunds son, om vars vapenbragder man vetat åtskilligt att berätta vid tiden för Bråvallakvädets avfattande och även långt dessförinnan. ²² Konsekvensen av detta resonemang är, att den ursprungliga traditionen om Bråvalla-slaget under tidernas lopp förändrats och slutligen, i den sena redaktion vi känner den, mist mycket av sin ursprunglighet. Man kan här jämföra med argonautsagan i senare redaktioner, då t.ex. Herakles, vilken ursprungligen inte hörde till denna sagokrets, placerades bland hjältarna på skeppet Argo.

Sammanfattningsvis kan man vid en jämförelse av de båda hjältarna Ubbo Fresicus och Bhishma säga, att likheterna inskränker sig till att båda

¹⁹ Saxo, VII, X, 9.

²⁰ Saxo, VIII, II, 4; Sögubrot, s. 17, r. 18.

²¹ Saxo, VIII, II, 5; Sögubrot, s. 17, r. 12.

²² Om Uffe, se Niels Möller, Uffe, Scandia VI, 1933, s. 132 ff.

blir nedskjutna av bågskyttar, varvid är att märka, att denna likhet hade blivit riktigt övertygande först om samma konkreta bild använts om deras död. Vidare visar det sig vid en utökad jämförelse, att Ubbo Fresius och Bhishma har helt olika roller och betydelse för berättelserna i sin helhet. Slutligen pekar vissa omständigheter på att Bråvalla-traditionen, såsom vi känner den, är en ganska sen kombination och således föga representativ för det indoeuropeiska arvet.

Den blinde kungen

De besegrade sidorna vid Kurukshetra och Bråvalla leds av blinda kungar.²³ Även här är den nordiska traditionen delad: i Sögubrot är kungen Harald Hildetand inte blind, endast, liksom för övrigt hos Saxo, utgammal och ej vapenför.²⁴ Saxo tycks ha en tendens att utrusta äldre personer med blindhet, så t.ex. om den gamle kung Wermundus:

»Cumque Wermundus aetatis vitio oculis orbaretur, ...»²⁵

eller om den åldrade (prolixa iam aetate defessus) hjälten Starkad:

»Itaque cum et corpore invalido et defectis perspicuitate luminibus esset, ...»²⁶

eller om Harald Hildetand själv:

»At Haraldus, cum defectam lumine senectam ageret, ...»²⁷

Det är därför tveksamt, om man bör tillmäta Saxos uppgift om Harald Hildetands blindhet något värde och göra den till utgångspunkt för jämförelser.

Slagets förhistoria

Wikander framhäver starkt likheterna i slagens förhistoria: »I båda traditionskomplexen är det alltså frågan om hur en kungafamilj, som hotas av utslocknande, skall kunna perpetueras. Räddningen kommer i båda fallen från en icke-kunglig vanbördning, resultatet av en förbindelse

²³ Wikander, *Från Bråvalla ...*, s. 185; Saxo, VIII, IV, 2.

²⁴ Sögubrot, s. 15, r. 13—15; Saxo, VIII, IV, 2.

²⁵ Saxo, IV, IV, 1.

²⁶ Saxo, VIII, VIII, 1.

²⁷ Saxo, VIII, IV, 8.

som en furstinna av första generationen haft. Och denna räddande ängel är i båda sagorna ful och illaluktande och väcker livlig motvilja hos de kvinnliga kontrahenterna. Den legitime arvinge, som kommer till stånd, är i Indien blind, medan han blir det senare enligt Saxo (i Sögubrot är kungen inte blind). I tredje generationen kommer så det stora kriget mellan den blinde kungen och hans brorson i Indien, hans bror- eller systerson i Norden». ²⁸

Det är riktigt att här föreligger likheter i strukturen: sagornas uppbyggnad över tre generationer, den fule friaren som ett resultat av en förbindelse i första generationen osv. Men fråga är, om själva motivet, konungaättens dynastiska svårigheter, är så ovanligt. Det skildrar ju ändå en historisk verklighet, nämligen de besvär kungar i alla tider haft att säkra successionen. Vad beträffar dynastiens räddning genom en lågättad, är sagomotivet »lowly hero marries princess» spritt över hela världen. ²⁹

Men alldeles bortsett från detta kan man starkt ifrågasätta, om man har rätt att begagna sig av uttrycket »icke-kunglig vanbörding», när det gäller de båda friarna. Det kan passa för den nordiske Haldan, men knappast för den indiske Vyasa. Denne är ju i själva verket brahman och därmed socialt överlägsen Bharata-prinsessan, som blott tillhör krigarkasten. Hans fulhet och elaka lukt kommer då i en helt annan dager; i Indien liksom annorstädes är detta ett helighetstecken. ³⁰ Vidare är det en sanning med modifikation, när Wikander säger att båda är fula och illaluktande; fula är de båda, men Saxo säger ingenting om elak lukt, vilket Wikander vill läsa in mellan raderna. ³¹ Således är de båda friarna varandra mycket olika: Vyasa är ingalunda någon »icke-kunglig vanbörding» utan en högtstående brahman, vars helighet tar sig uttryck i fulhet och lukt, Haldan däremot är i förhållande till prinsessan en socialt underlägsen person, ett faktum som sagan i överensstämmelse med en äldre tids uppfattning om ett samband mellan medfödd samhällställning och utseende konkretiserat genom ett yttre tecken. ³²

Sedan kan man diskutera, om Saxo alls ger den riktiga traditionen an-

²⁸ Wikander, *Från Bråvalla ...*, s. 188.

²⁹ Stith Thompson, *Motif-index of Folk-Literature, 1955—58*, motiv L 161.

³⁰ Jarl Charpentier, *Indiska myter och sagor, 1925*, s. 100.

³¹ Wikander, *Från Bråvalla ...*, s. 188, not 1. Saxo, VII, IX, 8 skriver: »Oblisam quippe labelli partem ita verrucae vitium ulcerabat, ut eius rimosa tabes carnis excremento sarciri nequiret.»

³² Jfr Lars Lönnroth, *Kroppen som själens spegel — ett motiv i de isländska sagorna*, *Lychnos 1963—64, 1965*, s. 25.

gående Harald Hildetands genealogi. Han svävar själv på målet. I ovan berörda släkthistoria heter Haralds fader, såsom tidigare framgått, Haldan, men på ett annat ställe utpekas Borcarus som fader.³³ I Sogubrot är Harald son till Rörrik och hans morfader är Ivar Vidfamne. Här saknas också hela den invecklade släkthistoria, som Saxo använder sig av, med motiven om släktens utslöcknande och den fule friaren.

Resan till Uppsala

Hos Saxo företar Haldan, Haralds blivande fader, en resa till Uppsala för att hos oraklet där söka hjälp för sin hustrus ofruktsamhet.³⁴ Enligt Wikander är sådana »pilgrimsfärder» okända för nordisk tradition. Det skall genast påpekas, att denna Haldans resa till Uppsala inte formerar någon speciell likhet med händelserna i Mahabharata, eftersom ingen av huvudpersonerna där tycks ha omnämnts i något liknande sammanhang. Men företeelsen som sådan har varit vanlig på indiskt område.³⁵ Det kan löna sig att undersöka, vad som ligger bakom Saxos uppgifter på denna punkt. Det som Saxo åsyftar torde vara det inom folksagan inte ovanliga förhållande, att barnlösa personer träder i förbindelse med ett övernaturligt väsen för att med dess hjälp få det önskade barnet.³⁶ Denna kontakt låter Saxo ske via Uppsala — inte orimligt eftersom helgedomen där var den mest kända i det hedna Norden och det är ju i förkristen tid det hela utspelar sig. När nu Harald Hildetand föds, kommer han att stå i ett speciellt förhållande till sin och sina föräldrars övernaturlige hjälpare, som i detta fall är Oden. Oden gör honom osårbar,³⁷ lär honom den taktiska finessen att ställa upp hären i svinfylking³⁸ och slutligen föranstaltar han om Harald Hildetands hädanfärd genom att intrigera fram ett stort slag vid Bråvalla mellan Harald och sveakonungen Ring.³⁹ Oden ingriper själv i slaget genom att, förklädd till Haralds körsven Bruno, egenhändigt slå ihjäl sin skyddsling.⁴⁰

³³ Saxo, VII, VI, 7; jfr även Axel Olrik, *Kilderne til Saks Oldhistorie II*, 1894, s. 231.

³⁴ Saxo, VII, X, 1.

³⁵ Jfr ovan s. 211 och Wikander, *Från Bråvalla ...*, s. 188.

³⁶ Inger Boberg, *Sagnet om Harald Hildetands födsel*, Festskrift til Museumsforstander H. P. Hansen Herning, 1949, s. 209.

³⁷ Saxo, VII, X, 3.

³⁸ Saxo, VII, X, 6.

³⁹ Saxo, VII, XII, 1.

⁴⁰ Saxo, VIII, IV, 9.

Låt oss nu återgå till motivet med de barnlösa föräldrarna, som söker hjälp hos ett övernaturligt väsen för att finna bot för sin barnlöshet. Från Saxos egen tid känner man till att detta övernaturliga väsen sätts i förbindelse med djävulen — och i yngre nordisk tradition är ofta Oden och djävulen en och samma person.⁴¹

Saxos Oden kan alltså tolkas som djävulen. Men Oden-djävulens hjälp är inte villkorlös: det barn han hjälper till världen är hemfallet åt honom.⁴² Oden-djävulen bistår barnet med råd och dåd så länge det lever, men förbehåller sig samtidigt rätten att en gång återta det liv han hjälpt till att alstra. Det rör sig alltså om ett slags avtal, ett »djävulskontrakt». Och nu är vi inne på något välbekant, vad vi har att göra med i Saxos berättelse torde vara det motiv vi känner från Faust med den skillnaden att avtalet här inte ingås av Harald Hildetand personligen utan av hans föräldrar.⁴³ När därför Saxo låter Oden till synes svekfullt slå ihjäl Harald Hildetand i Bråvallaslagets slutskede är det inget förräderi från Odens sida, han hävdar bara sin avtalsenliga rätt.

Vad säger nu Sögubrot om Harald Hildetands födsel? Så gott som ingenting. Det finns ingen uppgift om att Haralds föräldrar skulle ha varit ofruktsamma och därför företagit en resa till Uppsala. Däremot nämns Haralds osårbarhet, men här är den åstadkommen genom sejd.⁴⁴ Bråvallaslaget anstiftar Harald själv på sin ålderdom för att slippa dö sotdöden och istället komma ståtligt till Valhall.⁴⁵ Hos Saxo ingrep Oden i slaget förklädd till Haralds körsven Bruno (jfr ovan); i Sögubrot deltar inte Oden i slaget, men en person vid namn Bruno finns med och anges vara en av Haralds främsta hövdingar.⁴⁶ Liksom hos Saxo är det denne Bruno som ger Harald banesåret, men med den viktiga skillnaden, att det i Sögubrot inte finns någon antydning om att Bruno i själva verket skulle vara Oden förklädd.⁴⁷

Som synes skiljer sig Saxo och Sögubrot återigen. Man har menat, att Sögubrot representerar en äldre och riktigare tradition, när det gäller Harald Hildetands födsel, och att Saxo utsmyckat sin framställning med

⁴¹ Boberg, s. 211.

⁴² Thompson, motiv S 223 (Childless couple promise child to the devil if they may only have one).

⁴³ Thompson, motiv M 211 (Man sells soul to devil).

⁴⁴ Sögubrot, s. 13, r. 8—11.

⁴⁵ Sögubrot, s. 15, r. 23—30; (jfr Saxo VII, XII, 2, där samma skäl anges som orsak till Bråvallaslaget).

⁴⁶ Sögubrot, s. 17, r. 1—3.

⁴⁷ Sögubrot, s. 23, r. 25—28.

ett gängse internationellt sagomotiv.⁴⁸ Sammanfattningsvis kan man om Harald Hildetands födsel säga att, för det första har den historia Saxo berättar ingen direkt motsvarighet i för oss väsentliga delar av Mahabharata, vidare är den inte så ovanlig att man behöver reagera om någon annan framställer ungefär samma sak, och slutligen är det tveksamt om Saxo ger den äldsta och riktiga traditionen härvidlag.

Lievagnen

Saxo låter Harald Hildetand fara i lievagn under slaget.⁴⁹ Detta är för nordiska förhållanden sensationellt, eftersom man inte har någon annan uppgift om att nordborna skulle ha känt till den sortens vapen. Däremot känner man till bruket av stridsvagnar i Indien.⁵⁰

Sögubrot nämner ingen lievagn. Harald Hildetand får där hålla till godo med en vanlig vagn; att han överhuvudtaget begagnar en sådan förklaras med att han är gammal och orkeslös.⁵¹ När striden tar en ogynn-sam vändning för Harald, sker enligt Sögubrot följande:

»... då ställde han sig på knä och tog två svärd, drev häftigt fram hästen, som var framför vagnen, och lade ett svärd i var hand och gav många män banesår med sina händer, trots att han varken kunde gå eller sitta till häst.»⁵²

Vad som händer är med andra ord, att Harald ställer sig på knä, tar ett svärd i var hand och under häftigt framkörande blir många mäns bane. Man kan således säga, att hela ekipaget kommer att fungera som en lievagn.

Alltså skiljer sig våra källor än en gång. Saxo skriver utan vidare omsvep »falcatus currus», Sögubrot skildrar en situation som kan påminna om en lievagn i aktion. När Wikander i föreliggande fall vill finna en parallell med Mahabharata — eller åtminstone med indiska förhållanden — stöder han sig på Saxo. Fråga är om detta är det bästa. Det är inte rimligt antaga att den lievagn, som hos Saxo för första gången uppträder i Norden, skulle vara ett utslag av en tradition, som går tillbaka till indo-

⁴⁸ Boberg, s. 211.

⁴⁹ Saxo, VIII, IV, 8: falcato curru vectus.

⁵⁰ Bugge, Norsk Sagaskrivning ..., s. 93 och Wikander, Från Bråvalla ..., s. 189.

⁵¹ Sögubrot, s. 18, r. 8—9.

⁵² Sögubrot, s. 23, r. 19—23 (M. W:s översättning).

europesk tid. Det är mera troligt att den i latiniteten bevandrade kanden Saxo i strävan att anpassa sin framställning till antika och internationellt gångbara stilideal här utstofferat sin berättelse — eller kanske översatt den situation Sogubrot skildrar — med »*falcatus currus*». ⁵³ Sogubrots skildring däremot kan ytterst tänkas gå tillbaka på en lievagn av äldre datum; denna skulle i så fall ha missförståtts och omtolkats på ett för nordiska förhållanden begripligt sätt. Alltså borde Wikander i detta fall hellre ha stött sig på Sogubrot. Fråga är bara om den tradition, som ligger bakom Sogubrot på denna punkt, är så gammal att den kan hänföras till det indoeuropeiska urhemmet. För att klargöra detta har man att ta ställning till huruvida det förekommit en lievagn vid denna tidpunkt. Frågan torde vara lätt att besvara: lievagnen har inte förekommit i urhemmet, den är en betydligt senare uppfinning. Det är tveksamt, om ens den vanliga stridsvagnen funnits där. ⁵⁴

Således kan inte bakom Sogubrots skildring ligga en lievagn, som går tillbaka till indoeuropeisk tid, av det enkla skälet att lievagnen inte förekommit i urhemmet, utan uppträtt först långt senare i världshistorien. Hur den kommit in i den nordiska traditionen, om det nu överhuvudtaget rör sig om en lievagn i Sogubrot, är en annan fråga, men man får inte glömma att Sogubrot nedteknades så sent som i slutet av 1200-talet och dess förlaga någon gång på 1100-talet; redan vid den sistnämnda tidpunkten var Norden sedan länge kristnat och stod inte isolerat i förhållande till europeisk kulturtradition. Man kan alltså inte bortse från möjligheten av en sen influens. ⁵⁵

Alltså kan Saxos »*falcatus currus*» ej accepteras; den förklaras bäst såsom ett sent inskott beroende på den danske klerkens litterära ambitioner. Vad beträffar Sogubrots skildring skulle man kunna misstänka,

⁵³ I den antika litteraturen förekommer *falcatus currus* i bl.a. *Bellum Alexandrinum* 75; *Livius* 37, 41; *Valerius Flaccus* 6, 105. *Vulgata* har *falcatus currus* i *Domarboken* 1, 19; 4, 13 et passim. Observera att 1917 års bibel översätter »stridsvagn», ej lievagn.

⁵⁴ Jfr F. Lammert i *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* 2: 4, 1932, artikeln *Streitwagen*, särskilt sp. 348: »Sichelwagen dürften erst die Perser verwendet haben». Vad den vanliga stridsvagnen beträffar, jfr Schrader, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, bd II, 1929, artikeln *Streitwagen*. Schrader avvisar i polemik med andra forskare tanken, att stridsvagnen skulle ha förekommit redan i det indoeuropeiska urhemmet.

⁵⁵ Jfr Finnur Jónsson, *Den Oldnorske og Oldislandske Litteraturs Historie* II, 1923, s. 856 ff. och 909 ff. samt Lars Lönnroth, *Tesen om de två kulturerna. Kritiska studier i den isländska sagaskrivningens sociala förutsättningar*, *Scripta Islandica*, Isländska sällskapets årsbok 15/1964, 1965, s. 7 f.

att bakom den ligger en äldre tradition om en lievagn, men i vilket fall som helst kan inte denna lievagn föras tillbaka till samindoeuropeisk tid. För vårt resonemang blir då slutsatsen, att den lievagn, som anförts som ett skäl för den uråldriga tradition, vilken skulle ligga bakom Bråvalla-berättelsen, tvärtom är ett starkt argument för att vi har med senare stoff att göra.

Sammanfattning

Bråvallaslaget är känt genom två källor, Saxo och Sogubrot. Såsom undersökningen har visat skiljer de sig åt på för Wikander väsentliga punkter. När Wikander jämför slaget vid Bråvalla med slaget vid Kurukshetra, hämtar han sitt material från Saxo; tydligtvis räknar han då med att den danske historieskrivaren bäst låter den gamla traditionen komma till uttryck, eller med andra ord, att Saxo har ett större källvärde än Sogubrot. Men Wikander anför inga skäl för ett sådant påstående, vilket gör att hans vidare resonemang blir ihåligt, eftersom det verkligen kan diskuteras, om Saxo rent och klart låter den gamla traditionen komma till uttryck och inte bemäns sin framställning med främmande gods. Men även om man till äventyrs skulle kunna påvisa, att Saxo är en god bevarare av Bråvallatraditionen, så är därmed inte sagt, att denna tradition är så uråldrig att den kan förutsättas gå tillbaka ända till indoeuropeisk tid — vissa tecken tyder på motsatsen — och inte heller att eventuella likheter mellan slagen vid Bråvalla och Kurukshetra måste peka på ett särskilt samband mellan den nordiska och den indiska skildringen. Ty om man finner, att liknande ting berättas på andra håll, ja kanske rent av visar sig vara allmängods inom folklitteraturen och folksagan, blir ju likheterna mellan Saxo och Mahabharata strax mindre anmärkningsvärda och enastående. Förutom att själva förutsättningen för Wikanders tolkning är diskutabel, nämligen den att både Mahabharata och Saxos Bråvallaskildring är till hjältedikter omvandlade myter, är därför hans vidare resonemang redan från början angripbart: dels emedan han inte kritiskt värderat det material han utgår ifrån, dels emedan han inte undersökt, i vad mån de av honom konstaterade likheterna har motsvarighet på annat håll.

Om man granskar dessa punkter i Wikanders bevisföring, visar det sig inte alls säkert att Saxo är en bättre källa än Sogubrot, tvärtom talar starka skäl för motsatsen. Något som styrker en sådan misstanke är det av Curt Weibull undersökta förhållandet mellan Saxo och en annan isländsk saga, nämligen Knytlingasagan. Knytlingasagan förhåller sig till

Saxo på precis samma sätt som Sögubrot: både Knytlingasagan och Sögubrot är tillkomna senare än Saxos verk, båda bygger på källor, som även Saxo använt sig av, och dessa gemensamma källor är i båda fallen numera förlorade. I sin källkritiska bedömning av förhållandet mellan Saxo och Knytlingasagan säger Weibull: »Utan alla litterära anspråk berättar Knytlingasagens författare merendels knapphändigt och torrt om de fakta och händelser han känner, och hans skrift saknar varje beröringspunkt med Saxos konstnärliga författarskap. Detsamma gäller hans stil, korthuggen och saklig som den är,» och »... Knytlingasagan, som väl icke giver det ursprungliga verket i ren, men i långt renare form än Saxo, ...»⁵⁶ — Det visar sig dessutom, att åtminstone en av de anförda likheterna snarare är en olikhet, att en annan i själva verket talar emot Wikanders teori, samt att de kvarstående likheterna utgörs av vanliga motiv inom folksagan. Frågan är då, om dessa likheter skall betraktas såsom ett verk av slumpen, eller såsom beroende på någon form av samband mellan den nordiska och den indiska skildringen. Enligt min uppfattning är likheterna inte så många och inte heller så anmärkningsvärda, att man måste räkna med ett samband; vill man ändå göra det, torde det vara bäst att förklara detta samband med att vi hos Saxo har med litterärt vandringsgods att göra. Detta kan visserligen inte beläggas, men å andra sidan vet man ju att indiskt sagogods varit känt i Västerlandet vid aktuell tid, och dessutom talar ingenting så starkt emot en sådan förklaring, såsom vissa omständigheter emot Wikanders. Slutsatsen kan då bara bli en: teorin att berättelsen om slaget vid Bråvalla skulle vara en reminiscens av den indoeuropeiska mytskatten håller inte, åtminstone inte såsom den nu är underbyggd, och följaktligen kan man inte heller göra Bråvallaberättelsen till ett stöd för uppfattningen, att även Mahabharata är ett utslag av mytologien i indoeuropeernas gemensamma urhem.

⁵⁶ Weibull, Saxo ..., kapitlet Knytlingasagan och Saxo s. 179 ff., särskilt s. 231 f.; citaten från s. 233 och 234.

GUNNAR BECH

Den oldnordiske 3. sg. præs. ind. akt.

I nordisk udvikler der sig i 2. sg. præs. ind. akt. af alle stærke og svage verber lydret former endende på *-r* < urn. *-R* < urg. *-z* < indoeur. *-si*, fx.

urg.	on.
* <i>bindiz</i>	> <i>bindr</i>
* <i>werpiz</i>	> <i>verðr</i>
* <i>kallōz</i>	> <i>kallar</i>
* <i>hauziz</i>	> <i>heyrir</i>

Dette harmonerer fuldt ud med de tilsvarende former i de øvrige germ. sprog med den ene væsentlige afvigelse, at de vestgerm. sprog opviser den ustemte Vernerske variant *-s* af endelsens kons., fx. oht. *bintis*, *wirdis* etc.¹ Det ustemte *-s* i got. *bindis*, *wairpis* etc. kan som bekendt repræsentere urg. *-s* eller *-z*.

I 3. sg. præs. ind. må forudsættes urg. *-ð* (el. *-þ*) < indoeur. *-ti*, og endelser med denne kons. forefindes overalt i germ. uden for nord., fx. oht. *bintit*, *wirdit* (< urg. *-ð*), got. *bindip*, *wairpiþ* (< urg. *-ð* el. *-þ*).

I frappant modsætning hertil står det faktum, at nord. i sg. præs. ind. akt. benytter præcis den samme form (på *-r* < *-R*) i 3 pers. som i 2. pers. On. *bindr*, *verðr*, *kallar*, *heyrir* osv. er lige vel 2. og 3. pers. Og dette forhold består i al såvel stærk som svag konjugation og lige vel i vest- og østnord. Præteritopræsenterne ser vi her og i det følgende bort fra.

Om dette synkroniske sammenfald repræsenterer en diakronisk identitet i den forstand, at den spec. nordiske 3. sg. præs. ind. faktisk er den oprindelige 2. sg. i en ny anvendelse, eller de to synkronisk identiske former er af forskellig oprindelse, således at der er nydannet en 3. sg. (på *-R* > *-r*), der af en eller anden grund har fået ganske samme udseende som

¹ Sml. min afh. *Das Schicksal der indoeuropäischen 2. Sg. Ind. Perf. im Germanischen*, *Studia Neophilologica* 41.1 (1969) s. 75—92, se især s. 85 f. og s. 88 f.

2. sg., er uafgjort, idet der stadig ikke er givet en løsning på problemet om den nyskabte 3. sg.-forms tilblivelse af en sådan evidens, at diskussionen kan betragtes som afsluttet.

Den klassiske opfattelse, hvis ophav jeg ikke kan angive, men som synes en tid lang at have været enerådende, er, at den lydrette 2. sg. præs. ind. ved en udvidelse af sit anvendelsesområde også har overtaget funktionen som 3. sg. præs. ind. Det er fx., hvad Adolf Noreen siger i sin *Altisländische und altnorwegische Grammatik*.²

For denne antagelse taler unægtelig med stor vægt den totale identitet mellem de to former, som inden for det relevante sprogmateriale hersker overalt, og den kendsgerning, at det lydligt ikke volder den mindste vanskelighed at udlede den således for 2. og 3. pers. sg. fælles form af den urg. (og indoeur.) 2. sg. præs. ind. akt.

Blot savner man vedvarende en angivelse af, hvordan og hvorfor en sådan expansion har fundet sted.

Nogle har midlertid anset det for usandsynligt, at en 2. pers. skulle have fået et udvidet anvendelsesområde på bekostning af 3. pers., idet man har påstået, at der snarere kan anføres eksempler på det modsatte, og under indtryk af denne bekymring, som jeg ikke kan dele, har man så søgt at forklare den ejendommelige 3. sg. på *-r* som opstået ved en selvstændig proces.

Således har Axel Kock lanceret den hypotese, at den gådefulde form skulle være resultatet af en kontraktion af den lydrette form på *-ð* + pronomenet **eR* (= got. *is*, oht. *er*) i betydningen 'han', fx. **bindið-er* > **bindiðr* > **bindir* > on. *bindr*.³ Denne antagelse har fået en vis forsigtig tilslutning af Hjalmar Lindroth,⁴ men har vist i øvrigt ikke vundet tilhængere. Den turde være helt uholdbar; ikke alene kan det nord. **eR* > on. *er* ikke med sikkerhed påvises i anaforisk anvendelse, men ydermere kan der til den forudsatte assimilation *-ðR* > *-R* næppe anføres beviskraftige paralleler. Tværtimod leverer den stærkt deklinerede mask. nom. sg. af det svage part. præt., on. *kallaðr*, *kraf(i)ðr* etc. eksempler en masse, hvor denne kons.-gruppe ikke er assimileret.

Alf Sommerfelt søger fænomenet forklaret som resultat af en »différenciation«, der tjener til at forhindre assimilation. Hans antagelse, der er præsenteret i to meget korte artikler,⁵ går, hvis jeg har forstået ham

² 4. Auflage (Halle 1923) § 530, anm. 3.

³ *Tredie pers. sg. pres. ind. i fornord. språk*, Arkiv f. nord. fil. 14 (1898) s. 230—32.

⁴ Arkiv f. nord. fil. 54, s. 200. Sml. nf. note 7.

⁵ *Sur la forme de la troisième personne du singulier présent de l'indicatif*, Festskrift tillägnad Hugo Pipping (Helsingfors 1924) s. 512—13 og *Sur la forme de la troisième*

ret, ud på følgende: I verber, hvis udlydende $-ð$ i den oprindelige 3. sg. præs. ind. ved synkope støder sammen med kons. i stammens udlyd, fx. urg. urn. $*berið > *berð$, vil den ved synkopen fremkommende kons.-gruppe ved mange verber være udsat for assimilation, og »Pour prévenir cette assimilation on a différencié la spirante dentale en R «. ⁶ Der tænkes øjensynlig bl.a. på tilfælde som urg. urn. $*bindið$, $*bitið$, hvor man ved normal lydudvikling måtte vente assimilation af de to sammenstødende dentaler $-dð > -dd (-d)$, $-tð > -tt (-t)$. 2. sg. skulle så have styret den afværgende differentiation, således at dens $-R$ er blevet introduceret i kons.-gruppen som dennes sidste element, hvorved en ny R -holdig 3. sg.-endelse skabes.

Mod Sommerfelts første afhandling har Linnéa Reimer og Hjalmar Lindroth i to sammen udgivne artikler rejst en række til dels væsentlige indvendinger ⁷ uden dog at forelægge noget nyt forslag til en løsning. Sommerfelts andet indlæg er ikke mindst et svar herpå, men indfører dog tilsyneladende et nyt synspunkt til gunst for den fremsatte differentiationshypotese. Det hedder, ⁸ at »une désinence qui reste la même dans toutes les formes représente un procédé plus simple qu'une alternance morphophonémique«. Hermed menes formodentlig, at endelsen (med $-R$) for 2. sg. ved de efter synkopen følgende assimilatoriske omdannelser i ringere grad end den lydrette 3. sg.-endelse (med $-ð$) spaltes i forskellige varianter og takket være sin dermed givne større morfologiske homogenitet er den sidstnævnte overlegen og derfor bliver den foretrukne (?). Sml. nedenfor s. 230.

For min del ville jeg mod Sommerfelts hypotese, som jeg ikke kan akceptere som en plausibel forklaring, navnlig indvende, at den art af »différenciation«, der opereres med, er et ganske usikkert metodisk instrument, som tillader alskens vilkårlighed, og at overgang fra kons. $+ -ð$ til kons. $+ -R$ ikke sandsynliggøres ved paralleler. Hvorfor just en differentiation med $-R$ (og ikke fx. $-r$) som resultat? Hvis man siger, at »la direction de cette différenciation a été influencée par l' R de la seconde personne«, ⁹ hvorved adskiller dette sig så fra den ældre forestilling om, at 2. sg. bruges i stedet for den oprindelige 3. sg.?

personne du singulier présent indicatif en vieux scandinave, Mélanges de linguistique et de philologie Fernand Mossé in *memoriam* (Paris 1959) s. 437—39.

⁶ Festskrift Pipping s. 513.

⁷ *Om verbens ändelse i 3. person singularis*, Arkiv f. nord. fil. 54 (1939) s. 181—195 (Reimer), s. 195—200 (Lindroth).

⁸ Mossé in *memoriam* s. 438.

⁹ Festskrift Pipping s. 513. Også Axel Kock havde i sin førnævnte artikel regnet med mulig indflydelse fra 2. sg.

I øvrigt går det svage part. præt. jo også på tværs af Sommerfelts teori. Ved stærk deklination af dette part. af *ia-* og *ja-*verber finder man i fem. nom. sg. og i neutr. nom./akk. pl. nøjagtig dén sammensatte konsonantiske udlyd, man kunne vente i de kortstammede *ja-*verbers og de stærke verbers 3. sg. præs. ind. Der er imidlertid dér ingen differentierende udvikling af $-ð > -R > -r$ at iagttage, sml. on. *heyrð*, *hulð*, *feld*, *leidd*, *studd*, *fest*, *mælt* etc.

Jeg ser ingen grund til at fravige den gamle tolkning, at 2. sg. præs. ind. ved de nord. stærke og svage verber også har overtaget funktionen som 3. sg. præs. ind., at der med andre ord i sg. præs. ind. er indtrådt et sammenfald af de to personer, idet 2. pers. er blevet generaliseret inden for dette område af præs.-paradigmet, — når blot det kan oplyses, hvorledes dette er gået til. Det skal være formålet med den følgende fremstilling at give denne hidtil manglende oplysning. Opgaven må da i første række være at besvare følgende to spørgsmål:

Hvorledes er et sammenfald af 2. og 3. pers. i den nord. sg. præs. ind. akt. (hvorved den ene af de to nedarvede pers.-former generaliseres og den anden afskaffes) overhovedet motiveret?

Hvorfor er det 2. pers., der foretrækkes, mens 3. pers. opgives?

Og dertil lægger sig naturligt et tredje:

Hvorfor indtræder den omhandlede udvikling i nordisk, men ikke i noget af de øvrige germ. sprog?

Ved at antage en fonetisk udvikling af den gamle form med $-ð$ til den nye med $-R > -r$ i udlyd synes det ikke muligt at løse vort problem. Sammenfaldet af 2. og 3. sg. præs. ind. akt. kan derfor næppe være foregået på nogen anden måde end ved, at verbalsystemet på et eller andet punkt har opvist en synkretisme af de pågældende to personer i sg., og at dette forhold er blevet kopieret i præs. ind. akt. ved samtlige stærke og svage verber. Kan vi antage, at den lydret udviklede verbalform for 2. sg. præs. ind. akt. ved en sådan efterligningsproces ved de nævnte verbaltyper også har antaget funktionen som 3. sg. præs. ind. akt., så er vort problem i hovedsagen løst.

I det oprindelige germ. konjugationssystem, som er blevet til det nord. system af akt.-former, søger man imidlertid forgæves efter et tilfælde, hvor 2. og 3. sg. har identiske former, det være sig i den ene eller den anden verbalklasse, i præs. eller i præt., i ind. eller i opt. Overalt iagttages en klar morfologisk adskillelse af de to personer, og denne distinktion bibeholdes i alle andre germ. sprog, fx. urg. **gebiz (-s)* : **gebið (-þ)* > got.

gibis : *gibiþ*, oht. *gibis* : *gibit*, over for on. *gefr* (2. og 3. sg.), sml. også urg. **gebaiz* (-s) : **gebai* > got. *gibais* : *gibai*, oht. *gebēs* : *gebe*, on. *gefir* : *gefi*.

Nu sker der i nord. en innovation, som de øvrige germ. sprog ikke tager del i, nemlig udviklingen af en passiv (mediopassiv) ved enklitisk tilføjelse til verbet af det refl. pron., hvorefter det nord. verbum har to diateser, aktiv og passiv, ved hvilke termini der her kun sigtes til morfologiske, ikke til semantiske eller syntaktiske forhold.

De lydhistoriske og andre detaljer ved denne nydannelse skal her ikke gøres til genstand for nærmere omtale. Kun skal der peges på, hvorledes expansionen af 3. persons refl. pron., **sik* (akk.) eller **siz* (dat.), ud over 3. persons område er at forstå som resultat af en simpel proportionaldannelse, hvis basis selvfølgelig udgøres af 3. pers., mens imitation finder sted i de andre personer. Et eksempel i urg. lydform skal anføres til illustration af analogiens forløb:

	akt.		pass.	
3.pers.sg.præs.opt.	<i>*lūkai</i>	:	<i>*lūkai-sik</i>	=
præt.ind.	<i>*lauk</i>	:	<i>*lauk-sik</i>	=
pl.præt.ind.	<i>*lukun</i>	:	<i>*lukun-sik</i>	=
			...	=
2.pers.sg.præs.opt.	<i>*lūkaiz</i>	:	x	=
præt.ind.	<i>*laukt</i>	:	y	=
pl.præt.ind.	<i>*lukuð</i>	:	z	=
			...	

Løsning: x = **lūkaiz-sik* > on. *lūkisk*, y = **laukt-sik* > on. *laukzk*, z = **lukuð-sik* > on. *lukuzk*.

Om analogien har fundet sted i en tid, hvor verbet havde former som disse rekonstruerede, eller på et senere trin af udviklingen frem mod den skriftlige overleverings begyndelse, om fx. reflexivet, da analogien indtrådte, endnu havde sin oprindelige vokalholdige form eller allerede havde undergået synkope, **-sik* > *-sk* etc., er uden betydning for dens gennemførlighed. For det problem, som her er til behandling, er det derimod af overordentlig interesse, at 2. og 3. sg. ved denne passivdannelse med refl.-suffix af 3. pers. lydret falder sammen, hvor verbets 3. sg. ender på vokal, den tilsvarende 2. sg. på den samme vokal + urg. -z > urn. -r, altså i opt. præs. og præt. samt i ind. af det svage præt., idet der ved sammenstød af verbets udlydende z (R) med s i reflexivets forlyd indtræder assimilation af denne kombination zs (Rs) > ss > s, fx.

			on.
præs.opt.sg.2.	* <i>lūkaiiz-sik</i>	>	<i>lúkisk</i>
3.	* <i>lūkai-sik</i>	>	<i>lúkisk</i>
præt.opt.sg.2.	* <i>lúkiz-sik</i>	>	<i>lykisk</i>
3.	* <i>lúkī-sik</i>	>	<i>lykisk</i>
præs.opt.sg.2.	* <i>hauzjaiz-sik</i>	>	<i>heyrisk</i>
3.	* <i>hauzjai-sik</i>	>	<i>heyrisk</i>
præt.ind.sg.2.	* <i>hauziðēz-sik</i>	>	<i>heyrdisk</i>
3.	* <i>hauziðē-sik</i>	>	<i>heyrdisk</i>
præt.opt.sg.2.	* <i>hauziðīz-sik</i>	>	<i>heyrdisk</i>
3.	* <i>hauziðī-sik</i>	>	<i>heyrdisk</i>

Der fremkommer ved dette adskillige synkretismer af netop den art, der er brug for til forklaring af det sammenfald, der i præs. ind. akt. indtræder mellem 2. og 3. sg. Dette sidstnævnte forstås nu uden videre som resultat af en ganske enkel proportionalinnovation med sammenfald som de just demonstrerede som udgangspunkt, fx. on.

	2.sg.		3.sg.	
pass.præs.opt.	<i>lúkisk</i>	:	<i>lúkisk</i>	=
præt.opt.	<i>lykisk</i>	:	<i>lykisk</i>	=
præs.opt.	<i>heyrisk</i>	:	<i>heyrisk</i>	=
præt.	<i>heyrdisk</i>	:	<i>heyrdisk</i>	=
		...		=
akt.præs.ind.	<i>lýkr</i>	:	x	=
præs.ind.	<i>heyrir</i>	:	y	=
		...		

Løsning: $x = lýkr$, $y = heyrir$.

Denne analogi, som naturligvis er foregået ganske tilsvarende i det øvrige relevante sprogmateriale, har ikke fundet sted med ordformer som de ovenstående fra litterær tid, men med før-litterære, som de anførte må tænkes omsat til.

(Også i præs. ind. pass. sker der i øvrigt sammenfald af 2. og 3. sg. Lydret fås her fx. i 2. sg. on. *lýksk* < *lúkiz-sik, on. *heyrisk* < *hauziz-sik og i 3. sg. on. *lýkzk* < *lúkīð-sik, on. *heyrizk* < *hauzið-sik. Men af ganske samme grund som i akt. udlignes der, her dog i begge retninger, således at både formen på *-sk* og den på *-zk* kan være både 2. og 3. sg.; og med dette som udgangspunkt forekommer også i den øvrige pass.-konjugation *-zk* = *-sk*.)

Efter de anstillede betragtninger er det altså ved efterligning af den nyopståede nord. pass., hvor 2. og 3. sg. som følge af normal lydudvikling i vid udstrækning er identiske, at den samme identitet indføres i præs. ind. akt. Og antagelsen af denne årsagssammenhæng forklarer helt simpelt, hvorfor 2. sg.-formen nok i nord. kan overtage rollen som 3. sg., men ikke gør det i noget andet germ. sprog. Thi intet andet germ. sprog udvikler en pass.-formation som den nordiske.

Den her fremsatte forklaring på den ejendommelige innovation i den nord. 3. sg. forudsætter naturligvis, at reflexivet **sik* (el. **siz*) som pass.-formant breder sig fra 3. til 2. pers. (sg.), før *-R* > *-r* som verbalendelse breder sig fra 2. til 3. pers. sg. At der gælder dette kronologiske forhold, kan der næppe føres noget egentligt bevis for, men ej heller noget imod.

Det ældste belæg for *-R* i 3. sg. præs. ind. er uden tvivl Björketorpsindskriftens *barutr* (slutningen af 7. årh.), over for Stentoftens *barutiþ* (midten af 7. årh.) med den ældre, fra urg. nedarvede endelse. Dette peger mod det 7. årh. som den tid, hvor *-R* er blevet introduceret i 3. sg.

De tidligste vidnesbyrd i runematerialet om pass. med enklitisk refl. er af væsentlig yngre dato: *barþusk* Århus 4, *kuask* Års (begge ca. 1000) o.a. og viser kun 3. pers. Passiviske former af 2. pers. forekommer først i håndskrifterne, men har til gengæld dér fra første færd som suffix 3. persons reflexivum.

Hvad angår de filologiske fakta, synes intet altså at stå hindrende i vejen for den antagelse, at den spec. nordiske passivdannelse er forudsætning for, at *-R* > *-r* indføres i 3. sg. præs. ind. akt.

Som terminus ante quem for indførelsen af 3. persons reflexive pron., urg. **-sik* > *-sk* (el. urg. **-siz* > *-ss* > *-s*), i passivens 2. pers. sg. kan sættes tiden for overgangen af *R* > *r*, dvs. for sammenfaldet af de to konsonanter urg. *z* > urn. *R* og urg. *r* > urn. *r*. Thi var de to udviklinger blevet fuldbyrdet i den modsatte rækkefølge, måtte man finde former i 2. sg. med bevaret *-r* < *-R* foran pass.-suffixets *-s-*, i overensstemmelse med, at *-r* < *-R* forbliver intakt foran *-s* i gen., on. *várs*, *hafrs*, *hamars* etc., foran *-st* i superl., on. *stærstr* etc. og i andre lignende tilfælde. Der skulle altså i 2. sg. findes former som on. **kallarsk*, **kallirsk*, **kallaðirsk*, men sådanne former mangler som bekendt aldeles. Den omhandlede expansion af 3. persons refl. til 2. sg. synes således i hvert fald at være indtruffet så tidligt, at dette pron. i 2. sg. kom til at følge et fra urn. *r* < urg. *r* forskelligt urn. *R* < urg. *z*, med hvilket der indtrådte assimilation. At overgangen af *R* > *r* samtidig er terminus ante quem for indførelsen af den ny flexionsendelse i 3. sg. præs. ind. akt., fremgår jo bl.a. af Björketorpsstenen.

Ubesvaret er imidlertid stadig spørgsmålet om årsagen til, at netop 2.

sg.-formen får et udvidet anvendelsesområde, mens den oprindelige 3. sg. afskaffes. Hvorfor bliver ikke 3. sg.-formen, som umiddelbart kan forekomme mere prominent, foretrukket og 2. sg. afskaffet? En årsag kan have været, hvad Sommerfelt faktisk synes at være inde på, omend til bevis for noget andet,¹⁰ at de ved synkope af *-ir* > *-r* (2. sg.) og af *-ið* > *-ð* (3. sg.) ved stærke verber og *ja*-verber opstående kons.-forbindelser i højere grad i 3. sg. end i 2. sg. rammes af (assimilatoriske) lydudviklinger, som bevirker spaltning i forskellige morfologiske varianter (allomorphs), således at 2. sg. bibeholder en større bøjningsmæssig ensartethed end 3. sg. og derved får et fortrin i konkurrencen. Men denne forskel kan næppe betegnes som stærkt markant, og på andre punkter tolereres i nord. betydelige sådanne variationer; det afgørende motiv turde være at finde i et andet forhold.

Det erkendes ikke ved en isoleret observation af de to konkurrerende former, men hele 2. sg. akt. og hele 3. sg. akt., i begge tempora og i begge modi, må tages i betragtning. Man noterer da en påfaldende forskel imellem de to, som uden tvivl er højst relevant: 2. sg. ender i alle tilfælde undtagen i ét, nemlig i ind. af det stærke præet. (hvor endelsen er *-t*), på *-r* < *-R*, hvorimod 3. sg. ikke et eneste sted uden for præet. ind. har endelse på *-ð* (almindeligvis ender 3. sg. akt. på vokal, kun i ind. af det stærke præet. er endelsen *-0*, således at verbets absolutte udlyd her som regel er stammens udlydende kons.). Sml. følgende on. paradigmer af lydret udviklede former, af hvilke 3. sg. præet. ind. altså er imaginær:

2.sg.præet.ind.	<i>gefr</i>	<i>heyrrir</i>	<i>kallar</i>
opt.	<i>gefir</i>	<i>heyrrir</i>	<i>kallir</i>
præet.ind.	<i>gaft</i>	<i>heyrdir</i>	<i>kallaðir</i>
opt.	<i>gæfir</i>	<i>heyrdir</i>	<i>kallaðir</i>
3.sg.præet.ind.	<i>*gefð</i>	<i>*heyrið</i>	<i>*kallað</i>
opt.	<i>gefi</i>	<i>heyri</i>	<i>kalli</i>
præet.ind.	<i>gað</i>	<i>heyrdi</i>	<i>kallaði</i>
opt.	<i>gæfi</i>	<i>heyrdi</i>	<i>kallaði</i>

Det bør tilføjes, at den vokal, som 3. sg. ved vokalisk udlyd ender på, oprindeligt varierede (efter tempus og modus) i en grad, som de on. paradigmer ikke giver noget billede af, sml. fx. urg. **hauzjai* (præet. opt.), **hauziðē* (præet. ind.), **hauziði* (præet. opt.). Ligesom i dette eksempel har 3. sg. ved de fleste verber i det ældste germ. faktisk været maksimalt

¹⁰ Mossé in memoriam s. 438. Sml. ovf. s. 225.

heterogen, hvad angår endelsen; og det er naturligvis ingenlunde usandsynligt, at denne vidtgående uensartethed endnu har bestået, da *-r* holdt sit indtog i 3. pers.

Hvis 2. og 3. sg. i præs. ind. akt. under indflydelse af tilsvarende synkretismer i pass. skal falde sammen (som ovenfor forudsat), og hvis dette sammenfald skal realiseres ved, at den ene af de pågældende to personformer foruden sin egen oprindelige også overtager den andens funktion, må det formodes at være bestemmende for valget, hvad der målt i forhold til verbets øvrige morfologiske system er mest acceptabelt: den lydrette 2. sg. præs. ind. akt. som 3. sg. præs. ind. akt. eller den lydrette 3. sg. præs. ind. akt. som 2. sg. præs. ind. akt.

Der synes ikke at være den mindste tvivl om, at det første er tilfældet, dersom acceptabiliteten afhænger af verbalsystemets morfologiske simpelhed. Thi i 3. sg. præs. ind. akt. er en endelse på *-r* > *-r* og en endelse på *-ð* i lige god og i lige dårlig overensstemmelse med de øvrige 3. sg.-former (præs. opt. og præet.); bøjningen i 3. sg. frembyder i begge tilfælde et lige broget billede. I 2. sg. præs. ind. akt. er de to endelser derimod på ingen måde i samme harmoni med den øvrige 2. sg., idet endelser med udlydende *-r* > *-r* jo så at sige helt dominerer 2. sg. (hvor denne udlyd som produkt af regelret lydudvikling foruden i præs. ind. også findes i ind. af det svage præet. samt overalt i opt.).

2. sg. præs. ind. akt. har med andre ord i resten af 2. sg. akt. en støtte, som 3. sg. præs. ind. akt. overhovedet ikke har tilsvarende i den øvrige 3. sg. akt. I denne forskel m.h.t. konsekvenserne for verbalsystemets enkelhed ligger ganske sikkert den afgørende årsag til, at den stedfindende synkretisme realiseres ved udvidelse af netop den førstnævnte verbalforms brugsområde. I relation til pass., hvis synkretismer af 2. og 3. sg. må have været forbillede for sammenfaldet af 2. og 3. sg. i præs. ind. akt., er det uden forskel, hvilken af disse to sidstnævnte der besætter den andens område, men hvad angår ensartetheden af den enkelte pers.-form i sg. gennem de to tempora og de to modi er det faktisk stedfundne at betegne som status quo, medens den modsatte løsning havde været et åbenlyst tilbageskridt.

Hvad der ovenfor er udviklet i relation til vestnord., kan selvfølgelig uden videre appliceres også på østnord. Ved pass.-dannelsen bruges her efterrunisk den *jo* i øvrigt også i vestnord. forekommende dat. urg. **-siz* > *-ss* > *-s*, der naturligvis afstedkommer nøjagtig de samme synkretismer af 2. og 3. sg. som akk. urg. **-sik* > *-sk*. I østnord. har reflexivet af 3. pers. imidlertid allerede før litterært bredt sig til samtlige verbalformer, altså også til 1. sg. — der *jo* i den klassisk vestnord. pass. ender på *-mk* <

urg. *-mik* (el. *-m* < *-mR* < urg. *-miz*) — hvilket er en ikke mindre simpel analogisk nyskabelse end den ovenfor s. 227 demonstrerede. Herved forårsages i det østnord. præs. ind. pass. et fuldstændigt sammenfald af de tre sg.-former; og dette åbner efter vor teori igen mulighed for, at 2. sg.-formen på *-r* i præs. ind. akt. foruden i 3. sg. (som overalt i nord.) også trænger ind i 1. sg., som man netop ser det finde sted i østnord.,¹¹ og med andre ord dér bliver eneste form i hele sg. præs. ind. akt.

I øvrigt kan ganske tilsvarende fænomener iagttages i vestnord., hvor udviklingernes rækkefølge kan iagttages og er karakteristisk. I henhold til Adolf Noreen¹² finder man i 1. sg. pass. samme form som i 2. og 3. sg. pass. i oldnorsk fra ca. 1250, i oldisl. fra ca. 1300 og dernæst samme form på *-r* i 1. sg. akt. som i 2. og 3. sg. akt. i oldnorsk fra ca. 1280 og i oldisl. fra ca. 1350.

Overalt går sammenfald i passiv forud for tilsvarende sammenfald i aktiv.¹³

¹¹ Adolf Noreen: *Altschwedische Grammatik* (Halle 1904) §§ 558, 561, 570. Johs. Brøndum-Nielsen: *Gammeldansk Grammatik I* (København 1928) Kap. I.

¹² *Altisl. u. altnorw. Gr.* § 544.1 og § 531.1.

¹³ Under udarbejdelsen af denne afh. har jeg, der er uden speciel nordisk sagskundskab, haft megen nytte af samtaler med dr. phil. Harry Andersen og mag. art. Karl Martin Nielsen, der beredvilligt har stillet deres ekspertise til min rådighed. Jeg takker for dette, og derudover takker jeg magister Nielsen for at have foretaget en kritisk gennemlæsning af ms. Ansvar for artiklens indhold er dog udelukkende mit.

ANNE MARIE WIESELGREN

Stiernhielm och skiägg — några kommentarer

I Svensk Litteraturtidskrift 2/68 publicerade docent Bernt Olsson »med anledning av ett diktfynd» en studie över Stiernhielm och Moscherosch. Diktfyndet, den lilla hexameterdikten med det säregna namnet Stiernhielm och skiägg, avtrycks i sin helhet och kommenteras och tolkas delvis. Dikten må vara en skäligen obetydlig parafra, men i egenskap av hypotetiskt verk av den svenska skaldekunstens fader är den värd visst intresse. Genom vänligt tillmötesgående av Bernt Olsson har jag fått studera handskriften. Läsningen bör på några punkter, ett par väsentliga för tolkningen, korrigeras:

v. 11: Hs har »dett flycktige widt kringreste gesällskiägg», ej *detta* etc.

v. 14 återges *vel vi, vel lam*, en passus, som Olsson uppger sig ej kunna tolka. Hs har *vel vi, vel clam* 'antingen med (öppet) våld eller med hemlig list' (la. adv. *clam* 'hemligen').

v. 17: Olsson återger början som *Te sig i frustugan in*. Fyra rader ovanför finns i ordet *Tidt* handskriftens T-graf, vilken inte uppvisar någon större likhet med vers 17: s initialbokstav. Denna senare är en variant av tidens vanliga G, vilket ger den rimligare läsningen *Ge sig i frustugan in*. Hs har inget annat G. Ordet Gud i vers 22 inleds sålunda med g i förstorat format.

v. 18: *flåt som ängelske läder* ger visserligen mening, men hs har det ännu mer naturliga *slåt som*.... Den initiala s-allografen, ett rakt, något lutande streck, återfinns i en mängd ord i hs och skiljer sig tydligt från initialt f. Över a är en tydlig ä-båge, medan alla å-n i hs har mer eller mindre slutna ring ovan a-et.

v. 19 återges som *Odule-de-per-ill-trans-informerade flasweld*. Någon mening i versen uppger sig Olsson ej kunna inlägga. En korrekt läsning av hs klargör omedelbart versens innehåll och funktion. Där står nämligen *O du re-de-per-ill-trans-informerade flasweld*. Liksom följande är versen

en utropssats inledd av interjektionen *O*. Spatium mellan ord i *hs* har varierande längd men är ofta lika litet som här, i ett fall f.ö. obefintligt, då i v. 22 *har icke* sammanskrivs till ett ord. R-grafen i de ord Olsson uppfattat som *Odule* är naturligt nog den r-typ, som brukas i latinska citat- och lånord och fullständigt identisk med det initiala r i följande vers *relegerade*. Versen är ett sarkastiskt utbrott mot det rådande skäggmodets makt, dess flärdfulla, lättsinniga valde. Teoretiskt finns två möjligheter att syntaktiskt analysera det/de attributivt använda perf. part., som efter interjektionen *O* förbinder *du* med huvudordet *flasweld*. Sekvensen av prefix kan uppfattas som ellipser, där *-formerade* underförstås: *O du re(formerade)*, *de(formerade)* etc. Man kan också uppfatta tiraden som sex prefix plus verbalform, en onekligen monstruös ordbildningstyp men väl ägnad att spegla skäggdiktens författares förakt för de enligt hans sätt att se konstlade, tillgjorda skäggmodena.

v. 22: I *hs* står *Har icke Gud med skiägg den manliga hakan bezirat*, ej som Olsson anger: *de manliga*. Med handskriftens formulering kommer visserligen subjektet i nästa vers, *de* dvs männen, att sakna egentligt korrelerat i det föregående. Huruvida verbet *bezira* kunnat konstrueras med två objekt, vilket en korrektion till *de manliga* (ev. av ett ursprungligt *dem manligom*) förutsätter, framgår inte av SAOB: s fåtaliga belägg. Så några tolkningsfrågor.

v. 1: *Redlige Swänske här för sine skiägg venererat och ährat* får enligt Olsson mening först om man ansätter ett *ähr'* för handskriftens *här*. Detta stämmer ingalunda. Texten får god, ja bättre, mening om man inte som Olsson uppfattar *för* som preposition och verbformerna som perf. part. 'venererade och ärade'. Man kan i *för* se en långt fram i tiden vanlig skrivning för tidsadverbet *förr* (Jfr SAOB för II: 4 F 2275 resp. förr F 3072). Den innehållsliga motsägelse mellan verserna 1 och 2, som Olssons tolkning innebär — å ena sidan *är* svenskarna vördade för sina skägg, å andra sidan har vår senare värld bragt samma skägg i största förakt — faller bort. I stället får man också i texten fram den antites *förr* — nu (vår senare werld) som författaren, vem han nu är, rimligtvis avsett. Satserna blir dessutom parallellt byggda — korreleratet *skiägg* och dess relativpron. *hwilka* blir direkt objekt i båda satserna.

Några paralleller till den av Olsson antagna utvecklingen av perf. part. plur. *-ade* via *-ad'* till *-at* står inte att finna i de sextonhundredalstexter som ligger närmast till hands för jämförelse: Stiernhielms dikter, Bröllopsbesvär och hos Hellquist, 1600-talssvenska, anförd litteratur. Medan ursprungligt slut-*d* (i subst. som *lefnat* Herc. 361, icke-neutralt perf. part. sg.

din fot är fäst Herc. 314) skärps till *-t*, kvarstår *d'*, uppkommet genom elision av *-de* (i subst. *Fiend'* Her. Fägnesång 44, pret. *dimblad'* d: o 44, pres. part. *gnistrand'* Herc. 7, perf. part. plur. *Alle till Mennisko-tjänst äre skapad'*, och *ärnad'* af *HErran* d: o 457).

Överflödigt ur innehållssynpunkt men motiverat ur språklig är antagandet att handskriftens *här* är en förvanskning av en apostrofförsedd kortform av pres. pl. *hafwa* i originalet. Huvudsatser av typen Jag sjungit Fritiof med underförstådd finit verbform torde vara ytterligt sällsynta, om de alls finns, i 1600-talets svenska både i vers och prosa. En form *ha'a* i förlagan vore enklaste sättet att ortografiskt förklara *här*.

Syntaxen i stycket vers 3—13 är enligt Olsson svår att klarlägga. Vers 3 inleder den negerade retoriska fråga, de facto det utrop, som hela partiet utgör. Vers 4 är en inskjuten temporal bisats. Det inledande *straxt* 'så snart som' används ofta som tidskonjunktion, se Dahlgren, Glossarium, med ett par exempel ur Bibeln. Den långa skägguppräknningen är i sin helhet adverbial (eller prepositionsobjekt, om man vill bruka den termen) till *reformerar (till)* »(om)formas (till)». Svårigheterna kommer i slutet av partiet, i det senare delen av vers 13 är enda passus med mer än en tolkningsmöjlighet på grund av oklarheten om den syntaktiska funktionen: *för nomina mästerlig dikta*. Här kan man tveka om varje ords funktion i frasen. Är *för* preposition, adverb eller konjunktion? Är *nomina* del av adverbial, subjekt eller objekt? Är *mästerlig* adjektiv eller adverb? Är *dikta* pres. plur. eller infinitiv av ett verb eller möjligen plur. av adj. *dikt*? Begynnelsebokstaven *d* har latinsk form. Är *dikta* trots *k*-stavning och icke-latinskt *-a* det la. *dicta*, vilket man gärna misstänker på grund av närheten till *nomina*? Om man väljer att betrakta *hs*-texten som icke korrupt är det endast möjligt att uppfatta frasen på ett sätt, nämligen som en infinitivfras av satsförkortningstyp. *För* blir med denna uppfattning avsiktsbetecknande adverb (Se SAOB *för* I 25 f), *nomina* objekt till infinitiven *dikta*, *mästerlig* sättsadverbial och betydelsen av frasen ungefär 'för att på ett mästerligt sätt hitta på ord/för alla de skäggtyper som ovan räknats upp/'. (För *dikta* se SAOB *dikta* 4) a) γ) D 1339). Frasen blir ett skaldens självkommenterande inskott med syftning på skäggkatalogens många i svenskt språk nya sammansatta substantiv. Att dessa, som Olsson visar, till stor del är översättningslån från Moscherosch, hindrar inte tolkningen som sådan. Eventuellt kan ju med *mästerlig* avses källans ordekvilibristik.

Ovanstående tolkning utgår alltså från att handskriftens text motsvarar den ursprungliga. Språkligt är den rimlig, så vitt jag förstår den enda rimliga. Att jag inte finner den helt övertygande beror på diktens

fortsättning, som kommer mig att undra om ändå inte ovan behandlade fras är en feltolkning av förlagan:

Ja, som qwinfolken alt vel vi, vel clam, hafwa bringat
 Under sin macht, så ha de och bracht de manliga skäggen
 Under sitt wälde....

Det inledande Ja förbryllar, i det ordet ger passusen karaktär av konklusion eller utveckling av ett redan antytt förhållande. Detta måste vara påståendet, att kvinnorna ligger bakom männens slaveri under skäggmoderna. Enda ord i det föregående som utan alltför stora ingrepp kan omvandlas till ett ord med betydelsekärnan 'kvinna' är *nomina*. Handskriftens *för nomina mästerlig dikta* kan ur ortografisk synpunkt sett väl tänkas gå tillbaka på en otydlig förlagas konditionala inversionsbisats: *få* (pres.plur.) *Domincæ* (männens resp. hjärtas dam) *mästerlig* (snarast ironiskt 'på det mästerliga sätt de är mäktiga') *dikta* (bestämma la. dic-tare). Männens skäggvarianter är m.a.o. indirekt kvinnornas verk. Efter en sådan sats blir det följande *Ja* naturligt och logiskt.

Syntaxen blir under alla omständigheter skäligen okomplicerad: huvudsats med inskjuten tidsbisats jämte antingen satsvärdig verbalfras av satsförkortningstyp eller villkorsbisats. Hercules har åtskilliga partier med lika och mera invecklad satsförknippning. Så vitt jag förstår kan på grund av syntaxen i v. 3—13 ingenting sägas vare sig för eller emot tanken att Stiernhielm skulle ha skrivit skäggdikten.

De övriga indicier Olsson anför mot Stiernhielms författarskap, bortsett från de naturligtvis i och för sig viktiga bristerna i versifikationen, undanröjs till största del genom korrekt läsning av handskriften.

Är dikten en improvisation, kan felen i versen ju tänkas ha funnits i originalet. Bristerna är emellertid inte större än att de kan avhjälpas med mycket små ändringar. Vers 2 får med interpolation av enstavigt ord, förslagsvis best. art. *det* efter betonad prep. *i* (jfr. Herc. 469: *Til det ypperste måål*) regelrätt rytm —○—○—○—○—○—○—○ (jfr Herc. 28: *Hon had' ett Eldfyre på sin hand, Stål, tunder och flinta*). Om *och* i vers 8 rycks upp i vers 7 kan båda verserna läsas korrekt: *Jungfruskiägg, Knollskiägg, Pijlskiägg, stubskiägg och nu ett stupskiägg* —○—○—○—○—○—○—○ (jfr Herc. 5 m.fl.: *Trippar ett artigt Wijf, och lätt af later, och anseend*) resp. *Smalskiägg, ruskeskiägg ett circlat skiägg nu ett smutzskiägg* —○—○—○—○—○—○—○ (för *ruskeskiägg* —○— jfr t.ex. Herc. 152: *tijdsfördärf* och för versen Herc. 89: *Spel, och Sång, godt Wijn, miuk Sång, och kräslige Rätter*). Enda ytterligare nödvändiga ingrepp är en elision av v. 23: *både till båd'*. Kursiverade ord och bokstäver i nedanstående

text markerar, fränsett v. 9, där redan Olsson föreslagit ändringen *wisige*
> *risige*, mina förslag till läsning.

- 1 Redlige Swänske *ha'a* för sine skiägg venererat och achtat
Hwilka vår senare werld har i *det* största föracht bracht
Måste nu ei thess wärr the arme oskyldige skäggen
Straxt de sticka sig uth med små framtittande piggstånd
- 5 Åhrlig ja, hwar månad och hwar inflytande wecka
reformerar till ett nu spitzigt skiägg nu ett snipskiägg
Jungfruskiägg, Knollskiäg, Pijlskiägg, stubskiägg *och* nu ett stupskiägg
Smalskiägg, ruskeskiägg ett circlat skiägg nu ett smutzskiägg
wirbelskiägg och wälske inwiklade *risige* willskiägg
- 10 Snedt kringputzade skiägg, Soldat och Marslike drillskiäg
Jämte hwad mehr, dett flychtige widt kringreste gesällskiägg
Runde på reformerade sätt sen i twäl och i såpa
Tidt insytlade skiägg få *Dominæ* mästerlig dikta
Ja som qwinfolken alt vel vi, vel clam, hafwa bringat
- 15 Under sin macht, så ha de och bracht de manliga skäggen
Under sitt wälde så att trätz törs en pilt eller ung karl
Ge sig i frustugan in eller fälla sitt tahl för en jungfru
Är han ei skullot och slät som ängelske läder om lipen.
O du re- de- per- ill- transinformerade flasweld
- 20 O förachtade plägade samt relegerade trutskiägg.
Hwad för en Antipathie är der och qwinfolk emellan
Har *icke* Gud med skiägg den manliga hakan bezirat
att de skulle dett samma båd' manligen ähra och bära
Ropar der unger en glop mitt drillbart moste jag putza
- 25 Straxt så skrides des om en fullåhra darrande gubbe
Som most achtatz grant att ei tänderna blåsas uhr munnen
Hwiskar med hwäsande mun, mitt skiägg jag måste omskåra
Att jag i gästebod må högsätet behålla med ähra.

CECILIA BORGGREVE

Der Handlungsaufbau in den zwei Versionen der Ljósvetninga saga

Die Ljósvetninga saga bietet hinsichtlich der Gestaltung des Handlungsaufbaus eine einmalige Möglichkeit in der Sagaliteratur zwei Textversionen zu vergleichen.

Ljósv.s. ist in den beiden Fassungen A und C überliefert. Die vier ersten Kapitel der zwei Versionen stimmen — abgesehen von gewöhnlichen Schreibfehlern — völlig überein. Darauf folgen in C, der Haupthandlung nur lose angeknüpft, vier selbständige „þættir“, die in A fehlen. Der folgende erste Hauptteil der Saga, der für diese Untersuchung von Interesse ist, weist teilweise in A und C stilistisch grosse Unterschiede auf. Der zweite Hauptteil der Ljósv.s. ist nur in C überliefert.

Der Inhalt des ersten Hauptteils ist in groben Zügen in beiden Versionen der gleiche: Sowohl A als C erzählen, wie Guðmundr, nachdem er verleumdet worden ist, sich hierfür an dem Goden Þórir Helgason und Þorkell hákr rächen will. Dabei geht er so vor, dass er nach dem Rat seines Ziehvaters zunächst jede Gelegenheit wahrnimmt, gegen die Thingmänner Þóris zu prozessieren, um schliesslich gegen ihn eine Ächtung zu erwirken. Einen gedungenen Mann lässt er dann Þorkell hákr überfallen und töten. Die Busse hierfür bezahlt er mit dem aus den Prozessen gewonnenen Geld. Etwas später wird der Gedungene von Þorkels Verwandten getötet.

Teile dieses Abschnittes der Ljósv.s. sind in A und C identisch. (Der Überfall auf Þorkell hákr und die darauffolgende Rache.) Die Erzählung bis zu Þóris Ächtung aber (die Achtverhandlungen auf dem Allthing selbst fehlen in A), sowie die Planung von Þorkels háks Ermordung beschäftigen seit langem die Forschung, weil diese Begebenheiten in A und C auf der einen Seite auffallend verschieden dargestellt werden,

Teile aus ihnen jedoch häufig wortwörtlich in beiden Versionen übereinstimmen¹. Die formalen Unterschiede sind folgender Art²:

1. A wird im grossen ganzen konzentrierter erzählt als C.
2. Die Reihenfolge der einzelnen Episoden bis zu Þóris Helgasons Ächtung ist in A und C verschieden.
3. Einige Namen weichen in den Versionen so stark von einander ab, dass sie nicht als Schreibfehler erklärt werden können, z.B. Helgi (C) — Ingjaldr (A)³.

Die ältere Forschung sieht in den genannten Unterschieden einen Beleg für die Richtigkeit der Freiprosalehre. Zwei mündliche Fassungen seien aufgezeichnet worden⁴. Björn Sigfússon weist aber gerade am Beispiel der Ljósv.s. auf das Unglaubwürdige dieser Theorie hin. Die wortwörtlichen Übereinstimmungen sind fast ausschliesslich in Details vorhanden, bei denen man am ehesten mit der Vergesslichkeit eines Erzählers rechnen sollte. Statt dessen weist Björn Sigfússon mit Recht darauf hin, dass die Ähnlichkeit zwischen den Versionen auf einer literarischen Abhängigkeit beruhen muss⁵. Dieser Meinung schliessen sich Hallvard Magerøy und Theodore M. Andersson an⁶.

Wenn man also heute mit einer Abhängigkeit rechnen darf, die nur mit Abschreibertätigkeit zu erklären ist, so erhebt sich die Frage, welche Version der anderen zur Vorlage gedient hat. Die neuere Forschung hat hierzu verschiedene Erklärungsversuche vorgetragen. Björn Sigfússon meint, mit Hilfe von logischen Fehlern, „Vergesslichkeit“ des Schreibers etc. in C nachweisen zu können, dass A dem Original näher steht als C⁷.

¹ Vgl. Adolfine Erichsen, Untersuchungen zur Ljósvetninga saga, Diss. Berlin 1919, wo beide Fassungen nebeneinander abgedruckt sind, S. 20 ff.

² Obwohl der einzige Hs-Repräsentant von A (AM 561 4to; ca. 1400) zwei Lücken aufweist (eine Hochzeitsszene und die Thingverhandlungen gegen Þórir), die insgesamt einen Umfang von ca. 2 1/2 Kapitel der Version C haben (repräsentiert durch das Bruchstück AM 162 C fol, 15. Jh, von der 10 weitere Hss. stammen), wird ein Vergleich zwischen den beiden Versionen hierdurch kaum erschwert, da die restlichen fünf Kapitel von A genügend Vergleichsmaterial bieten.

³ Das Problem der Namensverschiedenheit soll hier nicht erörtert werden.

⁴ Andreas Heusler, Die Anfänge der isländischen Saga, Berlin 1914, § 36; Erichsen, a.a.O. S. 59; Knut Liestøl, The Origin of the Icelandic Family Sagas, Oslo 1930, S. 49 ff.

⁵ Björn Sigfússon, Um Ljósvetninga sögu, Studia Islandica 3, Reykjavík 1937, S. 41 ff.

⁶ Hallvard Magerøy, Sertekstproblemet i Ljósvetninga saga, Afh. Norsk Vidensk. Ak. II, hist.- filos. kl. 2, Oslo 1956, S. 79 ff.; Theodore M. Andersson, The Problem of Icelandic Saga Origins, New Haven and London 1964, S. 150 ff.

⁷ Björn Sigfússon, a.a.O. S. 19 ff.

Diese Ansicht vertritt auch Magerøy in seiner weitaus kritischeren Untersuchung. Aber aus zwei Gründen können die Argumente von Björn Sigfússon und Magerøy nicht akzeptiert werden: 1. Die angeführten Fehler setzen nicht unbedingt eine Kenntnis von A voraus. 2. Weder Björn Sigfússon noch Magerøy können eine annehmbare Begründung vorbringen, warum der C-Bearbeiter die Vorlage geändert hat⁸.

Andersson stellt das Problem in ein neues Licht, indem er den Spiess umdreht und behauptet, C sei die dem Original näher stehende Fassung, derer sich der A-Bearbeiter als Vorlage bedient habe. Zwei der Anderssonschen Argumente vermögen noch am ehesten zu überzeugen:

In C wird erzählt, dass Guðmundr als Dank von einem Kaufmann einen Mantel erhält (ÍF X, S. 22)⁹. Der Mantel wird an dieser Stelle in A nicht erwähnt, dagegen erfährt man später, dass Guðmundr „hafði með sér skikkju þá, er Ingjaldr Austmaðr hafði gefit honum.“ (ÍF X, S. 27). Diese Erwähnung setzt Kenntnis der in C erhaltenen Episode voraus¹⁰. Das gleiche gilt für die Stelle, wo Guðmundr Þórir Diebstahl entdeckt hat und Þórir behauptet, ohne von der Entdeckung zu wissen: „Eigi vissa ek þetta“ (ÍF X, S. 26). Dies „þetta“ wird erst klar, wenn man ihm einen Satz von C vorausstellt: „Síðan reið Guðmundr aprt til Þóris ok spyrr hverju gegndi, er þar var fé inni markat¹¹.“ (ÍF X, S. 34).

Vermögen Björn Sigfússon und Magerøy nur zweifelhafte Vermutungen aufzustellen, warum die Handlung umgestaltet ist, so befindet sich Andersson sicher auf der richtigen Spur, wenn er annimmt, der A-Bearbeiter habe das Vorspiel (Guðmunds Streitigkeiten mit einer Nebenperson) in C zu lang und umständlich gefunden im Vergleich zu den für den Konflikt Guðmundr — Þórir weitaus wichtigeren Geschehnissen. Aus

⁸ Björn Sigfússon behauptet, das Prinzip für die Umarbeitung sei, den in A unsympathisch dargestellten Guðmundr in ein besseres Licht zu stellen (a.a.O. S. 30 f. und Formáli, ÍF X, S. XXV). Schon Magerøy hat richtig darauf hingewiesen, dass Guðmundr aber in C keineswegs besser wegkommt (a.a.O. S. 15). Magerøys eigene Begründung will aber genauso wenig einleuchten: Er meint, der Bearbeiter habe einen Drang „á auka dimensjonane“ (a.a.O. S. 63). Diese Behauptung trifft zwar als *Charakterisierung* von C zu, kann aber schwerlich als *Begründung* dienen. Bei beiden Forschern fehlt ausserdem eine Erklärung, warum die einzelnen Erzählabschnitte in A und C nicht in derselben Reihenfolge stehen. Heinrich Hempel (Nachwort in Thule 11, Düsseldorf—Köln 1964, S. 380) bemerkt sehr richtig, dass eine bewusste Umarbeitung in dem Handlungsaufbau des C-Bearbeiters nicht sichtbar werde.

⁹ Alle Textzitate beziehen sich auf Íslenzk Fornrit X, Hg. Björn Sigfússon, Reykjavík 1940.

¹⁰ Andersson, a.a.O. S. 163.

¹¹ Andersson, a.a.O. S. 162 f.

rein stilistischen Gründen habe der Schreiber gekürzt, um einen strafferen Handlungsaufbau zu erzielen¹².

Das Wichtige an Anderssons Ausführung ist nicht nur, dass er die pompöse Version als die ältere enthüllt, sondern noch interessanter ist, dass in diesem Fall eine Voraussetzung gegeben wird zu untersuchen, wie ein Bearbeiter vorgegangen ist, um an dem Handlungsaufbau Änderungen vorzunehmen, und was er dabei erreicht hat. Laut Andersson, der wohl etwas vorschnell ein Urteil fällt, habe der Schreiber von A zwar einige Episoden so gekürzt, dass der Handlungsaufbau daraus Gewinn gezogen habe, aber „he is an abridger in the worst sense, either bereft of any literary sense ... or too precipitate to take heed¹³“. Von zehn Argumenten, die Andersson anführt um zu zeigen, dass C literarisch hochwertiger sei, können meiner Meinung nach jedoch nur zwei als stichhaltig betrachtet werden¹⁴, während bei den anderen es entweder an Überzeugungskraft fehlt¹⁵, Andersson den Zusammenhang missversteht¹⁶, oder wichtige Tatsachen übersieht¹⁷. Alles in allem ist es Andersson nicht gelungen, die Leistung des A-Bearbeiters zu einer flüchtig ausgeführten Abschreiberarbeit abzuwerten, mag Andersson auch in bezug auf wenige Einzelheiten darin Recht haben, dass man der Vorlage stilistisch den Vorzug geben sollte. Gerade die frenetische Suche nach Einzelheiten hat meiner Meinung nach zu einer verhängnisvollen Fehlbeurteilung der A-Version geführt.

Bei einem Vergleich zwischen A und C muss vorausgeschickt werden, dass C keinen überdurchschnittlich schlechten Handlungsaufbau zeigt, sondern in dieser Hinsicht die zwei wichtigsten Bedingungen der Isl.s. erfüllt: 1. Die Geschehnisse folgen chronologisch aufeinander (mit einer Ausnahme¹⁸). 2. Das Ursache-Wirkung-Verhältnis ist stets klar. Doch

¹² Andersson, a.a.O. S. 161.

¹³ Andersson, a.a.O. S. 165.

¹⁴ Nr. 1 und 5, Andersson, a.a.O. S. 163 f.

¹⁵ Nr. 4, 6, 7, 8, 9, 10, Andersson a.a.O. S. 164 f.

¹⁶ Þóris Worte „Eigi vissa ek þetta“ (ÍF X, S. 26) ist nicht, wie Andersson es wahrhaben will, ein Widerspruch zu dem früher Erzählten. Þóris Unwissenheit soll vielmehr eine diskrete Andeutung sein, dass er von seinem Schafshirten hintergangen worden ist.

¹⁷ Mehrmals wirft Andersson dem A-Bearbeiter die Indiskretion vor, Enthüllungen zu früh zu bringen. Dies ist aber nicht immer zutreffend. Nicht nur A lässt bei Einarr Zweifel an Guðmunds Absichten deutlich werden, sondern auch C enthält dieses Moment in Einars Aussage: „Þat er eigi honum opt titt, at riða sveinalausum, ok skil ek eigi þetta.“ (ÍF X, S. 25 f.).

¹⁸ Die sog. „Kindheitsepisode“ wird als eine Art Erhellung der Charaktere eingeflochten, nachdem Guðmundr und Einarr erwachsen sind, s.u. S. 245.

wird von der Forschung einstimmig bemängelt, dass in der Behandlung des Stoffes der Verfasser keinen Sinn für Proportionen habe¹⁹. Durch den zu ausführlich erzählten Handel zwischen Guðmundr und einer Nebenperson am Anfang zeige der Verfasser, dass er kein Gefühl für die Steigerung besitzt. Für einen Bearbeiter wäre es natürlich ein leichtes Spiel gewesen, diese Episode zu kürzen, um dadurch den Aufbau der Handlung vor Weitschweifigkeit zu bewahren. Wenn diese Kürzung die einzige Leistung des A-Bearbeiters gewesen wäre, hätte man freilich Andersson beipflichten müssen, dieser Bearbeiter sei nichts als ein simpler „abridger“.

Ein Vergleich zwischen den beiden Textausführungen ergibt aber ein anderes Bild:

Der Ablauf der Handlung, die Geschehnisse um den Konflikt zwischen Guðmundr und Þórir Helgason, lassen sich nach der Version C folgendermassen schematisch darstellen:

1. Guðmunds Ziehvater rät Guðmundr, zunächst Þóris Helgasons Thingmänner zu ärgern, um dann gegen Þórir selber vorzugehen.
2. Þóris Akraskeggs Betrug.
3. Guðmundr lässt seinen Bruder Einarr ihm die Treue schwören.
4. Guðmunds und Einars Begegnung nach der Vorladung Þóris A.
5. Þórir A. bittet Þórir Helgason um Hilfe.
6. Þórir Helgason bittet Einarr um Beistand.
7. Das Vøðlathing. Þórir A. wird geächtet.
8. Guðmundr entdeckt Þóris Helgasons Betrug und lädt ihn vor.
9. Þórir Helgason bittet Einarr um Hilfe.
10. Einarr versagt Guðmundr jegliche Hilfe. Anhang: Die Kindheitsepisode.
11. Thingverhandlung, auf der Þórir Helgason geächtet wird. Dieser Erzählabschnitt fehlt in A (Lücke der Hs.).

Der auffallendste Mangel des Handlungsaufbaus ist, ausser dass der Konflikt Guðmundr — Þórir Akraskeggr bis einschliesslich Punkt 7 nicht zum Abschluss kommt, dass die Steigerung der Spannung bis zum Höhepunkt sehr stümperhaft ausgeführt ist. Die Vøðlathingsepisode, die eine natürliche Vorstufe zu den Allthingsverhandlungen ist, hätte als solche auch in dem Aufbau der Handlung angelegt werden können. Als solche wird sie aber nicht empfunden, da die Spannungssteigerung in der Vøðlathingsepisode durch eine überraschende Antiklimax gestört wird. Bis zu diesem Punkt ist das Verhältnis der Personen zugespitzt:

¹⁹ Erichsen, a.a.O. S. 61; Björn Sigfússon, a.a.O. S. 17; Magerøy, a.a.O. S. 59.

Þórir Helgason hat seinem Thingmann Þórir Akraskeggr seine Hilfe gegen Guðmunds Anklage zugesagt. Um die Anklage abwehren zu können, hat er Einarr um Beistand gebeten, der aber seinem Bruder Guðmundr durch einen Eid verpflichtet ist. Der Ausgang der Geschichte liegt daher in Einars Hand, abhängig davon, zu welcher Partei er sich bekennt. Die Spannung steigert sich, da er vorher nichts verspricht ausser: „mun ek fara til þings“ (ÍF X, S. 32), und sackt unerbittlich ab, nachdem Einarr ohne Erklärung „var eigi til þings kominn“ (ÍF X, S. 32). Eine ähnliche ungeschickte antiklimaktische Wirkung erzielt der Verfasser in dem gespannten Verhältnis zwischen den Brüdern. Als Signum der Freundschaft hat Guðmundr Einarr einen Mantel geschenkt. Als Einarr erkennt, dass die Nachteile der Freundschaft für ihn zu gross werden, reitet er zu Guðmundr, um den Pakt zu lösen und bei dieser Gelegenheit den Mantel zurückzugeben. Temperamentvoll wirft er Guðmundr den Mantel vor die Füsse. Guðmundr weigert sich, den Mantel aufzuheben, und der für Einarr klägliche Schluss ist, dass er „reið heim með skikkjuna ...“ (ÍF X, S. 37). Die ganze Episode ist als isolierter Abschnitt ausgezeichnet erzählt. Nur im Zusammenhang des Ganzen leidet C darunter, dass Einarr als ein Kleinkrämergeist dargestellt wird. Die Bedeutung Einars als Komplize Guðmunds für die Zuspitzung des Konflikts wird anfangs zu sehr hochgespielt, um bei entscheidenden Gelegenheiten sich in ein Nichts aufzulösen.

In A wird derselbe Konflikt in folgender Weise dargestellt: (Die Ziffern in Klammern zeigen auf die entsprechende Episode in C.)

1. Der Rat des Ziehvaters Guðmunds. (1)
2. Allgemeine Beleidigungen gegen Þórir. (0)
3. Vorladung und Thingverhandlungen gegen Þorgils Akarakarl. (2, 5, 7)
4. Guðmundr entdeckt Þóris Helgasons Betrug. (8)
5. Guðmundr lässt Einarr die Treue schwören. (3) Anhang: Die Kindheitsepisode.
6. Þórir Helgason wird von Guðmundr vorgeladen. (8)
7. Guðmunds und Einars Begegnung nach der Vorladung von Þórir Helgason. (4)²⁰
8. Þórir Helgason bittet Einarr um Hilfe. (6, 9)
9. Einarr versagt Guðmundr jegliche Hilfe. (10)

Ganz anders als in C wird in A ein ordnender Geist deutlich, der nicht nur für ständige Steigerung sorgt, sondern auch für eine reizvolle Grup-

²⁰ Die Personen sind ausgetauscht. In C handelt dieselbe Episode von Þórir Akraskeggr.

pierung der Episoden. Während in C jegliche Spuren einer solchen Gruppierung fehlen, hat der A-Bearbeiter ganz bewusst den Konflikt in zwei Stufen aufgebaut (2—4 und 5—9). Die erste Stufe ist wiederum in drei Abschnitte mit deutlicher Steigerung eingeteilt: Nach dem Rat des Ziehvaters erfolgt zunächst Guðmunds Einsatz gegen anonyme Widersacher, der für Þórir damit endet: „Ok fekk hann af því óvirðing mikla.“ (ÍF X, S. 21). Eine Steigerung bedeutet dann der Handel mit einer mit Namen genannten Person, Þorgils Akra Karl, nach dessen Ächtung es wiederum heisst: „Óvirðing fell á mál Þóris“ (ÍF X, S. 25)²¹. Diese Kommentare dienen dazu, dass das Ziel der Auseinandersetzung im Vordergrund bleibt, und dass man sich nicht in Einzelheiten der unwichtigeren Erzählabschnitte verliert. Die Nebenpersonen sind damit „ór sögunni“ und die Handlung schreitet zielbewusst weiter: Guðmundr entdeckt Þóris Diebstahl. Damit ist die Voraussetzung für das Hauptthema geschaffen. Zwischen dem Vorspiel und dem eigentlichen Konflikt wird durch die zeitliche Zäsur „Nú er kyrrt um sumarit“ (ÍF X, S. 26) ein Einschnitt gelegt, der die Abstufung des Handlungsaufbaus betont.

Der A-Bearbeiter hat viel geschickter als der von C Einars Bedeutung für das Drama herausgestellt. Guðmundr schafft allein die unwichtigeren Leute aus dem Weg und nimmt erst Einars Hilfe in Anspruch, als es um den Hauptgegner geht. So zeigt der Bearbeiter, wie er den Stoff aufgefasst hat: Zwei Konflikte laufen parallel, einerseits der zwischen den Brüdern und andererseits der zwischen Guðmundr und Þórir. Viel deutlicher als in C wird auch dargestellt, dass diese beiden Konflikte für Guðmundr in entgegengesetzte Bahnen laufen. Anfangs, als ihm der Sieg über Þórir noch ungewiss ist, scheint ihm Einars Freundschaft sicher, während am Ende der Triumph über Þórir auf den völligen Bruch mit Einarr folgt. Nach dem Schema auf Seite 243 wird auch deutlich, wie geschickt der Bearbeiter die entscheidenden Episoden gruppiert hat. Die drei Brüderbegegnungen (5, 7, 9) sind jeweils aufgelockert durch Þórirhandlungen (6, 8). Auf diese Weise ist eine Symmetrie im Aufbau zustande gekommen, die so „natürlich“ wirkt, dass man der Raffinesse erst gewahr wird, wenn man diesen Handlungsablauf mit dem der Vorlage vergleicht.

Dass die drei Brüderbegegnungen nicht aus Zufall die Ecksteine der

²¹ Vgl. die Technik zur Spannungssteigerung mit der noch konsequenter durchgeführten in der Vápnf.s. Jeder Schritt, der schliesslich zur völligen Entfremdung zwischen den ehemaligen Freunden Helgi und Geitir führt, wird kommentiert mit „Tók þeira vinfengi þá heldr at minnkask“ (ÍF XI, S. 35) etc. Vgl. auch Ernst Walter, Studien zur Vápnfirðinga saga, Saga 1, Halle/Saale 1956, S. 26.

Erzählung bilden, bezeugt auch die Erzählweise. Das Verhältnis zwischen den Brüdern wird u.a. in ihren Gebärden festgehalten, etwas was in C fehlt. Die Herzlichkeit der ersten Begegnung wird schon dadurch vorausgedeutet, dass Einarr bei Guðmunds Ankunft „stendr up ok gengr út ok fagnar vel bróður sínum“ (ÍF X, S. 27), ebenso wird die Spannung in dem Verhältnis bei der dritten Begegnung mit ähnlichen Mitteln vorausgeschickt: Einarr, der zu Guðmundr geritten ist, „vildi ekki af baki stíga, en Guðmundr gekk eigi út ór durunum, ok tóluðusk þeir svá við.“ (ÍF X, S. 36.)

Solange die Forschung fälschlicherweise annahm, dass die C-Version eine Bearbeitung der A-Version sei, ist die Frage immer offen geblieben, warum nur die in dieser Untersuchung berücksichtigten Kapitel voneinander abweichen²², während an dem Höhepunkt der ganzen Erzählung, nämlich an dem Überfall auf Þorkell hákr, überhaupt nichts gekürzt oder geändert worden ist²³. Diese wichtige Frage bekommt aber eine zufriedenstellende Antwort, wenn man erstens annimmt, dass A abhängig von C ist und zweitens, dass der A-Bearbeiter als geschickter Erzähler durch die Umgestaltung der Vorgeschichten auf die wichtige Überfall-Episode hingearbeitet hat.

Freilich ist es dem A-Bearbeiter auch nicht gelungen, die Kindheitsgeschichte in den Handlungsaufbau folgerichtig einzubauen²⁴. Dies liegt z.T. wohl in der Natur der Sache: Inhaltlich (Märchenmotiv) und stilistisch²⁵ steht diese Episode der übrigen Saga so fremd gegenüber, dass sie, wo auch untergebracht, als Fremdkörper empfunden werden würde²⁶.

²² Vgl. Anne Holtmark in der Rezension von Björn Sigfússons Arbeit: „Og der blir heller ikke klart hvorfor bare disse kapitlene blir gjennearbeidet, dersom C-skriveren virkelig har hatt A liggende foran sig hele tiden.“ (ANF 55, 1939, S. 139.)

²³ Eine Ausnahme: Eine junge Bauerntochter, die für die Handlung keine Funktion hat, bleibt in A unerwähnt. (ÍF X, S. 51.)

²⁴ Magerøy vertritt die Ansicht, dass die Episode „høver dårlegare“ (a.a.O. S. 47) in C, und Andersson dagegen, dass C „less out of context“ sei (a.a.O. S. 164). Die vorsichtige Ausdrucksweise ist hier richtig am Platz, denn beide Ansichten rühren eher von einem persönlichen Eindruck als von fundierten Argumenten her.

²⁵ Eine gewisse Diskrepanz zwischen der fiktiven Wirklichkeit der übrigen Saga und der Märchenwelt dieser Episode wird durch die Wortwahl schon deutlich. Guðmunds Ziehvater wird bei seiner Aktion in der Haupthandlung immer bei Namen genannt, während er in der Kindheitsepisode zu einem unbestimmten „fóstri“ geworden ist.

²⁶ Eine altbekannte Fabel (vgl. Richard Heinzel, Beschreibung der isländischen Saga, Wiener Sitz.-Ber., Phil.-hist. Kl. 97, 1881, S. 154), deren Wurzel man evtl. in altindischer Literatur zu suchen hat. (Vgl. Jan de Vries, Een Indisch Exempel

Nichtsdestoweniger scheint es über alle Zweifel erhaben, dass der A-Bearbeiter im ganzen nach einem wohl durchdachten Konzept gearbeitet hat und dass in seiner Sagaversion ein Formwille zu Tage tritt, der in der anderen Fassung nicht über das Keimhafte hinauskommt.

in een Ijslandsche Saga, Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde 47, 1928, S. 63—80.)

Litteraturkrönika 1969

Av S. Benson, B. Ejder och B. Pamp

Linguistic Studies Presented to André Martinet on the Occasion of His Sixtieth Birthday by His Colleagues, Students, Friends. Edited by Alphonse Juilland. First Volume. General Linguistics. VII + 591 s., 2 pl. New York u.å. (The Linguistic Circle of New York). Den första delen av festskriften till André Martinet inleds med en bibliografi över dennes arbeten, vilken förtecknar 17 böcker, 122 artiklar samt 115 recensioner, förord och diskussionsinlägg. Resten av boken upptas av inte mindre än 47 artiklar i allmänspråkliga ämnen. Bland de längre bidragen märks Oswald Ducrot, *La Commutation en glossématique et en phonologie*, C. L. Ebeling, *Some Premises of Phonemic Analysis*, Henri Frei, *Matrices syntaxiques*, H. Hecaen, *Aspects des troubles de la lecture (alexies) au cours des lésions cérébrales en foyer*, Charles F. Hockett, *The Quantification of Functional Load*, Olasope O. Oyelaran, *Aspects of Linguistic Theory in Firthian Linguistics* samt H. M. Truby, *A Definition of Speech-sound Analysis*, "Speech Synthesis", and Speech. För dem som intresserar sig för den pretransformativa lingvistikens teoribildning bör boken ha ett betydande värde.

B. P.

Andreas Heusler, Kleine Schriften. Band 1. VI + 679 s. Band 2. X + 774 s. Berlin 1969 (Walter de Gruyter & Co.). Schweizaren Andreas Heusler framstår ännu 30 år efter sin bortgång som en av den nordiska och över huvud taget germanska språkforskningens främsta gestalter. Klassiska är hans stora arbeten *Die altgermanische Dichtung* (1923) och *Deutsche Versgeschichte* (1925—29). För många generationer av nordister är hans namn främst förknippat med arbetet *Altisländisches Elementarbuch* (1931 o. senare).

Före sin bortgång hade Heusler förordnat, att ett av honom själv sammanställt urval av smärre artiklar skulle ges ut postumt genom Helga Reuschel. *Kleine Schriften von Andreas Heusler* förelåg tryckt 1943. I nu föreliggande arbete ingår detta verk som band 1 i fotomekaniskt avtryck. Första bandet innehåller artiklar som grupperar sig kring hjältesagorna och *Nibelungenlied*, kring isländsk litteratur och kring metrisk problem. Ett antal smärre artiklar av växlande innehåll samt Heuslers bibliografi avrundar verket. Band 2 innehåller en ny samling av dels hittills opublicerade, dels tidigare tryckta uppsatser av Heusler. Detta

urval har sammanställts av Heuslers landsman professor Stefan Sonderegger. Andra bandet, som helt naturligt i viss mån har karaktär av efterskörd, inleds av Heuslers självbiografi och upptages i övrigt av artiklar av fornordiskt och forngermanskt innehåll. Sak- och personregister till båda delarna avslutar andra bandet.

Samtidigt med *Kleine Schriften*, i vilka fornordiskt språk och fornordisk diktning intar centrala platser, har förlaget Walter de Gruyter & Co utgivit Andreas Heusler, *Schriften zum Alemannischen*, herausgegeben von Stefan Sonderegger. S. B.

Hans Kuhn, Kleine Schriften. Aufsätze und Rezensionen aus den Gebieten der germanischen und nordischen Sprach-, Literatur- und Kulturgeschichte. Erster Band: Sprachgeschichte, Verskunst. 527 s. Berlin 1969 (Walter de Gruyter & Co.). Till Hans Kuhns sjuttioårsdag den 13 juli 1969 utkom första bandet av en till tre band beräknad nyutgåva av jubilarens skrifter. Som utgivare står Dietrich Hofmann, i samarbete med Wolfgang Lange och Klaus von See. Detta är en visserligen icke helt originell men dock tämligen sällsynt form av festskrift, som är utomordentligt nyttig och användbar. Kuhn har varit underrättad i förväg och har själv sett igenom sin produktion med tanke på denna edition. Det föreliggande bandet innehåller 30 artiklar, den äldsta en recension av Konstantin Reichardt, *Studien zu den Skalden des neunten und zehnten Jahrhunderts*, 1929, den yngsta ett radioföredrag av 1963 om *Die Sprachen im deutsch-dänischen Grenzraum*. Kuhn är germanist i ordets gamla, vida bemärkelse, och samtidigt lever han i hög grad med i nuet. Han sysslar med ting, som högeligen angår och engagerar också språkforskningen i Norden. Särskilt är han en utmärkt islandist, varom vittnar arbeten som *Die sprachliche Einheit Islands, Zur Grammatik und Textgestaltung der älteren Edda* och andra. Också de recensioner, som ingår i samlingen, har mycket positivt att ge.

Det är en utmärkt tjänst som göres språkvetenskapen, när dessa i tiden och i litteraturen mycket spridda arbeten på detta sätt göres tillgängliga för fackkolleger m. fl. Kuhns nyktra, kritiska stil lämnar aldrig rum för tvivel om vad han menar. Man är tacksam för denna nya möjlighet att taga del av hans tankevärld i allmänhet och åsikter i specialfrågor i synnerhet, och man är imponerad av mångsidigheten, spännvidden hos denna produktion. B. E.

Festschrift für Konstantin Reichardt. In Verbindung mit Herwig Zauchenberger herausgegeben von Christian Gellinek. 173 s. Bern und München 1969. (A. G. Francke AG Verlag). Denna festskrift tillägnades sitt föremål på hans 65-årsdag. Reichardt var i sin ungdom professor i Leipzig men emigrerade till USA, där han i över tjugo år har varit professor i forngermansk (särskilt fornordisk) och fornirisk filologi vid Yaleuniversitetet. Tabula gratulatoria upptar namn på forskare och institutioner från båda sidor Atlanten, medan majoriteten av bidragsförfattarna är européer. Bland de uppsatser som ingår i den vackra volymen märkes flera över ämnen som kan påräkna stort intresse på de håll, där man alltjämt

sysslar med de många invecklade problemen inom forntida och medeltida språk och litteratur.

Bidrag med stor principiell räckvidd är bl. a. Stefan Sonderegger, *Erscheinungsformen der Variation im Germanischen*; Christian Gellinek, *Lateinische Lehnwörter im vorliterarischen Althochdeutschen: Probleme ihrer Klassifizierung*; Einar Haugen, *On the Parsimony of the Younger Futhark*, och Hans Kuhn, *Die Dróttkvættstrophe als Kunstwerk*; det sistnämnda ett utvecklande av tankegångar i Kuhns recension av ett arbete av Reichardt från 1929. Andra viktiga bidrag som rör de nordiska språkens område kommer från Wolfgang Krause, Anne Holtsmark, Halldór Halldórsson (studier över fornsaxiska lånord i fornisländsk poesi) och Hans Bekker-Nielsen (mönstring av vad som sagts om den fornvästnordiska »stavkyrkopredikan», med egna bidrag). Ytterligare medverkande i denna festskrift är Warren Cowgill, Ernst A. Ebbinghaus, S. Gutenbrunner, W. P. Lehmann, Werner Schröder och Werner Betz. B. E.

Gunnar Bech, Das germanische reduplizierte Präteritum. 54 s. Kopenhagen 1969 (Munksgaard). (Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab. Historisk-filosofiske Meddelelser 44,1.) Reduplikationen inom den indoeuropeiska och speciellt inom den germanska verbböjningen hör till de problem som oavlåtligt tilldrar sig forskarnas intresse. För fjorton år sedan (1956) framlade Fr. van Coetsem i arbetet *Das System der starken Verba und die Periodisierung im älteren Germanischen* en ny teori som med utgångspunkt i framför allt det västgermanska materialet gjorde rent hus med en rad äldre teorier. Gunnar Bech avvisar i sin tur i allt väsentligt van Coetsems teorier, delvis under anläggande av strukturlingvistiska synpunkter. Bech söker visa att det genom reduplikationen nytillkomna språkgodset i de reduplicerande verben ofta kan betraktas som ett infix i stället för ett prefix. Enligt Bechs uppfattning har ett *-ez-* i vissa reduplicerande verb givit ett $\bar{e}^2$, som i sin tur ligger till grund för preteritumvokalen i flertalet senare germanska former. S. B.

Willy Hartner, Die Goldhörner von Gallehus. 115 s., 2 pl. Wiesbaden 1969 (Franz Steiner Verlag). Det har hittills gällt som ett odiskutabelt faktum att endast ett av de två Gallehushornen bar en runinskrift. I ett nyutkommet arbete, präglat av omfattande lärdom och djärv kombinationsförmåga, söker Willy Hartner visa, att även det s.k. A-hornet bar en runinskrift, ehuru utförd i kryptiska runor. Den översta bildslingan på hornet läser förf. som *lupa horns ens hēlpa hjoho*, vilket han tolkar som „[Der] Zaubertrank dieses Horns möge [ich] helfen der Gemeinschaft (Sippe)“. Genom att åsätta den äldre fuparkens runor talvärden i stigande följd finner förf. att runföljden på A-hornet når siffran ($12 \times 24 =$) 228, medan B-hornets välkända inskrift ger ($17 \times 24 =$) 408. Summan av de 9 runor som är gemensamma för båda hornen blir ($5 \times 24 =$) 120. Dessa talförhållanden finner förf. ytterligare belysta i A-hornets ornamentik.

Med hjälp av en ingående ikonografisk undersökning söker förf. visa, att hornens ristare velat illustrera den totala solförmörkelse som den 16 april 413 drabbade bl. a. södra Jylland.

Hartners arbete torde komma att ge upphov till en livlig diskussion. Av stort intresse är inte minst de paralleller han anställer mellan Gallehushornens ornamentik och vissa Eddadikter, främst *Völuspá* men även *Grímnismál*, *Skírnismál* m.fl. S. B.

Niels Åge Nielsen, Runerne på Rökstenen. 68 s., 4 pl. Odense 1969 (Odense University Press). (Odense University Studies in Scandinavian Languages. Vol. 2.) Under det sist förflutna seklet har Rökstenen i högre grad än något annat runminnesmärke stått i centrum för runologernas intresse. Överraskande är därför att möta en så radikal nytolkning av texten som den Niels Åge Nielsen nu lagt fram. Förf. särskiljer tre avsnitt i texten, en minnesdikt, en Odinsdikt och en Torsdikt. I kompositionshänseende finner han en parallellism mellan Rökstenen och Eggjumstenen (senast behandlad av samme förf. i *Runestudier*, 1968). I motsats till sina föregångare uppfattar Nielsen hela inskriften som versifierad: fornyrdöslag växlar med ljóðaháttur.

Förf. kan med sin stora lärdom göra jämförelser med ett omfattande mytologiskt material och med vitt spridda sägenmotiv. Det ligger i sakens natur att resultaten av en så djupgående interpretation som Nielsens icke kommer att restlöst accepteras av alla forskare. Men otvivelaktigt har Rök-debatten tillförts ett mycket väsentligt bidrag genom Niels Åge Nielsens forskning. S. B.

Elias Wessén, Från Rök till Forsa. Om runornas historia under vikingatiden. 38 s., 9 planscher. Stockholm 1969. (Kungl. Vitterhets, historie och antikvitetsakademien. Filologiskt arkiv 14.) I *Fornvännen* 1969 s. 131—138 gav prof. Wessén en recension av Ingrid Sannes Johnsens avhandling *Stuttruner i vikingtidens innskrifter* (1968, se äv. anm. av B. E. i denna tidskr. 82:264 f.). Han kunde göra det med så mycket större sakkunskap, som han själv ingående sysslat med en del av de frågor som däri dryftas. Wessén har nu själv fullföljt några av tankegångarna i sin recension, främst rörande det kronologiska och det i epigrafisk och litterär mening stilmässiga. Huvudlinjerna är ungefär följande. Runskriften har från början varit skapad för det lättarbetade men förgängliga träet som underlag. Vad Wessén kallar »normalrunor» och »kortkvistrunor» (den senare termen är onekligen bättre än »stuttruner», vilken senare W. bekämpar med en viss emfas), har icke i tiden avlöst varandra utan under århundraden existerat sida vid sida. Det är tillfälligheter, men varje gång helt förklarliga sådana, som gör att kortkvistrunorna ibland ristades i sten (t ex Rök) eller metall (t ex Forsa). Det är i stort sett därigenom de överhuvud har bevarats till vår tid. De båda nämnda paradnumren skiljes i tiden av bortåt tre århundraden och i rummet av nästan hela det gammalsvenska området. De visar indirekt, att man vid runornas bruk till skrift utanför det monumentala, som P. G. Thorsen en gång uttryckte det, i regel har tytt sig till de lätthanterligare kortkvistrunorna. Något besvärande är det måhända att Danmark visar så lite kortkvistrunor. Förhållandet klaras av med antagandet, att man i Danmark mer konsekvent än annorstädes har hållit de båda typserierna isär efter funk-

tionen (s. 29, 30). Resultatet har blivit, att nästan ingenting finns i behåll av kortkvistinskrifter från gammalt danskt område.

Häftet slutar med ett antal utmärkta goda och tydliga planscher. Den i texten flerstädes nämnda ristningen från Oslunda har tyvärr icke kommit med.

B. E.

Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1968. 95 s. Copenhagen 1969 (Munksgaard). Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies publiceras nu för sjätte gången. Som utgivare står Hans Bekker-Nielsen. Bibliografien är selektiv och gör alltså inga anspråk på att vara uttömmande, men det förefaller uppenbart att den förhoppning om att inga viktigare arbeten har utelämnats som redaktionskommittén uttalar i sitt förord helt har infriats.

Den essä som traditionsenligt inleder bibliografien har denna gång författats av Theodore M. Andersson, som under rubriken *Some Ambiguities in Gísla saga* elegant och övertygande belyser några dunkla punkter i den bekanta sagan.

B. P.

Old Norse Literature and Mythology. A symposium. Edited by Edgar C. Polomé. 347 s. Austin & London 1969 (University of Texas Press). Hösten 1964 hölls i Austin, Texas, det sjätte symposiet för germanska språk. Föredragen har jämte ytterligare några bidrag sammanställts i en volym, som tillägnats den framstående amerikanske kännaren av nordiska språk professor Lee M. Hollander. Sammanlagt medverkar åtta författare, alla med bidrag av hög klass. Einar Haugen, som liksom Lee M. Hollander har praktisk erfarenhet av att översätta klassisk isländska till modern engelska, diskuterar de teoretiska problemen bakom översättningsarbetet, interpretationen, ordvalet, stilvalet osv. Erik Wahlgren diskuterar sanningsvärdet i sagorna om Vinland och Paul Schach behandlar det inflytande Tristrams saga ok Ísöndar utövade på den medeltida isländska litteraturen. Hjältesagan behandlas av A. Margaret Arent mot bakgrunden av Beowulf, Grettis saga och äldre germansk, speciellt nordisk ornamentik (Vendel, Valsgärde). Ytterligare bidrag lämnas av Konstantin Reichardt, Winfred P. Lehmann, E. O. G. Turville-Petre och Edgar C. Polomé, vilka behandlar edda- och skaldedikter. Volymen avslutas med Lee M. Hollanders biografi och bibliografi, en presentation av bidragsgivarna och ett utförligt register.

S. B.

The Poetic Edda. Volume I. Heroic Poems. Edited with Translation, Introduction and Commentary by Ursula Dronke. XVI + 251 s., 2 pl. Oxford 1969 (Oxford University Press). I den första delen av denna mycket omfattande Eddautgåva presenteras Atlakviða, Atlamál in grœnlenzko, Guðrúnarhvöt och Hamðismál. Texterna meddelas i en normaliserad version och har försetts med en parallellöversättning till engelska. Med fin inlevelse och stor lärdom analyserar och kommenterar utg. dikterna från olika synpunkter: deras struktur, tillkomsttid och proveniens, diktens förhållande till historien etc. Speciellt intresseväckande är Ursula Dronkes förstående analys av Atlamál, detta okonventionella

och djärva men till stor del misslyckade försök att till en karg samtid överflytta en del av folkvandringstidens mytomhöljda händelser. De kommentarer som avslutar behandlingen av varje dikt översätter och diskuterar alla svårförståeliga ord och passager och gör att verket kommer att visa sig synnerligen användbart i den akademiska undervisningen.

Redan en flyktig blick på litteraturförteckningen ger vid handen att den kunde ha utarbetats med lite större omsorg. Förutom att rena stavfel förekommer visar utg. en stor nonchalans när det gäller att återge bruket av stor begynnelsebokstav i svenska titlar.

B. P.

Halldór Halldórsson, Íslenzkt orðtakasafn. I. A—K. VIII + 338 s. II. L—Ö. 306 s. Reykjavík 1968—69 (Almenna bókafélagið). I den serie *Íslenzk þjóðfræði* som Almenna bókafélagið i Reykjavík ger ut, har tidigare två arbeten, *Kvæði og dansleikir 1—2* (1964) och *Íslenzkir málshættir* (1966) publicerats. Nu föreligger av professor Halldór Halldórsson en omfattande serie talesätt i arbetet *Íslenzkt orðtakasafn*. Många av de upptagna talesätten är internationellt gods, t. ex. »slá tvær flugur í einu höggi», andra är genuint isländska nybildningar. En utförlig källförteckning är fogad till andra delen.

S. B.

Íslendingabók. Landnamabók. Fyrri hluti. Síðari hluti. Jakob Benediktsson gaf út. CLIV + 528 s., 13 kartor. Reykjavík 1968 (Hið íslenska fornritafélag). (*Íslenzk fornrit I:1—2*). Ari fróði var Islands förste historie-skrivare; inom den fornisländska sakprosan framstår han som en av banbrytarna och mästarna. Hans *Íslendingabók* har tidigare utgivits åtskilliga gånger; den föreligger nu tillsammans med det vida större historieverket *Landnámabok* i en rikligt kommenterad utgåva av Jakob Benediktsson. Inledningen behandlar allsidigt problematiken kring de båda historiska arbetena. Texterna är normaliserade i utgåvan, men viktigare varianter ges i noter. Till utgåvan har fogats genealogiska tabeller och personregister samt kartor över delar av Island.

S. B.

Jón Jóhannesson, Islands historie i mellomalderen. Fristatstida. Oversatt av Hallvard Magerøy. XV + 332 s., 10 pl. Oslo — Bergen — Tromsø 1969 (Universitetsforlaget). Det är med tacksamhet man noterar att första delen av den framstående isländske historikern Jón Jóhannessons arbete *Íslendinga saga* (1956) nu föreligger i en norsk översättning och därmed blir tillgängligt för en stor nordisk läsekrets. Av speciellt intresse bör arbetet vara för nordiska filologer, som här får en utmärkt handbok, vilken ger en bakgrund till arbetet med de litterära källorna.

Översättaren Hallvard Magerøy har tillfogat en lång rad noter, som är till stor hjälp för icke-isländska läsare. Ett särskilt erkännande bör lämnas översättaren för den stilistiskt kräsna stilen i den norska versionen.

Arbetet inledes bl. a. av ett förord av Islands president, dr. phil. Kristján Eldjárn; det avslutas med bl. a. biografi och bibliografi över den i förtid bortgångne författaren.

S. B.

Marina Mundt, Sturla Þórðarson und die Laxdæla saga. 138 s. Bergen — Oslo — Tromsø 1969 (Universitetsforlaget). Laxdæla saga hör till de isländska sagor som flitigast debatterats under det sistförflutna decenniet. Speciellt bör därvid Rolf Hellers och Peter Hallbergs insatser nämnas.

Som tänkbara författare till Laxdæla saga har framför allt Ólafur Þórðarson hvítaskáld och hans broder Sturla Þórðarson nämnts. Ingen saga kan med säkerhet tillskrivas den förre av dessa — Knytlinga saga sattes dock ofta i förbindelse med hans namn — medan Sturla Þórðarson med säkerhet har varit verksam som prosaförfattare.

Huvudproblemet i Marina Mundts undersökning blir frågan, om Laxdælas författare är identisk med Knytlingasagans eller eventuellt med Sturla Þórðarson, sådan denne möter oss i sina autentiska skrifter. Enligt Marina Mundts mening — grundad på ett datamaskinellt behandlat ordmaterial och på en granskning av Sturlas liv och författarskap — talar sannolikheten för att Sturla skrivit Laxdæla men icke Knytlinga. Frågan om Ólafur hvítaskáld är Knytlingasagans författare lämnas öppen. S. B.

Reykjahólabók. Islandske helgenlegender, I, udgivet af Agnete Loth. LV + 405 s. (Editiones Arnarnagætanæ, series A, vol. 15). København 1969 (Munksgaard). Den stora Reykjahólabók tillhör Kungl. Biblioteket i Stockholm, där den har beteckningen Perg. fol. nr 3. Den innehåller icke mindre än 25 helgonsagor, av vilka 13 är avtryckta i föreliggande volym, och är alltigenom skriven med samma hand. Med hjälp av dennas förekomst på andra håll, fr. a. ett antal diplom från åren 1501—39, identifieras den som tillhörig storbonden Björn Þorleifsson på Reykjahólar, som också torde ha gjort översättningen.

Huvudkällan för stoffet i Reykjahólabók är den mycket spridda tyska legendsamlingen *Passionael* eller *Der Heiligen Leben*. Denna går ytterst tillbaka på den särdeles kända *Legenda aurea* av Jacobus a Voragine, död 1298. Andra källor har emellertid också nyttjats. Språket är egenartat, med en mängd tyskinfluerade norvagismer (s. XXXIX f.), som det icke närmare redogöres för men som bör vara av betydande språkhistoriskt intresse. Handskriften representerar det sista stadiet av den fornväst-nordiska helgonsagan. Detta blev kort, då reformationen gjorde ett hastigt slut på det.

Handschriftens öden genom tiderna, så långt de är kända, får en ingående beskrivning (s. XLII ff.).

Själva textavtrycket är givetvis gjort efter moderna principer. Det bör kunna bli en givande uppgift för de vetenskapliga riktningar, som sysslar med språkpåverkningar och blandspråk, att undersöka de här föreliggande texterna. Likaså kan det vara av intresse att se, att man här (samt i en kommande del II) i en del fall har västnordiska motsvarigheter till de legender, som nära nog samtidigt blev översatta från lågtyska till fsv. (studerade av A. Bengtson i avh. Nils Ragvaldi, *Domareboken* och *Linköpingslegendariet*, Lund 1947). B. E.

Otto J. Zitzelsberger, The Two Versions of Sturlaugs Saga Starfsama: a Decipherment, Edition, and Translation of a Fourteenth Century Icelandic Mythical-Heroic Saga. VII + 445 s. Düsseldorf 1969 (Michael Triltsch Verlag, Düsseldorf). Fornaldarsagan Sturlaugs saga Starfsama utgavs 1830 av Carl Christian Rafn i en version som senare utgivare i stort sett har följt okritiskt. Rafn grundade sin utgåva på AM 173 fol., en pappershandskrift från 1700-talet. AM 335 4°, en pergamenthandskrift från tidigt 1400-tal vilken är den äldsta handskrift som innehåller sagan, utnyttjades på grund av att den delvis är synnerligen svårläst varken av Rafn eller senare utgivare. Otto J. Zitzelsberger har med hjälp av ultraviolettfotografering lyckats dechiffrera handskriften, på vilken han baserar en nyutgåva av sagans äldre version. Som utgivaren kan visa föreligger sagan också i en yngre, föga känd redaktion, som är kortare och något bättre sammanhållen än den äldre synnerligen löst komponerade versionen. Båda texterna återges diplomatariskt och översätts därjämte till engelska. Dessutom har den äldre versionen försetts med en synnerligen utförlig variantapparat som upptar en stor del av boken. B. P.

Per Nyquist Grøtvedt, Skrift og tale i mellomnorske diplomer fra Folden-området 1350—1450. I. Nordre og Østre Folden (med Båhuslen). 347 s. Oslo 1969 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå Norsk Målførearkiv ved Olav T. Beito XXI.) Mer än någon annan forskare har Per Nyquist Grøtvedt visat på de senmedeltida norska diplomens viktiga roll som forskningsobjekt för språkmän. Såväl skriftspråk som talspråk förändras starkt under medeltidens senare del. Kyrkans språk och adelns språk kämpar inbördes och mot dialekterna. Det talade språket från norsk medeltid kan endast studeras i de skrivna källorna; men dessa ger icke en trogen bild av det talade språket i någon miljö utan har till dels sina egna förutsättningar och sina egna lagar. Allt detta har stått fullt klart för Grøtvedt under hans mångåriga arbete med norskt diplomatspråk. Han sammanför de undersökta breven från perioden 1350—1450 i geografiskt betingade grupper och följer sedan grupp för grupp en viss mall för att ur det ofta stereotypa språket analysera fram spår av geografiska variationer och kronologiska förändringar.

Utnyttjandet av Grøtvedts arbete underlättas avsevärt av en speciell innehållsöversikt, som ger nyckeln till undersökningsmetoden. Med denna söker sig läsaren lätt fram till fenomen som diftongförenkling, palatalisering, adjektivböjning osv.

Det är planerat att verket skall omfatta ytterligare två delar.

S. B.

Eivind Vågslid, Vestfoldmål 1366—99 i 30 brev av bisp Øystein Aslakson i Oslo. 291 s. Oslo 1969 (Universitetsforlaget). Av Eivind Vågslids hand föreligger en rad arbeten, behandlande norskt språk och norska namn, speciellt ortnamn. Det senaste arbetet är en elegant och brett upplagd undersökning av biskop Øystein Aslaksons språk, sådant detta möter oss i brev från 1300-talets sista tredjedel.

Förf. redogör inledningsvis för vad som är känt om Øystein Aslakson

och hans släkt. De 30 breven av Øysteins hand återges sedan i faksimile, i transkribering och i översättning. Efter en alfabetisk ordlista till breven följer så en allsidig språkbeskrivning. Förf.:s stora ortnamnsintresse återspeglas i de namnkommentarer och tolkningsförslag, som finns insprängda i arbetet.

S. B.

Einar Haugen, Riksspråk og folkemål. Norsk språkpolitikk i det 20. århundrede. Oversatt av Dag Gundersen. 362 s. Universitetsforlaget (utan tryckår och förlagsort). Einar Haugens välkända arbete Language Conflict and Language Planning, som anmäldes i ANF 1967, s. 279 f., föreligger nu i norsk översättning. Översättaren, ordboksredaktör Dag Gundersen, har vid översättningen föreslagit vissa justeringar och tillägg som författaren godkänt till införande. Några smärre avsnitt har nyskrivits av förf. och bibliografien över norska arbeten efter 1900 är starkt utvidgad.

S. B.

Åse Hiorth Lervik, Ibsens verskunst i Brand. 230 s. Oslo — Bergen — Tromsø 1969 (Universitetsforlaget). Anfallet på Danmark 1864 och Danmarks nederlag grep Henrik Ibsen djupt. Han sökte ge utlopp för sin harm i ett stort versepos, som aldrig blev fullföljt men varav delar är bevarade. Han fann, att hans tankar och känslor skulle komma till klarare uttryck i ett versdrama, och så omstöptes arbetet i sin helhet. Eposets femtaktiga jamber byttes ut mot fyrtaktiga versmått, omväxlande trokéer och jamber. Samtidigt mognade motivet alltmera. »Brand» publicerades 1866 och kom genast att intaga en central position i den litterära debatten.

Åse Hiorth Lervik har i detalj sökt följa, hur Ibsen varierar verstekniken genom verket. Växlingen mellan fyrtaktiga jamber och fyrtaktiga trokéer kan synas ringa, men Ibsen utnyttjar skickligt och medvetet de möjligheter till variation som versmåttan erbjuder. Trokéerna används främst i tunga, allvarliga partier; versen byggs kompakt och med naturliga pauser i verssluten, ofta även med cesur. Jamberna erbjuder möjlighet till en naturlig anslutning till prosarytmen; enjambemang förekommer ofta i de jambiska partierna, och det faller sig naturligt att förf. använder jamber i de lättare partierna.

Brand framstår i hög grad som ett arbete, i vilket ett motiv har sökt — och funnit — sin form. Åse Hiorth Lerviks grepp att litterärt-stilistiskt analysera texten och konfrontera resultaten med den språkligt-metriska analysens resultat framstår därför som motiverat och lyckat.

S. B.

Libri liturgici provinciae nidrosiensis medii aevi. Vol. II: Ordo nidrosiensis ecclesiae (Orðubók) editus cura Lilli Gjerløw. 551 s. + 17 planscher. Osloiae MCMLXVIII. Distributed by Universitetsforlaget. (Norsk Historisk Kjeldeskrift-institutt. Den Rettshistoriske Kommissjon.) Vol. I i denna serie publicerades 1962 och är anmäld i ANF 78 (1963) s. 269 f. Den nu föreliggande vol. II återger reglerna för den medeltida gudstjänsten i Nidaros bispedøme. Den är icke blott mäktig till omfånget utan också

särdeles innehållsrik. Visserligen är ingenting på folkspråket, men man får genom den bl a en levande bild av kyrkolatinets betydelse i olika hänseenden redan under tidig nordisk medeltid. Den okända arketypen till dessa texter torde ha varit från början av 1200-talet, och den äldsta och bästa av de nu bevarade handskrifterna är från c. 1275—1300.

Det göres i boken energiska försök att spåra verket tillbaka till utomnordiska förebilder. Försöken lyckas endast delvis. Anknytningarna till England är svårare än väntat att etablera; vissa inslag pekar i stället mot Frankrike. Det är möjligt, att manualets norska upphovsmän har gjort ett urval av vad de funnit vara det bästa och lämpligaste, oavsett ursprunget.

Utredningen angående handskrifter och källförhållanden är särdeles grundlig och fyller över 100 sidor. Manuskriptförteckningen (s. 453 f.) för oss från Dresden till Manchester, från Reykjavík till Rom. Det nära 100 sidor starka index över liturgiska texter, indelat i en mängd underavdelningar, utgör en nyckel till denna skattkammare. B. E.

Om norsk språkhistorie. En antologi ved Eskil Hanssen. 290 s. Oslo — Bergen — Tromsø u.å. (Universitetsforlaget). Föreliggande antologi är avsedd att kunna användas som akademisk kursbok i Norge och innehåller fristående uppsatser av en rad framstående språkmän; alla utom en är norrmän. Uppsatserna grupperar sig kring olika problem inom norsk språkhistoria och norsk språkvård. Bland bidragsgivarna märkes Didrik Arup Seip, Per Nyquist Grøtvedt, Knut Liestøl, Alf Hellevik, Tryggve Knudsen och Sigurd Kolsrud men även bl. a. Ivar Aasen, Moltke Moe och Henrik Wergeland. Vissa av artiklarna har numera endast kulturhistoriskt intresse, men ingen av dem är likgiltig. Något utom ramen faller Herbert Penzls uppsats Zur Entstehung des *i*-Umlauts im Nordgermanischen.

Varje artikel åtföljes av uppgift om var den tidigare varit publicerad och boken avslutas med noter och litteraturanvisningar. Förordet är daterat 1969. S. B.

Mikjel Sørli, Bergens eldste bymål og andre studier. 84 s. Oslo, Bergen, Tromsø 1969 (Universitetsforlaget). Mikjel Sørli's nya verk består av tre delar: Bergens eldste bymål, Vokalreduksjon i vestnorske målføre och Om språket i håndskrifter av Mattis Størssøns «Den norske krønike». Samtliga uppsatser är omarbetningar av äldre arbeten. Den första delen är en reviderad och utvidgad utgåva av en skrift med samma namn som författaren gav ut 1950 och där han försökte visa att en rad språkliga nyformer som uppträder i västnorskan (bergensiskan) i handskrifter och diplom från medeltiden troligen härrör från det bergensiska målet och inte, som Marius Hægstad och Didrik Arup Seip tidigare hade hävdad, från östnorska mål. Sørli underbygger här ytterligare sin tes. Han tar upp sådana språkdrag som utjämningen av *u*-omljudet, starka presensformer utan *i*-omljud, vokalreduktion, diftongförenkling, sammanfall av maskulin och feminin bestämd artikel samt preteritum och perfekt particip på *-et* av svaga verb. Den andra delen är en med lätt hand gjord om-

arbetning av en provföreläsning vid Bergens Museum 1943 som trycktes i *Maal og Minne* 1945 (ej 1944, som författaren uppger); dess viktigaste resultat är att vokalreduktionen i västnorskan är ett kustfenomen med Bergen som spridningscentrum. Slutligen meddelas i utdrag inledningen till Sørliens utgåva av den bergensiske lagmannen och historikern Mattis Størssøns «Den norske krønike». Till de intressantaste iakttagelserna hör att den preteritumform på *-ed* eller *-et* som dominerar i flera handskrifter av krönikan sannolikt är ett bergensiskt språkdrag och att Bergen har varit spridningscentrum för utbredningen av *-et*-formen som riksnorm. Sammantagna ger de tre uppsatserna en god och pålitlig bild av den viktiga roll som Bergen har spelat i norsk språkhistoria. B. P.

Finn-Erik Vinje, Moderne norsk. Råd og regler for praktisk språkbruk. 190 s. Oslo 1968 (H. Aschehoug & Co.). Vinjes arbete utgör i mångt och mycket en komprimerad norsk motsvarighet till Erik Wellanders klassiska arbete *Riktig svenska*. I en första del behandlas de teoretiska grunderna för språkriktigheten. Förf. är väl inläst i den svenska språkriktighetsdebatten och refererar till ett stort antal såväl nyare som äldre arbeten. (Man saknar dock Ulf Telemans viktiga uppsats *Språkvårdens argument*, MFÅ 1965.) Huvuddelen av arbetet ägnas råd och regler om språkformen och är i sin tur uppdelad på två avsnitt, av vilka det första berör enskilda ord och det andra syntaktiska förhållanden. Många av problemställningarna är välkända för svenska läsare, men i Norge föreligger ett problem, som icke har motsvarande räckvidd i Sverige. Norskan influeras i dag starkt av svenska modeord och modekonstruktioner, medan svenskan står mera oberoende gentemot de nordiska grannspråken. Ett för de nordiska språken gemensamt problem är däremot inflytandet från engelska och amerikanska. S. B.

Sven Benson, Südschwedischer Sprachatlas. 3. 39 s. Lund 1969 (C W K Gleerup). (Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund. 15.) Av detta verk utkom delarna 1 och 2 åren 1965 och 1967; se anm. i denna tidskrift 81:322 f. och 83:274 f. Det nu föreliggande tredje häftet behandlar de sjutton orden *gå, lampa, gata, fara, sten, se, knä, äta, fisk, sitta, vidja, höna, fötter, tröska, tycka, rutten och dotter* samt därmed förknippade problem. Den yttre formen är densamma som i tidigare delar: behandlingen av varje ord fyller två sidor, därav en karta och motstående sida text. Av kartorna torde somliga ha varit särdeles svåra att rita. Arkivmaterialet är både stort och av skiftande ålder och som följd därav också ofta ännu brokigare än vad verklighetsunderlaget egentligen kräver. Som exempel må nämnas karta 52 *rutten*, där icke mindre än 16 tecken har behövts, av vilka 7 representerar flera varianter i originalmaterialet. Ett arbete som detta förutsätter bl. a. en utomordentlig förtrogenhet icke blott med stoffet som sådant utan också med äldre och senare upptecknares uppfattnings- och arbetssätt, skrivvanor m. m.

Den resonerande texten är kortfattad, så kortfattad att den icke initierade nog icke gör sig en riktig förställning om problemens komplexitet och om längden och tyngden hos bakomliggande tidigare forskning

(inledningen samt litteraturförteckningen i del 1 s. 11, 13 bör observeras).

Grundåskådningen under dessa detaljstudier är »i takt med tiden», men man lägger märke till en suck som denna: »Es ist zuweilen schwierig, oder unmöglich, phonologische und dialektgeographische Betrachtungsweisen zu vereinigen» (s 23).

Benson kan bedöma och ej sällan korrigera sina föregångare (Wigforss, Hedström m. fl.) bl. a. därför att hans undersökning spänner över ett större geografiskt område än deras.

B. E.

Bertil Ejder, Dagens tider och måltider. 503 s., 6 kartor. Lund 1969 (C W K Gleerup). (Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund. 19.) Det är ett synnerligen omfattande problemkomplex som Bertil Ejder tagit upp till behandling i sitt arbete *Dagens tider och måltider*. Undersökningsområdet är i princip Norden men författaren gör talrika och väl motiverade utvidgningar mot kontinenten. Dygnsrytmen är nära förknippad med måltidsfördelningen men regleras i de västeuropeiska kulturerna i stor utsträckning även av kyrklig sed och tradition. Med lärdom och kringsyn följer författaren de olika linjerna och når fram till en lång serie övertygande synteser.

Särskilt intresse har arbetets första kapitel, där förf. ställer mot varandra semasiologi och onomasiologi (»vad betyder ordet?» resp. »hur uttrycks begreppet?»). I diskussionen indrages olika fältteorier, särskilt utförligt uppehåller sig förf. vid Triers teorier och kritiken av dessa.

I sin framställning behandlar förf. icke enbart dygnsindelningen som system; på vissa punkter sväller framställningen ut till grundliga ordstudier. Särskilt må här nämnas avsnittet *undorn* etc. s. 73 ff. samt förhållandet *kväll*: *afton* (s. 114 ff.).

Till arbetet är fogat en engelsk sammanfattning.

S. B.

Bertel Fortelius, Nya Historia Trojana-studier. Översättningsteknik, stil, syntax, lånord. 316 s. (Studier i nordisk filologi, utgivna genom Olav Ahlbäck. Femtiosjunde bandet. Helsingfors 1969.) Bertel Fortelius doktorsavhandling *Historia Trojana I* utkom 1965, anmäldes helt kort i Litteraturkrönika 1965 i ANF 81 (s. 316) och recenserades utförligt av Hans Ronge i NysvStud. 45. Ronge fäste bl. a. uppmärksamheten på att Fortelius icke funnit en helt riktig lösning av förlageproblemet. I sitt nu utkomna arbete *Nya Historia Trojana-studier* tar Fortelius inledningsvis åter upp förlagefrågan. Han ansluter sig därvid (s. 21) i huvudsak till Ronges uppfattning att översättaren begagnat en vid slottsbranden 1697 förlorad Vadstenahandskrift med *Historia Trojana* i latinsk version.

Fortelius nya arbete behandlar dels ett morfologiskt problemkomplex, nämligen behandlingen av latinska nomina, dels stil och syntaxfrågor samt vissa ordförrådsproblem. Av speciellt intresse är här att följa i vilken utsträckning översättaren varit bunden av Guidos personliga stil och den latinska syntaxen, och i vilken grad han själv satt sin stilstämpel på verket. Fortelius stora förtrogenhet med paleografi och medeltidslatin samt hans vida allmänorientering i översättningsfrågor ger såväl ord-

studierna som behandlingen av syntax- och stilfrågorna en betydande stadga.
S. B.

Åke Hansson, *Fonemgeografisk och fonemhistorisk forskning*. 29 s. Lund 1969 (*Studentlitteratur*). (*Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie B. Nr 5.*)

Åke Hansson, *Fonematiska studier i skånska dialekter*. 224 s. Lund 1969 (*Studentlitteratur*). (*Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A. Nr 19.*)
De två ovan nämnda skrifterna utgör huvuddelarna i en »särtrycksavhandling» med titeln *Studier i skånsk fonemgeografi och fonemhistoria*, i vilken också ingår den lilla uppsatsen *Om vokalljud och vokalfonem* i en sydöstsånska dialekt, tryckt i SvLm 1964. Fonemgeografisk och fonemhistorisk forskning presenterar — kanske väl knapphändigt — forskningsläget i dessa två discipliner, och vidare försöker förf. i Martinets och Moultons anda lägga fonematiska aspekter på de skånska kortvokalsystemens historia. I Fonematiska studier i skånska dialekter ges fonemanalyser av ljudsystemen i fyra skånska socknar, valda så att var och en av dem representerar vart sitt av de fyra stora skånska dialektområdena. Bortsett från undersökningen av accentsystemet, vilken i vissa detaljer förefaller diskutabel, är undersökningen genomförd med elegans och god metodisk säkerhet, och det är att vänta att resultaten kommer att stå sig. En på sina håll alltför okritisk inställning till källmaterialet ändrar inte helhetsbilden. — Genom ett mycket beklagligt tryckeritekniskt missöde har den beledsagande ljudskriften i bokens oscillogram och spektrogram fallit bort, vilket gör dessa mycket svåranalyserade.

B. P.

Thomas L. Markey, *The Verbs varda and bliva in Scandinavian. With Special Emphasis on Swedish*. 327 s. Uppsala 1969 (*Almqvist & Wiksells boktryckeri AB*). (*Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologica Scandinavica Upsaliensia 7.*) Av de två konkurrerande verben *varda* och *bliva* är som bekant *varda* inhemskt nordiskt, medan *bliva* är inlånat. I sin doktorsavhandling har Thomas L. Markey sett som sina huvuduppgifter att besvara följande frågor: »1) what is the most likely source language for *bliva*?, 2) what was *bliva*'s semantic and syntactic status in the source language(s)?, 3) when and why was it borrowed into Scandinavian?, 4) when, why and how did it begin to replace Scandinavian *varda*?, 5) what is and was its syntactic and semantic status in the target language(s)?». Som ett led i lösandet av den första uppgiften analyseras först verben *varda*:s och *bliva*:s syntax i svenskan. Därefter visar förf. att av de tänkbara långgivande språken medellågtyskan och medelholländskan följer ungefär samma mönster för verbet *bliva* som de nordiska språken och att båda kan ha varit långgivande men att det medellågtyska inflytandet sannolikt har varit avgörande. Tiden för inlånet bestäms till mitten av 1300-talet. I anslutning till forskare som Seip, Huldén och Thors menar förf. att anledningen till att verbet *varda* i vissa delar av Norden helt har försvunnit är att i samma trakter *rö* blir *r*, varigenom *varda* och *vara* sammanfaller. I andra trakter finns en suppletiv böjning

bli — *blir* — *vart* — *vurti*, vilket förf. vill förklara med att *rð* i *varða*, *varðer* har blivit *r*, varvid verbet i infinitiv sammanfaller med *vara*, medan i preteritum och supinum *rð* övergår till *rt*, vilket resulterar i att kontrasten *var: vart* och *vuri: vurti* har kommit att bibehållas. Även i trakter där *vara* och *varda* genomgående särhålls har *bliva* kunnat tränga in, som en följd dels av lågtyskans nära släktskap med de nordiska språken, dels av dess höga sociala status.

Att döma av en kontroll mot LAL:s beläggsamlingar förefaller redovisningen av dialektmaterialet inte helt tillfredsställande. De inkonsekvenser och onöjaktigheter som kan noteras gäller både ljudbeteckningen och proveniensuppgifterna.

B. P.

Bengt Nordberg, Recensenter och läsare. Stil- och ordstudier i några lyrikrecensioner. 137 s. Lund 1968 (Studentlitteratur). (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 1.). »Recensenter och läsare» är det första numret i en skriftserie som det år 1961 grundade Språkvårdssamfundet i Uppsala nu har startat. Den lilla skriften (ursprungligen en trebetygsuppsats i nordiska språk) undersöker nio recensioner av Majken Johanssons diktsamling *Liksom överlämnad* (1965), skrivna av några av våra främsta lyrikanmälare. Texterna underkastas vissa kvantifierande undersökningar som främst gäller adjektiven, vilka delas upp i neutrala, ovissa, positivt värderande och negativt värderande. Vidare har författaren låtit ett antal försökspersoner, bestående av stilistikstuderande i nordiska språk, granska och bedöma recensionerna. Arbetet utmynnar i ett kapitel med titeln Reflektioner och rekommendationer, där recensenterna bl. a. uppmanas att vara sparsamma med bruket av adjektiv och att i största möjliga utsträckning vänta med värdeomdömen till slutet av recensionen.

Författarens uppslag att undersöka kulturartiklar och läsa reaktioner på dem är värdefullt, och han har gått till verket med all tillbörlig energi. Som ett plus kan noteras att de undersökta adjektiven jämte författarens klassifikationer av dem presenteras i sin helhet; när det rör sig om bedömningar där subjektiviteten kan spela in i så hög grad är detta mycket värdefullt. Tveksammare ställer man sig till valet av texter. »*Liksom överlämnad*» är, i likhet med Majken Johanssons andra diktsamlingar, ytterligt sammansatt både intellektuellt och emotionellt. Recensenterna har — enligt anmälares uppfattning med all rätt — försökt ge en så nyanserad och följsam bild som möjligt av diktsamlingen, vilket har resulterat i en samling komplicerade och subtila men för den rätte läsaren ytterst informativa texter som en normaluppsättning stilistikstuderande i nordiska språk bara till en liten del — den del som är genuint intresserad av nutida lyrik — har möjligheter att till fullo tillgodogöra sig. Om anmälningarna i stället hade gällt en mer lättillgänglig bok hade läsarenkäten blivit mer auktoritativ, och det är också sannolikt att författarens undersökningsinstrument, som här ibland visar sig väl trubbigt, hade fungerat bättre.

Förf. synes ha missförstått C. H. Björnsons metod att pröva läsbarheten för olika texter när han förutsätter (se t. ex. s. 52) att det skall

finnas ett samband mellan informationsvärde och läsbarhet. Självfallet kan en text med lågt lix ha ett dåligt informationsvärde, liksom en text med högt lix kan ha en myckenhet information för en kvalificerad läsare.

B. P.

Ordindex till Hjalmar Gullbergs lyrik I. Utgivet av Jan Thavenius. VIII + 138 s. Lund 1969 (Studentlitteratur). På Litteraturvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet pågår ett vittomfattande arbete med att utarbeta konkordanser till svensk lyrik. Som ett delresultat under arbetet på en Gullbergskonkordans lämnas här och i ett följande häfte uppgifter om ordförrådet i Hjalmar Gullbergs Samlade dikter 1—6 (1955—1963). I det första häftet förtecknas rimorden, dels numeriskt, dels finalalfabetiskt ordnade. Vidare ges frekvensuppgifter om ordförrådet, vilket har delats upp i formord (pronomen, artiklar, prepositioner, konjunktioner, pronominella adverb och räkneord) och betydelseord (övriga ord). Slutligen meddelas i tabellform åtskilliga statistiska uppgifter: antal olika och löpande ord av olika kategorier, rimordens frekvensfördelningar i de olika diktsamlingarna, betydelseordens frekvensfördelningar i de olika diktsamlingarna, formordens frekvensfördelningar i de olika diktsamlingarna. Samtliga uppgifter har utvunnits genom datamaskinell bearbetning av materialet.

B. P.

Språket i blickpunkten. 240 s. Lund 1969 (Gleerups). (Skrifter utgivna av Svensklärarföreningen. 110.) Gemensamt för alla bidragen i *Språket i blickpunkten* är att de har som huvudsyfte att ge en orientering om möjligheterna att på olika delar av skolornas modersmålsundervisning tillämpa modern lingvistikens synsätt och metoder. Ungefär hälften av uppsatserna är nyskrivna, medan resten i något annan form har varit publicerade tidigare (de flesta i MLFÅ 1964). De ämnen som avhandlas är Deskriptiv lingvistik och svenska på gymnasiet (Bengt Loman), Språkhistoria och deskriptiv lingvistik i undervisningen i svenska på gymnasiet (Carl Ivar Ståhle), Språkligt studium av äldre texter (Tor G. Hultman), Dialekterna i gymnasiets svenskundervisning (Karl-Hampus Dahlstedt), Något om svenskan i Finland (Carl-Eric Thors), Grammatik för gymnasister (Ulf Telemann), Skriftspråk och ortografi (Tor G. Hultman), Språkvetenskaplig semantik (Åke Pettersson), Om diktaren och språket (Sten Malmström), Språkvårdens argument (Ulf Telemann) samt Språksociologi (Bengt Loman). Det är inget tvivel om att boken på ett utmärkt sätt fyller sitt huvudsyfte, och det kan tilläggas att många av uppsatserna är väl ägnade att ge också andra än modersmåls lärare en lättläst och mångsidig introduktion i den moderna lingvistikens användningsområden.

B. P.

Ulf Telemann, Definita och indefinita attribut i nusvenskan. 122 s. Lund 1969 (Studentlitteratur). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. B. 7.) Denna bok utgör en del av Telemans gradualavhandling (de övriga delarna är två längre uppsatser: *On Gender in a Generative Grammar of Swedish* [Studia linguistica XXIII:1, 1969, s. 27—67], och *Böjnings-*

suffixens form i nusvenskan [Arkiv för nordisk filologi 84, 1969, s. 163—208]). Grundtanken är, att bestämningar till ett svenskt substantiv icke kan kombineras hur som helst utan kan ställas endast i viss bestämd ordning och — vilket är huvudproblemet — i bestämd eller obestämd form, efter regler som det gäller att finna ut. Åtskilliga av de problem, som ställes, är knappast förut fixerade, och Telemans arbete är därför i mångt och mycket en pionjärgärning.

Materialet stammar dels från en maskinell genomgång av en mängd tidningstexter (gjord av Forskningsgruppen för modern svenska i Göteborg), dels från förf:s egen samlarverksamhet. Synpunkterna är ofta nya och friska, åtminstone sett från svensk synvinkel. Metoderna möjliggör ofta en lösning av problem, som för äldre forskarskolor varit omöjliga att komma tillrätta med.

Det hela rör sig i nu-planet, och de uppnådda resultaten har en betydande grad av universell giltighet. Enligt metoden är det egna omdömet högste domare över språklig usus: över vad som är korrekt, möjligt osv. eller icke. Framställningen är till innehåll och form medryckande, även om man ibland störes av inflytandet från den mönsterbildande terminologien. Åtskilligt i såväl denna som i tankegångar och begreppsapparat erinrar om det amerikanska ursprunget (Chomsky m fl). B. E.

Iver Kjær og Bengt Holbek, Ordsprog i Danmark. 336 s. (Jørgen Paludans forlag, Danmark; utan tryckår och förlagsort.) Ordspråken utgör en icke oväsentlig del av det kulturarv som lever genom århundradena i den folkliga traditionen. I Danmark har ordspråksskatten flitigt samlats, utgivits och kommenterats. Det nu föreliggande arbetet är resultatet av samarbetet mellan en filolog (Kjær) och en folklorist (Holbek). Det inleds med en fyllig och teoretiskt värdefull diskussion av begreppet ordspråk och dess avgränsning samt ordspråkens karakteristika. Därefter återges avsnitt av ordspråksbeståndet hos en del äldre samlare och utgivare allt från Peder Låle till N.F.S. Grundtvig; vardera avsnittet med egen inledning. Störst intresse tilldrar sig dock bokens senare hälft, »Nyere samlinger», som innehåller tidigare opublicerat material, ordnat efter geografiska principer. En stor del av materialet är hämtat från Dansk folkmindesamling, däremot har samlingarna i Institut for dansk dialektforskning icke utnyttjats.

Ett antal ordstäv har bifogats som ett särskilt avsnitt under rubriken »Wellerismer». Termen är övertagen från Archer Taylor, som konstruerade den i anslutning till Dickens *Sam Weller*. Termen utgör tyvärr ingen vinning för de nordiska språken. Danskans saknar egen vedertagen term för begreppet; lämpligt kunde ha varit att låna norskans *hermestev* eller svenskans *ordstäv*.

Utgåvan har vissa förlagstekniska brister. Förlagsorten (Köpenhamn) borde utsatts liksom tryckåret (sannolikt 1969); författarnamnen nämns i olika ordning på ryggtitel och titelblad. S. B.

M. B. Ottsen, Hostrup-Dansk. II. Ordbog. Udgivet af Ella Jensen og Magda Nyberg. Femte bind. Register. XX + 303 s. København 1969 (Akademisk

forlag). (*Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A. Nr. 21,5.*) Med den nu utkomna volymen är arbetet med utgivningen av Ottssens efterlämnade dialektuppteckningar avslutat. (Beträffande materialet se ANF 77:267 f. och 79:309, jfr även 80:310, 81:330 och 82:293.) Det avslutande häftet innehåller en av utgivarna utarbetad inledning, ett alfabetiskt register till de fyra föregående ordboksdelarna och en lista med rättelser till dessa. Det utkomna registret underlättar i hög grad för forskarna att tillgodogöra sig Ottssens arbete. Artiklarna har fått riksdanska stickord och innehåller förutom hänvisningar till de föregående delarna även omskrivning till »Danias» ljudskrift. Denna omskrivning har icke skett mekaniskt utan på grundval av en sorgfällig interpretation och förnyad undersökning i fältet. Allt detta gör att registerdelen i viss mån kan betraktas som en fristående ordbok över Hostrupmålet, även om den ingalunda helt kan ersätta de föregående delarna. Det är ett stort utgivningsföretag som på detta sätt bragts till ett lyckosamt slut. S. B.

Fæstebonde i Nørre Tulstrup Christen Andersens dagbog 1786—1797. Udgivet af Landbohistorisk Selskab ved Jens Holmgaard under tilsyn af Poul Rasmussen. 186 s. København 1969 (Landbohistorisk Selskab). Trots existensen av ett flertal danska bondedagböcker från förra delen av 1800-talet, ja, av några ännu äldre, är den här föreliggande annotationsserien av enastående värde. Den ger, för att tala med förordet, »et levende billede af en midtjysk fæste- og hovbondes tilværelse i disse vigtige reformår».

Upphovsmannen till denna dagbok levde 1739—1821. Skådeplatsen för händelserna i boken är Middelsom härad i Viborg amt, strax öster om staden Viborg. Sett från teknisk synpunkt består boken av en inledning av utgivaren (s. 7—23), ett textavtryck såsom huvuddel, en notapparat, en ordlista, ett ortregister och ett personregister. Det viktigaste är givetvis själva texten. Även om en lektyr av detta slag med naturnödvändighet blir en smula enformig, innehåller boken en mängd stoff av högt intresse för både etnologer och språkmän. B. E.

Karl Axel Holmberg, De svenska tuna-namnen. With an English Summary. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi XLV. 323 s. Uppsala 1969 (Studier till en svensk ortnamnsatlas utgivna av Jöran Sahlgren. 12.). Denna bok utgör en fortsättning på den långa rad av ortnamnsundersökningar, behandlande vardera en nordisk namntyp (ibland det samlade namnbeståndet på något bestämt mindre område), som under de senaste decennierna sett dagen i Sverige. De allra flesta av dessa stammar från Svenska ortnamnsarkivet i Uppsala och detta närstående kretsar av forskare.

Ämnet för Holmbergs avhandling, *tuna*-namnen, är klassiskt. Antalet namn på forskare och arbeten, som passerar revy i den inledande historiken, är stort. Innehållet i vad som sålunda tidigare har presterats är inte alltid lika imponerande. Efter Holmbergs genomgång står det klart, att åtminstone det mesta förut sagda har obetydligt värde. Detta kritiska avsnitt är skickligt gjort och framstående i sitt slag.

Huvuddelen av boken (s. 40—243) upptages av en genomgång av det omkring 120 namn starka materialet. Metoden är noggrann och allsidig; det kan nästan ifrågasättas, om icke utförligheten drives väl långt. Man spårar ett betydande inflytande i olika avseenden från Ståhles stora undersökning av namnen på *-inge*.

Undersökningens resultat framlägges i ett avslutande kapitel s. 262—280. Säkerheten står här icke i höjd med den i bokens början. Det är icke lätt att få fatt i någon annan åsikt än att *tuna*-namnen utgör ett ogement vanskligt studieobjekt. Det förefaller emellertid, som om *tuna*-namnen åtminstone i många fall betecknar orter med lägre ålder och mindre betydelse än man tidigare har velat tillskriva dem. För dessa vill förf. räkna med en betydelse av 'intaga', senare kanske 'sekundär bebyggelse'. Det upplyses icke, i vilken mån detta skall anses gälla för de äldre exemplaren av typen, som enligt förf. kan antagas stamma från äldre järnålder. En orsak till svårigheten att nå fram till en bedömning är väl att förf., som annars icke har skytt några mödor, i stort sett har försmått att anställa en tillräckligt energisk jämförelse mellan *tuna*-namnen och andra namngrupper.

B. E.

Julius Mägiste, Värmlandsfinska ortnamn. II. 371 s. Helsingfors. 1968 (tryckt 1969). (Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum. XXX. 2.) År 1966 förelåg första delen av professor Julius Mägistes arbete Värmlandsfinska ortnamn (A—M); i ANF 1967, s. 293 f. gavs en kortfattad anmälan av volymen. Nu föreligger andra delen, som omfattar N—Ö. Denna andra del är upplagd på samma sätt som första delen och tarvar ingen särskild kommentar. Författaren förutskickar, att en tredje del är att vänta. Denna skall innehålla register, bilagor och rättelser.

S. B.

Odense amts bebyggelsesnavne. Udgivet af Stednavneudvalget (Institut for Navneforskning) ved John Kousgård Sørensen. XXXV + 361 s. + 1 karta. København 1969 (Akademisk forlag). (Danmarks stednavne nr. 14.) Med den nu utkomna delen i serien Danmarks stednavne är utgivningen av bebyggelsenamnen på Fyn med angränsande öar fullbordad. Av stort värde är att bebyggelsenamnen i Odense amt kunnat utges icke blott efter samma principer som bebyggelsenamnen i Svendborg amt (se ANF 74, s. 156) utan även av samme författare, den eminent skicklige ortnamnsforskaren prof. John Kousgård Sørensen. Inledningsvis diskuteras Fyns bebyggelsehistoria, och olika ortnamnsgrupper belyses med två smärre kartor i texten. Efterleder och ändelser behandlas relativt utförligt och i diskussionen indrages litteratur, som utkom så sent som under förra halvåret 1968.

Själva ö-namnet *Fyn* ägnas två sidor. Med avvisande av tidigare tolkningsförslag framför förf. tanken att namnet är identiskt med det svenska subst. *fjun* 'kort, mjukt hår' o. d. (< *feukna).

Naturnamnen på Fyn kommer att behandlas i separata volymer.

S. B.

Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. XVII. Ortnamnen i Sörbygdens härad. Av Gunnar Drougge. XXV + 304 s. + 1 karta. Göteborg 1969 (Institutet för ortnamns- och dialektforskning). De systematiska publikationerna av ortnamnen i Göteborgs och Bohus län kommer tätt — de närmast föregående delarna i serien bär tryckåren 1963 och 1966 (se rec. i denna tidskr:s band 79 s. 312 f. och bd 82 s. 294). Förhållandet är glädjande bl. a. därför att denna serie är den i Sverige, i vilken man får det utförligaste beskedet rörande de icke-bebyggelsebetecknande namnen. Författare är denna gång lektor Gunnar Drougge, som redan 1938 disputerade för doktorsgraden på en diger volym i samma serie, om namnen i Bullarens härad.

Sörbygdens härad är från språklig synpunkt intressant bl. a. därigenom att det genomtväras av gränsen mellan nordbohuslänsk och dalsländsk dialekt.

Allt gott som sagts om tidigare delar i denna serie kan här upprepas: angående utförlighet i materialredovisning, kringsyn vid tolkning av stoffet osv. På detaljkritik kan här naturligvis icke ingås. Ett kolossalt omfångsrikt vetande är nedlagt i en volym som denna, ett vetande rörande icke blott språkliga ting utan även topografiska, etnologiska, folkloristiska osv. Som nycklar till det väldiga magasinet tjänar ett antal omfångsrika register. Bland dessa märkes ett ortnamnsregister på icke mindre än 26 tättryckta sidor och ett ordregister på 6.

B. E.

Ortnamnen i Skaraborgs län. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. ortnamnskommissionen. Del XI:1. Vadsbo härad, norra delen. Territoriella namn. Av Ivar Lundahl. 163 s. + 1 karta. Uppsala 1969 (Lundequistiska bokhandeln). Med den nu utkomna delen är den egentliga utgivningen av bebyggelsenamnen i Skaraborgs län fullbordad. (Södra delen av Vadsbo härad behandlades i del XI:2, som utkom 1967.) Kvar står inledningsband och registerband.

Norra delen av Vadsbo härad upptages till dels av stora och glest befolkade socknar med påfallande ungt namnbestånd. Främst gäller detta kanske Finnerödja, tidigare kapellförsamling i Hova pastorat.

Ett intressant namnpar är sockennamnet *Hassle* och bynamnet *Bjärke* (Hova sn). Båda innehåller ordstammar som ingår i trädnamn, men formerna är icke *i*-omljudda. För det förra antar förf. att ett bynamn *Hasla, obl. *Haslo* (> *Hassle*) förelegat och att detta namn ursprungligen tillkommit en bäck, vars namn bildats till trädnamnet *hasl*. För namnet *Bjärke* antar förf. ett ånamn *Bjarka*, obl. *Bjarko* (> *Bjärke*) eller alternativt en dativ *Biarko* till en nominativ *Bjork* med kollektiv betydelse ('björkdunge'). De två fallen torde i själva verket vara helt parallella.

S. B.

Lis Weise, Efterstillet adjektiv i danske stednavne. 233 s. København 1969 (Akademisk forlag). (*Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 8.*) Som titeln antyder, undersöker Lis Weise i sin doktorsavhandling ortnamn av typen *Alslev nørre*, *Hyllinge magle* och *Tomelilla*, en ortnamnstyp som på det gamla danska språkområdet förekommer eller

har förekommit huvudsakligen på Själland, i Maribo amt samt i Skåne. Hela materialet presenteras, och namnen tolkas kortfattat. Därefter följer en noggrann redogörelse för namntypens utveckling från äldsta åtkomliga tid och fram till nutiden. Den gradvisa decimering som namn av denna kategori har varit utsatta för redovisas med en statistik som upptar både absoluta tal och procenttal (de senare meddelas ibland med väl stor generositet: det förefaller t. ex. inte särskilt meningsfullt att uppge att för Holbæk amt det under perioden 1600—1700 fanns 33,3% namn med efterställt och 66,6% namn med framförställt adjektiv när de absoluta talen är så små som 2 respektive 4). I två avslutande kapitel redogör förf. dels för vissa för ortnamn av denna typ gemensamma karakteristika, dels för det (säkerligen indirekta) samband som finns mellan traderingsförhållandena och efterledens art.

B. P.

Till red. insända skrifter.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1969. — Acta Philologica Scandinavica 27: 3—4 1969. — Budkavlen 47 1968. — Danske Studier 1970. — Edda 1969: 5. — Études Germaniques 24: 3, 4 1969. — Fornvännen 1969: 3, 4. 1970: 1, 2. — Fróðskaparrit, Annales Societatis Scientiarum Færoensis 17 1969. — Germanisch-Romanische Monatsschrift 50: 3, 4 1969. 51: 1, 2 1970. — Maal og Minne 1969: 1—4. — Mediaeval Scandinavia 2 1969. — Modern Philology 66: 4 1969. 67: 1, 2, 3 1969—1970. — Naamkunde 1: 1 1969. — Neuphilologische Mitteilungen 70: 4 1969. 71: 1 1970. — Nysvenska Studier 48 1968. Uppsala 1969. — Onoma 13: 2—3 1968. 14: 1—3 1969. — Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1969. — Die neueren Sprachen 1969: 1. — Proverbium 14 1969. — Seulaset 1969: 3, 4. 1970: 1. — Stavanger Museum. Årbok 1968. — Svenska landsmål 91 1968.—D:o. Reg. 76—90 1953—1967.—D:o 92 1969. — Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift 1969.

Aarhus universitet. Årsberetning 1968—69. 354 s. Aarhus 1969. — The Arnemagnæan Institute. Bulletin 1968—69. 18 s. Khvn 1969. — Björklund, S., se Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. — Drougge, G., se Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. — Levander, L., se Ordbok över folkmålen i övre Dalarna. — Olsen, K. M., se Sokkelunds herreds tingbøger. — Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. XVII. Ortnamnen i Sörbygdens härad. Av G. Drougge. XXV + 304 s. + 1 karta. Gbg. 1969. (Institutet för ortnamns- och dialektforskning.) — Ordbok över folkmålen i övre Dalarna av L. Levander † och S. Björklund. H. 9. Illustrationer A—F. 35 s. Sthlm 1970. (Skrifter utg. genom Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala. D:1.) — Rasmussen, P., se Viborg landstings skøde- og pantebøger. — Sokkelunds herreds tingbøger 1634—36. Udg. af Udvalget for Udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved K. M. Olsen. H. 2, 3. S. 65—192. Khvn 1969. — Viborg landstings skøde- og pantebøger 1645—52. Udg. af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie ved P. Rasmussen. H. 1. S. 1—96. Khvn 1969. — D:o. H. 2. S. 97—192. Khvn 1969. — The Year's Work in Modern Language Studies. Ed. by N. Glendinning. Vol. XXX 1968. XII + 879 s. Cambridge 1969.

Allén, S., se Språklig databehandling. — Bech, G., Das germanische reduplizierte Präteritum. 54 s. Khvn 1969. (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filosofiske Meddelelser. 44: 1.) — Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1968, 95 s. Khvn 1969. — Ewall, P., Gudastolpen. Rod och Råd. En studie i fornnordisk språk- och religionshistoria. 289 s. Sthlm 1969. — Ståhl, H., Ortnamn och ortnamnsforskning. 203 s. Sthlm 1970. — Hachmann, R., Die Goten und Skandinavien. XIII + 584 s. Berlin 1970. (Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der germanischen Völker. 34 (158).) — Halldórsson, H., Íslenzkt orðtakasafn. I. A—K. VIII + 338 s. II. L—Ö. 306 s. Reykjavík 1968—69. — Handritastofnun Íslands. Íslands Handskriftinstitut. 1962—1969. 13 s. Reykjavík 1969. — Hanssen, E., se Om norsk språkhistorie. — Dens., se Studier i norsk språkstruktur. — Hansson, Å., Fonemgeografisk och fonemhistorisk forskning. 29 s. Lund 1969. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. B: 5.) — Dens., Fonematiska studier i skånska dialekter. 224 s. Lund 1969. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. A: 19.) — Hartner, W., Die Goldhörner von Gallehus. 115 s. + 2 pl. Wiesbaden 1969. — Haugen, E., Riksspråk og folkemål. Norsk språkpoltikk i det 20. århundrede. Overs. av D. Gundersen. 362 s. Universitetsforlaget u.å. — Heusler, A., Kleine Schriften. Bd 1. VI + 679 s. Bd 2. X + 774 s. Berlin 1969. — Hjort Pedersen, B., se Svendborg Amtsnaturnavn. — Holbek, B., se Kjær, I., & Holbek, B. — Ísland-ingabók. Landnámabók. Fyrri hluti. Síðari hluti. J. Benediktsson gaf út. CLIV + 528 s. + 13 kartor. Reykjavík 1968. (Íslenzk fornrit I: 1—2.) — Jensen, E., se Ottosen, M. B. — Jóhannesson, J., Íslands historie i mellomalderen. Fristats-tida. Overs. av H. Magerøy. XV + 332 s. + 10 pl. Oslo, Bergen, Tromsø 1969. — Kjær, I., & Holbek, B., Ordsprog i Danmark. 336 s. Jørgen Paludans forlag, Danmark. U.å. — Krause, W., Runen. 138 s. Berlin 1970. — Kuhn, H., Kleine Schriften. Aufsätze und Rezensionen aus den Gebieten der germanischen und nordischen Sprach-, Literatur- und Kulturgeschichte. Erster Band: Sprachgeschichte, Verskunst. 527 s. Berlin 1969. — Kurvinen, A., The Siege of Jerusalem in

Prose. 164 s. Helsinki 1969. (Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki. XXXIV.) — *Larsen, E. G.*, Formverket i Flekkefjord bymål. 139 s. Universitetsforlaget 1970. (Skrifter frå Norsk målførearkiv ved Olav T. Beito. XXIV.) — *Lervik, Å. H.*, Ibsens verskunst i Brand. 230 s. Oslo, Bergen, Tromsø 1969. — Linguistic Studies Presented to André Martinet on the Occasion of his Sixtieth Birthday by his Colleagues, Students, Friends. Ed. by A. Juillard. Vol. 1. General linguistics. VII + 591 s. + 2 pl. New York u.å. — *Martinet, A.*, se Linguistic Studies Presented to André Martinet on the Occasion of his Sixtieth Birthday... — *Mundt, M.*, Sturla Þórðarson und die Laxdæla saga. 138 s. Bergen, Oslo, Tromsø 1969. — *Mägiste, J.*, Värmlandsfinska ortnamn. II. 371 s. Hfors 1969. (Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum. XXX. 2.) — *Nyberg, M.*, se *Ottosen M. B.* — Old Norse Literature and Mythology. A symposium. Ed. by E. C. Polomé. 347 s. Austin & London 1969. — Om norsk språkhistorie. En antologi ved E. Hanssen. 290 s. Oslo, Bergen, Tromsø u.å. — Ordindex till Esaias Tegnér's lyrik (1798—1824). I. Utg. av J. Thavenius. VIII + 124 s. Lund 1970. — Ordindex till Hjalmar Gullberg's lyrik. I. Utg. av J. Thavenius. VIII + 138 s. Lund 1969. — *Ottosen, M. B.*, Hostrup-Dansk. II. Ordbog. Udg. af E. Jensen o. M. Nyberg. Femte bind. Reg. XX + 303 s. Khvn 1969. (Udvalg for Folkemaals Publikationer. A: 21, 5.) — The Poetic Edda. Vol. I. Heroic Poems. Ed. with Translation, Introduction and Commentary by U. Dronke. XVI + 251 s. + 2 pl. Oxford 1969. — Reykjahólabók. Islandske helgenlegender. I. Udg. af A. Loth. LV + 405 s. Khvn 1969. (Editiones Arnarnagæana. A: 15.) — Språket i blickpunkten. 240 s. Lund 1969. (Skrifter utg. av Svenskläraryöreningen. 110.) — Språklig databehandling. Datamaskinen i språk- och litteraturforskning. En introduktion utg. av S. Allén o. J. Thavenius. 208 s. Lund 1970. — Стеблин-Каменский, М. И., Младшая Эдда. 137 s. Leningrad 1970. — Studier i norsk språkstruktur. Ved E. Hanssen. Artikler av: E. Landmark, T. Fretheim, E. Hovdhaugen, K. I. Vannebo. 107 s. Oslo, Bergen, Tromsø 1970. — Svendborg Amts naturnavne I. Sunds herred. Udg. af Stednavneudvalget ved Birthe Hjort Pedersen og Inge Wohlert. XXIII + 417 s., 1 karta. — *Sorlie, M.*, Bergens eldste bymål og andre studier. 84 s. Oslo, Bergen, Tromsø 1969. — *Teleman, U.*, Definita og indefinita attribut i nusvenskan. 122 s. Lund 1969. (Lundastudier i nordisk språkvetsenskap. B: 7.) — *Thavenius, J.*, se Ordindex till Esaias Tegnér's lyrik. — *Dens.*, se Ordindex till Hjalmar Gullberg's lyrik. — *Dens.*, se Språklig databehandling. — *Westgaard, W.*, Substantivene i Romedal. En synkronisk-diakronisk morfemanalyse. 117 s. Universitetsforlaget 1970. (Skrifter frå Norsk målførearkiv ved Olav T. Beito. XXV.) — *Vinje, F.-E.*, Kompendium i grammatisk analyse. 195 s. Oslo, Bergen, Tromsø 1970. — *Dens.*, Moderne norsk. Råd og regler for praktisk språkbruk. 190 s. Oslo 1968. — *Wohlert, I.*, se Svendborg Amts naturnavne. — *Vågslid, E.*, Vestfoldmål 1366—99 i 30 brev av bisp Øystein Aslakson i Oslo. 291 s. Oslo 1969. — *Zitzelsberger, O. J.*, The Two Versions of *Sturlaugs Saga Starfsama*: a Decipherment, Edition, and Translation of a Fourteenth Century Icelandic Mythical-Heroic Saga. VII + 445 s. Düsseldorf 1969.

Andersen, H., Pronomenet jeg (Kopenhagener germanistische Studien 1). — *Andersson, T.*, Bankekind's härads tingsplatser (Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift 1969). — *Dens.*, & *Söderlind, S.*, Ortnamnselementet kind — en debatt (Historisk Tidskrift 1969). — *Ejder, B.*, Karl Gustav Ljunggren (1906—1967) (Onoma 12: 2—3 1966—67). — *Elmevik, L.*, Glömskans häger. Till tolkningen av en Hävamålstrof (Scripta Islandica. Isländska sällskapet's årsbok 19 1968). — *Dens.*, Hubby och Huggsta (Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift 1969). — *Eriksson, U.*, Det »egendomliga» vokalljudet (Nysvenska Studier 48 1968). — *Ingers, I.*, Ortnamn i Malmö. VII. Oxie, Lockarps och Glostorps socknar (Malmö Fornminnesförening's Årsskrift 1969). — *Kristensson, G.*, Old English *gēol, *golu (Studia Neophilologica 41: 1 1969). — † *Ljunggren, K. G.*, Till frågan om ortnamnselementet hester's utbredning i Norden (Sydsvenska ortnamnssällskapet's årsskrift 1969). — *Molde, B.*, Latinsk och svensk ordböjning (Språkvård 1970: 1). — *Malmberg, B.*, Synchronie et diachronie (Actes du Xe congrès international des linguistes Bucarest, 28 août — 2 septembre 1967. I). — *Nielsen, K. M.*, Skænde og brænde (Kopenhagener germanistische Studien 1). — *Sundqvist, A.*, Sjabbig, sjok och andra unga ord på sj-

(Nysvenska Studier 48 1968). — *Söderlind, S.*, se *Andersson, T.* — *Terner, E.*, Prunella. Ett blomnamn och ett sjukdomsnamn (Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapetets Årsskrift 1969). — *Vide, S.-B.*, Växtnamn och kulturhistoria (Varbergs Museums Årsbok 1969).

Karin Ljunggren